

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg Simon Ohm Technische Hochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim CILGA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda Borde (Alice Salomon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat İŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Aksu BORA
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN
Prof. Dr. İ. Ertan EĞRİBEL
Prof. Dr. İbrahim CILGA
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ
Prof. Dr. Remzi OTO
Prof. Dr. Sevda ULUĞTEKİN
Prof. Dr. Simten COŞAR
Prof. Dr. Veli DUYAN
Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN
Doç. Dr. Betül ALTUNTAŞ
Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER
Doç. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Doç. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU
Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN
Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA
Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN
Doç. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Tarık TUNCAY
Yrd. Doç. Dr. Çağla ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Erdem İker MUTLU
Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ
Yrd. Doç. Dr. Gülsüm DEPELİ
Yrd. Doç. Dr. Önder KÜÇÜKURAL
Dr. Gökçe BAYRAKÇEKEN TÜZEL
Dr. Uğur ÖZDEMİR

Dergimiz, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, ASOS INDEX ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler, Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS, and also ASOS INDEX, TÜBİTAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/PUBLISHER

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Dr. Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Sunay İL

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Sunay İL
Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN
Doç. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ
Dr. Uğur ÖZDEMİR

YAYIN SEKRETERİ

Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Canan ARSLAN

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Prof. Dr. Mehmet DEMİREZEN

CİLT/Volume: 26

SAYI/Number: 2

AY/Month: EKİM

YIL/Year: 2015

ISSN 2147-3374

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİCİMİ
Altı Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE
?? ???? 2015

BASIMCININ TİCARİ ÜNVANI/TRADE TITLE OF PUBLISHER
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ BASİMEVİ
06100, SİHHİYE-ANKARA
Tel: 0312 310 97 90

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: tsh@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 7-30 ***Aile Mahkemesinde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Sosyal İnceleme Raporlarına İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi Örneği*** *Sema BUZ*
Kübra DÜZYURT
Mehmet SAĞLAM
The Assessment of The Social Work Staff's to Their Social Investigation Reports: The Case of Ankara Courthouse
- 31-52 ***2010-2012 Yılları Arası Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının İncelenmesi: Ankara 1. Çocuk Mahkemesi Örneği*** *Ercüment ERBAY*
Derya KAYMA GÜNEŞ
Ahmet EGE
Yasemin BAKSİ
Ferda CİVELEK
Reviewing the Protective and Supportive Measure Orders Between 2010 And 2012: Ankara 1st Juvenile Court Sample Case
- 53-72 ***Toplum Ruh Sağlığı Merkezinden Hizmet Alan Hastaların Sosyal Profili ve Merkezde Verilen Hizmetler*** *Semra SARUÇ*
Ayten KAYA KILIÇ
Social Profile of Patients Receiving Service from Community Mental Health Center and Provided Services in the Center
- 73-86 ***Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurdu Deneyimi Olan Yetişkinlerde Şiddet Eğilimi Üzerine Bir Araştırma*** *Nur Feyzal KESEN*
Serap DAŞBAŞ
A Study of Violence Tendency of Adults Who Have Child and Youth Home Experience in the Past
- 87-104 ***Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin Sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi*** *Aslıhan AYKARA*
Assessment of the Difficulties of Individuals Who Have Mentally Disabled Siblings According to Social Role Theory
- 105-126 ***Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yaz Uygulamasının Sosyal Hizmet Uygulamasının Amaçları Açısından Değerlendirilmesi*** *İrfan DOĞAN*
Veli DUYAN
The Evaluation of Summer Block Field Practice of Social Work Students in terms of the Goals of Social Work Practice

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 127-144 **Sürdürülebilir Kalkınma için Sosyal İnovasyon ve Sosyal Hizmet İlişkisinin Değerlendirilmesi** *Emine ÖZMETE*
Evaluation of Relationship Between Social Innovation and Social Work for Sustainable Development *Fulya AKGÜL GÖK*
- 145-158 **Sosyal Adalet, Sosyal Hizmetler ve Bütçe** *Hüsamettin ÇETİN*
Social Justice, Social Services and Budget
- 159-168 **Sosyal Hizmet Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Kullanımı** *Seda ATTEPE ÖZDEN*
Usage of Problem Based Learning in Social Work Education *Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN*
- 169-190 **Sosyal Hizmet Mezunlarının Kadro ve Unvanı “Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı”** *Bülent KARAKUŞ*
Position and Title of Social Work Programme Graduates
“Sosyal Hizmet Uzmanı” and “Sosyal Çalışmacı”

Araştırma

AİLE MAHKEMESİNDE ÇALIŞAN SOSYAL ÇALIŞMA GÖREVLİLERİNİN SOSYAL İNCELEME RAPORLARINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ: ANKARA ADLİYESİ ÖRNEĞİ

The Assessment of The Social Work Staff's to Their Social Investigation Reports: The Case of Ankara Courthouse

Sema Buz*

Kübra Düzyurt**

Mehmet Sağlam***

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal
Hizmet Bölümü**Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal
Hizmet Bölümü

***Pedagog, Ankara 9. Aile Mahkemesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı aile mahkemelerinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarını yazma sürecinin değerlendirilmesidir. Uzmanlık mahkemeleri olarak aile mahkemeleri 2003 yılında aile

yapısını korumak için kuruldu. Aile mahkemelerinde çalışan sosyal çalışma görevlileri; psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılar arasından atanmaktadır. Aile mahkemesi sosyal çalışma görevlilerinin evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olmaları tercih edilmektedir. Bu görevliler daha çok boşanma, kişisel ilişki kurma, velayet, evlat edinme, kadına karşı şiddet davalarında sosyal inceleme raporu (SİR)¹ yazmaktadır. Araştırma kapsamında Ankara Adliyesindeki 15 sosyal çalışma görevlisinden derinlemesine görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır.

Sosyal çalışma görevlileri² nin rapor yazma sürecinde çok yönlü bilgi topladıkları ve iyi bir değerlendirme ve karar için raporların içeriğini önemsedikleri görülmektedir. SÇG sosyal inceleme raporlarına hakimler tarafından değer verildiğini belirtmiştir. Sosyal inceleme raporunu yazma sürecinde SÇG' ne ait oda ve görüşme odalarının olmaması nedeniyle görüşmeler duruşma salonu, adliye kafeteryası, ev ve iş yerlerinde yapılmaktadır. Bu durum profesyonel görüşme standartlarını olumsuz etkilemekte ve görüşmelerin niteliğini düşürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Aile mahkemeleri, sosyal çalışma görevlileri, sosyal inceleme raporu

- 1 Sosyal inceleme raporları: olgunun ilgili uzman kişiler tarafından ekonomik, eğitsel, sosyal, ruhsal, kültürel, ailesel tüm boyutlarıyla incelenmesi sonunda toplanan bilgilerle oluşturulan rapor (Tomanbay, 1999). Metinde kısaltılmış hali SİR olarak kullanılacaktır.
- 2 Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yardımlama Usullerine Dair Kanun'da mahkemede çalışan psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı uzman olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu çalışmada mahkeme uzmanları yerine onu da kapsayan bir ifade olan sosyal çalışma görevlileri kavramı tercih edilmiştir. Metinde Kısaltılmış hali SÇG olarak kullanılacaktır.

ABSTRACT

The purpose of this study was to analyze the process of writing social investigation reports by prepared social work staff who worked in family courts. As expertise courts family courts were established in 2003 to protect the family in the act. In family courts, social work staff were selected from psychologists, pedagogues and social workers. There were some preferences for social work staff like married with children, finished 30 ages, and have a graduate degree in family problems. Social work staff writes social investigation reports mostly in divorce, established personal relationships, adoption, child custody, violence against women cases. In the study, in depth interviews were done with 15 social work staff in Ankara Courthouse.

It was seen that social work staff collected multidimensional information and gave importance to content of the social investigation reports to good assessment and decision. Social work staff stated that judges gave value to their reports. In the writing of social investigation process because of social work staff had no own room and interview rooms, they did their interviews in trial room, courthouse cafeteria, in client home or office. This situation negatively affected professional standards of the interviews and decreased quality of the interviews.

Keywords: *Family courts, social work staff, social investigation report*

GİRİŞ

Aile hukukundan doğan dava ve mevzuları görüşmek amacı ile 2003 yılında Aile Mahkemeleri kurulmuştur. Adalet Bakanlığınca Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun olumlu görüşü ile her ilde ve merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede, tek hâkimli ve asliye mahkemesi derecesinde olmak

üzere kurulan bu mahkemelerde bir yazı işleri müdürü ile yeteri kadar personel bulunur. Adalet Bakanlığınca mahkemelere atanan SÇG'nin tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış, psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı olması tercih edilen bir durumdur.

Bu görevlilerin bulunmaması, iş durumlarının müsait olmaması veya görevin bu kişiler tarafından yapılmasında hukuki veya fiili herhangi bir engel bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması hallerinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar veya serbest meslek icra edenlerden yararlanılır. Ailenin refahıyla ilgili kararların oluşturulması sürecinde aile mahkemelerinde çalışan SÇG'nin yazdıkları sosyal inceleme raporları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada SÇG'nin rapor yazım sürecine ilişkin değerlendirmeleri ortaya konmakta ve konu çok boyutlu irdelenmektedir.

Aile Mahkemelerinin Özellikleri

Türkiye'de aileye ilişkin davalar uzun yıllar genel mahkemelerde görülmekteydi. Bu mahkemeler aile ve diğer hukuk davalarına da bakmaktaydı. Şu anki aile mahkemelerine atanan psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacılar bu mahkemelerde bulunmamaktaydı. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun özellikle aile hukukuna ilişkin hükümlerinden beklenen amacın gerçekleştirilme ihtiyacı Aile Mahkemeleri'nin kurulmasını gerektirmiştir (Baktır, 2003: 36). Kurulan Aile Mahkemeleri'yle amaç, yeni dava ya da karar türleri

oluşturmak değil, davaların uzman kadroyla çözümlenmesidir; Aile Mahkemelerinde ayrı bir bakış açısı ve çözüm tekniği uygulamaktır. Aile Mahkemeleri'ne atanacak hâkim ve SÇG'nin özelliklerine ve görevlerine bakıldığında, genel mahkemelerden ayrıldığı görülmektedir (Özel ve Tatar: 2008: 57). Fakat mahkemenin aile hukukunda uyuşmazlığın çözümünde uzman yardımından yararlanılması, 4787 sayılı kanunla ilk kez getirilen bir kural olmayıp 4721 sayılı Kanun'un 195. maddesindeki "Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi halinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilirler. Hâkim, eşleri yükümlülükleri konusunda uyarır; onları uzlaştırmaya çalışır ve eşlerin rızası ile uzman kişilerin yardımını isteyebilir" hükmüne dayanmaktadır (Filiz, 2009: 79-80). Aile mahkemelerinde alanında yetkin psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılara ihtiyaç artmaktadır. Bu SÇG'nin görevleri gereği ilgili davalarda düzenledikleri raporların pek çok karara temel oluşturması, varlıklarını gerekli kılmaktadır. Her mahkemeye sözü edilen SÇG'nin istihdamının sağlanması bu tür davaların süreçlerinin daha iyi yapılandırılmasına olanak sağlayabilir.

Uzmanlık mahkemesi amacı ile kurulan Aile Mahkemeleri; ailenin ve içinde yaşayan bütün aile üyelerinin (kadın, erkek, çocuklar, ailede yaşayan diğer bireyler) mutluluğunun ve refahının gelişmesine katkı vermek hedefine sahiptir. Aile Mahkemeleri'nde görev alan bütün görevliler, dava ve işlem konusu olan sorunların saptanması,

gerçekçi ve geçerli çözümler üretecek kararların alınması odağında çalışmaktadır. Aileye yönelik hizmetler ve aile mahkemeleri; ailenin ve aile bireylerinin huzurlu bir ortamda ve eşitlik içinde yaşaması, ailede yaşanan sorunların çözümüne yardımcı olarak yaşam kalitesini yükseltmek, adalet, eşitlik ve özgürlük ilkelerini temel alarak ailenin; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik süreçlerden yararlanarak bilimsel ve mesleki çabalarla gelişmesi hedefine sahip olmalıdır (Cilga, 2005:10–11). Aile mahkemeleri, SÇG'nin bilimsel yaklaşım ve uygulamalarının katkısı ile yargılama görevinin yanı sıra aile çatısının korunmasına yönelik, koruyucu, eğitici ve sosyal önlemler de alabilmelidir (Kılıç, 2013: 274). Aile mahkemesinde çalışan SÇG her türlü davada sorunları ilgili kişiden doğrudan dinleme, durumu çok yönlü değerlendirme ve tarafsız-doğru karar verme adına süreci raporlaştırdıkları için karar verme sürecinde önemli etkiye sahiptir. Aile mahkemesinde çalışan SÇG boşanma, velayet, evlat edinme, nafaka ve kişisel ilişki kurulması vb. davalarında her iki tarafla da görüşür, aile ve bireyleri arasında barışçıl bir politika izler, aile ve bireylerinin psikolojik, kültürel, siyasal özelliklerini dikkate alarak bir baskı unsuru oluşturmamaya özen gösterir.

Aile Mahkemesinde Çalışan SÇG'nin Görevleri

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 5. Maddesinde aile mahkemelerinde görev alacak SÇG'nin görevleri şu şekilde belirtilmiştir.

1. Davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonucunu bildirmek,
2. Mahkemenin gerekli gördüğü halde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek,
3. Mahkeme tarafından verilecek diğer görevleri yapmak (Gençcan, 2008:1579).

SÇG'nin, çocukları mahkemede duruşmaya hazırlama, çocukların görüşleri alınırken yanında bulunma, mahkemenin takdiri ile çocukların görüşlerini alma, boşanma, velayet, kişisel ilişki düzenlemesi³, evlat edinme, evliliğe izin davalarında çocuklar ve diğer taraflar ile görüşmeler gerçekleştirme, okul ve ev ziyaretleri yapma gibi görevleri vardır (Altındağ ve Sağlam, 2012: 6). Hâkimin gerek duyması halinde SÇG, taraflar arasındaki uyuşmazlığın ne olduğunu ve nereden kaynaklandığını araştırıp mahkemeye sunmak; taraflar dinlenirken duruşmada hazır bulunmak, tarafların psikolojik durumları hakkında görüş bildirerek; hâkimin verdiği koruyucu, eğitici ve sosyal önlemleri takip edip yerine getirerek mahkemeye yardımcı

olmaktadır. Aile mahkemesi hâkimi ayrıca bilinen uyuşmazlığın kaynağını öğrenmek, duruşmada söz alan tarafların psikolojik durumlarını anlamak ve bazen de verdiği koruyucu önlemleri yerine getirmek için SÇG'nden yararlanmaktadır (Özel ve Tatar, 2008: 59). Sözü edilen bu adımların her biri SİR için hazırlık niteliği taşımaktadır. Hâkim SİR istediği takdirde SÇG dava türüne göre çiftlerle, ailenin diğer üyeleriyle, çocuklarla, okul müdürü, sınıf öğretmeni varsa psikolojik danışma ve rehberlik birimi ile görüşerek görüşmelerini tamamlar. Görüşmeler çoğunlukla ev, iş ve okul ziyaretlerinde ya da duruşma salonlarında yapılmaktadır. Bu durumun bazı illerdeki adliye saraylarında SÇG' ne ait çalışma odası bulunmaması ya da mahkemelerin görüşme odalarına sahip olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Görüşmelerin duruşma salonlarında yapılması bazı adliye saraylarının fiziksel yetersizliğiyle ilişkilidir ancak duruşma salonlarının hiyerarşik bir düzene sahip olması, sorunların anlatılmasını ve insanların rahatlıkla kendilerini ifade etmelerini güçleştirmektedir. Duruşma öncesi duruşma salonunda yapılan görüşme, davayla ilgili korku ve kaygıyı arttırmanın yanında SÇG ile görüşmenin niteliğini ve karşılıklı iletişimi engelleyebilir. Bunun yanında SÇG hem görüşmeyi gerçekleştirme hem de SİR'i oluşturmak için gerekli bilgiyi elde etme aşamasında çok dikkat etmek zorundadır. Bu anlamda görüşme yerinin her iki tarafa da uygunluğu, o günün görüşmeye ayrılması, yazılan SİR için hassasiyet taşımaktadır.

3 3 Velayet hakkına sahip olmayan ya da çocuğu kendinden alınmış olan ana-babaya hukuk düzenince çocukla kişisel ilişki kurma hakkı tanınmıştır. Önceki kanunda sadece boşanmayla ilgili sınırlı iken şimdi çocuk ile anne-baba, çocuk ile üçüncü kişiler arasında kişisel ilişki kurma hakkı söz konusudur ve bu amaçla açılan davaya kişisel ilişki kurma davası denir (Serdar, 2007).

Aile Mahkemesinde Sosyal İnceleme Raporlarının Önemi

Sosyal inceleme raporu, uygulamada doğrudan çoğunlukla sosyal hizmet uzmanı tarafından hazırlanan bir çeşit mesleki raporlardır. Bu rapor müracaatçının işlevselliğini ve sosyal yönlerini tanımlar. Bir sosyal inceleme raporu gerçekler ve gözlemlerden oluşan bilgi verir. İyi bir raporun kısa, açık ve basit, kullanışlı, düzenli, gizliliğe uygun, tarafsız, uygun ve müracaatçının güçlü yönlerine odaklanma nitelikleri olmalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2003: 247-249).

“SİR, çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel özelliklerini, başta ailesi olmak üzere içinde yaşadığı çevresel (akran grubu, okul, iş, mahalle, boş zaman olanakları gibi) koşulları, suçuna ilişkin bilgileri ve çocuğun toplumla bütünleşmesi için nasıl bir müdahalenin yapılması gerektiğini öngören belgedir. SİR çocuğun sistemler açısından yaşam öyküsünü ve bunun hangi noktalarda kırılarak çocuğun suça yöneldiğinin değerlendirdiği araçlardır” (Uluğtekin ve diğ., 2004: 40). SİR, bireysellik özelliğinin görünür olduğu, bu unsurun varlığının sürekli vurgulandığı bir sosyal hizmet etkinliğidir. SİR ele alınan bütün özelliklerin somut düzeyde en önemli örneği ve uygulamadaki yansımalarıdır (Uluğtekin, 2004: 89).

Kişinin dosyasına konan bu raporlar; kimlik bilgilerinin yanı sıra, olguya nasıl ulaşıldığı, kim tarafından getirildiği, ilgili kişiler, geliş/getirilme nedeni, sosyoekonomik, sosyopsikolojik durumunu da kapsar (Tomanbay, 1999: 246).

SİR hazırlanırken bilgi toplama ve müdahale süreci çok önemlidir. Bilgi toplama sürecinde; çocuk, aile, okul, işyeri,

içinde yaşadığı çevre yani çocuğun ilişkisi içerisinde olduğu tüm sistemlerin değerlendirilmesi gerekmektedir (Uluğtekin, 2004: 42).

SÇG'nin yaptığı iş (sosyal inceleme) esas olarak bir bilirkişi incelemesidir. Adalet Bakanlığı tarafından atanan SÇG bilirkişilik esasları çerçevesinde ceza adalet sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. SİR mahkemede hazırlanan çok önemli bir belge olduğundan yargılama makamı herhangi bir karar vermeden önce örneğin çocuğun kişilik yapısını SİR' den öğrenmelidir. Çocuğun aile, terbiye, okul durumu ve gidişatı, içinde yetiştiği ve bulunduğu şartlar ve bunun gibi önemli hususların bilinmesi zorunlu olduğundan bu hususların uzman tarafından araştırılması gerekir. İnceleme ve araştırma prensip olarak sosyal hizmet uzmanı, pedagog ve psikologlar/psikiyatrist tarafından yapılmalıdır. SÇG yaptığı inceleme sonucunda hazırladığı raporu mahkemeye sunar ve bu raporun bir örneği taraflara verilir. Bu rapor ceza yargılama sisteminde bilirkişi raporu niteliğindedir. Ve bu raporlar mahkeme tarafından “takdiri delil” olarak dikkate alınır. Mahkeme rapor sonucunu esas alıp almamasını gerekçesi ile açıklar. SİR gerekçeli olmalı ve sonuçta bilirkişinin kanaatini de içermelidir (Yenisey ve diğ., 2011: 149-150).

SÇG iyi bir rapor yazabilmek için görüşme sırasında müracaatçıyı etkilemeyecek şekilde not almalı, elde ettiği bilgileri rapor haline getirirken, bilgisayarda yazıma hâkim olmalı, dil bilgisi ve imla kurallarına dikkat etmelidir. Rapor haline getirme aşamasında alınan bilgiler başlıklara ayrılmalı ve başlıklar iddialarla desteklenerek tartışılmalıdır.

Tarafların yorumları rapora işlenirken olay öyküsü kısmında alınan bilgilerin değiştirilmesine dikkat edilmeli, sonuç ve değerlendirme kısmında ise uzman kendi gözlem ve görüşlerini olay öyküsü kısımlarına dayandırarak yanıtmalıdır (Altındağ, 2014: 50).

SİR kapsamında incelenmesi gereken konular; hakkında inceleme yapılması talep edilen çocuğun doğumundan başlayarak geçirdiği gelişim aşamaları, fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve moral gelişim özellikleri, ailesinin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu, aile bireyleri arasındaki ilişki, okul ve iş ortamı ile boş zamanlarını değerlendirdiği çevre içinde bulunduğu hukuki durum ve adli mercilerin müdahalelerini gerektiren olaylar, inceleme sırasında uzmanlar tarafından tespit edilen davranışları, suçluluklarına ve topluma uyumsuzluklarına ve ya korunmaya muhtaç olmalarına neden olan etkenler hakkında bilgilerdir (Yenisey ve diğ., 2011:154).

Aile mahkemesindeki SÇG'nin temel görevi taraflarla görüşme yapıp bu görüşme sonucunda edinilen bilgileri kanaatleri ile tamamladıktan sonra raporu oluşturup mahkemeye sunmaktır. SÇG SİR'i yazmadan önce dava dosyasına ilişkin ön hazırlık yapar, dosyayı detaylı inceler. SÇG'nin ön bilgiyi görüşme öncesi alması hem taraflara dosyaya hâkimiyetle ilgili fikir verme hem de sağlıklı bir görüşme sonucunda elde edeceği bilgi ve gözlemleri raporuna daha net şekilde aktarma olanağı sağlayacaktır. SÇG dosya türüne göre (velayet, boşanma, kişisel ilişki düzenleme, evlat edinme) görüşmenin hangi ortamda daha sağlıklı olacağına karar verir. SÇG dosyayı incelerken

kısa notlar almalı, görüşmede taraf hakkında bilgisi olduğu konusunda güven vermelidir. Görüşmelerde hakim karar doğrultusunda hareket etmeli, raporlarında inisiyatif kullanmayı ve kanaat bildirmeyi önemsemelidir. Mahkeme sürecinde görüşmeler ya adliye ortamında ya da tarafların evlerinde yapılmaktadır. Güvenlik riskinin söz konusu olabileceği durumlarda taraflar adliyeye çağrılarak görüşmeler yapılmaktadır. SÇG, görüşme öncesinde tarafları arayarak görüşme için uygun gün ve saati belirlemektedir. Belirlenen vakitte adliyede çoğunlukla görüşme odaları olmadığı için müsaitse duruşma salonu ya da hâkim odasında görüşmeler yapılır. Evde yapılan görüşmeler de aynı şekilde uygun gün ve saat belirlenerek gerçekleşir. Ev görüşmeleri velayeti söz konusu olan müşterek çocuğun hem anne-baba yanında hem de ev ortamında daha sağlıklı bir şekilde gözlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca SÇG tarafından çocuğun adliye ortamından olumsuz etkilenmesinin de önüne geçilmektedir. Görüşme yapılan kişilere bakıldığında bu görüşmeler ebeveynle görüşme, çift görüşmeleri ve çocuklarla görüşme olarak sınıflandırılır (Altındağ, 2014: 46-47).

ÇALIŞMANIN AMACI

Aile mahkemelerinde verilecek kararların oluşturulması için SİR büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı farklı disiplinlerden gelen uzmanların SİR yazım sürecine ilişkin değerlendirmelerini alarak, SİR yazım sürecinin daha iyi olmasına yönelik olarak konuyu tartışabilmektir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla SÇG ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın tercih edildiği bu çalışmada aile mahkemelerinde hazırlanan SİR'lere ilişkin SÇG'nin deneyimleri ve değerlendirmeleri ortaya konmaya çalışılmıştır. İnsanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymakta kullanılan ve oldukça güçlü bir yöntem olan görüşme (Yıldırım ve Şimşek, 2008) bu araştırmada SÇG'nin deneyim ve değerlendirmelerinin belirlenmesi amacıyla tercih edilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler döne döne okuma yapılarak, tümevarımsal analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında Ankara Adliyesi Aile Mahkemelerinde çalışan toplam 31 uzman içerisinden gönüllülük esasına dikkate alınarak ölçüt örnekleme yöntemi ile 5'i psikolog, 5'i pedagoğ, 5'i sosyal çalışmacı toplam 15 görevli çalışma grubunu oluşturmuştur. Her bir SÇG ile yapılan görüşme yaklaşık 30-40 dakika sürmüş ve SÇG'nin ifadeleri birbir not edilerek kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında ses kayıt cihazı kullanılmamıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Ankara Adliyesi'nde görev yapan 15 SÇG oluşturmuştur. Çalışmanın Ankara Adliye Sarayı'nda yapılmasının temel nedeni mahkeme sayısının ve bu mahkemelere bağlı olarak çalışan SÇG sayısının çok olmasıdır. Ankara Adliye Sarayı'nda Aile Mahkemesi sayısı 11 tane olup her daireye ait bir kalem, iki hâkim odası ve

bir de duruşma salonu bulunmaktadır. Her mahkemede SÇG bulunmaktadır. Aile mahkemesinde çalışan toplam SÇG sayısı 33'tür. Bazı mahkemelerde çeşitli sebeplerden (doğum, evlilik, psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacıların ayrılması ya da yerine daha atanamaması) dolayı sayı dönemsel olarak düşmektedir. Araştırma 2014 yılı Aralık ayında yürütülmüştür.

Katılımcıların 10'u kadın, 5'i erkektir. SÇG'nin ortalama yaşları 36,3, toplam hizmet süreleri ise 8,5 yıl olarak bulunmuştur. Bu SÇG'nin 5'i psikolog, 5'i pedagoğ ve 5'i de sosyal çalışmacıdır. Aile Mahkemesi Kanunu 5. maddeye göre psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacının aile mahkemelerinde çalışabilmesi için evli ve çocuk sahibi olmaları ve alanında lisansüstü eğitim yapmış olmaları tercihen gerekmektedir. Araştırmaya katılanların bu özellikleri taşıdığı görülmektedir. Yaklaşık yarısı -7 kişi- lisans, 8 kişi ise lisansüstü eğitime -yüksek lisans ve doktora derecesine- sahiptir.

Bulgularda alıntılarında yer verdiğimiz SÇG'ne katılımcı numaraları branşlarına göre (psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı) verilerek, kendi içerisinde ayırarak PS1, PS2..., PD1, PD2... SÇ1, SÇ2... diye 5'e kadar kodlanmıştır. Bu şekilde kodlanmasındaki amaç farklı disiplinlerden olan görevlilerin verdikleri yanıtlara göre çalışma alanlarının, lisansüstü eğitimlerinin ve görevlerinin alana ve SİR'e etkisini belirlemektir.

Mahkemede çalışan SÇG'nin gerek kendi içlerinde gerekse mahkeme hâkimi ile ekip olarak çalışmasının verimliliği artıracağı ifade edilmektedir (Altındağ ve Sağlam, 2012:430-431). Ancak mahkeme SÇG'nin hukuki

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Nitelikleri

Sıra	Yaş	Cinsiyet	Öğrenim durumu	Görevi	Hizmet süresi	Medeni durum	Çocuk
1	47	Kadın	Doktora (Klinik Psikoloji)	Psikolog	8,5	Bekâr	Var
2	36	Kadın	Yüksek lisans (Aile Dan.)	Psikolog	9	Evli	Var (2)
3	34	Kadın	Yüksek lisans (Aile Dan.)	Psikolog	9	Evli	Var (2)
4	33	Kadın	Yüksek lisans (Klinik Psikoloji)	Psikolog	9,5	Evli	Yok
5	29	Kadın	Lisans	Psikolog	7	Evli	Var (1)
6	41	Kadın	Lisans	Pedagog	7	Evli	Var (2)
7	35	Erkek	Doktora (Çocuk Gelişimi)	Pedagog	10	Evli	Var(1)
8	35	Kadın	Lisans	Pedagog	3	Evli	Var (2)
9	34	Erkek	Lisans	Pedagog	10	Evli	Var (1)
10	32	Erkek	Lisans	Pedagog	10	Evli	Var (1)
11	44	Kadın	Lisans	Sosyal Çalışmacı	9	Evli	Var
12	42	Kadın	Lisans	Sosyal Çalışmacı	10	Evli	Var (1)
13	38	Erkek	Doktora (Sosyal Hizmet)	Sosyal Çalışmacı	10	Evli	Yok
14	33	Erkek	Yüksek Lisans (Çocuk Gelişimi)	Sosyal Çalışmacı	10	Evli	Var (1)
15	32	Kadın	Yüksek Lisans (Aile Dan.)	Sosyal Çalışmacı	6	Evli	Var (1)

statülerinin halen tam olarak açıklanmamış olmasının SÇG açısından önemli bir sorun olduğu ortadadır. Ayrıca ihtisas mahkemeleri olmalarına karşın ve kanunda aile mahkemelerinde çalışacak olan hâkimler ve SÇG için evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olma durumlarının tercihe bırakılması da bir başka eksiklik olarak değerlendirilmektedir (Altındağ ve Sağlam, 2012:430-431). Buna karşın mahkemede çalışan SÇG'nin önemli bir kısmının lisansüstü eğitim almış olması SİR'in etkililiğini arttıracak bir unsur olarak değerlendirilebilir. 4787 Sayılı Aile Mahkemeleri'nin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 3. ve 5.maddesinde "aile mahkemesinde çalışan SÇG aile alanında/hukuku ile lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından atanmaktadır" ibaresi bulunmaktadır. Lisansüstü eğitim almış/alan SÇG'nin aile hukuku ile uzmanlaştıkları spesifik konularda bilgi, beceri ve değerlerini alana aktarmaları beklenmektedir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Ankara Adliye Sarayı Aile Mahkemesi'nde çalışan SÇG' nin SİR yazım süreçlerini belirlemek üzere geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formunda SİR'in sahip olması gereken özellikler, SİR yazım süreci ve SİR yazımını etkileyen iç ve dış nedenlere ilişkin durumu ortaya koymak üzere sorular sorulmuştur. Derinlemesine görüşmeler 2014 yılı Aralık ayı içerisinde araştırmacılar tarafından tamamlanmıştır. Görüşmeler adliyedeki mahkeme salonu, hakim odası, kafeterya gibi ortamlarda gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra nitel veriler tümevarımsal analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz işlemi yapabilmek amacı ile çalışmaya katılan SÇG' ne katılımcı numaralarını görevlerine göre (psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı) kendi içerisinde ayırarak PS1, PS2..., PD1, PD2... SÇ1, SÇ2... diye 5' e kadar kodlanmıştır. SÇG'nin kodlama işlemi yapıldıktan sonra her bir görüşme formu bu kodlamalar esas alınarak analiz edilmiş ve ayrı ayrı her soru için alınan cevaplar incelenmiştir. Verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi araştırmacılar tarafından yapılmış, araştırmacılar tüm görüşmelerin içeriklerini birkaç kez okuyarak temaları belirlemiş ve SİR yazım sürecini etkileyen konuları analiz etmişlerdir. Elde edilen veriler, yansızlığı göstermek ve SÇG'nin konu hakkındaki görüşlerini kendi ifadeleri ile aktarmak amacıyla doğrudan alınlarla sunulmuştur.

BULGULAR ve YORUM

Bir uzmanlık mahkemesi olarak ortaya çıkan aile mahkemelerinde farklı bilim dallarında eğitim almış profesyonellerin ekip olarak çalışmalarının, aile mahkemesinin alanına giren konularda ortak hedefe yönelebilmeleri ve eğitimleri süresince aldıkları bilgi ve becerilerini uygulamaya aktarabilmelerinin oldukça önemli olduğu Cılga (2008:148) tarafından belirtilmiştir. Bu da SİR'in verimliliğini arttırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir.

İstanbul Fatih Adliyesi 1. Aile Mahkemesi'nde 2005-2007 yılları arasında verilen velayet kararlarında yer alan uzman raporlarının değerlendirildiği çalışmada mahkemelere uzman

atamalarının yapıldığı ilk iki yılda velayet davalarının yalnızca % 13,74'ünde SİR bulunduğu belirlenmiştir (Ziyalar ve Altuntaş, 2011: 140-142). Ancak bugün SİR'in özellikle velayet davalarında yoğun biçimde dosyalarda yer aldığı SÇG tarafından ifade edilmiş ve bu durum süreç içinde uygulamanın yerleştiği şeklinde değerlendirilmiştir.

SİR; etkisi yüksek ve çok yönlü bir rapor

SİR hazırlanırken genel hatlarıyla dava hakkında bilgiler, tarafların özgeçmişleri, süreçle ilgili bilgiler verilip değerlendirme yapıldığı görülmektedir.

SİR kurguları erkek SÇG tarafından standart yapılırken, kadın SÇG'nin daha detaylı ve spesifik hazırlık yaptıkları görülmüştür. Kadın SÇG SİR'i baştan yapılandırmak yerine sordukları sorular ve aldıkları cevaba göre yaklaşımlarını belirlemektedir:

SÇ5: *Dosya numarası, taraflar, dava konusu, geliş nedeni, görüşme yeri tarihi ve görüşülen kişiler, kişisel bilgiler, davacı/davalı ile yapılan görüşme (bu başlığın altında evlilik ve velayet hakkındaki görüşler diye alt başlık açıyorum), sağlık durumu, ekonomik durumu, konut durumu, değerlendirme ve sonuç*

PS4: *Raporda; taraflara ait genel bilgiler (yaş, doğum yeri, sağlık durumu, eğitim durumu, çalışma durumu vb), yaşadıkları evin durumu, kök aile hakkında bilgilerden oluşan bölüm, tarafların evlilik öykülerinin özeti, dava konusundaki görüş ve düşüncelerinin bulunduğu bölümler bulunuyor. Bölümlerin ardında değerlendirme bölümünde yer veriyorum. Değerlendirme*

bölümünde taraflara, çocuğa, yaşadıkları yere ve ilgili diğer kişilere (var ise) ilişkin değerlendirme, dava konusundaki taleplerin değerlendirmesine ilişkin açıklamalar yapıyorum. Dava konusundaki görüşlerimi bildiriyorum. Koruyucu, önleyici tedbirler, görüş ve önlemlere yer veriyorum. Değerlendirme bölümünde kesin ve katı ifadeler kullanmamaya dikkat ediyorum. (Gerekli durumlar dışında)

PD4: *Dosya no, dava konusu, davacı ve davalı, duruşma tarihi, görüşme tarihleri, görüşme yapılan kişiler, görüşme yapılan yer, tarafların kişisel bilgileri, davacı ve davalı ile yapılan görüşmeler, müşterek çocuklarla yapılan görüşmeler, konut ve çevre durumu ile sonuç ve değerlendirme bölümlerinden oluşan bir kurgu kullanıyoruz, bu çerçevede elde edilen bilgiler rapora geçiriliyor.*

Bazı katılımcılar ise SİR kurgusunun mahkemeye göre değiştiğini, her dosyanın kendi özgünlüğü içinde ele alınarak hazırlandığına dikkat çekmiştir.

SÇ3: *Her dosyayı kendi içinde ele alıp, bütüncül bakış açısı ile analiz etmeye çalışıyorum.*

SÇ4: *Hazırladığım SİR çalıştığınız mahkemeye göre değişiklik gösteriyor.*

SİR içeriği ve hazırlanmasına ilişkin olarak SÇG'nin görüşleri değerlendirildiğinde şeklen bazı farklılıklar bulunsa da genelde aynı bilgilere ulaşmaya özen gösterildiği, SÇG tarafından hazırlanan raporda aileyi tanımaya yönelik tanıtıcı ve tanımlayıcı bilgilere yer verilmeye çalışıldığı belirlenmiştir. Bu durum farklı kişiler tarafından hazırlanıyor olsa da SİR'de ortak bir

standart oluşturulması adına önemli bir durum olarak değerlendirilebilir. SÇG tarafından ortak bir SİR formatının kullanılmaması bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

SİR çeşitli durumlarda farklı içerikteki davalar için hazırlanmaktadır ve bu davalar SÇG tarafından velayet, kişisel ilişki düzenlemesi, evlat edinme, 6284 (Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun) olarak belirtilmiştir.

PS4: *Ağırlıklı olarak velayet ve şahsi ilişki davalarında rapor hazırlıyorum. Evlat edinme dosyalarının tümü tarafımıza veriliyor ancak sayıca az olduğu için ağırlıkta olmuyor.*

Diğer bir alan ise boşanma durumuyla ilişkili davalar olarak belirtilmiştir.

PD4: *Boşanma davalarında geçimsizliğin nedenleri, tarafların sulh ihtimalleri, anlaşmaları yönünde çaba ile velayet ile kişisel ilişki konularında, evlat edinme davalarında, nafaka davalarında çocuk tanık olarak gösterildiğinde tarafların uzlaşmaları hususunda rapor hazırlıyoruz.*

SİR hazırlanan diğer bir alan çocuk rehahı alanı olarak ortaya çıkmıştır:

SÇ2: *Ana-baba rızası aranması, aile yanına yerleştirilmiş bir çocuğun yeniden biyolojik ailesine teslim edilmesi zorluyor. PS1: Her iki ebeveynin de ihmali ve istismarının söz konusu olduğu dosyalarda. Çocuk için en uygun seçenekleri belirlemek (bu bazen 3. kişiyi vasi olması ya da kurum tarafından koruma altına alınması da olabiliyor) daha güç oluyor.*

Farklı katılımcılar ise dosya türü yerine dosyanın içeriğinin öncelikli olduğuna dikkat çekmektedir.

PS2: *Dosya türünden ziyade dosyanın içeriği, tarafların ve çocuğun/çocukların mevcut durumu önemli. Dosyadaki tarafların/çocuğun özellikleri, gereksinimleri ve yaşam koşullarına bağlı olarak bazı dosyalarda uygun bir değerlendirme yapmak zorlayıcı olabiliyor*

SİR hazırlanırken öncelikle SİR için daha iyi veri toplama, görüşmenin sağlıklı ve tam olarak yapılması ve özellikle evlat edinme, velayet vb. dosyalarda mutlaka ev ve iş yeri ziyaretleri yapılmalıdır. Ev ziyaretleri, velayet, kişisel ilişki düzenlemesi ve evlat edinme dosyalarında mutlaka yapılırken, işyeri ziyareti nadiren yapılmakta zaman-araç ve personel sıkıntısı yapılamamasının nedenlerindedir.

PS1: *İş yeri ziyaretinden kasıt bireylerin çalıştığı iş yeri ise şu ana kadar iş yeri ziyareti yapmadım. Çocuğun devam ettiği okul ya da bireylerin tedavi gördükleri hastane ziyaretlerini yapmaya özen gösteriyoruz. Ev ziyaretleri, velayet, kişisel ilişki düzenlemesi ve evlat edinme dosyalarında mutlaka yapılıyor.*

PS2: *Dosya türünden ziyade dosyanın içeriği, tarafların ve çocuğun/çocukların mevcut durumu önemli. Dosyadaki tarafların/çocuğun özellikleri, gereksinimleri ve yaşam koşullarına bağlı olarak bazı dosyalarda uygun bir değerlendirme yapmak zorlayıcı olabiliyor.*

PD1: *Hayır, zaman ve personel sıkıntısı var.*

PS4: *Velayet, şahsi ilişki ve evlat edinme dosyalarında ev incelemelerini*

daha çok önemsiyorum. İş yeri ziyareti nadiren yaptığım bir inceleme türü. Bunun yerine okul ziyaretleri gerekebiliyor. Bu ziyaretlerden sonra raporu hazırlıyorum.

SÇ5: *Her zaman değil, dosya sadece geçimsizlik nedenleri veya uzlaşma sağlanması konusunda gelmişse ev, iş yeri ziyareti yapmıyorum.*

Bir katılımcı buna karar verenlerin hâkimler olduğunu belirtmektedir.

PS5: *Hâkimler ev ziyareti yapın derse yapıyoruz, istemezlerse yapmıyoruz, bizim takdirimizde değil maalesef, gitmemiz gerektiğini söylesek de gönderilmiyoruz, hakimden hakime değişen bir uygulama.*

Buradan anlaşılıyor ki hakimler tarafından SİR'in önemi ve gerekliliği tam olarak anlaşılammıştır. SİR yazım sürecinde ev ve işyeri ziyareti yapılması gerekliliği hakime göre değişiklik göstermektedir; bazı hakimler SİR'e gerek görürken bazıları gerek görmemektedir. Uluğtekin ve diğ. (2004: 41) çalışmasında da ev ziyaretlerinin genellikle gerçekleşmediği görülmektedir. Katılımcıların birçoğu ev ziyaretini mutlaka yapmaya özen göstermektedir, çocuğun okuluna ziyaret yapılmakta ancak işyeri ziyareti yapılmamaktadır.

Uluğtekin' in (1993) araştırma bulguları; SİR'in hazırlanmasında oldukça önemli olan ev ziyaretlerinin genellikle gerçekleşmemiş olduğu ve bilgilerin çoğunlukla çocuk ile yapılan görüşmelerden elde edilmiş olduğunu göstermektedir. Bilgiler arasında ailenin sosyal ve ekonomik özellikleri ile aile-çocuk ilişkileri daha fazla yer alırken, çevreyle ve çocukla ilgili toplumdaki diğer sistemlere

ilişkin bilgilerin çok zayıf kaldığı; hatta hiç yer almadığı görülmüştür (Uluğtekin ve diğ. 2004: 40-41).

Görev alınan dosyalar ve SİR hazırlama sürecine ilişkin veriler incelendiğinde SÇG'nin çocuk ile ilgili hemen her davada, aile ile ilgili olarak da psiko-sosyal sorunların ele alındığı bütün davalarda görev aldıkları belirlenmiştir. SÇG'nin aile ve çocuk konularının ele alındığı yargılama süreçlerinde yer alması son derece olumlu bir durum olarak değerlendirilmiştir.

SİR'in mahkemelerde alınan kararlarda oldukça etkili olduğu farklı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

SÇG'nin hukuki konumu ve çalışma mevzuatları konusunda önemli eksiklikler olduğu ifade edilse de, aile mahkemelerinin kurulmasından sonra mahkeme bünyesinde görev alan SÇG'nin özellikle velayet, kişisel ilişki, evlat edinme, evlenmeye izin ve ayrılık kararı gibi konularda SİR hazırladıkları ve hazırlanan bu raporların Yargıtay tarafından da dikkate alınarak yerel mahkemeleri bağlayıcı içtihatlar oluşmasının sağlandığı belirtilmiştir (Gençcan, 2008:1578 ve Topal, 2008).

Kadın SÇG yazdıkları SİR'in dikkate alındığını ve özellikle velayet ve kişisel ilişki düzenlemede oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Hatta SÇG "*Yargıtay, rapor olmamasını geri gönderme nedeni olarak görüyor*" diye belirtmiştir. Erkek bir SÇG yazdıkları SİR'in etkili olduğunu ve özellikle velayet davalarında dikkate alındığını belirtmiştir, bir erkek SÇG ise boşanma davalarında etkili olmadığını belirtmiştir. Her üç meslek grubu da (psikolog, pedagog ve sosyal

çalışmacılar) yazdıkları raporların etkili olduğunu düşünmektedir.

ŞÇ4: *Oldukça etkili olduğunu düşünüyorum. Hakim tarafları çok kısa süre duruşmada dinleyebiliyor, oysaki tarafların anlatacakları pek çok şey oluyor. Bu nedenle hâkimlerimiz bizim gözlemlerimizi dikkate aldıklarını düşünüyorum.*

PD4: *Velayetin belirlenmesi veya velayeti değiştirmeye gerektirir bir durum olup olmadığının tespiti hususunda oldukça etkili olduğunu ve hâkimin kafasında durumun netleşmesinde raporun niteliğine göre etkili olduğunu düşünüyorum.* **PS4:** *Özellikle velayet ve kişisel ilişki dosyalarında büyük ölçüde etkili olduğunu düşünüyorum.*

ŞÇ3: *Boşanma davaları dışında yüzde yüz etkili olduğunu düşünüyorum.*

PS2: *Bu durum her aile mahkemesinde değişiyor. Benim çalıştığım aile mahkemesinde hâkimler çok büyük çoğunlukla raporumu göz önüne alıyor, rapor doğrultusunda karar veriyor.*

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde hazırlanan SİR'in mahkemeler tarafından dikkate alındığı ve yüksek mahkemenin de hazırlanan raporları titizlikle ele aldığı anlaşılmaktadır. Hazırlanan SİR'in mahkeme ve yüksek yargı hakimleri tarafından önemsenmesi aile ve çocuğun yargılama süreçlerinde daha az örselenmesini ve raporu hazırlayan SÇG'nin de çalışma motivasyonlarını arttırıcı bir unsurdur.

Sosyal İnceleme Raporlarının İçeriği

SİR formel bilgiler, değerlendirme ve müdahale kısımlarından oluşur. Formel

bilgiler kısmında yasal dayanaklar, kimlik bilgileri, kullanılan kaynaklar ve bilgi toplama yöntemleri yer alır. SİR' in esas gövdesi "değerlendirme" ve "müdahale" ana bölümleridir. Değerlendirme bölümü; suça ilişkin bilgileri bireysel özellikler, çevre (toplumsal yapı, kültür) ve aileye ilişkin bilgiler, okul, iş, arkadaş grubu ve boş zamanları değerlendirmeye ilişkin bilgiler, suçun ortaya çıkışı ve suçun denetlenmesi" ne ilişkin sonuç-değerlendirme alt bölümleri bulunur. Müdahale bölümü ise "değerlendirme" bölümünün özellikle son alt bölümde yer alan sonuç-değerlendirmelere dayalı olarak geliştirilen "planlı değişme süreci" nin de bir evresini oluşturmaktadır (Yenisey ve diğ., 2011: 173-175).

SÇG tarafından hazırlanan SİR'in çocuğun ekonomik ve sosyal durumu, aile yapısı, eğitim yapısı, arkadaş çevresi, yaşam öyküsü ve geleceğe ilişkin eğilimleri ile ilgili olarak mahkemeyi bilgilendirmeye yönelik olması gerektiği ifade edilmektedir (Asma, 1998). Yüksek yargı hakimleri tarafından sosyal inceleme raporlarında; tarafları "tanıtıcı" açık kimlik bilgileri (Nüfus bilgileri-anne/baba-kardeşler-yaş-meslek-sağlık-öğrenim-ekonomik durum ve dava ile ilgili sair özellikler), tarafların "evlilik öncesi" kısa yaşam öyküleri, tarafların kısa "evlilik öyküsü", taraflarla gerçekleştirilen görüşmelerin metinleri, taraflarla yapılan görüşmeler, çocuklar ile yapılan görüşmeler, tarafların evlilikleri, birbirleri ve çocukları hakkındaki beklentileri, tarafların dava ile ilgili belirlenen sorunları, yaşadıkları evin özellikleri, yaşadıkları sokak-mahalle ve semtin dava ile ilgili özellikleri, değerlendirme

ve varsa önerileri şeklinde başlıklara yer verilmesi gerektiği de belirtilmektedir (Gençcan, 2008:1578). Aile mahkemelerinde hazırlanan SİR'in neredeyse tamamında her iki ebeveyn ve çocuk görüşmelerine yer verildiği ve evlilik öyküsünün aktarıldığı, raporların % 24,7'sinde ev incelemesi yapıldığı, % 17,6'sında ise kök aileler ile görüşmeler yapıldığı ayrıca % 11,8'inde ise çocukların okullarının ziyaret edildiği belirlenmiştir (Ziyalar ve Altuntaş, 2011: 140-142). SÇG tarafından hazırlanan SİR' de ev ve okul ziyaretleri yapılmadan rapor hazırlanmasında ulaşım konusunda gerekli hukuki ve mali alt yapının oluşturulmamasının etkili olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki alıntılar SİR'lerin içeriğini çok yönlü bilgilerin oluşturduğu görülmektedir.

SÇ2: *Tanıtıcı bilgiler (eğitim, sağlık, sosyo-ekonomik durum), evlilik hikayesi ve davaya ilişkin görüşleri (çiftlere ait), çocuklarla yapılan görüşmeler, varsa okul incelemeleri ve akrabalara ait bilgiler, değerlendirme ve sonuç*

PS4: *Kök aile bilgilerine yer veriyorum. Anne – baba hakkında nerede yaşadıkları, ne iş yaptıkları, kardeşler hakkında evli olup olmadıkları, nerede yaşadıkları, ne iş yaptıkları konularına yer veriyorum. Ayrıca aile ilişkilerinin nasıl olduğu, düzenli görüşüp görüşmedikleri konularında da bilgi veriyorum.*

Farklı olarak sosyo-kültürel durumla ilgili bilgilere de yer verildiğine dikkat çekilmiştir.

PS2: *Yer veriyoruz. Dosyanın özelliklerine göre aile bilgilerinin niteliği değişebiliyor. Genellikle ailenin sosyo-kültürel*

durumu ve dikkat çeken kuralları vs.' ne de yer veriyorum.

PD2: *Yaş, cinsiyet, eğitim durumları, ekonomik durumları, sağlık durumları, ikamet durumları, iletişimleri...*

SİR'nda kişinin iş ve gelir durumuyla ilişkili bilgilere mutlaka yer verilmektedir:

SÇ4: *Evet, kişinin ne iş yaptığı, yaptığı işten ne kadar gelir elde ettiği, sosyal güvencesinin olup olmadığı, hangi saatler arasında çalıştığı ve izinli olup olmadığı günlere yer veriyorum*

PS4: *Görüştüğümüz kişinin ne iş yaptığı, çalıştığı yer, ne kadar süredir bu iş yerinde çalıştığı ve ne kadar gelir elde ettiği konusunda bilgilere yer veriyorum. Çalışma gün ve saatleri, hangi günler izinli olduğu, vardiya ve nöbet durumu var ise tümünü belirtiyorum. (Velayet dosyalarında mesai saatleri ve izin günlerini daha detaylı alıyorum).*

SİR' de kişinin öğrenim durumuyla ilgili bilgilere mutlaka yer verilmektedir.

PS1: *Evet. Hangi okuldan mezun olmuş. Okulu yarıda bırakmışsa hangi nedenlerle bırakmak zorunda kalmış. Devam etmeyi düşünüyor mu? Devam ediyor mu?*

PD3: *Evet, ilk, orta, lise, lisans, yüksek lisans bilgileri alınıyor, eğitim durumu, mezun olduğu okul, öğrenci ise sınıfını soruyorum*

PD5: *Evet, yer veriyoruz, tanıtıcı bilgiler kısmında bu bilgilere yer veriyoruz.*

SİR'de kişinin yaşadığı yerin özellikleri, sosyal çevre, fiziki özellikler vb. bilgilere yer verilmektedir.

PS1: *Evet. Hangi semtte, evin kaç odası var, ısınma sistemi nasıl, evde kimler*

kalıyor, kaç yıldır bu evde yaşıyor, ev değişikliği planı var mı? (Korunma kararı varsa semt bilgisi vermiyoruz).

İki katılımcı yaşanan yere ilişkin çocuğun refahını temel alan bir yaklaşımla topladıkları çok yönlü bilgiyi ayrıntılarıyla anlatmıştır:

PS2: *Evet. Yaşadığı semtin özellikleri, çevrede okul var mı, çocuğun ciddi kronik bir hastalığı varsa sağlık kuruluşlarına ulaşımı nasıl, semtin çocuk üzerindeki olası etkileri, risk faktörleri var mı? Yaşanılan evde günlük yaşam için gerekli asgari düzeyde araç-gereç mevcut mu, ev düzenli/temiz mi, çocuğun gelişimsel dönemi göz önüne alınarak ihtiyaçlarını karşılayabilecek araç – gereç var mı? Çocuğun güvenliği için önlemler alınmış mı? vs. bunlara bakıyorum.*

PD3: *Evet, semt mahalle, apartman mı yoksa gecekondü mu, evin fiziksel şartları, gerekli eşyaların mevcut olup olmadığı, evin hijyen konularına uyup uymadığı, çocuk için bir odanın tahsis edilip edilmediği, evin bulunduğu çevrenin sosyo ekonomik durumu tespit ediliyor*

Hazırlanan SİR’de aile bireylerinin yaşam, eğitim ve çalışma alanlarına ziyarete gitme konusunda bazı problemler olduğu belirlenmiştir ve bu durumun SÇG’nin adliye dışındaki çalışma usul ve esaslarının net olmamasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Adliye dışı görevlendirmelerde net bir çerçevenin olmaması mahkemelere özgü farklı uygulamalara yol açabileceği gibi SÇG’nin maddi olarak zor durumda bırakılmasına da yol açabilir.

SİR’de kişinin sağlık durumuna, hastalık öyküsü, tedavi ve değerlendirmeye mutlaka yer verilmektedir.

PS2: *Evet bireyin çocuğun bakımını üstlenmesini engelleyecek bir sağlık sorunu var mı? ya da boşanmada evlilik ilişkisini olumsuz etkileyecek bir sağlık sorunu var mı? Kullandığı ilaçlar, geçmişte aldığı tedaviler, tedavi sonlanmışsa doktor tarafından mı sonlandırılmış yoksa birey kendi kararıyla mı tedaviyi kesmiş? Bireyin sağlık sorunu, çocuğun gelişimini olumsuz etkileyecek ya da çocuğun bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına mani olarak çocuğun risk altına girmesine sebep olacaksa, değerlendirme raporunda bunu belirterek velayetin sağlık durumu nedeniyle o ebeveyne verilmesinin çocuk yararına olmayacağını belirtiyorum. Sağlık durumu, hastalığı bu sorumluluklarını yerine getirmesine engel değilse, çocuğun gelişimini tehlikeye düşürmüyorsa, bu durum göz önüne alınarak velayet de bu ebeveyne verilebilir. (Kişisel ilişki için de aynı şey geçerli)*

PS4: *Evet. Görüştüğüm kişinin fiziksel ve ruhsal açıdan bir sağlık sorunu bulunup bulunmadığı, var ise bunun yaşamını kısıtlayıcı bir etkisi olup olmadığı, sürekli ilaç kullanımı gerektiren bir sorun olup olmadığı, gibi konularda bilgi ediniyorum ve raporda belirtiyorum. Çocuk veya evlilik birliğini etkileyecek bir durum olmadığına bakıyorum. Çocuğun bakım ve gözetimini sağlamasına engel bir durum mu? Ya da evlilik birliğinin sonlanmasında bir etkisi var mı? Bunları da değerlendiriyorum. Bazı durumlarda bu konu çok*

önemli olabilirken bazı dosyalarda yalnızca genel bilgi niteliğinde olabiliyor.

SÇ4: *Evet kişinin daha önce herhangi bir hastalık geçirip geçirmediği, daha önce gördüğü tedavilere dair bilgiler ile sigara, alkol vs. alışkanlıkları olup olmadığına daha önce herhangi bir sebeple psikolog ya da psikiyatrik destek alıp almadığını raporda yazıyorum.*

SİR Hazırlamayı Etkileyen Koşullar

SGÇ içinde SİR hazırlamada lisans bilgilerinin yetersiz olduğunu belirtenler olmuştur. Lisansüstü eğitime ek olarak alana yönelik örneğin yasal düzenlemeler, uygulama bilgisi, çocuğun gelişimsel görevleri gibi bilgiye de gereksinim duyulduğu belirtilmiştir.

SÇ5: *Evet, eğitim programında SİR yazımı, içeriği, konusunda ayrıntılı bilgi aldım, bu bilgileri dosyanın içeriğine uygun olarak bölüm başlıklarını uzun ya da kısa tutarak yazıyorum. PS1: Lisans bilgileri yeterli değil. Çalıştığın alanla ilgili lisansüstü eğitim ise oldukça yararlı oluyor. Hem eğitimin, hem uygulamanın paralel gitmesi bilgileri pekiştiriyor. Çalışırken arkadaki kuramsal desteği güçlendirme, ilerletme imkânı sağlıyor. SÇ4: Rapor hazırlarken çalıştığım kurumda ilk atanan kişilerden olmam nedeniyle zorlandığımı düşünüyorum. Sosyal hizmet okuduğum halde lisansta rapor yazma ile ilgili çok fazla bilgi verilmediği için bu konuda bilgi ve donanımı yeterli bulmuyorum. Raporlar konusunda belirli bir formatın bulunması da eksik buluyorum.*

Uluğtekin (2004: 92) bir sosyal hizmet etkinliği olan SİR'in müracaatçıların gereksinimlerinin ayrıntılı olarak ele

alınıp değerlendirildiği resmi belgeler olduğunu belirtmektedir. Bilgi toplama sürecinde; çocuk, aile, okul, işyeri, içinde yaşadığı çevre yani çocuğun ilişki içerisinde olduğu tüm sistemlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. SİR'in en önemli özelliğinin sosyal hizmet mesleğinin etkinliği olması ve raporların temelinde sosyal hizmetin teorik çerçevesi ve uygulama esaslarının bulunması olduğunu belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, birey ya da aileyle çalışırken sosyal hizmetin müdahale aşamalarından birisi veri toplama ve analizi (ya da sosyal inceleme) aşaması olarak adlandırılan aşamadır. Bu aşamada müracaatçı ve çevresiyle ilgili bilgiler toplanır ve analiz edilerek müracaatçının sorunu, gereksinimleri ortaya konulur ve çözüm yolları üzerinde durulur, müdahale planı hazırlanır. Bu çalışma yapılırken sosyal hizmetin kuramsal bilgileri, yöntem ve teknikleri işe koşulur. Bu çalışma yalnızca bir bilgi toplama çalışması da değildir. Sosyal hizmet bakış açısıyla, gözlem, görüşme teknikleri de dâhil vakaya göre sosyal hizmet uzmanınca seçilecek yöntem ve teknikler işe koşularak yapılacak inceleme ve değerlendirme çalışmalarını içerir. Bir başka deyişle sosyal inceleme aynı zamanda mesleki müdahalelerin de yapıldığı bir sosyal hizmet etkinliğidir (Asan 2015).

Bu çerçevede bir sosyal hizmet etkinliği olan SİR teknik ve bilgi toplamaya indirgenemeyecek olan ve mesleki çalışmanın yapılandırılması için çok yönlü bilgiler sunan bir rapordur. Bu değerlendirmenin yapılmasında sosyal hizmet eğitimi almış olanlar daha yetkindir. Diğer disiplinlerden olanlar için

daha fazla güçlük yaşanabilir. Çünkü böyle bir formasyon söz konusu değildir ancak uygulamada SİR'in salt bilgi toplama etkinliğine indirgenmesi SİR hazırlayan SGÇ'ler için çalışabilecekleri bir zemin sunmaktadır. Aslında bu durum örneğin yoksulluk gibi başka alanlar için de söz konusudur. SİR'in sosyal hizmet mesleki uygulamalarını yapılandırmak için bir araç olduğu unutulmakta, SİR yazmak temel bir etkinlik olarak görülmektedir. Sosyal hizmeti teknik olarak gören bu yaklaşım, sosyal hizmet eğitimi almış olsun ya da olmasın farklı disiplinlerin sosyal refah alanlarında SÇG olarak çalışmasının yolunu açmıştır. Halbuki sosyal hizmet kendine özgü kuramları olan ayrı bir disiplindir ve mesleğin adının bir çalışma alanının adı olması tartışmalı bir durumdur. Bu durum hakkında SİR hazırlanan aile ve çocuk açısından çeşitli olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Yeterli eğitim ve donanımına sahip olmayan kişilerin hazırladıkları SİR, mahkeme tarafından aile ve çocuk hakkında eksik bilgi sahibi olunmasına ve sağlıklı değerlendirme yapılamamasına neden olacaktır. Göreve başladıktan sonra bu konuda yapılacak çalışmalar SÇG'ler açısından yararlı olsa da bu durum aile ve çocuğun refahı açısından önemli bir problem oluşturma riski taşımaktadır.

PS2: *Lisans/ lisansüstü eğitim yanında alana yönelik bilgilerin de edinilmesi gerekiyor. Mesela yasal düzenlemeler önemli. Mesleki alandaki eğitimim SÇ1: Ancak üzerine sürekli yeni bilgi eklenmesi gerekiyor. Çocuğun gelişimsel dönemi, gereksinimleri, karı-koca, çocuk-ebeveyn ilişkileri gibi konularda eğitimim önemli.*

PD1: *Yeterli buluyorum, mesleki deneyimleri pekiştirerek kullanıyorum.*

SÇ1: *Lisans yeterli. Ancak alana yönelik uygulama bilgisi önemli. Stajlar önemli.*

Bir katılımcı ise rapor yazımına ilişkin hizmet içi eğitim olanağından bahsetmiştir.

PS4: *psikoloji lisans eğitiminde benim eğitim aldığım dönemde, bu konuda yeterli eğitim yoktu. Şu an devam ettiğim Aile ve Evlilik danışmanlığı lisansüstü eğitim programında da değerlendirme raporuna ilişkin detaylı bir bilgi bulunmamakta. Hizmet içi eğitimlerde bu konuda eğitim aldım ancak bu eğitimlerde de yalnızca teorik olarak bilgi edindim. Çalışma sürecinde kendi tecrübe ve deneyimlerin sonucunda raporlarımı hazırlıyorum.*

Alıntılar, lisans, lisansüstü ve hizmet içi eğitimleri bir bütün olarak görme ve yapılandırmayı çok önemli bir gereksinim olarak ortaya koymaktadır.

Katılımcılarda alanı özel bulma, bu nedenle eğitimi sorgulama ve kendini geliştirme çabasını sürdürme eğilimi görülmektedir.

SÇ2: *Kısmen yeterli, çalışılan alan aslında çok özel ve önemli bu sebeple aldığım eğitimin yeterli olmadığını düşünüyorum.*

PD4: *Eğitim Bilimleri Fak. Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü mezunuyum ancak bu bilgileri hukuk sistemi içinde entegre etmek gerekiyor, eksik gördüğüm konularda ilgili alanlarda seminerlere katılıp üniversite bünyesinde dersler alıp bunları gidermeye çalışıyorum, davalarda durumu tespit ettikten*

sonra çözüm önerileri konusunda güçlükler yaşıyorum.

PD5: *Hayır yeterli bulmuyorum. Burada yapılan iş teorikten çok farklı, bazen duruma göre sizden çok farklı şeyler isteniyor, o zamanda tecrübe daha çok işe yarıyor. Teorik pratikteki birçok şeyi karşılayamayabiliyor.*

Sosyal hizmet alanlarının her biri teorik bilgiden beslenmektedir. Lisans eğitiminde her alanla ilgili dersler sırasıyla verilmekte; mesleki hayata geçince uzmanların profesyonel bir şekilde çalışmasını öngörmektedir. Teorik bilgiler zamanla uzman tarafından içselleştirilir, uygulama esnasında karar alırken onun yol haritası olur. Spesifik olarak uygulama esnasında teorik bilgiye göre karar almasa da aslında aldığı karar, çözüm aşamaları teorik bilgi ışığındadır örn; mevzuat, çocuğun yüksek yararı, evlat edinme, velayet vb. gibi konular tecrübe ile değil teorik bilginin ürünüdür veya ondan bağımsız değildir. SÇG müracaatçıların ve davaların çokluğu ile dosyaları artık daha seri ve biraz daha teknik ele almaya başlamaktadır ve bu durum bazı dezavantajları da beraberinde getirebilir. Katılımcıların eğitim dışında alana özel bilgi, deneyim ve süpervizyon gereksinimi duydukları görülmektedir.

Sosyal inceleme sürecinde genelde ev ziyareti yapılması tercih edilse de zaman zaman çeşitli sebeplerle çocuklar veya taraflar ile adliye binası içinde görüşme yapılması gerektiği, bu noktada SÇG' nin üst düzey niteliklere sahip olsalar bile gerekli fiziksel şartların sağlanmaması halinde istenen verimin elde edilemediği de ifade edilmektedir

(Altındağ ve Sağlam, 2012:430-431). Ankara Adliyesi'nde görev yapan SÇG ile yapılan bir başka çalışmada da SÇG' nin sosyal inceleme sürecinde çalışma alanlarının olmaması ve yasal mevzuattaki eksiklikler nedeni ile aile ve çocukla ilgili olarak ev, okul gibi mekanları ziyaret etmeden rapor hazırlamak zorunda kaldıkları belirtilmektedir (Gürkan ve diğ., 2013: 119-120).

PS1: *çocuk dışındaki bireylerle adliye-de görüşme odasında, çocuklarla ev ziyareti esnasında görüşme yapıyorum. Adliyede çalışan diğer pek çok arkadaşına göre görüşme odası konusunda şanslı olduğum için raporlarımı olumsuz etkilemiyor. Duruşma salonu ya da başka uygun olmayan bir ortamda görüşme yapmak zorunda kalsaydım muhtemelen hem benim, hem görüşme yaptığım kişinin dikkatinin dağılması söz konusu olacağından raporum için kritik bazı verileri, bilgileri toplamakta eksiklikler olacaktır.*

PD1: *Hâkimlerin odası, duruşma salonu, son derece olumsuz etkiliyor. PD4:* *Görüşmeleri ev incelemesi olmadığından adliyede odalarında veya duruşma salonlarında gerçekleştiriyoruz, hukuk sistemi içinde yapılan önerilere rağmen bir odanın bulunmaması değersizlik, önemsenmeme duygularının yaşanmasına neden oluyor,*

PD5: *Tarafların evlerini ya da adliye-deki odamızı kullanıyoruz (biz 6 kişi 1 odayı kullanıyoruz genelde oda yok). Sağlıklı bir görüşme ortamı süreci çok etkiliyor, aksi halde yer bulmak için uğraşan, duruşma salonunda görüşme yapan arkadaşlar var ve durumları çok kötü*

Evde görüşme yapmaya ilişkin SÇG' nin olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri bulunmaktadır:

SÇ3: *Evlere gidiyorum. Kişileri yaşadığı ortamda görmek daha nesnel değerlendirme yapmayı sağlıyor.*

SÇ5: *Evde görüşme yapmak ciddiyeti olumsuz etkiliyor, kişi size misafir muamelesi yapmak istiyor, ikramı reddedince bunu kendisine yönelik bir hakaret olarak değerlendiriyor. Duruşma salonu ve hâkim odasında görüşme yapmaya ilişkin değerlendirmeler ise şu şekildedir: **PS4:** Ev ziyaretleri ve duruşma salonunda yapıyorum. Her iki durumda da görüşmenin çok sağlıklı olabileceğini düşünmüyorum. Duruşma salonunda tarafların rahat duramadıklarını, ev ortamında ise fazlası ile rahat olabildiklerini düşünüyorum ve profesyonel bir görüşme ortamında çalışmanın uygun olacağını düşünüyorum.*

SÇ5: *Kişinin yargılama sürecinin yapıldığı yerde görüşme yapılması da kişinin iletişime kapatmasına, savunmaya geçmesine, ifade veriyor gibi davranmasına yol açıyor.*

SÇ4: *Tarafların evlerinde görüşme yapmayı tercih ediyoruz. Ancak mümkün olmadığında odamız veya görüşme odası olmadığı için duruşma salonunu kullanıyoruz. Duruşma salonu sürekli dolu olduğu için görüşme yapma hızımız yavaşlıyor. Tabi diğer bir konu duruşma salonunun ağır ve kasvetli havası tarafları dolayısıyla görüşmeyi de olumsuz etkiliyor.*

Görüşme yapılan ortamlar profesyonel görüşme standartlarının altında, sınırların bulanıklaştığı, dolayısıyla

görüşmelerin kalitesini düşürme potansiyeline sahip görünmektedir.

SİR hazırlama sürecinde SÇG velayet, şahsi ilişki, evlenme izni, çocuklarla ilgili olumsuz durumlar (çocuk istismarı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, çocuğun yaşı) etkilendiklerini ve özdeşim kurabildiklerini belirtmişler ancak tarafsız kalmaya ve mesleki değerlendirmelerine bunu yansıtmamaya özen gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Etki altında kalma SÇG' nin, bireyleri çok yönlü değerlendirmeleri ve meslek etiği ilkelerine uyma yönelimleri sayesinde söz konusu olmamaktadır.

PD3: *Etki altında kalırsak sağlıklı karar veremeyiz, etki altında kalmadan karar vermeye çalışıyorum.*

PS5: *Bazı dosyalardaki yaşamlar daha etkileyici olabiliyor ya da özdeşim kurabiliyor ama karar ya da rapor sürecini etkilediğini düşünmüyorum.*

PD4: *Yansız, yüksüz, yargısız olarak durumu tespit etmeye çalışıyoruz, sadece çocuğun üstün yararı noktasından hareket etmeye çalışıyoruz.*

SÇ4: *Ben kendi adıma etki altında kaldığımı düşünmüyorum, çünkü pek çok farklı noktayı değerlendirip o şekilde raporu hazırlıyorum.*

SİR Yazımında Karşılaşılan Güçlükler

SİR hazırlamada daha çok fiziksel mekân -oda, masa, bilgisayar, görüşme odası- yetersizliğinden bahsedilmiştir. Buna ek olarak, yönetmelik-çalışma mevzuatı eksikliği, iş yoğunluğu ve ulaşım ile ilgili sorunlardan bahsedilmiştir.

S1: Kendime ait bir oda, masa, bilgisayar olmadığı için evde yazmak zorunda kalıyorum raporları. Disiplinli çalışmayı ve ev-aile yaşantısını oldukça olumsuz etkiliyor bu durum. **PS5:** Raporu evde yazmak zorunda olmak en büyük sorun. Zaman zaman görüşme ve rapor yazma tarihleri arasında çok zaman geçtiyse gözlemleri unutmuş olabiliyorum. O yüzden mümkünse görüşme-rapor yazma arasını kısa tutmaya çalışıyorum.

PD5: Dosyadaki prosedür süreci ciddi bir problem, inceleme istendiğinde yol ücreti sorun oluyor, bazen taraflar süreci bilmediği için sorun çıkarabiliyorlar, bir çalışma yönetmeliğimizin olmaması da önemli bir problem.

SÇ5: Çalışma odamız yok, kalemde rapor yazıyorum, ortam gürültülü, konuya odaklanmayı güçleştiriyor. Bilgisayarımız var ama bazen kâtip arkadaşların bilgisayarını kullanmamız gerekiyor. Bir bilgisayar yeterli olmuyor, kâtip gelince kalkıyorsunuz konu bölünüyor.

Katılımcılar çocuğun cinsel istismarı ve velayet konularında rapor hazırlarken problem yaşadıklarından bahsetmişlerdir.

SÇ4: Velayet konusunda bazen zorlanıyoruz. Taraflar pek çok şey iddia edebiliyor. Ya da her iki tarafında velayeti alma konusunda sorumsuz olduğu olabiliyor. Bu durumda bazen zorlanabiliyoruz.

PD5: Velayet davaları beni zorluyor, çünkü çocukların sonraki yaşantısına büyük etkisi olan bir sorumluluğumuz var, bu durum beni her zaman zorluyor.

SÇ3: Çocuğun cinsel istismar mağduru olduğu durumlarda, konunun

hassasiyeti nedeniyle zorlanıyorum.

Bir katılımcı ise sosyal inceleme yeri ile ilgili problemi dile getirmiştir:

SÇ5: Ankara'nın suç oranı yüksek semtlerinde yerinde inceleme yapılabildiği zamanlarda araç ve güvenlik konularında sıkıntılar yaşanabiliyor.

SÇG için "araç" ve "görüşme odası" sorunu çok ciddi bir sorundur. Özellikle bazı bölgelerde gündüz vakti dahi can güvenliği sorunu yaşanmaktadır. Bu ciddi şekilde tartışılması gereken bir konudur. Ayrıca araç ve oda sorunu sadece aile mahkemeleri değil çocuk mahkemelerinde çalışan uzmanların da sorun alanları arasındadır. Benzer bir araştırmada da (Uluğtekin ve diğ., 2004: 43) uzmanlar mesleki rollerin yerine getirilmesinde en çok ihtiyaç duydukları "araçlar" ve görüşme yapacakları "özel odalar" dan yoksun oluşlarının mesleki çalışmalarını olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdir. Aile Mahkemeleri'nde görev yapan SÇG'nin genel anlamda adli sisteme sonradan dahil olmalarından kaynaklı problemler yaşadıkları, çalışma alanlarında fiziksel olanakların yetmediği görülmektedir. Bir profesyonelin yaptığı işin niteliğine uygun çalışma alanının bulunmaması yapılan işin niteliğini doğrudan etkilemektedir. SÇG'nin çalışma alanlarındaki eksiklikler hem aile ve çocuğun mağdur olmasına hem de bu işi yapmaya çalışan meslek elemanlarının verimsiz çalışmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle mahkemelerde çalışan SÇG'nin çalışma alanlarının, aile ve çocuklarla yaptıkları görüşmeler için görüşme odalarının oluşturulması öncelikli olarak ele alınması gereken bir durum olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Aile mahkemelerindeki süreç tarafların iyilik halini arttırma, sorunların barışçıl bir ortamda çözülmeye çalışılması, diyalogun temele alınması gibi özellikleri nedeniyle diğer mahkemelerden farklı deneyimlenmektedir. Aile mahkemelerindeki farklı disiplinlerden gelen SÇG' nin bilgi ve deneyimleri doğrultusunda sorunların çözümü konusundaki mesleki çalışmaları ve hazırladıkları raporlar kararların alınmasında büyük bir öneme sahiptir. SİR'in hazırlanması ilgili taraflarla yeterli görüşmeler, sorunla ilgili tarihçe, çok yönlü değerlendirmeler, farklı ortamlarda gerçekleştirilen görüşmeler ve ziyaretler vb. temelinde ilerlediği için dış etkenler önemli bir boyuttur.

Aile Mahkemesi'nde çalışan SÇG'lerin hazırladıkları SİR'e ilişkin değerlendirmelerinin ortaya konduğu bu çalışmada SÇG' nin çalışma koşullarını belirleyen yeterli yasal mevzuatın oluşturulmaması yanında SÇG' nin kendilerine ait bir oda, masa ve bilgisayarlarının bulunmaması, görüşme yapacakları mahkemeye ait bir görüşme odasının bulunmaması gibi etkenlerin görüşmelerin kalitesini olumsuz etkilediği görülmüştür. SÇG' ne bu en temel olanakların sunulmaması, SÇG' nin değersizlik ve önemsizlik hissetmesine yol açmaktadır. SÇG çoğunlukla uygun olmayan mekânlarda taraflarla görüşmelerini gerçekleştirmeye çalışmakta, bu da görüşülen kişilerden alınması gereken bilgilerin yeterli olmamasına yol açmaktadır. Duruşma salonu, koridor, kafeterya gibi yerlerde görüşme yapılması SÇG'nin profesyonel görüşme standartları açısından kendini rahat

hissetmemesine, müracaatçının ise güvenli bir ortamda kendini ifade edememesine yol açıp görüşmenin kalitesini düşürmektedir. Mahkemelerdeki uygulamaların hakimlerin isteklerine göre farklılık göstermesi hazırlanan SİR'lerde farklılıklar oluşmasına neden olmakta, bu durum SİR standardının bozulmasına neden olmaktadır. SİR'lerin ortak bir standardının olmaması, öneminin kavranamaması, SİR yazmak için gerekli olanakların sunulmaması ve hakimlerin istemeleri halinde yazılmaları SİR'in rutin olarak yazımını zorlaştırmaktadır.

Önemli bir kısmı lisansüstü eğitim almış olan SÇG'nin sosyal inceleme raporlarını hazırlarken hukuk, eğitim, psikoloji gibi alanlardan çeşitli kaynaklar kullandıkları belirlenmiş ve bu durum raporların kalitesini arttırıcı önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bilgilerin güncellenmesi, alanla ilgili gelişmeleri takip etmeleri, farklı eğitim programlarına katılmalarının kurumsal olarak teşvik edilmesi raporların niteliğini arttırma açısından etkili diğer bir yol olabilir. Lisans/lisansüstü eğitimin SİR yazmakta yeterli olduğu belirtilmiştir ancak uygulama konusunda güçlükler ve mesleki deneyimin de etkili olduğu ifade edilmiştir. Farklı disiplinlerden gelen SÇG'nin SİR yazımında mesleki deneyimi fazla olanlardan süpervizyon alması geliştirici bir unsur olabilir.

Çocukların yüksek yararının sağlanması ve refahının arttırılması konusunda SÇG' nin SİR'de verdikleri tedbir kararlarının hayata geçirilmesi konusunda kaygıları olduğu ortaya çıkmıştır. İhmal, istismar, velayet, çocuğun gereksinimleri ve özellikleri

konusunda hazırlanan SİR'de SÇG'nin zorlandıkları görülmektedir. Özellikle çocuğun tüm hayatının etkileneceğini düşündükleri kararlara temel oluşturacak raporu hazırlarken SÇG'nin süpervizyon almaları, vaka tartışması yapmaları yardımcı olabilir. Bu açıdan refah sisteminin çocuk odaklı olması ve tedbirlerin çocuğun yüksek yararını arttıracak içerikte ve hizmet çeşitliliğiyle yapılandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Altındağ, Ö. (2014). *Aile Mahkemeleri Uygulama Rehberi*. Ankara

Altındağ, Ö. ve Sağlam, M. (2012). Boşanma Sürecinde Çocukların Haklarının Belirlenmesi ve Korunmasında Aile Mahkemesi Uzmanlarının Rol Ve İşlevleri, Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı, 422-434, Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları

Asan, C. (2015) Bir Sosyal Çalışma Etkinliği Olarak Sosyal İnceleme Raporları <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/meslekist2.htm>

Asma, T. (1998). *Özel Olarak Korunması Gereken Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri, Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları.

Baktır, S. (2003). *Aile Mahkemeleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Cılga, İ. (2005). Aile Mahkemelerinin İşleyişi ve Uygulama Sorunları Konusunda Ankara'daki Aile Mahkemelerinde Görevli Hâkim ve Uzmanların Görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16 (2), 7-34.

Cılga, İ. (2008). Aile Mahkemelerinde Çalışma Yöntemi. *Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları*.

Filiz, O. (2009). *Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi*. Ankara: Makromedy.

Gençcan, Ö. U. (2008). *Boşanma, Tazminat ve Nafaka Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi.

Gürkan, M., Sağlam, M., Aral, N. (2013). Çocuk Mahkemesi Uzmanlarının Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Algılarının Belirlenmesi, Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Ankara: Türkiye'de Çocuklar İçin Adalet Projesi Yayınları, 110-121.

Kılıç, Ç. (2013). Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Uzmanların Hizmet İçi Eğitim İhtiyacı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 273-290.

Özel, Ç ve Tatar, E. (2008). Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Kararları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi Dergisi*, 1, 49-88.

Serdar, İ. (2007). Kişisel İlişki Kurma Hakkı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9,739-781

Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.R. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. (6th Edition) Boston: Allyn&Bacon

Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi

Topal, E. (2008). Aile Mahkemelerinde Uzman Raporuyla Çözümlenecek Sorunlar ve Usul, *Mevzuat Dergisi*, 11, 124.

Uluğtekin S. (2004) *Çocuk Mahkemeleri Ve Sosyal İnceleme Raporları* Ankara http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/cocuk_mahkemeleri.pdf

Uluğtekin, S., B. Acar, Y. ve Özlem C. Öntaş. (2004) "Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporları (SİR) ve Gözetim Raporlarının Yeri" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 53: 35-45.

Yenisey, F., Şahin, F.,Demiröz, F., Grasinger, G. E., Ögel, K., Akbulut, K. (2011).

Sosyal Çalışma Görevlileri Eğitim Programı
El Kitabı.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 7. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ziyalar, Z. ve Üner Altuntaş, G.E. (2011). İstanbul Fatih Adliyesi 1. Aile Mahkemesi'nde 2005-2007 Yılları Arasında Verilen Velayet Kararlarında Yer Alan Uzman Raporlarının Değerlendirilmesi. *1. Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2*, (Yay. Haz: A. Gülan, M. R. Şirin, M. C. Şirin), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 140-151.

Araştırma

**2010-2012 YILLARI
ARASI KORUYUCU VE
DESTEKLEYİCİ TEDBİR
KARARLARININ
İNCELENMESİ:
ANKARA 1. ÇOCUK
MAHKEMESİ ÖRNEĞİ**

**Reviewing The Protective
and Supportive Measure
Orders Between 2010 and
2012: Ankara 1st Juvenile
Court Sample Case**

Ercüment ERBAY*

Derya KAYMA GÜNEŞ**

Ahmet EGE***

Yasemin BAKSİ****

Ferda CİVELEK*****

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

** Sosyal Hizmet Uzmanı, Ankara Adliyesi 1. Çocuk Mahkemesi

*** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü

**** Sosyal Hizmet Uzmanı, Tekirdağ Çocuk Mahkemesi

***** Sosyal Hizmet Uzmanı, Muğla ASPB İl Müdürlüğü Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi Müdürlüğü

ÖZET

Bu çalışmada Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde 2010-2012 yılları arasında 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. mad-

desine göre koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen ve 'değişik iş dosyası' olarak adlandırılan dosyalar incelenmiştir. Yapılan incelemelerde toplam 474 çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verildiği belirlenmiştir. Mahkemeden tedbir talep eden kişi, kurum ve kuruluşlar incelendiğinde en fazla tedbir talebi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. İl Müdürlüğü belirtilen yıllar arasında ilgili mahkemeden 383 çocuk hakkında tedbir talebinde bulunmuştur. Nicel araştırma yönteminin belge tarama tekniği ile elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Çocuk adalet sistemi, çocuk suçluluğu, suçta sürüklenen çocuklar, çocuk mahkemeleri, koruyucu ve destekleyici tedbir kararları.*

ABSTRACT

In this study, we have reviewed the cases that were given protective and supportive measure orders under the 5395 numbered Child Protection Act's Article 5, in Ankara 1st Juvenile Court between 2010 and 2012. As a result of the reviews, we found out that in 474 children's cases, protective and supportive measure orders were given. When looking at the persons, agencies or institutions that requested the orders, we could see that most of them were requested by the Ministry of Family and Social Policies Ankara Provincial Directorate. The provincial directorate requested protection order for 383 children between the mentioned dates and from the related court. Findings were acquired with quantitative research method's document scanning technique, are presented in tables and are interpreted.

Keywords: *juvenile justice system, juvenile delinquency, juveniles pushed to crime, juvenile courts, protective and supportive measures.*

GİRİŞ

Çocuk refahı alanı ve özellikle hak temelli yaklaşım bağlamında çocuk hakları konusu, üzerinde sıkça durulması ve çocuğun yüksek yararı çerçevesinde derinlemesine tartışılması gereken bir öneme ve gündeme sahiptir. Bu çalışmanın çıkış noktası da çocuğun, haklarıyla olan bağıını zayıflatan suça sürüklenme durumudur.

Çocuğun haklarıyla olan ilişkisinin odağında çocuklara yönelik politikaların kapsamı ve bu politikaların çocuğa nasıl yaklaştığı önemli bir konumdur. Çocuk refah politikasının en belirleyici uluslararası metni olan 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocuk hakları konusunda ve dolayısıyla çocuğun suça sürüklenmesinin engellenmesiyle de ilişkili makro bir değişkendir. Bu sözleşmenin çocuğa yaklaşımında; ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı, yaşama ve gelişme hakkı ve katılım hakkı kavramları ön plana çıkmaktadır. Özetle Sözleşme, bir çocuğun ergin olana kadar korunma gereksiniminin bulunduğunu, bunun da çocuğun yüksek yararı ve hakları odağında yerine getirilmesi gerekliliğini taraf devletlere iletmektedir.

Çocukların da toplumun ergin bireyleri gibi hakları olan bireyler olarak kabul edilmesi çağdaş çocuk koruma paradigmasının ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu koruma, çocuğun yaşamını olumsuz bir biçimde etkileyecek tehlikelerle karşılaşmasını engellemek için alınan önlemler ve savunuculuk faaliyetlerini içermektedir. Bu noktada, çocuğun yaşamındaki olumsuz etkileri açısından suça sürüklenme durumunun üzerinde durul-

ması çocuğun korunmasında oldukça önemlidir.

Ulusal mevzuata bakıldığında 3 Temmuz 2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacını taşımaktadır (Md. 1). Genel tanımlamada çocuk on sekiz yaşını doldurmuş kişi olarak belirtilmekte olup özelde kanun çocuk kavramını ikiye ayırmıştır (Md. 3):

Korunma ihtiyacı olan çocuk; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk olarak tanımlanmaktadır. **Suçta sürüklenen çocuk** ifadesi ise kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu tanımlamaktadır.

Hem hukuki hem de sosyal boyutlara sahip olan çocuk suçluluğu oldukça eski ancak konunun giderek artan önemi dolayısıyla da bir o kadar güncel bir konu olup modern görünümünü pek çok sosyal sorun gibi sanayi devrimi ile almıştır (Akyüz, 2000). Çocukları suça sürükleyen ve suçlulukla ilişkilerine neden olan, onları olumsuz davranışlara iten sebeplerden bazıları şu şekildedir (Akyüz, 2011):

- Çocuğun kendisinden kaynaklanan yetersizlikler,
- Hızlı kentleşme ve sanayileşme ile birlikte yaşanan göçün yarattığı değer boşluğu ve kimlik bunalımı,

kültürel yozlaşma ve yabancılaşma, kısaca değişen değer ve ahlak kurallarının yarattığı karmaşa,

- Gelir adaletsizliği, yoksulluk, işsizlik,
- Aile sorunları, ilgi ve sevgi eksikliği, ihmal ve istismara uğrama,
- Yetersiz ve kalitesiz eğitim.

Yukarıdaki maddelerde görüldüğü gibi çocuk suçluluğu sadece hukuksal bir tanımlamayla yetinemeyecek bir içeriğe sahiptir. Onsekiz yaşına kadar çocuk kabul edilen birey bu yaş aralığında kimlik oluşumunun da içerisinde bulunduğu ergenlik dönemini kapsayan pek çok biyo-psiko-sosyal değişkenin etkisi altında bir gelişim yaşamaktadır. Çocuk suçluluğu da çocuğun gelişim dönemlerinden ve kendisini çevreleyen sistemlerden bağımsız değildir. Bu çalışma kapsamında özellikle suça sürüklenen çocuklara değinilecek olup çalışma, bakış açısı olarak suça sürüklenen çocuğun da korunma ihtiyacı olan çocuk olduğu düşüncesiyle ele alınmıştır. ÇKK'nın 3. Maddesinde 'Korunmaya Muhtaç Çocuk' ve 'Suça Sürüklenen Çocuk' ayrı ayrı tanımlanmış olmasıyla birlikte aslında suça sürüklenen çocukların farklı sistemler tarafından ihmal veya istismara maruz kalan mağdur çocuklar olması nedeniyle korunma ihtiyacı içinde olan çocuk olarak ele alınması önemlidir.

Çocukların suça sürüklendiği noktada çocuk artık çocuk adalet sistemi içerisinde değildir. Çocuk adalet sistemi, bir çocuğun mağdur ya da fail olarak yargı sistemi içerisine girmesinden ötürü, çocuğun durumuna özgün yaklaşım, örgütlenme ve hizmetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2012). Yetişkin adalet sistemindeki

eğilimden farklı olarak çocuk adalet sisteminde ceza unsurlarının çocuğun korunması yaklaşımı ile birlikte ele alınmasını gerektirir. Çocuk adalet sisteminden, çocukluk ve gençlik döneminin psiko-sosyal süreçleri ve çocuğun suça sürüklenmesi kavram-sallaştırmasının altındaki eğilimin çocuk adalet sisteminin bütün bileşenlerince özümsemesi beklenmektedir. İrtiş (2009) çocuk ve genç adaletinde suçun nedenlerini anlamının ve suça zemin teşkil eden şartların iyileştirilmesine odaklanan koruyucu-önleyici yaklaşımını önemini vurgulamaktadır. Yani günümüzde baskın yaklaşım olan onarıcı adalet yaklaşımının çocuk adalet sistemine tam anlamıyla yerleşmesi oldukça önemlidir. UNODC (2006) onarıcı adaletin bir problem çözme yaklaşımı olduğunu bu problem çözme sürecine mağduru, faili, sosyal ağlarını, yargı organlarını ve toplumu dâhil ettiğini belirtmiştir. Suç oluşturan davranışın olumsuz sonuçlarının giderilmesinde hem mağdurun hem de failin desteğe ihtiyaç duyduğu varsayılmaktadır.

Bu destek ihtiyacı çocuklar söz konusu olduğunda çocuğun yüksek yararı odağında titizlikle ele alınması gereken bir noktadır. Uluğtekin'e göre (2004), pozitivist ve hümanist görüşlere dayanmak suretiyle, toplumların ekonomik, sosyal ve politik gelişme düzeylerinin kesişme noktasında ortaya çıkan çocuk mahkemeleri, şu somut ilkelere dayalı olarak kurulmuştur:

- Çocuk gelişimini sürdürmekte olan bir varlıktır. Bu açıdan ona bir yetişkinmiş gibi davranmak ve işlediği suçtan tümüyle sorumlu tutmak yanlış olur.

- Çocuk bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edilebilir; bu açıdan bir yetişkinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Adaletin amacı, onu cezalandırmaktan çok eğitmek, tedavi etmek ve rehabilitasyona tabi tutmak olmalıdır.
- Çocuk hakkındaki karar, çocuğun özel koşulları ve gereksinimleri dikkate alınarak verilmelidir.
- Çocuk adalet sistemi, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerden uzak durmalıdır.

Türkiye’de çocuk mahkemelerinin kuruluşu ile ilgili olarak 1979 yılında çıkarılan 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanun’un uygulanması gerekli altyapının oluşmaması nedeniyle Haziran 1982 yılına bırakılmıştır. 1982 yılında yürürlüğe giren Kanun ile ilk çocuk mahkemesi 1987 yılında Ankara’da çalışmalarına başlamış olup ilerleyen süreçte bu mahkemelerin sayısı artırılmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile 2253 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

Çocuk mahkemelerinin tabi olduğu yasal metinlerin başında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gelmektedir. Bunun dışında 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), 5271 sayılı Ceza Mahkemeleri Kanunu ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu çocuk mahkemeleri işleyişini yönlendiren kanunlardır. Ek olarak ‘Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (ÇKKY)’ ve ‘Çocuk Koruma Kanununa

Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik (ÇKKKDTY)’ çocuk mahkemeleri yapılanmasının önemli yönetmeliklerindedir.

TCK, çocuğun ceza adalet sistemiyle olan bağlantısını, çocukların yaşlarıyla bağlantılı olarak ‘ceza sorumluluğu’ kavramı ile ele almaktadır (Md. 31). Türkiye’de bir çocuğun adalet sistemiyle olan ilişkisi Acar (2012) tarafından şu şekilde özetlemiştir: Bir çocuk bir suç fiili sebebiyle yakalanırsa çocuğun ana-babasına ya da yasal vasilere ve avukata haber verilir ve çocuk savcılığa sevk edilir. Çocuk eğer on iki yaşını doldurmamışsa ceza sorumluluğu yoktur ve refah sistemine geri döner. Gerekirse hakkında, tedbir kararı verilebilir. Bu noktada ilgili kurum ve kuruluşlar devreye girmektedir. Çocuk on iki yaşından gün almışsa ama on beş yaşını doldurmamışsa işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını anlama kapasitesi ölçülür. Anlamıyorsa çocuk yine kovuşturmaya gerek olmadan refah sistemine döner. Gerekirse yine hakkında tedbir kararı verilebilir. Eğer çocuk yaptığı fiilin farkındaysa kovuşturma aşamasına girmek için son dönemeç savcının çocuk hakkında vereceği karardır. Savcı çocuk hakkında denetimli serbestlik kararına hükmedebilir ya da belirli koşullar altında verdiği zararın tazminini isteyerek uzlaşmaya gidilebilir. Çocuğun bu iki şanstın da mahrum kalması durumunda mahkemeye çıkması gerekecektir. Son olarak on beş yaşını doldurmuş ve on sekiz yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu vardır kabul edilmektedir.

Yukarıda, çocuk mahkemelerinde kovuşturmanın yapılamayacağı ya da kovuşturmaya gerek olmayan durumlarda

gerekli hallerde çocuklar için tedbir kararları verilebilmekte olduğu belirtilmiştir. Mahkemenin, çocuğun tutuklu ya da tutuksuz yargılanmasına yönelik vereceği kararla kovuşturmanın başladığı durumlarda ise kovuşturma süreci sonunda verilecek kararın kesinleşmesiyle çocuk hakkında beraat, hapis, para cezası, uzlaşma, denetimli serbestlik ve tedbir gibi kararlar verilebilmektedir (Acar, 2012).

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları çocuk mahkemelerince verilen kararlardan biri olup bu kararlar ÇKK tarafından tanımlanmaktadır. Çocuk mahkemeleri uygulamalarında temel amaç “çocuğun yüksek yararı” ilkesi gözetilerek yargı süreçlerinin gerçekleştirilmesi ve çocuğun eğer varsa ihtiyacı doğrultusunda koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarından yararlandırılmasıdır (Erükçü ve Akbaş, 2012).

ÇKK çerçevesinde verilen koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir (Md. 5). ÇKKKYD'nin 8/1. maddesine göre çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı; çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Cumhuriyet Savcısının istemi üzerine çocuk hâkimince alınmaktadır. Bunlardan;

a) Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile

ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye yönelik rehberlik tedbiridir. ÇKKKDTY'nin 12/7. Maddesinde danışmanlık tedbirinin Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimler tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. Bu nedenle çocuk hakkında danışmanlık tedbiri kararı verildiğinde mahkeme kararı bu kurumlara bildirilmekte ve uygulanması istenmektedir.

b) Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine yönelik tedbirlerdir. ÇKKKDTY'nin 13/8. Maddesinde eğitim tedbirinin Milli Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ilgili birimleri tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. Bu nedenle çocuk hakkında eğitim tedbiri kararı verildiğinde mahkeme kararı bu kurumlara bildirilmekte ve uygulanması istenmektedir.

c) Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine yönelik tedbirlerdir. ÇKKKDTY'nin 14/7. Maddesinde bakım tedbirinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının il ve ilçe müdürlükleri tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. Bu nedenle

çocuk hakkında bakım tedbiri kararı verildiğinde mahkeme kararı bu kuruma bildirilmekte ve uygulanması istenmektedir.

- d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yönelik tedbirlerdir. ÇKKKDTY'nin 16/15. Maddesinde sağlık tedbirinin Sağlık Bakanlığı tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. Bu nedenle çocuk hakkında sağlık tedbiri kararı verildiğinde mahkeme kararı bu kuruma bildirilmekte ve uygulanması istenmektedir.
- e) Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirdir. ÇKKKDTY'nin 15/6. Maddesinde barınma tedbirinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı il ve ilçe müdürlükleri tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.

Çocuk mahkemesine yapılan koruyucu ve destekleyici tedbir talepleri 2013 yılı öncesinde 'Değişik İş', 2013 ve sonrasında ise 'Tedbir Talep' olarak kaydedilmekte, dosya açılmakta ve gerekli işlemler bu dosyalar kapsamında başlatılmaktadır. Ancak ilgili madde ÇKK'da tanımlanan 'Korunma İhtiyacı Olan Çocuk' için uygulanmaktadır. Suça sürüklenen çocuklar için koruyucu ve destekleyici tedbirler 'ceza sorumluluğu' kavramıyla birlikte ele alınmaktadır. TCK'nın 31. maddesinde çocukların işlediği fiilin anlam ve sonuçlarını anlama kapasitesi 'ceza sorumluluğu' kavramı ile ele alınmıştır. TCK'nın 31/1

maddesi uyarınca fiili işlediği tarihte 12 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilir. Bu nedenle bu yaş grubundaki suça sürüklenen bir çocuk hakkında Cumhuriyet Savcılığı kovuşturmayaya yer olmadığı kararı vererek çocuk mahkemesinden çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilmesini talep etmektedir. Çocuk mahkemesini koruyucu ve destekleyici tedbir kararı vermeden önce mahkeme uzmanlarından çocuk hakkında sosyal inceleme raporu (SİR) hazırlanması talep eder ve düzenlenen rapora göre mahkeme çocuk hakkında tedbir kararına ya da herhangi bir tedbire yer olmadığına karar verir. TCK'nın 31/2 maddesi uyarınca fiili işlediği sırada 12 yaşını doldurmuş ve 15 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda karar verme yetkisi çocuk mahkemesi hâkimine aittir. ÇKK'nın 35/1 maddesi uyarınca hâkim çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren bir inceleme yaptırır ve çocuğun ceza sorumluluğunu değerlendirirken bu raporu göz önünde bulundurur. ÇKK'nın 35. maddesinde belirtilen SİR bu raporlardan birisidir. Bu değerlendirme sonucunda çocuğun ceza sorumluluğunun bulunmadığı kanaatine varıldığında 12 yaşını doldurmamış çocuklarda olduğu gibi yaş küçüklüğüne bağlı olarak kusurunun bulunmaması nedeniyle ceza tayinine yer olmadığına karar verilebilir, mahkeme gerekirse çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarına hükmedebilir. Çocuğun ceza sorumluluğunun bulunduğu yönelt mahkemece kanaat oluştursa kovuşturma devam eder ancak bu süreçte de mahkeme hazırlanan SİR'i göz önüne alarak çocuk hakkında

güvenlik tedbiri niteliğinde koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilebilir. Bu durumda çocuğun yargılanmasının devam ettiği ceza dava dosyasının dışında çocuk hakkında «Değişik İş Dosyası/Tedbir Talep Dosyası» açılır, bu dosya kapsamında çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilir ve tedbirlerin uygulanması ve takibi bu değişik iş/tedbir talep dosyası üzerinden takip edilir. Ceza dava dosya ve değişik iş/tedbir talep dosya uygulamaları birbirlerinden ayrılır. TCK'nın 31/3 maddesi uyarınca fiili işlediği sırada 15 yaşını doldurmuş ve 18 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu vardır kabul edilmektedir. Bu yaş grubundaki çocuklar için de çocuk mahkemesi tarafından SİR hazırlanmaktadır. Hazırlanan SİR'lere göre mahkeme uygun gördüğünde çocuğun kovuşturması devam ederken veya yargılama sonunda, çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilir. Tedbir kararı verilmek istendiğinde 12-15 yaş grubunda olduğu gibi ceza dava dosyasından ayrı olarak çocuk hakkında değişik iş/tedbir talep dosyası açılır, tedbir kararı verilir.

Çocuklar hakkında çocuk mahkemesince verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararları tedbirin türüne göre ilgili kuruma gönderildikten sonra, ÇKKKDTY'nin 18/1. Maddesi gereğince tedbir kararlarını yerine getirmekle görevli kişi, kurum veya kuruluşlarca en geç on gün içerisinde 'uygulama planı' hazırlanarak karar veren mahkeme hâkiminin onayına sunulur. Uygulama planı; koruyucu ve destekleyici tedbirin türü ve süresi, tedbirin uygulanmasında hangi kurumlarla iş birliği yapılacağı, nelerin amaçlandığı, tedbirin nasıl yerine getirileceği konusunda

hazırlanan bir plandır. Uygulama planının mahkeme hâkimince onaylanması ile tedbirin uygulanması sürecine geçilir. ÇKKKDTY'nin 18/4. Maddesi gereğince de mahkeme hâkimi tedbir kararlarının uygulanma sürecini en geç üçer aylık dönemlerle incelettirir. Bu inceleme tedbiri uygulayan kişi, kurum ve kuruluşlarca yapılacağı gibi, mahkemenin takdirine göre mahkemede görevli sosyal çalışma görevlilerince de yapılabilmektedir. Bu incelemeler sonucunda tedbiri uygulayan kişilerce mesleki raporlar: Sosyal inceleme raporları, sağlık raporları, uygulama değerlendirme raporları düzenlenmektedir. Bu çalışmada uygulama sürecinin değerlendirilmesine yönelik hazırlanan bu raporlar ortak bir tanımla 'Değerlendirme Raporları' olarak ele alınmıştır. Üçer aylık dönemlerde hazırlanan değerlendirme raporlarına göre uygulanan tedbir kararları mahkemece çocuğun yararına bulunursa değiştirilebilmekte, kaldırılabilenekte ya da yeni bir tedbir kararı verilebilmektedir. ÇKKKDTY'nin 11/3. maddesi gereğince tedbirlerin uygulanması, çocuğun on sekiz yaşını doldurmasıyla ayrıca bir karara gerek kalmaksızın kendiliğinden sona ermektedir. Ancak çocuğun eğitim ve öğretimine devam edebilmesi için çocuğun rızası alınmak suretiyle tedbirin uygulanmasına belirli bir süre daha devam edilmesine mahkemece karar verilebilmektedir.

Araştırmanın Problemi

Çocukluk, gelişimin yoğun olarak devam ettiği, bakım ve korunma gerektiren bir olgunlaşma sürecidir ve insan yaşamında oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır. Yetişkinliğe ve geleceğe uzanan bir köprü olarak

çocukluk, başarılı bir hazırlıkla ve olumlu donanımlarla geçirilmek durumundadır (Erbay, 2008). Çocukluk döneminde yaşanan sorunlar bu olumlu ve özel sürecin sekteye uğramasına yol açabilmektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri çocukların suça sürüklenmesidir. Ailesel, ekonomik, çevresel faktörler ve eğitim sürecindeki aksaklıklar çocukların suça sürüklenmesinde rol oynamaktadır.

Çocukları suça sürüklenmesi ve ceza adalet sistemi içerisinde girmesi ise başlı başına bir sorundur. Çocuk mahkemelerinden başlayan süreç, eğitim evlerine ve denetimli serbestlik hizmetlerine uzanmakta; suça sürüklenen çocuk yeni sorunlarla yüzyüze gelmektedir. Bu sorunların başında çocuk mahkemelerinin çocuk dostu olmaktan uzak olması gelmektedir. Mahkemelerin fiziki yapısının çocuğa özgü olması, yargılama usullerinin de çocuk haklarına ve çocuğun gelişimine aykırı durumda olması çocuklar için önemli sorunlara sebep olmaktadır. Eğitim evleri ise ne yazık ki çocukların yeni suç modellerini öğrendikleri ve adeta suçla sosyalleştikleri bir hal almaktadır.

Özetle çocukların suça sürüklenmeleri, önemli bir çocuk hakları ihlalidir ve ülkemizdeki yansımaları ne yazık ki iç açıcı değildir. Bu sorunun çözümüne yönelik kapsamlı ve sistematik çözümlerin var olduğu söylenemez.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 18. Maddesi, çocuğun korunmasında birincil sorumluluğu çocuğun ana-babasına ya da yasal vasilerine vermekte olup devletin de çocuğun korunması noktasında gerekli hizmetleri sağlamak ve önlemleri almakla ilgili yükümlülükleri olduğunu belirtmektedir.

Bu noktada bütün bu sorunlar yumağı içerisinde korunma ihtiyacı olan çocukların korunması için, devletlerin sorumluluk alanı çerçevesinde, karar verilen koruyucu ve destekleyici tedbirlerin niteliği ve nasıl uygulandığı bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Devletin sorumluluğu kapsamında korunma ihtiyacı olan çocuklar için verilen koruyucu-destekleyici tedbirler üzerinden bir betimleme yapmak bu araştırmanın genel amacını oluşturmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde işlevsel alt amaçlar belirlenmiş ve bunlar soru cümleleriyle ifade edilmiştir:

- Koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen değişik iş dosyalarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Tedbir talebinde bulunan kurumların talep edilen tedbir türlerine göre dağılımı nasıldır?
- Mahkemeden verilen tedbir kararlarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Tedbir talep eden kurumların tedbir taleplerinde sosyal inceleme raporunun bulunma durumu nedir?
- Tedbirlerin uygulanmasında uygulama planı hazırlanma durumu nedir?
- Mahkemeden çıkan tedbirlerin uygulanmasında değerlendirme raporlarının bulunma durumu nedir?
- Tedbir kararı verilen çocukların tedbir talep nedenleri ve cinsiyetlerine göre dağılımı nedir?

Bu araştırmaya, nicel araştırma yönteminin belge tarama tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Var olan kayıt ve belgelerin incelenerek veri

toplanmasına belge tarama denmektedir. Belge tarama tekniği, belirli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır. Belge taramanın içerik çözümlemesi türü ile belirli bir metin, kitap ya da belgenin belirli özelliklerinin sayısallaştırılarak belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2012).

Çalışmada 2010-2012 yılları arasında Ankara 1. Çocuk Mahkemesi'nde açılan ve 'Değişik İş Dosyası' olarak tanımlanan 575 dosyadan toplam 397 değişik iş dosyasının koruyucu ve destekleyici tedbirlerle ilgili olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda 397 değişik iş dosyası tek tek incelenmiştir. Geriye kalan 178 değişik iş dosyası mahkemenin diğer işleri (yakalama, ifade alma, içtima, serbest bırakma, koşullu salıverme vb.) ile ilgili olduğu için araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda 397 değişik iş dosyası tek tek incelenmiştir. İncelenen 397 değişik iş dosyasından 106'sı 2010, 129'u 2011 ve 162'si de 2012 yılına aittir. Dosya taraması 2013 yılının Şubat, Mart, Nisan aylarında tamamlanmıştır. Bu nedenle araştırmada son üç yıllık süre ele alınarak 2010-2012 yılları arasında verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının bulunduğu değişik iş dosyaları incelenmiştir. Araştırmanın alt amaçları doğrultusunda değişik iş dosyalarında tedbir talebinde bulunan kurumların talep müzakereleri, ilk talepte bulunan Sosyal İnceleme Raporları, Uygulama Raporları, Değerlendirme raporları incelenmiştir. Elde edilen veriler sınıflandırılarak bulgular elde edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde 2010-2012 yılları arasında Ankara 1. Çocuk Mahkemesi tarafından verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararları yıllara, tedbir talep eden kurumlara, talep edilen tedbir türlerine, çocuğun cinsiyetine göre tedbir talep nedenlerine, mahkeme tarafından verilen kararlara, talep ile mahkemeden çıkan karar arasındaki süreye göre ele alınmıştır. Bununla birlikte ilk talepte 'sosyal inceleme raporu' bulunma durumu, tedbir uygulama sürecinde de 'uygulama planı' ve 'değerlendirme raporu' bulunma durumları, tedbir kararlarının uygulanmaya devam edip edmediği incelenmiştir.

Koruyucu ve destekleyici tedbirlerle ilgili 397 değişik iş dosyası tedbir talep eden kurumlar açısından incelenmiş ve elde edilen veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Yapılan araştırma sonucuna göre 2010-2012 yılları arasında toplam 474 çocuk hakkında ilgili mahkemeden koruyucu ve destekleyici tedbir talebinin bulunduğu görülmüştür. 2010-2012 yılları arasında toplam 397 değişik iş dosyası bulunmasına rağmen 474 çocuk hakkında tedbir talebinin bulunduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni bir değişik iş dosyasında birden fazla çocuğun bulunmasıdır. Verilen tedbir kararlarının tedbir talep eden kişi, kurum ve kuruluşlar incelendiğinde toplam 383 çocuk hakkında en fazla Aile ve Sosyal Politikalar Ankara İl Müdürlüğü'nün ilgili mahkemeye tedbir talebinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1'de belirtildiği gibi, Ankara Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu'nun suça sürüklenen ancak yaş itibarı ile ceza sorumluluğu

Tablo 1: Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Talep Eden Kurumların Yıllara Göre Dağılımı

Tedbir Talep Eden Kurum / Yıl	2010	2011	2012	Toplam
Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu	10	23	28	61
Aile ve Sosyal Politikalar İl Md.	114	122	147	383
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	-	-	-	-
Halk Sağlığı İl Müdürlüğü	-	-	-	-
Kovuşturmanın Yapıldığı Mahkeme	3	3	13	19
Diğer	3	5	2	10
Bilinmeyen	1	-	-	1
Toplam	131	153	190	474

bulunmayan toplam 61 çocuk için ilgili mahkemeden tedbir talebinde bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde toplam 19 çocuk için kovuşturma yapan mahkemenin tedbir talebi bulunmaktadır. Suça sürüklenen çocukların kovuşturma sürecinde mahkemede çalışan sosyal çalışma görevlileri tarafından çocuklar hakkında SİR'ler hazırlanmaktadır. Hazırlanan SİR'ler doğrultusunda, kovuşturma devam ederken ya da kovuşturma sonunda mahkemece çocuklar hakkında tedbir kararları verilmektedir. Tablo 1'de belirtilen 19 çocuk bu kapsama girmekte olup talep eden kurum kovuşturma yapan mahkeme olarak değerlendirilmiştir.

Mahkemelerden tedbir talebi çocuğun anne ve babası, sivil toplum örgütleri, bakım ve gözetiminden sorumlu kişilerce de talep edilebilmektedir. Tablo 1'de belirtilen bu talepler 'diğer' olarak değerlendirilmiş ve araştırma

sonucunda 7 çocuk hakkında Ankara Barosu adına avukat talebinin bulunduğu, 2 çocuk hakkında çocuğun anesinin tedbir talebinde bulunduğu, 1 çocuk hakkında başka adli yargı birimlerinde tedbir talebinde bulunduğu görülmüştür. Mahkemede 1 değişik iş dosyasının birleştirme nedeniyle başka çocuk mahkemesine gönderildiği belirlenmiş olup hangi kurum tarafından talep edildiği belirlenememiştir. Bu nedenle Tablo 1'de belirtilen 1 talebi 'bilinmeyen' olarak belirtilmiştir.

2010-2012 yılları arasında Millî Eğitim Müdürlükleri ve Sağlık İl Müdürlükleri'nin herhangi bir tedbir talebinin bulunmadığı görülmüştür.

Yıllara göre tedbir talepleri değerlendirildiğinde, 2010-2011-2012 yıllarında tedbir talep artışının bulunduğu anlaşılmaktadır.

2010 yılında tedbir talep eden kurumların tedbir talep edilen tedbir türlerine

göre dağılımı Tablo 2'de görülmektedir.

ÇKK'nın 5/1-c maddesi gereğince çocuklar hakkında bakım tedbiri kararı verilebilmektedir. Bakım tedbiri verilmeden önce ÇKKY'nin 20/5. maddesi gereğince acil durumlarda otuz gün ile sınırlı olmak üzere acil korunma kararı da verilmektedir. Acil korunma kararı verildiğinde bir aylık süre içerisinde çocuk hakkında SİR hazırlanarak gerektiğinde çocuk hakkında başka tedbir kararları verilmekte, gerektiğinde de çocuk hakkında herhangi bir tedbir kararı uygulanmadan çocuğun ailesine teslimine karar verilebilmektedir. Hakkında bakım tedbiri kararı verilen

çocukların bakım tedbiri uygulanırken ailenin psiko-sosyal ve ekonomik olarak desteklenmesi ile çocuğun yeniden ailenin yanına dönmesi ve bakım tedbirinin kaldırılması da söz konusu olabilmektedir. Hakkında bakım tedbiri verilen on sekiz yaşını doldurmuş çocukların eğitim ve öğretimlerine devam etmesi durumunda da bakım tedbiri uzatılabilmektedir. Çalışmada çocukların bakımlarıyla ilgili olması nedeniyle acil korunma, aileye teslim, bakım, bakım tedbirinin uzatılması, bakım tedbirinin kaldırılması gibi talepler bakım tedbiri kapsamında ele alınmıştır. Buna göre Tablo 2'de belirtilen hakkında bakım tedbir talebi istenen 105

Tablo 2: 2010 Yılında Tedbir Talebinde Bulunan Kurumların Talep Edilen Tedbir Türlerine Göre Dağılımı

Kurum / Tedbir Türü	Danışmanlık	Eğitim	Bakım	Sağlık	Barınma	Diğer	Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Uygulanması	Toplam
Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu	1	-	2	-	-	-	7	10
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü	4	6	101	11	-	-	-	122
Milli Eğitim İl Md.	-	-	-	-	-	-	-	-
Halk Sağlığı İl Müdürlüğü	-	-	-	-	-	-	-	-
Kovuşturmanın Yapıldığı Mahkeme	-	-	-	3	-	-	-	3
Diğer	-	1	2	1	-	-	-	4
Toplam	5	7	105	15	-	-	7	139

çocuk hakkında; 49'unun bakım altına alınması, 39'unun acil korunma altına alınması, 14'ünün korunma kararının uzatılması, 2'sinin aileye teslimi ve 1'inin bakım tedbirinin kaldırılması talebi bulunmaktadır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi 2010 yılında en fazla talep edilen tedbirin 105 çocuk için bakım tedbiri olduğu ve en fazla tedbir talep eden kurumun da Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü olduğu görülmektedir.

Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu'nun yaş itibari ile ceza sorumluluğu olmayan suçta sürüklenmiş 7 çocuk için mahkemeye tedbir türü belirtilmeden çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir uygulanması talebinin

olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1'de 2010 yılında 131 çocuk için tedbir talebinin bulunduğu ancak 2010 yılı içinde Tablo 2'de de görüldüğü gibi 139 tedbir talep türü belirlenmiştir. Bunun temel nedeni bir çocuk için birden fazla tedbir türü için talepte bulunulmasıdır.

2011 yılında tedbir talep eden kurumların tedbir talep edilen tedbir türlerine göre dağılımı Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3'deki verilere bakıldığında 2010 yılındaki tedbir talep türlerine paralel şekilde tedbir talep türünün en fazla bakım tedbiri olduğu görülmektedir. Ancak 2010 yılından farklı olarak 2011 yılında sağlık, danışmanlık ve eğitim tedbirlerine ilişkin taleplerin de arttığı

Tablo 3: 2011 Yılında Tedbir Talebinde Bulunan Kurumların Talep Edilen Tedbir Türlerine Göre Dağılımı

Kurum / Tedbir Türü	Danışmanlık	Eğitim	Bakım	Sağlık	Barınma	Diğer	Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Uygulanması	Toplam
Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu	5	-	-	3	-	1	14	23
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü	13	9	99	18	-	-	-	139
Milli Eğitim İl Md.	-	-	-	-	-	-	-	-
Halk Sağlığı İl Müdürlüğü	-	-	-	-	-	-	-	-
Kovuşturmanın Yapıldığı Mahkeme	1	1	-	-	-	-	2	4
Diğer	1	1	1	2	-	-	1	6
Toplam	20	11	100	23	-	1	17	172

görülmektedir. Talep edilen 100 bakım tedbiri incelendiğinde 42 bakım talebinin, 48 acil korunma talebinin, 8 korunma kararının uzatılmasının, 1 aileye teslimin, 1 bakım tedbirinin kaldırılması talebi bulunduğu görülmüştür.

Tabloda belirtilen diğer grubunda, talep olarak Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosunun bir çocuk için şahsi ilişkisinin kaldırılması talebinin bulunduğu belirlenmiştir.

2012 yılında tedbir talep eden kurumların tedbir talep edilen tedbir türlerine göre dağılımı Tablo 4'de görülmektedir.

2012 verilerine bakıldığında yıl içerisinde toplam 238 tedbir talebinden 2010

ve 2011 senelerinde de olduğu gibi bakım tedbir talebinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte; sağlık, danışmanlık ve eğitim tedbir taleplerinde belirgin bir artışın da bulunduğu görülmektedir. 2012 yılı tedbir talepleri 2010 ve 2011 yılları ile karşılaştırıldığında çocuğun bakımına yönelik tedbirlerin bulunduğu, ancak çocuğun aile ve bulunduğu sosyal çevrede yetişmesini destekleyici sağlık, danışmanlık ve eğitim gibi tedbir taleplerinde de bir artışın bulunduğu belirlenmiştir. Bu durum kurum bakımından çok çocuğun bulunduğu sosyal çevrede desteklenmesi amacına doğru eğilimin arttığını düşündürmektedir.

Tablo 4: 2012 Yılında Tedbir Talebinde Bulunan Kurumların Talep Edilen Tedbir Türlerine Göre Dağılımı

Kurum / Tedbir Türü	Danışmanlık	Eğitim	Bakım	Sağlık	Barınma	Diğer	Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Uygulanması	Toplam
Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu	3	3	2	3	-	1	20	32
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü	16	30	77	59	-	-	1	183
Milli Eğitim İl Md.	-	-	-	-	-	-	-	-
Halk Sağlığı İl Müdürlüğü	-	-	-	-	-	-	-	-
Kovuşturmanın Yapıldığı Mahkeme	9	3	1	5	-	-	-	18
Diğer	2	1	-	2	-	-	-	5
Toplam	30	37	80	69	-	1	21	238

2010-2012 yılları arasında mahkemeden çıkan tedbir kararlarının yıllara göre dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5'e göre 2010-2012 yılları arasında toplam 474 (Tablo 1) çocuk için 541 tedbir kararı çıkmıştır. Verilen tedbir kararlarının en fazla 282 bakım tedbiri olduğu belirlenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi ÇKK'nın 5-1/e maddesinde belirtilen barınma tedbir kararının verilmediği anlaşılmaktadır. Mahkemenin ÇKK'nın 5. maddesinde belirtilmeyen tedbirler ancak çocuklar ile ilgili şahsi ilişkinin kesilmesi, kürtaja izin gibi kararlar 'diğer' başlığı altında ele alınmıştır.

Mahkemeden tedbir talep edilmesi ile tedbir kararı verilmesi arasındaki süre incelenmiş ve elde edilen bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6'da görüldüğü gibi tedbir kararının alınması için mahkemeye başvuru zamanı ile mahkeme kararı zamanı arasında geçen süre incelenmiş ve 2010 yılında ortalama 28 gün, 2011 yılında ortalama 12 gün, 2012 yılında

da ortalama 9 gün sonra tedbir kararının verildiği görülmüştür. İlk talep ile karar arasındaki sürelerinin yıllara göre giderek azaldığı ve talep ile karar arasındaki sürenin 1-7 gün arasında yoğunlaştığı saptanmıştır.

ÇKK'nın 7. maddesinin 1. bendine göre 'Tedbir kararı verilmeden önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir' denmektedir. Bu nedenle kurumların tedbir taleplerinde SİR bulunma durumu incelenmiş ve elde edilen veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7'de kurumların tedbir talebinde SİR bulunma durumu incelendiğinde 337 çocuk için istenen tedbir talebinde çocuklar hakkında SİR hazırlandığı, ancak 135'inde SİR hazırlanmadığı görülmektedir. SİR hazırlanmadan yapılan tedbir talepleri incelendiğinde ise bu taleplerin acil korunma talebi, koruma kararının uzatılması talebi, bakım tedbir talebi (0 yaş çocuklar için), suçta sürüklenen ancak ceza sorumluluğu olmayan çocuklar hakkında Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosundan herhangi bir tedbir uygulanıp uygulanmayacağı

Tablo 5: Mahkemeden Çıkan Tedbir Kararlarının Yıllara Göre Dağılımı

Çıkan Tedbir Kararı / Yıl	2010	2011	2012	Toplam
Danışmanlık Tedbiri	8	26	48	82
Eğitim Tedbiri	8	12	39	59
Bakım Tedbiri	102	99	81	282
Sağlık Tedbiri	16	25	70	111
Barınma Tedbiri	-	-	-	-
Diğer	4	3	-	7
Toplam	138	165	238	541

Tablo 6: Tedbir Talebi İle Mahkemeden Çıkan Tedbir Kararları Arasında Geçen Sürenin Yıllara Göre Dağılımı

Geçen Süre (Gün) / Yıl	2010	2011	2012	Toplam
0	9	12	29	50
1-7	41	103	124	268
8-14	35	18	15	68
15-21	6	3	2	11
22-30	3	2	4	9
31+	37	15	16	68
Toplam	131	153	190	474

Tablo 7: Tedbir Talep Eden Kurumların Tedbir Taleplerinde Sosyal İnceleme Raporunun Bulunma Durumu

Sosyal İnceleme Raporu / Sevk Eden Kuruluş	Var	Yok	Bilinmiyor	Toplam
Çocuk Suçlular Soruşturma Bürosu	40	20	1	61
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü	272	110	1	383
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	-	-	-	-
Halk Sağlığı İl Müdürlüğü	-	-	-	-
Derdest	17	2	-	19
Diğer	8	3	-	11
Toplam	337	135	2	474

konusunda mahkemeden görüş ve sağlık tedbiri taleplerinden oluştuğu görülmektedir.

ÇKK'nın 5. maddesinde SİR'in derhal tedbir alınmasını gerektiren

durumlarda, karar alındıktan sonra hazırlanabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle acil korunma tedbir taleplerinin SİR hazırlanmadan gönderilmesi ile ilgili kanun ile uyumlu olduğu görülmektedir. SİR hazırlanmadan yapılan diğer

tedbir talepleri incelendiğinde, koruma kararının uzatılması tedbir taleplerinde 'öğrenci belgesi' ile sağlık tedbir talebinde 'sağlık kurulu raporu' ile tedbir talep gerekçesinin belgelendiği, bakım tedbir talebinde ise çocukların terk çocuk olması nedeniyle rapor hazırlamadan mahkemeden tedbir talebinde bulunulduğu görülmüştür.

ÇKKKDTY'nin 18/1. maddesine göre tedbir kararlarını yerine getirmekle görevli kişi, kurum ve kuruluşlarca bu tedbir kararlarının nasıl yerine getirileceği konusunda bir plan hazırlanarak uygulanacağı, bu plan çocuğun teslim edildiği ya da teslim alındığı tarihten itibaren en geç 10 gün içerisinde mahkeme veya çocuk hâkiminin onayına sunulacağı belirtilmektedir. Hazırlanan bu planlara 'Uygulama Planı' denmektedir. Tedbirlerin uygulama sürecinde uygulanma planı hazırlanma durumu Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8'de görüldüğü gibi çıkan 534 tedbir kararından 479 tedbir için uygulama planı hazırlanmadığı sadece 55 tedbir için uygulama planı hazırlandığı tespit edilmiştir. Tablo 8'deki verilere göre uygulama planının, oransal olarak, eğitim tedbiri kararları için ve en

az ise bakım tedbiri kararları için hazırlandığı görülmektedir. Genel olarak kanunun ilgili maddesinde belirtilen 'uygulama planı hazırlanması' ibaresinin kurum ve kuruluşlarca yeterince yerine getirilmediği görülmektedir.

ÇKK'nın 8. maddesinin 2. ve 3. bendinde tedbir kararının uygulanması, kararı veren hâkim veya mahkeme tarafından en geç üçer aylık sürelerle inceltirilir denmektedir. İlgili madde gereği kararı veren mahkemece verilen tedbir kararlarına ilişkin üçer aylık dönemlerle tedbiri uygulayan kurumlardan değerlendirme raporu istenmektedir. İlgili maddenin uygulanma durumu tedbir türlerine göre incelenmiş ve elde edilen veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9'da mahkemece ÇKK'da bulunan danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri olan 534 tedbir kararının uygulanmasına ilişkin istenen değerlendirme raporlarının 411 tedbir için hazırlandığı, ancak 119 tedbir için hazırlanmadığı görülmektedir. Bu durum ÇKK'nın 8/2-3. maddelerin tedbirleri uygulayan birçok kurum tarafından uygulandığını, ancak halen bazı kurumlar tarafından uygulamada yeterlilikler bulunduğunu göstermektedir.

TABLO 8: 2010-2011-2012 Yıllarında Mahkemeden Çıkan Tedbir Kararlarına Göre Hazırlanması İstenen Uygulama Planının Bulunma Durumu

Çıkan Tedbir Kararı / Uygulama Kararı Planı	Danışmanlık Tedbiri	Eğitim Tedbiri	Bakım Tedbiri	Sağlık Tedbiri	Toplam
Var	19	17	3	16	55
Yok	63	42	279	95	479
Toplam	82	59	282	111	534

Tablo 9: Mahkemeden Çıkan Tedbir Kararlarına Göre Değerlendirme Raporları Bulunma Durumu

Çıkan Tedbir Kararı / Değerlendirme Raporu	Danışmanlık Tedbiri	Eğitim Tedbiri	Bakım Tedbiri	Sağlık Tedbiri	Toplam
Var	62	45	216	88	411
Yok	18	14	66	21	119
Bilinmiyor	2	-	-	2	4*
Toplam	111	82	59	282	534

*İlgili tedbir karar dosyalarının karar veren mahkemece başka mercilerce gönderilmiş olması nedeniyle dosya içeriği hakkında bilgi edinilememiştir.

Tedbir türlerine göre değerlendirme raporlarının hazırlanma durumu incelendiğinde bakım tedbiri uygulamalarında değerlendirme raporlarının çoğunlukla hazırlanmadığı görülmektedir. Bakım tedbirinin, ÇKKY'nin 14/1. maddesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının il veya ilçe müdürlüklerince yerine getirileceği belirtilmektedir. Bu durum Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından değerlendirme raporuna ilişkin maddenin tam olarak uygulanmadığını göstermektedir.

Mahkeme tarafından 2010-2012 yılları arasında verilen tedbir kararlarının uygulanmaya devam edip etmediği incelenmiş ve elde edilen veriler Tablo 10'da sunulmuştur.

ÇKKKDTY'ye göre tedbir kararlarının uygulanmaya başlamasından sonra tedbiri uygulayan kurum ve kuruluşlarca gönderilen değerlendirme raporlarına göre tedbirlerin uygulanma süreci takip edilmekte, tedbir kararları kaldırılabilen, süresi uzatılabilen veya başka tedbir kararı verilebilmektedir. Ayrıca hakkında tedbir kararı verilen çocukların 18 yaşını doldurması ile

tedbirlerin uygulanması sonlanmaktadır. Tablo 10'da belirtilen rakamlara göre 2010-2012 yılları arasında verilen toplam 534 tedbir kararının 96 sağlık tedbiri, 59 danışmanlık tedbiri, 56 eğitim tedbiri, 158 bakım tedbiri olmak üzere toplam 367 tedbir kararının uygulanmaya devam ettiği belirlenmiştir.

Mahkemece verilen tedbir kararları çocukların cinsiyet ve tedbire ihtiyaç duyma nedenlerine göre incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tedbir kararları çocukların cinsiyetlerine göre incelendiğinde kız ve erkek çocuk sayıları arasında çok büyük bir farklılığın olmadığı ancak araştırmada kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha fazla tedbire konu olduğu anlaşılmaktadır. Mahkeme tarafından verilen tedbir kararları çocukların tedbire ihtiyaç duyma nedenlerine göre incelendiğinde 265 çocuğun korunmaya muhtaç çocuk olması, 132 çocuğun suç mağduru çocuk, 76'sının da suça sürüklenme nedeniyle haklarında tedbir uygulandığı görülmektedir. Tablo 11'e bakıldığında korunmaya muhtaç

Tablo 10: Mahkemeden Çıkan Tedbir Kararlarının Uygulanma Durumunun 2010-2011-2012 Yıllarına Göre Dağılımı

Uygulama Tedbirin Devamlılığı / Yıl	Danışmanlık Tebdri		Eğitim Tebdri		Bakım Tebdri		Sağlık Tebdri		Toplam
	Devam Ediyor	Devam Etmiyor	Devam Ediyor	Devam Etmiyor	Devam Ediyor	Devam Etmiyor	Devam Ediyor	Devam Etmiyor	
2010	2	7	5	3	52	50	12	3	134
2011	15	12	12	-	61	37	17	8	162
2012	42	4	39	-	45	37	67	4	238
Toplam	59	23	56	3	158	124	96	15	534

Tablo 11: 2010-2012 Yıllarında Hakkında Tedbir Kararı Verilen Çocukların Tedbir Talep Nedenleri ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tedbir Talep Nedeni / Cinsiyet	Korunma İhtiyacı Olan Çocuk		Mağdur		Suça Sürüklenen Çocuk		Bilinmiyor		Toplam	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2010	48	48	1	22	8	3	-	1	57	74
2011	37	53	14	24	16	9	-	-	67	86
2012	35	44	16	55	37	3	-	-	88	102
Toplam	120	145	31	101	61	15	-	1	212	262

olunması nedeniyle hakkında tedbir uygulanan çocukların cinsiyetleri arasında belirgin bir farklılığın bulunmadığı, ancak suç mağduru olunması ve suça

sürüklenme nedeniyle tedbir kararı verilen çocukların cinsiyetleri arasında farklılığın bulunduğu anlaşılmıştır. Haklarında tedbir kararı verilen mağdur

çocuklardan kız çocuklarının, suça sürüklenen çocuklardan da erkek çocukların daha fazla olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Sosyal refah sürecinde ve toplumsal yapıda yaşanan gelişmelere paralel olarak çocukların korunma ihtiyacında artışların ya da azalmanın yaşanması mümkündür. Araştırmanın ele aldığı yıllar içerisinde tedbir kararlarında gerçekleşen artış en temelde yıllar içerisinde giderek daha fazla çocuğun korunma ihtiyacı yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler çocukların haklarıyla olan bağlarını da zayıflatmaktadır. Korunma ihtiyacı içerisinde olan çocuklara yönelik hizmetlerin kalitesinin geliştirilmesi ve bu yolla çocuklara haklarının iadesi noktasındaki sorumluluk paydaşlarının gösterecekleri çaba oldukça önemlidir.

Yapılan çalışmada Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın çocukların korunmasındaki başat kurum olduğu görülmektedir. Bununla birlikte korunma ihtiyacı içerisindeki çocuklar için kapsamlı bir politika, konuyla ilgili pek çok bakanlığın ortak çabasını ve bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun da sorumluluk yüklediği başta Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı olmak üzere ilgili diğer kurum ve kuruluşların arasındaki koordinasyonun artırılması oldukça önemlidir.

Bakanlıkların sorumluluğunu ve yukarıda bahsedilen koordinasyonun önemini vurgulamayı gerekli kılan araştırma sonuçlarından birisi de tedbir kararlarını yerine getirmekle görevli kişi, kurum

veya kuruluşlarca, bu tedbir kararlarının nasıl yerine getirileceği konusunda hazırlanması gereken uygulama planlarıyla ilgili yeterli bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Buna ek olarak çocuk mahkemelerinin tedbir kararları yanı sıra ceza dosyalarıyla da ilgilenmesi gibi iş yüklerinin, hâkim, mahkeme kalem personeli ve sosyal çalışma görevlilerinin, tedbirlerin uygulanmasının takibine ayrılan zamanı olumsuz etkilediğini de belirtmek gerekir.

Çocuk mahkemelerinin tedbir kararları sonrasında devletin kurum ve kuruluşları tarafından verilecek hizmetlerde, yerleşmiş bir uygulama planı süreci kanunda yer almasına rağmen uygulamada eksiklikler göstermektedir. Plana dair olmayan bir hizmet süreci uygulamaya yönelik eksikliklerin de görülmesini zorlaştırıp gelişime yönelik bilgi akışını engelleyecektir. Tedbirlerin uygulanmasından sorumlu olan kurumlarda bu tedbirlerle ilgili birimlerin kurulması bu tedbirleri uygulayacak profesyonel meslek elemanlarının tedbirler konusunda hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önem taşımaktadır.

Olumlu bir gelişme olarak işleyiş açısından araştırmanın örneğindeki Mahkeme, yıllar içerisinde kararların daha hızlı çıkması ve çocukların ihtiyaç duyduğu hizmetlere daha çabuk ulaşması konusunda kararların zamanlaması açısından önemli bir ivme kazanmıştır. Bununla birlikte fiziksel imkânların geliştirilmesi ve 'çocuk dostu' bir süreç geçirmesi açısından çocukların hak ettiği düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir. Çocuğun yüksek yararı ve hakları çerçevesinde sorumluluk sahibi kurum ve kuruluşların yapacakları proje, program ya da diğer makro çalışmaların tamamının çocuk dostu adımlara

ihtiyaç duyduğu ortadadır.

Çocuk dostu adımların atıldığı bir çocuk adalet sistemi erişilebilir, yaşa uygun, hızlı, özenli, çocuğun ihtiyaçlarına ve haklarına odaklıdır. Çocuk dostu adaletin şekillendiği temel ilkeler: çocuğun katılımı, yüksek yararı, ayrımcılığa karşı korunması, çocuğun haysiyeti ve hukukun üstünlüğüdür (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber, 2013).

Atılacak olan çocuk dostu adımlar çocuğun gözünden görebilmeyi gerektirmektedir. Çocukluk döneminin gelişimsel özellikleri, korunma ihtiyacı içerisinde olan çocukların psiko-sosyal durumları gibi bilgileri kapsayan bir bilgi temeli oldukça önemlidir. Bu bilgi temelini konu ile ilgili eğitim almış uzmanların becerileri ile desteklenmesi ve çocuğun yüksek yararının odağında bir değer temeli çocuk mahkemesi uygulamalarında yaşatılmalıdır.

Bu noktada çocuk hakkında verilecek tedbir kararları sürecinde yazılacak olan sosyal inceleme raporlarının, değerlendirme raporlarının, hizmet planlarının ve diğer bütün uygulamaların tamamına işleyen bir çocuk hakları bakışı gerekliliği bulunmaktadır. Benzer şekilde karar verici konumda olan hâkim ve savcılar tarafından bu raporların dikkate alınması oldukça önemlidir. Çünkü çocuk mahkemeleri uygulaması disiplinlerarası bir ekibin çocuğun yüksek yararına odaklanmasını gerektirmektedir.

Araştırmamızın ele aldığı yıllarda en fazla; acil korunma, bakım, eğitim, danışmanlık ve sağlık talepleri ve tedbir kararları görülmüş ve bu yıllar içerisinde de artış göstermiştir. Bu durum çocuğun çevresi içerisinde pek çok farklı

sistemin çalışmasını gerektirmekte olup benzer şekilde disiplinlerarası çabayı zorunlu kılmaktadır.

Özetle bir çocuğun korunma ihtiyacı içerisinde girmesi başlı başına zorlu bir psiko-sosyal süreç içerisinde olduğunu gösterir ve gelişim durumuna özgü ilgi gerektirir. Adalet sistemi içerisindeki bu zorlu ve öreseleyici sürecin çocuk hakları ve çocuğun yüksek yararı değerleri ile şekillenmesi gereklidir. Binaların fiziksel koşullarından, verilen kararlara, karar sonrası verilen hizmetlere, raporlara, süreç içerisindeki bütün personelin yaklaşımına kadar her aşamada çocuk dostu bir bakış açısı oldukça önemlidir. Sürecin bütün paydaşlarının plan, program ve politikalarında bütüncül bir bakış açısına ve işbirliği içerisindeki çabalarına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu.

Acar, H. (2012). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Ön Raporu. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.

Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Akyüz, E. (2011). Suça Sürüklenen Çocukların Hakları. *Suçta Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar* (s. 60-73). içinde Ankara: SABEV Yayınları.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber. (2013). Strasbourg: Avrupa Konseyi Yayını.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC). (2006). *Onarıcı Adalet Programları El Kitabı*. New York: Birleşmiş Milletler Yayınları.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1990). Birleşmiş Milletler.

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik.

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.

Erbay, E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış*. Ankara: SHUD Yayını.

Erükçü, G. ve Akbaş, E. (2012). Türkiye'de Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 135-153.

İrtiş, V. (2009). Korumak, Cezalandırmak ve Minyatür Yetişkinlere Dönüştürmek Bileşenlerinde . 6. *Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 1114-1124). Sosyoloji Derneği.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (23 b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını No:71.

Araştırma

TOPLUM RUH SAĞLIĞI MERKEZİNDEN HİZMET ALAN HASTALARIN SOSYAL PROFİLİ VE MERKEZDE VERİLEN HİZMETLER

Social Profile of Patients Receiving Service from Community Mental Health Center and Provided Servi- ces in the Center

Semra SARUÇ*

Ayten KAYA KILIÇ**

*Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Sağlık
Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü** Sosyal Hizmet Uzmanı, Antalya Aşır Aksu
Toplum Ruh Sağlığı Merkezi

ÖZET

Ruh sağlığı alanında ülkemizde oldukça yeni olan toplum ruh sağlığı hizmetleri, ruh sağlığı hastalığı olan bireylerin bakımı ve sosyal rehabilitasyonu açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan hastaların sosyo-demografik özellikleri, aile özellikleri, klinik özellikleri ve sosyal yaşam özellikleri incelenmiştir. Araştırma toplum ruh sağlığı merkezinde kayıtlı olan toplam 176 hastanın

dosyası incelenerek yapılmıştır. Hastaların çoğunluğu bekâr olup, hanedeki ilk çocuklarda ruhsal hastalığın daha fazla oranda görüldüğü belirlenmiştir. Hastaların ailelerinin çoğunluğu alt sosyo ekonomik düzeyde olup gelirleri bulunmamaktadır. Hastaların hastalık öncesi dönemde büyük bir oranda iş sahibi oldukları fakat hastalık sonrası tamamına yakınının çalışmadıkları anlaşılmıştır. Hastaların çoğunluğunun birinci derecede yakınlarında psikiyatrik hastalığın olduğu, bunun yanında hastaların çoğunluğunun adli sorunlarının ve madde kullanım öykülerinin olmadığı görülmüştür. Son olarak hastaların çoğunluğunun özbakım yetersizliğinin olduğu ve sosyal çevrelerinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Toplum Ruh Sağlığı Hizmetleri, Toplum Ruh Sağlığı Merkezi

ABSTRACT

Community Mental Health Services, which are considerably new in the field of mental health in our country is very important in terms of mental health care and social rehabilitation of individuals with mental illness. In this study, socio-demographic characteristics, family characteristics, the clinical features, and social life characteristics of patients receiving services from Antalya Education and Research Hospital Community Mental Health Center were investigated. 176 patients' files registered in the community mental health center were examined. It is determined that the majority of patients are single and the mental illness rate is higher in the first children of families. The majority of patients' families are in lower socio-economic status and a significant part of patients don't have any income. It is understood that a large number of patients had a job before the period of illness, but almost all of them have no job after illness process. The majority of patients of first circle relatives have

also mental illnesses. Besides, the majority of patients have not been observed in criminal cases and substance use history. Finally, the majority of patients have been observed with lack of self-care and social environment.

Keywords: *Community Mental Health Services, Community Mental Health Center*

GİRİŞ

Dünyada nüfusun %25'i yaşam boyu bir ruhsal hastalık yaşamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, yeti yitimine yol açan on ruhsal hastalıktan birinin şizofreni olduğunu belirtmektedir (Ensari, 2013:3). Şizofreni hastalığının yaşam boyu riski yaklaşık %1'dir (Javed, 2000).

Türkiye'de ruh sağlığı ile ilgili veriler açısından ise iki araştırma bulgularının sonuçları önemlidir; "Türkiye Ruh Sağlığı Profili" çalışması Türkiye'de nüfusun %18'inin yaşam boyu bir ruhsal hastalık geçirdiğini, çocuk ve ergenlerde klinik düzeyde sorunlu davranış oranının %11 olduğunu belirtmektedir. Hıfzısıhha Mektebi tarafından yapılan "Türkiye Hastalık Yükü" çalışmasında ise bu çalışmaya benzer bulgular ortaya çıkmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011: 5).

Ruhsal hastalıklar sosyal, ekonomik, hukuki ve tıbbi boyutları olan bir sorun olarak hastaları, ailelerini ve toplumu çeşitli şekillerde etkilemektedir. Ruhsal hastalıklar, bireylerin yaşam kalitelerini düşürmekte ve yaşam sürelerini kısaltmaktadır. Aynı zamanda, birincil bakım veren aileleri de hastalık yükü nedeniyle psiko-sosyal ve ekonomik açılardan etkilemekte, aile dengesine zarar vermektedir.

Birincil bakım veren aileleri hastalık yükü nedeniyle psiko-sosyal ve ekonomik açılardan etkilemekte aile dengesine zarar vermektedir.

Dünya genelinde ruh sağlığı hastalıklarının oranının artması özellikle batı ülkelerinde çeşitli toplum ruh sağlığı modellerinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Dünya genelinde çeşitli toplum ruh sağlığı modelleri geliştirilmiş ve ruhsal hastalığı olan bireylerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'de de toplum ruh sağlığı merkezleri henüz yeni yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda toplum ruh sağlığı merkezlerinden hizmet alan hasta profili de yeterince tanımlanmış değildir. Bu çalışmanın temel amacı, Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan hastaların betimsel olarak tanımlamasını yapmak ve hastaların sosyal profilini ortaya koymaktır. Bu çerçevede öncelikle çalışmanın kuramsal temelinde Dünyada ve Türkiye'de toplum ruh sağlığı modellerinin gelişimi ile ilgili bilgi verilecek, daha sonra Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nde verilen hizmetler belirtilecek ve son olarak toplum ruh sağlığı merkezlerinde sosyal hizmetin yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Dünyada ve Türkiye'de Toplum Ruh Sağlığı Modellerinin Gelişimi

Dünya genelinde ruh sağlığı alanında üç farklı hizmet modeli bulunmaktadır; hastane temelli model, toplum temelli model ve toplum-hastane denge modeli (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011:23). Amerika'da ise toplum ruh sağlığı ile ilgili dört ana model bulunmaktadır.

Bunlar; riskli gruplarla “Halk Sağlığı Modeli”, organik kökenli hastalıkların tanı ve önlenmesinde “Biyomedikal Model”, bakım ve rehabilitasyon odaklı “Sistem Modeli” ile toplum gereksinimlerinin amaçlandığı “Hasta Merkezli Model”dir (Pektaş, 2006). Toplum ruh sağlığına yönelik oluşturulan modellerin ortak noktası, ruhsal hastalık tanısı alan bireyin yaşadığı ortamda tedavi, bakım ve rehabilitasyonunun sağlanması ve bu yönde verilecek hizmetlerin multidisipliner yaklaşımla yürütülmesidir.

Dünyada ruhsal hastalara yönelik toplum temelli hizmetlere geçiş süreci farklılıklar göstermektedir. 1960’lı yıllar Avrupa’da, anti psikiyatri hareketinin etkisiyle ruhsal hastaların sadece psikiyatri kliniklerinde tedavilerinin yapılmasının yeterli olmadığı aynı zamanda toplum içinde rehabilitasyonlarının sağlandığı, toplum temelli psikiyatri modelinin uygulanmaya başlandığı dönemlerdir (Alataş ve diğ., 2009:26). Toplum temelli ruh sağlığı sistemine dayalı olan “İtalya Trieste Ruh Sağlığı Modeli”, gündüz hizmet veren toplum ruh sağlığı merkezlerinde ruhsal hastalara ilaç tedavilerine ek olarak alternatif terapiler ve bireysel tedavi planlarının uygulanmasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2012:16). İngiltere’de uygulanan model ise İtalya’dakinden farklılaşmakta, hem hastane temelli hem de toplum temelli sistem arasında kurulan bir denge yaratılmaya çalışılmaktadır (Yanık, 2007:19-20). İngiltere’de ruhsal hastaların tedavisi hastane dışında uygulama alanı bulmuş ve 1995 yılına kadar da “depo psikiyatri hastaneleri”nin kapatılması sağlanmıştır. İngiltere’de süregelen

ruhsal hastalığı olan bireylerin tedavi ve bakımları için “Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri” oluşturulmuştur. Toplum ruh sağlığı merkezinde çalışacak uzman personel açığını kapatmak için İngiliz Hükümeti daha büyük bütçeler ayırmaya başlamıştır (Bag, 2012:467-472). İsveç örneği ise, sosyal refah sisteminin gereği olarak ruhsal hastalığı olan hastaların; barınma, istihdam, terapi desteği, sağlık hizmetlerine erişim hakları gibi ihtiyaçlarının karşılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir (Yılmaz, 2012:11).

ABD’de 1960’lı yılların sonunda toplum ruh sağlığı hareketine ilginin artmasıyla ruhsal hastalıkların bütüncül yaklaşımına ilgi de artmıştır. Bütüncül yaklaşım, insanı bedensel, ruhsal ve toplumsal yönden bir bütün olarak ele almakta ve sağlık hizmetlerinin de bütüncül görülmesi ve uygulanmasını vurgulamaktadır (Doğan, 2002).

Amerika’da, psikiyatrik rehabilitasyon kapsamındaki “Clubhouse” modeli 1948 yılında New York’ta “Fountain House” olarak kurulmuştur (The International Center for Clubhouse Development, 2004). Günümüzde Amerika, Kore, Güney Afrika ve Arnavutluk’ta olmak üzere üç yüzün üzerinde Clubhouse bulunmaktadır. Bu kurumlarda, ağır ruhsal hastalıkları bulunan kişilerin kendilerine olan güvenlerinin ve sosyal ve mesleki anlamda gerekli becerilerinin geliştirilmesi konusunda destek verilmektedir (Lucca, 2000: 89). Clubhouse modeli, yardım arayan ruhsal hastalığı olanlara tatmin edici bir sosyalleşme sağlayarak, mesleki bir yaşam sürmeleri sağlanmaktadır. Bir başka ifadeyle, hastayı akıl hastanesinden alıp topluma

kazandırma işlevini yerine getirmektedir (Rudyard,1997).

Toplum ruh sağlığı kavramı özünde iki amacı içermektedir; (1) Ruhsal hastalığı olanların toplum içinde tedavi ve rehabilitasyonu ve (2) Ülkenin ruh sağlığı düzeyini iyileştirmek. Bu hedeflerin ise toplum ruh sağlığı merkezlerinin geliştirilmesi ile karşılanması gerekiyor. Ancak bu merkezler genelde devlet hastaneleri ile bütünleştirilmiş olmadıkları için taburculuk sonrası izleme çalışmaları psikiyatrik tedavi açısından yetersiz kalmıştır (Bassuk ve Gerson, 1978).

Psikiyatrik hastalıkların sağaltımında hastane gibi yatılı kurumlardan sa ayaktan merkezlerin daha birincil konuma gelmesi toplum ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle ülkemizde hastalar hastaneden taburculuk sonrasında ayaktan tedavi hizmetleri almada zorlanmaktadır. Bu zorluklar hasta ve aileden kaynaklanan zorluklar olabileceği gibi ayaktan psikiyatrik tedavi hizmet sisteminden de kaynaklanmaktadır (Duman, 2007). Bununla birlikte hasta ve ailelerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları güçlüklerle yeterince baş edemedikleri de bir gerçektir. Hastanın sosyal işlevselliğindeki düzelme ailenin üzerindeki yükün azalması açısından da oldukça önemlidir.

Bu bağlamda, sağlık bakım sistemi giderek topluma dayalı duruma gelmektedir. Artık istenen şey, sadece belirtilerin giderilmesi değil, aynı zamanda hastanın yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve üretkenliğini yeniden kazanarak sürdürmesidir (Doğan, 2001:42). Bu yönde yapılan çalışmalar hastalar üzerinde olumlu etkilerin gözlemlendiğini vurgulamaktadır.

Doğan ve arkadaşları tarafından şizofreni hastalarına yönelik yapılan çalışmanın sonuçları hastaların psikososyal yaklaşımlardan olumlu yönde etkilendiğini göstermiştir. Çalışmanın bulguları, hastaların yaşam kalitelerinin arttığını, aile ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerinin iyileştiğini, işlevlerini yerine getirmede daha iyi bir konuma geldiklerini göstermiştir (Doğan, 2002).

Toplum ruh sağlığı merkezlerinde verilen hizmetlerin işlevselliği üzerine yapılan bir başka çalışmada ise toplum ruh sağlığı merkezinde şizofreni hastalarına verilen hizmetlerin, hastaların yaşam kalitesini, genel ve sosyal işlevselliklerini belirgin olarak arttırdığı, yeti yitimini ise önemli oranda azalttığı saptanmıştır (Ensari ve ark., 2013).

Günümüzde ruh sağlığı ve bozukluklarına ilişkin genel yaklaşım gelişmiş ülkelerden başlayarak bir paradigma değişimi geçirmiştir. Ruhsal sorunlar bireysel sağlık sorunları olarak tanımlanmamakta, yoksulluk, işsizlik, madde bağımlılığı, aile sorunları, sokak çocukları gibi birbiriyle bağlantılı sorunlar gibi sosyal sorun kavramsallaştırılması içinde tanımlanmaktadır (Oral ve Tunçay, 2012: 98).

Daha öncede vurgulandığı gibi, dünya genelinde toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine bir geçiş söz konusudur. Toplum temelli ruh sağlığı modeli İtalya'da ruh sağlığı reformuyla 1961 yılında başlamış ve son 30 yılda Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde uygulamaya geçilmiştir. İtalya'da başlayan değişim, diğer Batı Avrupa ülkelerinde de kısa süre sonra başlamış ve tamamlanmıştır. En son Yunanistan Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde ruh sağlığı

sistemini değiştirmiştir. Bulgaristan ve Romanya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde de değişim programları yürütülmektedir. Tüm bu ülkelerde yaşanan değişim, hastane temelli ruh sağlığı sisteminden toplum temelli ruh sağlığı sistemine geçilmesi şeklindedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011: 25).

Toplum temelli ruh sağlığı sistemi üç unsur üzerine kuruludur. Bunlar: (1) Hizmetin coğrafi temelli yapılandırılması, (2) Hizmetin ekip anlayışıyla çok yönlü verilmesi, (3) Her tanımlanmış bölgeye: sorumlu toplum ruh sağlığı merkezi, bakım kurumları, koruyucu evler, korumalı işyerleri ve genel hastaneler içinde psikiyatri yataklarının açılması şeklindedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2011:25). Toplum temelli ruh sağlığı modelinin esas hedef kitlesini ise ağır ruhsal bozukluğu olan veya hastanede uzun süre yatırılan hastalar oluşturmaktadır. Bu hastalarla ilgili sorun sadece tedavi boyutuyla ilgili olmayıp bu sorunun sosyal, ekonomik, hukuki ve tıbbi boyutları bulunmaktadır.

Toplum ruh sağlığı hizmetleri Türkiye açısından incelendiğinde, Sağlık Bakanlığı 2006 yılında "Ulusal Ruh Sağlığı Politikası" metnini, 2011 yılında ise "Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı"nı yayınlamıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından 2006 yılında hazırlatılan ulusal ruh sağlığı politika metninde toplum temelli modele geçiş tavsiye edilmiş ve Sağlık Bakanlığı ruh sağlığı politikasında hastane temelli modelden toplum temelli modele geçme kararı almıştır. Bu modelin ilk basamağı olarak da Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM) açma kararı Sağlık Bakanlığı tarafından Nisan 2009'da alınmış ve

pilot çalışmaların sonuçları değerlendirilerek Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge Şubat 2011'de yayınlanmış ve uygulaması başlamıştır. 2014 yılı Haziran ayı itibarıyla Türkiye'de 60 ilde 77 tescilli Toplum Ruh Sağlığı Merkezi bulunmaktadır.

Araştırma, Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezinde gerçekleştirilmiş olup, bu merkezde yürütülen hizmetlere ilişkin bilgi bir sonraki bölümde sunulmuştur.

Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nde Verilen Hizmetler

Toplum Ruh Sağlığı Merkezi, Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesine bağlı olarak Aşır Aksu Hastanesinin içinde ICD-10 göre F20-29 arası teşhis konulmuş olan şizofreni, şizoafektif bozukluk ve organik olmayan psikoz hastalarına ve yakınlarına destek vermek amacıyla 15.05.2012 tarihinde hizmet vermeye başlamıştır.

Ağır ruhsal hastaların kabul edildiği merkezde, hastaların güçlendirilmesi ve toplumla bütünleşmesi için rehabilitasyon, psiko-sosyal beceri kazandırma ve destekleme çalışmaları yapılmaktadır. Hastaların hastalık durumlarının değerlendirilmesi, takip ve tedavilerinin yapılması amaçlanmaktadır. Merkeze devam edemeyecek veya devam etmeyi reddeden hastalara ev ziyaretleri ile takiplerinin yapılması sağlanmaktadır.

Merkezde multidisipliner ekip anlayışı çerçevesinde; Ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, hemşire, usta öğreticiler (halk eğitim merkezi öğretmenleri)

çalışmaktadır. Merkezde, ahşap boya-
ma, spor ve halk oyunları, müzik, yağlı
boya resim, bilgisayar uğraş eğitimleri
verilmektedir.

Merkezde hastalara hizmet verebil-
mek için; 1 grup terapi ve eğitim odası,
2 uğraş terapi odası, 1 okuma ve bil-
gisayar salonu, 1 hasta gözlem oda-
sı, 1 spor salonu, 1 görüşme odası, 1
dinlenme odası ve 1 yemek salonu
bulunmaktadır.

Merkezde işleyiş, profesyonel mes-
lek elemanları tarafından yapılmakta,
hastaların tedavilerinin planlanması ve
yürütülmesi sağlanmaktadır. Öncelik-
le hastalar merkeze başvurduklarında
merkezin çalışanları tarafından karşı-
lanarak hasta ve yakınına merkez gez-
dirilmekte ve merkezin işleyişiyle ilgili
bilgi verilmektedir. Merkezde hastalara
verilen diğer hizmetler ise şu şekilde
sıralanabilir:

- Psikolog tarafından hastaların rutin
bireysel görüşmeleri yapılmaktadır.
- Toplumsal beceri kazanma eğitim-
leri yapılmaktadır.
- Sosyal hizmet uzmanı hastayı ve
hasta yakınına hukuki ve sosyal hak-
ları konusunda bilgilendirerek uy-
gun yönlendirmeleri yapmaktadır.
- Merkezde psikiyatri hekimleri has-
taları gözlemleyip gerekli tıbbi des-
teği vermektedir.
- Psikiyatri hekimlerince toplum ruh
sağlığı merkezinden faydalanır ra-
poru çıkartılan hastalar telefonla
aranıp bilgilendirilerek merkeze da-
vet edilmektedirler.
- Gezici ekip tarafından merkeze
gelmeyen hastalara, ev ziyareti

yapılmakta, tıbbi-sosyal-psikolo-
jik durumları değerlendirilmekte
ve gerekli müdahalelerde bulunul-
maktadır.

Bunun yanında toplum ruh sağlığı mer-
kezinde hastalara yönelik çeşitli et-
kinlikler düzenlenmektedir. Merkezde,
haftanın her günü hasta kabulü yapıla-
rak çeşitli uğraş eğitimleri, bireysel gö-
rüşmeler, danışmanlık, tedavi takip ve
kontrolleri yapılarak merkezin rutin iş-
leyişi sürdürülmektedir. Merkezde yağlı
boya resim, ahşap boyama uğraş eği-
timleri verilmekte olup düzenli devam
eden programlarla hastaların yaşamla
bağları yeniden kurulup gelişmekte ve
sosyalleşebilmektedirler.

Merkezde, hastaların hareketsiz bir ya-
şam geçirmemeleri ve düşen yaşam
kalitelerinin geliştirilmesi amacıyla haf-
tanın iki günü spor faaliyeti verilmek-
tedir. Bunun yanında yine haftanın iki
günü bağlama kursu ve halk müziği
koro çalışmaları yapılmaktadır. Gün-
müzde, gündelik yaşamımızda önemli
bir yeri olan bilişim teknolojilerinden
faydalanmaları için merkezde hastala-
ra bilgisayar dersi verilmektedir.

Merkezdeki personellerle birlikte haf-
tanın çeşitli günlerinde “mutfak uğraşı”
düzenlenmekte ve bu sayede hastala-
rın hem zevkle yiyebilecekleri ürünler
hazırlaması sağlanırken hem de gün-
lük beslenmelerinde dikkat edilecek
noktalar aktarılıp öğretilmektedir.

Hastalar merkeze geldiklerinde çalı-
şanlarla hastaların katıldığı “günaydın
toplantıları” yapılmakta ve günlük pay-
laşımında bulunmaktadır. Hasta-
larla sabah ve öğle saatlerinde doğa
yürüyüşü yapılmakta ve hastalara
sosyalleşme imkânı sağlanmaktadır.

Hastaların tekrar toplumsal yaşama dönebilmeleri için haftanın belirli günlerinde sosyal etkinlik- şehir gezileri düzenlenmektedir.

Toplum Ruh Sağlığı merkezinde verilen hizmetlerle hastaların yaşamlarında önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu hizmetler sayesinde, hastaların tıbbi tedavi ve takipleri aksamamakta ve dolayısıyla hastaların akut alevlenme süreleri kısalarak alevlenme şiddetinin azaldığı görülmüştür. Bunun yanında hastaların hastane yatış sayıları azalmıştır. Bu sayede hem hastanın psikolojik yönden yıpranması hem de devletin hasta için yaptığı harcama azalmıştır. En önemlisi hastalar sürekli ve düzenli tedavi ekibine ulaşma imkânına sahip olmuşlardır.

Sosyal hizmet uzmanı tarafından hukuki ve sosyal hakları konusunda bilgilendirilen ve uygun yönlendirme yapılan hastaların ekonomik durumunda iyileşmeler sağlanmıştır. Bu sayede hastaya bakım verenlerin yükü hafiflemiş ve yaşamlarında olumlu değişimler gözlemlenmektedir.

Merkeze devam edemeyen hastalar için hasta ve yakınlarına yaşam alanları içinde tedavi hizmeti ve hastalık eğitimi imkânı sağlanmıştır.

Son olarak merkez hizmetlerinden faydalanan hastalarda, tıbbi, psikolojik ve sosyal açılardan olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir.

Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinde Sosyal Hizmetin Önemi

Daha öncede vurgulandığı üzere, toplum ruh sağlığı hizmetleri ekip çalışması anlayışı gerektiren ve bütüncül

sunulması gereken hizmetlerdir. Dolayısıyla toplum ruh sağlığı hizmetleri, psikiyatrist, pratisyen hekim, psikiyatri hemşiresi, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, iş uğraş terapisti gibi disiplinler arası profesyonellerden oluşan bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, toplum ruh sağlığı merkezleri ile ilgili yönergede her meslek elemanının görevleri ortak görevler ve mesleki görevler şeklinde ayrı ayrı tanımlanmıştır.

Diğer ülke örnekleri incelendiğinde disiplinler arası ekip çalışması açısından niceliksel ve niteliksel bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin, İngiltere'de toplum ruh sağlığı merkezi ekibinde, bir ya da iki psikiyatri uzmanı, bir ya da iki asistan doktor, uğraş terapisti, bir psikolog, beş ya da altı sosyal hizmet uzmanı ve altı ya da sekiz toplum ruh sağlığı hemşiresi görev almaktadır. Toplum ruh sağlığı ekibinde bakım yöneticiliği görevini ise sosyal hizmet uzmanları üstlenmektedirler (Bağ, 2012:469-472).

Hollanda'da ruh sağlığı hizmetleri içerisinde görev alan sosyal hizmet uzmanları, ruhsal hastaların sosyal, mali ve bürokratik işleri ile ilgili incelemeler yapmakta ve gerekli kamu kurumlarına yönlendirmelerde bulunmaktadır (Yılmaz, 2012:14). İngiltere'de ruh sağlığı ekibinde görev alan meslek elemanlarından psikiyatri hemşiresi sayısı ve işleyiş açısından daha fazla iken Almanya ruh sağlığı ekibinde ise sosyal hizmet uzmanı daha ön planda yer almaktadır (Yanık, 2007:22-23).

Sosyal hizmet mesleği ruh sağlığı alanında birincil işleve sahip, önleyici ve koruyucu rolleri olan, tedavi sırasında ve sonrasında ruh sağlığı alanında ki hizmetlerin etkinliğini- etkililiğini

temin eden bir alandır (Başer ve diğ., 2013:189). Nitekim literatürde de sosyal hizmet mesleğinin ruh sağlığı alanında etkin olduğu ve birey, grup ve toplum düzeyinde uygulamalarda aktif rol aldığı ve ekip çalışması anlayışını gerektirdiği vurgulanmaktadır (Arıkan, 1996; Bulut, 1998; Özdemir, 2000; Saruç ve Duyan, 2009; Oral ve Tuncay, 2012).

Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının toplum ruh sağlığı alanındaki konumu incelendiğinde “Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge’ de sosyal çalışmacının görevlerinin diğer meslek elemanları ile birlikte tanımlandığı görülmektedir.

Sosyal hizmet, ruh sağlığı alanında uzun bir uygulama geçmişine sahiptir. Bir başka ifadeyle yataklı psikiyatri hastaneleri her zaman sosyal hizmet uygulamasının bir odağı olmuştur. Bland ve Renouf (2001 Akt. Saruç ve Duyan, 2009:42), sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki etki alanını akıl hastalıklarının sosyal koşulları ve sosyal sonuçları ile açıklamaktadır. Sosyal hizmet uygulamasının amacı, bireyin, aile ve toplumun refahını iyileştirmek, her bireyin kendi yaşamları üzerinde güç ve kontrol gelişimini ilerletmek ve sosyal adaleti temin etmektir. Bu çerçevede sosyal hizmet “her bireyin sosyal çevresi ruhsal hastalığı deneyimine şekil verir”le ilgilenir. İlgilendikleri konular ise bireyin kişiliği, incinebilirlik ve esneklik, aile işlevselliği, güçlü yönler ve stresörler, destek ağları, kültür, toplum, sınıf, etnik yapı ve cinsiyettir. Sosyal sonuçlar düzeyinde sosyal hizmet, akıl hastalıklarının birey, aile ve bireysel ilişkiler ve toplumun geneline etkisini incelemektedir. Bunlar kendilik algısının,

yaşam fırsatlarının, istihdam ve barınmanın etkisinden oluşmaktadır. Sosyal adalet düzeyinde sosyal hizmet ise ruh sağlığı hizmetlerinde damgalama ve ayrımcılık konularıyla ilgilenir. Aslında bütün insani hizmetler ruhsal hastalığı olan bireylerin özellikli ihtiyaçlarının ve isteklerinin daha çok ulaşılabilir ve daha çok duyarlı olmasıyla ilgilenir. Bu açıdan bakıldığında, yönergede belirtilen ortak ve ayrı tanımlanmış görevlerin ruh sağlığı alanında sosyal hizmetin odağı ile örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, toplum ruh sağlığı merkezlerinin ruhsal hastalığı olan bireylerin sağaltımı üzerinde önemli katkıları olduğu düşünülmektedir. Toplum ruh sağlığı merkezleri Türkiye’de henüz yeni yapılandırılmakta olup bu merkezlerden hizmet alan hastaların sosyal profilleri ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada, toplum ruh sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların sosyo demografik özellikleri, hastalığın klinik özellikleri ve hastaların aile ve sosyal yaşam durumlarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın, hastaların sosyal profili doğrultusunda toplum ruh sağlığı merkezlerinde verilen hizmetlerin geliştirilmesine yönelik öneriler geliştirme konusunda katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma, belge tarama yöntemi ile yapılmıştır. Bu kapsamda, Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi’nde Ocak 2014-Şubat 2014 tarihleri arasında merkezde kayıtlı hastaların dosyalarının incelenmesi

ile yapılmıştır. Merkezde hakkında kapsamlı değerlendirme yapılmış tüm hasta dosyaları araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırma için Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nden "Etik Kurul Onayı" alınmıştır.

Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezine kayıtlı hasta sayısı Ocak 2014'te 322'dir. Fakat kayıtlı hastaların tamamı merkeze gelmemektedir. Merkezdən günlük uğraş eğitimlerine katılan ve ev ziyareti gerçekleştirilen hastaların dosyaları üzerinden inceleme yapılmış olup örneklem seçimi bu hastalarla sınırlı tutulmuştur. Ev ziyaretini kabul etmeyen ve sağlık personelleri ile görüşmeyi kabul etmeyen hastaların dosyaları çalışma dışında bırakılmıştır. Merkezde ve ev ziyaretleri kapsamında görüşülen ve dosyası tutulan 176 hasta bulunmakta olup bakımevinde kalan hastaların sözel ifadelerindeki kısıtlıklar ve aileleri ile görüşülmemesi nedeniyle dosyadaki bazı bilgiler yetersiz olarak alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak hastaların dosyalarındaki mevcut bilgilerden yola çıkarak değerlendirme formu geliştirilmiştir. Toplum ruh sağlığı merkezine kayıtlı toplam 176 hastanın dosyaları sosyo demografik bilgiler, klinik bilgiler, hastaların sosyal yaşamlarına yönelik bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma verileri SPSS 17.0 programı ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Antalya'da bulunan Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan kayıtlı hastaların sosyal profilinin

belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada bulgular iki başlık altında verilecektir. İlk olarak TRSM'nde kayıtlı olan hastaların sosyo demografik özellikleri ve hastaların klinik özellikleri verilecek, daha sonra hastaların aile yaşamı ve sosyal yaşamına ilişkin bulgular verilecektir.

TRSM'den Hizmet Alan Hastaların Sosyo-Demografik Özellikleri ve Hastaların Klinik Özellikleri

Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan hastaların %58'i erkek, %42'si ise kadındır. Hastaların yaş ortalaması 40,74 olup en küçük hasta 19, en yaşlı hasta ise 68 yaşındadır. Hastaların eğitim durumu incelendiğinde %8'inin okuryazar olmadığı, %32,2'sinin ilköğretim mezunu, %14'ünün üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Medeni durumlarına bakıldığında ise, %64,2 gibi büyük bir oranda hastanın bekar olduğu, %20'sinin boşanmış olduğu ve %11,4'ünün evli olduğu belirlenmiştir. Hastaların çocuk sayılarına bakıldığında %33,3'ünün bir çocuk sahibi, % 33,3'ünün iki çocuk sahibi oldukları, %15,6'sının ise dört ve daha fazla sayıda çocuğu olduğu görülmektedir.

Hastaların kendi ailelerindeki çocuk sayısı incelendiğinde ise %41'inin dört ve daha fazla sayıda çocuklu ailelerden geldikleri belirlenmiştir. Ailede kaçınıcı çocuk olduklarına dair alınan bilgide; % 32,1'i birinci çocuk, % 30,1'i ikinci çocuk, % 17,9'u üçüncü çocuk, % 14,1'i dördüncü çocuk, % 4,5 beşinci çocuk ve % 1 gibi en düşük oranda altıncı ve sonrası çocuk olduklarını belirtmişlerdir.

Hastaların ve ailelerinin gelir durumları incelendiğinde, hastaların yarısının (%49,6) ailelerinin aylık gelirlerinin 1000-2000 TL arası olduğu, %33,1'inin 1000 TL aylık gelirle alt düzeyde ekonomik gelire sahip oldukları belirlenmiştir.

Hastalar kendi gelirleri açısından değerlendirildiğinde ise, hastaların yaklaşık yarısının (%48,3) herhangi bir gelire sahip olmayan bireyler oldukları, %26,7'sinin 2022 sayılı yasa ile 2010 tarihli ve 27751 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik doğrultusunda engelli aylığı aldıkları, %14,2'sinin emekli maaşından faydalananlar olduğu ve %8,5'inin ise yetim aylığı aldıkları belirlenmiştir. Hastaların %2,3 gibi çok az bir oranda çalışmaları nedeni ile maaşları bulunmaktadır.

Hastaların hastalık öncesi ve sonrası iş yaşamı incelendiğinde önemli bir kısmının (%62,9) hastalık öncesinde çalıştığı, hastalık sonrasında ise tamamına yakınının (%91,5) çalışmadığı belirlenmiştir.

Hastalar sosyo demografik açıdan incelendiğinde, bekâr olan hastaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Yapılan birçok çalışmada, şizofreni hastalarında bekâr olanların oranı evli olanlara göre daha fazladır (Saugstad, 1989:23; Güz,2000:184; Çoban, 2008:141). Şizofreninin, kişilerin evlenme ihtimalini düşürdüğü ileri sürülmektedir (Pehlivan, 2004: 29).

Şizofreni hastalığında, kültürler arası ve sosyo-ekonomik farklılıklar görülmeyen ileri sürülmekle beraber (Kaplan ve Sadock, 2004:123), şizofreni

ile sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişkiyi açıklayan bir çalışmada sosyo ekonomik açıdan farklılıklar olduğu ve şizofreni prevalansının sosyo ekonomik durumu yüksek olanlarda %0,5 ve düşük sosyo ekonomik düzeylerde ise %2,5 olduğunu saptanmıştır (Işık, 2006: 22). Zorlu hayat koşullarının varlığı, yoğun stres yaşantısı gibi durumlar şizofreni hastalığının ortaya çıkmasında tetikleyici olarak işlev yaptığı ileri sürülmektedir (Çoban, 2008: 23).

Hasta dosyalarından edindiğimiz en önemli bilgilerden biri, hastaların hastalık öncesi dönemde büyük bir oranda iş sahibi oldukları fakat hastalık sonrası tamamına yakınının işlerini kaybettiği, çalışamayacak durumda olduklarıdır. Toplum tarafından ruhsal hastalıklara yönelik geliştirilen damgalama, iş bulma, sosyal mekânları kullanma, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi birçok haklardan mahrum kalmalarına neden olmaktadır (Karagöl ve ark., 2013:100). Bu bağlamda şizofreni sonrası hastaların damgalanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmalarından dolayı iş yaşamından dışlandıkları söylenebilir.

Toplum ruh sağlığı merkezinde kayıtlı hasta dosyalarında incelenen bir başka veri, hastaların klinik özellikleri ve hastalığa ilişkin bilgilerdir. Kayıtlı olan hasta dosyalarından alınan bilgilerden hastalığın teşhisinin konulduğu yaş konusunda yeterli veriye ulaşılamamıştır. Bunun nedeni olarak, hastalığın ilk belirtilerin ortaya çıktığı dönemlerde ya aileden ya da hastadan kaynaklı nedenlerle psikiyatri hekimine başvuru gecikmeler yaşanmasıdır. Elde ettiğimiz verilerde (toplam 75 hasta), hastaların %36' sının (27 hasta) hastalığının 19-23 yaş arasında teşhis

edildiği, % 21,3'ünün (18 hasta) 14-18 yaş arasında, %24'ünün (16 hasta) 24-28 yaş arasında, %9,4'ünün (7 hasta) 29-33 yaş arasında ve %9,3' ünün ise 34 yaş sonrasında teşhis edildiği görülmektedir. Hastalığın süresine bakıldığında ise hastaların %32,9'unun on yılın altında, %67,1'inin ise on yıldan daha fazla süredir hastalıklarının olduğu görülmektedir.

Kadın ve erkekler arasında şizofreni hastalığının başlama yaşı farklılık göstermektedir. Şizofreni hastalığı erkeklerde 20'li yaşların başlarında, kadınlarda ise 20'li yaşların ortalarında ya da sonlarında başlamaktadır (Kaplan ve Sadock, 2014:122; Salem ve Kring,1998:796).

Angermeyer ve arkadaşları (1990) tarafından şizofreni hastalığının gidişatı ve cinsiyet üzerine yapılan araştırmada çıkan sonuçlardan biri, erkek hastaların kadınlara göre daha uzun süre hastane yatışlarının olduğudur. Bu çalışmada %45 oranında erkek hastanın, %26 oranında ise kadın hastanın bir yıl içinde tekrar hastane yatışlarının olduğu belirtilmiştir.

Hastaların hastalık sürecinde saldırganlık davranışlarının olup olmadığı incelendiğinde, hastaların %51'inin saldırganlık davranışının olmadığı, %24,2'sinde fiziksel şiddet olduğu, %5,9'unda sözel şiddet olduğu, hem fiziksel hem de sözel şiddet uygulayan hasta oranının ise %19 olduğu görülmektedir.

Hastaların intihar etme durumları incelendiğinde ise, %29,3'ünün bir şekilde intihara teşebbüs ettikleri tespit edilmiştir. Hastalık nedeni ile adli öyküsü

olan hastaların oranı %15,6'dır. Hastaların tamamına yakınının (%97,2) herhangi bir psikoaktif madde kullanmadıkları belirlenmiştir.

Köroğlu (2009:5), şizofreni hastalarında %10 oranında intihar girişiminin yaşandığını ve genel topluma göre intihardan ölüm olasılığının dokuz kat daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. İntihar girişimi açısından kadın ve erkek hastalarda fark bulunmamaktadır (Kaplan ve Sadock, 2004:123).

TRSM'den Hizmet Alan Hastaların Aile ve Sosyal Yaşamına İlişkin Bulgular

Bu bölümde TRSM'den hizmet alan hastaların aile yaşamına ilişkin bulgular ile hastaların sosyal yaşamına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Çizelge 1'de şizofreni hastalarının aile yaşamına ilişkin veriler yer almaktadır. Hastaların ebeveynlerinin yaşamakta olup olmadıkları incelendiğinde, hastaların yarısından fazlasının (%54) hem annesi hem de babası yaşamaktadır. %20,2'sinin sadece annesi yaşamakta, %4 'nün sadece babası yaşamaktadır. Her iki ebeveyni vefat edenlerin oranı %21,8'dir.

Şizofreni hastalarının birlikte yaşadıkları kişiler incelendiğinde, hastaların %53,1'inin anne ve babaları ile beraber yaşadığı, %22,9'unun ise özel bakımevinde kaldığı görülmektedir. Evli olup eşi ile birlikte yaşayanların oranı %11,4, yalnız yaşayanların oranı ise %4'tür. Diğer seçeneğinde yer alan hastaların bir kısmı ya kardeşleri ile birlikte ya da amca, hala gibi yakın akrabalarda kalmaktadırlar.

Çizelge 1: Hastaların Aile Yaşamına İlişkin Bulgular

	Kişi Sayısı	Yüzde
Ebeveynlerin Durumu		
Anne ve baba sağ	67	54,0
Anne sağ baba ölü	25	20,2
Anne ölü baba sağ	5	4,0
Anne ve baba ölü	27	21,8
TOPLAM	124	100,0
Kiminle Yaşıyor		
Öz Anne Baba	93	53,1
Eşi ile birlikte	20	11,4
Kurum Bakımı	40	22,9
Yalnız	7	4,0
Diğer	16	9,2
TOPLAM	176	100,0
Hastaların Barınma Durumu		
Ev sahibi	107	60,8
Kira	28	15,9
Bakımevi	41	23,3
TOPLAM	176	100,0
Ailede Psikiyatrik Hastalığın Bulunma Durumu		
Evet	95	58,3
Hayır	68	41,7
TOPLAM	163	100,0

Hastalığın Kimde Olduğu	Kişi Sayısı	Yüzde
Kardeşler	21	33,3
Anne	11	17,5
Baba	7	11,1
Hem ebeveyn hem kardeş	6	9,5
Dede, babaanne, annee	7	11,1
Teyze, hala	4	6,4
Amca, dayı	2	3,2
Çocuklar	2	3,2
Kuzen	3	4,8
TOPLAM	63	100,0

Barınma durumlarına baktığımızda ise hastaların büyük çoğunluğun (%60) yaşadıkları evin sahibi olduğu, %23,3'ünün ise bakımevinde kaldığı görülmektedir.

Hastaların ailesinde psikiyatrik hastalığı olup olmadığına yönelik veriler incelendiğinde, %58,3'ünün birinci derecede yakın akrabalarında ruhsal hastalık olduğu görülmektedir. Ruhsal hastalığın ailede hangi üyelerde olduğu incelendiğinde ise %33,3'ünün kardeşlerinde, %17,5'inin annede, %11,1'inin babada, %9,5'inin hem annede hem kardeşte, %11,1'inin büyük ebeveynlerde, %6,4'ünün teyze ve halada, %3,2'sinin amca dayıda, %3,2'sinin çocuklarında ve %4,8'inin kuzenlerinde olduğu belirlenmiştir.

Şizofreni hastalığının genetik faktörleri üzerine yapılan en geniş çalışma

Kendler ve arkadaşları (1994 Akt. Frangou ve Murray, 2008:17) tarafından İrlanda'da yapılmıştır. DSM-HIR şizofreni hastalarının birinci derece akrabalarında yaşam boyu şizofreni riski, normal akrabalarından 10 kat daha fazla olarak bulunmuştur. Anne ve babası hasta olanlarda %50, eş yumurta ikizinin hasta olduğu durumlarda ise %60-84 olduğu bildirilmektedir (Ertuğrul, 2007:28).

Çizelge 2'de hastaların sosyal yaşam özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre hastaların %34,7'sinin öz bakımlarını yapabildikleri, %18,8'inin zaman zaman yakınları tarafından yapılan uyarmalar ile öz bakımlarını yapabildikleri, %27,8'inin uyarılmadığı takdirde öz bakımını yerine getirmediği ve %18,8'inin uyarılmayla

Çizelge 2: Hastaların Sosyal Yaşam Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Kişi Sayısı	Yüzde
Öz bakım Durumu		
Öz bakımını desteksiz yapıyor	61	34,7
Öz bakımını kısmi uyarmayla yapıyor	33	18,8
Öz bakımını uyarma olmadan yapmıyor	49	27,8
Öz bakımı hiç yok	33	18,8
Aile ile İlişkiler		
Aile hastalığı konusunda destek veriyor	92	52,3
Aile hastalığı konusunda kısmi desteklerde bulunuyor	62	35,2
Aile destek vermiyor	22	12,5
Çevre İle Olan İlişkiler		
Arkadaşları ve komşuları var ve onlarla görüşüyor	68	38,6
Arkadaşları yok ve komşularıyla görüşmüyor	108	61,4
Genel İlgi Alanları		
Televizyon seyretmek	113	64,2
Kitap, gazete okumak	19	10,8
El işi yapmak	16	9,1
Müzik dinlemek	12	6,8
Kahve ve sosyal grup ortamlarına gitmek	9	5,1
Yürüyüş yapmak	2	1,1
Bilgisayar	2	1,1
Diğer	3	1,7
TOPLAM	176	100,0

dahi öz bakımlarını yerine getirmedikleri belirlenmiştir.

İncelemeye konu olan öz bakım kavramı: el yüz yıkama, banyo yapma, tırnak kesme, kıyafet değiştirme ve kıyafet temizliğine dikkat etme, tıraş olma (erkek hastalar için), vücut temizliğini sağlama, diş fırçalama ve saç tarama gibi başlıklar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Şizofreni, bireylerin sosyal ve mesleki işlevselliğinde düşmeler ile kendini gösteren bir hastalıktır (Köroğlu, 2009:4). Hastalığın alevlenme dönemleri hastalarda bilişsel yıkıma yol açmaktadır. Bu nedenle hastaların özbakımlarında yetersizlikler görülmektedir (Alataş ve diğ., 2009) ve birçok şizofreni hastası sürekli bakıma ihtiyaç duymaktadır.

Ailenin hastaya verdiği destek incelendiğinde, hastaların %52,3'ünün ailesinin hastaya destek verdiği, %35,2'sinin kısmi destek verdiği ve %12,5'nin ise hiçbir destek vermediği görülmektedir.

Uzun süreli ve düzenli ilaç kullanımı şizofreni hastalığının seyrini olumlu yönde etkilemektedir. Hastalığın nüks etmesinin önüne geçmek hem hastaların hem ailelerin hem de hizmet veren tedavi ekibi açısından istenilen ve amaçlanan bir durumdur (Yıldız, 2011:7). Çoban (2008), hastayla sürekli beraber olan aile fertlerinin şizofreni tedavisinde en önemli rolü üstlendiklerini belirtmektedir. Ruhsal hastalıklarda hastanın tedaviye katılımı hastalığın gidişatı açısından önemlidir. Özellikle alevlenme dönemlerinin farkına varılması ve erken müdahalenin yapılması, düzenli aralıklarla hastanın hekime muayene ettirilmesi, tedaviye

uyumunun sağlanması noktasında aile desteği gerekli olmaktadır. Çevresinden gerekli desteği alamayan hastalarda tedavi uyumu olmaması sonucu hastalığın prognozu da olumsuz yönde etkilenmektedir.

Hastaların çevreyle olan ilişkilerine bakıldığında ise, hastaların yarısından fazlasının (%61,4) arkadaşlarının olmadığı ve komşularıyla görüşmedikleri ortaya çıkmaktadır. Hastaların günlük olarak neler yaptıkları, zamanlarını nasıl geçirdiklerine dair alınan bilgilerde; %64,2'si gibi büyük bir çoğunluğunun televizyon izlediği, %10,8'inin kitap ya da gazete okuduğu, %5 gibi çok az bir oranda hastanın kahve ve sosyal ortamlara girdiği, %1,1'inin ise yürüyüş yaptığı görülmektedir.

Şizofreni hastalığı ortaya çıktıktan sonra hastalar kendilerini aileden ve toplumdaki izole ederler. Birçok şizofreni hastası, sosyal olarak geri çekilme yaşamakta, insanlarla ilişkilerini kurmada ve sürdürmede sorun yaşamaktadırlar (Işık, 2006:29). Hastalık özgüven kaybına neden olmakta (Yıldız, 2011:9), bellek güçlükleri ile toplumsal becerilerde kusurlara yol açmaktadır (Liberman, 2011:199).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Antalya Aşır Aksu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi'ndeki hasta dosyalarından elde edilen bulgularda; merkezden hizmet alan hastaların çoğunluğunun bekâr olduğu, bu nedenle aile kuramadıkları görülmektedir. İncelenen dosyalarda ailedeki ilk çocuklarda ruhsal hastalık daha fazla görülmüştür. Hastaların önemli bir kısmının ise birinci derece yakınlarında psikiyatrik hastalığın

bulunduğu belirlenmiştir. Bir başka bulgu ise hastaların çoğunluğunun adli sorunlarının ve madde kullanım öykülerinin olmadığıdır.

Hastaların ailelerinin çoğunluğu alt sosyo ekonomik düzeydedir. Bununla birlikte hastaların yarısının herhangi bir gelirin olmadığı, hastalık öncesi dönemde büyük bir oranda iş sahibi oldukları fakat hastalık sonrası tamamına yakınının çalışmadıkları anlaşılmaktadır. Hastaların çalışmamalarından dolayı gelir elde edemedikleri ve ekonomik açıdan asgari bir yaşam düzeyini sürdüremedikleri ve bu nedenle aileleri ile beraber yaşamak zorunda kaldıkları düşünülmektedir.

Hastaların, hastalık öncesi iş yaşamının hastalık sonrasında sonlanmasında, hastalığa yönelik toplumsal damgalamanın etkili olduğunu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ruhsal hastalığı olan bireylerin iş yaşamından dışlandıkları söylenebilir. Özellikle TRSM'lerin hastaların iş yaşamına dâhil edilmesi konusunda katkısının olabileceği düşünülmektedir. Türkiye'de toplum ruh sağlığı merkezlerinde mevcut yapıda hastaların istihdamlarına yönelik çalışmalar yapılmamaktadır. İleriki dönemlerde merkezlerden hizmet alan hastalara yönelik mesleki eğitim verilmesi ve akabinde eğitim alan hastaların istihdam edilmeleri yönünde gerekli düzenlemelerin kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bulgularından bir diğeri, hastalarda özbakım yetersizliğinin bulunmasıdır. Toplum temelli ruh sağlığı modelinin esas hedef kitlesini ağır ruhsal

bozukluğu olan veya hastanede uzun süre yatırılan hastalar oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında özbakım yetersizliği olan hastalar toplum ruh sağlığı merkezinin hedef kitlesini oluşturmakta olup bu hastaların özbakım becerilerinin kazandırılmasına yönelik çalışmaların yapılması gereklidir. Özbakım yetersizliği kişilerde özgüven kaybına yol açmakta ve bu nedenle bu kişiler toplumsal ilişkilerinden kopmaktadırlar. TRSM ekibinde yer alan meslek elemanları tarafından verilecek bireysel ve grup çalışmaları sayesinde özbakım becerilerinin artırılması ve sürdürülmesinin sağlanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bununla birlikte TRSM'de verilen hizmetlerin bir diğer katkısı, hastalığa dair iç görü geliştirilmesi ile hastalığın sorumluluğunun hastaların kendilerinin alacağı beceriler geliştirmelerinin sağlanmasıdır. TRSM'de katıldıkları uğraş eğitimleri sayesinde hastalar hem hastalığın hem de ilaçların yan etkileri sonucunda yaşadıkları içsel huzursuzluklardan uzaklaşabilmektedirler.

Bir başka önemli bulgu, hastaların çoğunluğunun arkadaşlarının olmaması, sosyal çevrelerinin bulunmaması ve zamanlarının çoğunu TV seyrederek geçiriyor olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında TRSM hizmetlerinin hastaların sosyal yaşamlarını geliştirmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. TRSM hizmetleri sayesinde sosyal yünden izole bir hayat süren hastalar sosyal grup ortamlarına girebilmekte ve arkadaşlık ilişkileri geliştirme şansına sahip olabilmektedirler. Bu nedenle, daha fazla sayıda ruhsal hastaya ulaşılması ve TRSM hizmetlerinden ve olanaklarından

faydalanmalarının sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

TRSM'lerinin bir başka amacı, hastaların tedavilerine tam katılımlarının sağlanmasıdır. Düzenli tedavi hastalığın alevlenme dönemlerinin yaşanmasını engellemekte ve bu alevlenme dönemlerinin hastalarda bırakacağı hasarın en aza indirgenmesini sağlamaktadır. Profesyonel meslek elemanlarının çalıştığı merkezde hastalar her an destek almaya ihtiyaç duydukları tıbbi ve psiko-sosyal konularda psikiyatri hekimi, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve hemşire ile bir araya gelebilmektedirler.

TRSM' de verilen hizmetlerin bir başka önemi yapılan ev ziyaretleridir. Nitekim ruh sağlığı alanında çalışanlar ya da ruh sağlığı hastası olanlar çok iyi bilmektedirler ki, ruh sağlığı bozukluğu olan bireyi tedavi için ya da hastaneye götürmek için ikna etmek en zor konulardan biridir. Ev ziyaretleri yoluyla hizmetlerin hastanın ayağına gidiyor olması aynı zamanda hasta yakınlarının yükünü rahatlatan bir adımdır. Bununla birlikte ev ziyaretlerinin bir başka önemli katkısı ise hiçbir şekilde ruh sağlığı hizmeti alamayan hastaların tespit edilmesi ve bu hastaların ruh sağlığı hizmetlerinden faydalanmalarının sağlanmasıdır.

Toplum ruh sağlığı merkezinde verilen hizmetler incelendiğinde sosyal hizmet mesleğinin önemli rolünün olduğu görülmektedir. TRSM hizmetleri multi disiplinler bir ekip ile hizmet vermektedir. Bu ekip içinde olmazsa olmaz meslek elemanı sosyal hizmet uzmanıdır. Toplumsal damgalanmaya maruz kalan hasta ve hasta yakınlarının toplumla bütünleşmelerinin sağlanması

noktasında sosyal hizmet uzmanı toplumla çalışma yapar. Toplum ruhsal hastalıklar konusunda bilgilendirir. Sosyal destek sağlanması konusunda kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği çerçevesinde çalışır. Sosyal ve ekonomik açıdan ihtiyaçları aile görüşmelerinde belirler ve hasta ve hasta yakınlarının kaynaklara ulaşmasını sağlar.

Toplum ruh sağlığı merkezlerinin bir başka önemi ise izleme faaliyetlerinin düzenli yapılabilmesi olmasıdır. Ruh sağlığı hastalıkları uzun süre izleme gerektirmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde toplum ruh sağlığı merkezlerinde bu izleme faaliyetlerinin yapılabilmesi daha mümkün görünmektedir.

Son olarak toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin ruh sağlığı hastalığı olan bireylere ve ailelere dolayısıyla toplumun refahına oldukça faydalı olduğu aşikârdır. Bu nedenle toplum ruh sağlığı hizmeti sunan ekibin yetiştirilmesi ve bu hizmetlerin tüm ülke geneline yaygınlaştırılması ve herkesin bu hizmetlerden faydalanır hale gelmesi toplum ruh sağlığı ve refahı açısından oldukça önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Alataş, G., Karaoğlan, A., Arslan, M., Yanık, M. (2009). Toplum temelli ruh sağlığı modeli ve Türkiye'de Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Projesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 46 (1): 25-29.

Angermeyer, C.Matthias. Kühn, Ludwig. Goldstein, M.Jill.(1990). Gender and the course of schizophrenia: Differences in treated outcomes. *Schizophrenia Bulletin*, 16 (2):293-307.

Arıkan, Ç.(1996). Çağdaş psikiyatrik tedavide psikiyatrik sosyal hizmetin yeri. (Ed):

- Ç.Arıkan ve D. Ladiper. *Ruh hastalıklarının tedavisinde psiko-sosyal bir boyut*. Şafak Matbaacılık, Ankara. ss 63-80.
- Bag, B. (2012). Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinde Hemşirenin Rolü: İngiltere Örneği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 4(4):465-485 doi:10.5455/cap.20120428.
- Bassuk E.L, Gerson S.(1978). Deinstitutionalization and mental health services. *Scientific American*, 238 (2): 46-53.
- Başer, D., Kırılıoğlu, M. ve Mavili Aktaş, A. (2013). Sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanı olarak toplum temelli ruh sağlığı sistemi ve güncel değişimler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (2): 179-192.
- Bulut, I. (1998). *Psikiyatri alanı ve sosyal hizmet mesleği*. (Ed) C.Güleç ve E.Köroğlu, Psikiyatri temel kitabı. Hekimler Yayın Birliği, Ankara. Cilt 2: 1329-1332.
- Çoban, Adnan. (2008). *Şizofreni*. Bin Parça Akıl. İstanbul, Timaş.
- Doğan, S., Doğan, O.,Tel, H., Çoker, F., Polatöz, Ö., Başeğmez, F.D.(2002). Şizofrenide psikososyal yaklaşımlar: Ayaktan hastalar. *Anadolu Psikiyatrisi*, 3(2): 69-74.
- Doğan, O.(2001). Şizofreni hastalarının evde bakımı. *Anadolu Psikiyatrisi*, 2(1):41-46.
- Duman, Z.Ç., Aştı, N., Üçok, A., Kuşçu, M.K.(2007). Şizofreni hastalarına ve ailelerine 'bağımsız ve sosyal yaşam becerileri topluma yeniden katılım programı' uygulaması, izlemesi. *Anadolu Psikiyatrisi*, 8(2): 91-101.
- Ensari, H., Gültekin, B.K., Karaman, D., Koç, A., Beşkardeş, A.F. (2013). Bolu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi hizmetlerinin şizofreni hastalarındaki yaşam kalitesi, yeti yitimi, genel ve sosyal işlevsellik üzerine etkisi: Bir yıllık izleme sonuçları. *Anadolu Psikiyatrisi*, 14(2): 108-114.
- Ensari, H. (2013) *Türkiye'de ilk toplum ruh sağlığı merkezi açılış süreci... Düünden Bugüne Bolu Toplum Ruh Sağlığı Merkezi Deneyimleri* (2008-2013). İstanbul, Nobel Matbaacılık.
- Ertuğrul, A.(2007). Şizofreni etiyojisi. Ed: Soygür H, Alptekin K, Atbaşoğlu E.C, Herken H. Türkiye Psikiyatri Derneği, Ankara.
- Fragou, S., ve Murray, R.M.(2008). *Şizofreni*. Çev: Gürkan Kazancı. İstanbul, Nobel.
- Güz, H. (2000). Şizofreni ve cinsiyet. *Anadolu Psikiyatrisi*, 1(2):180-185.
- Işık, E. (2006). *Güncel şizofreni*. İstanbul, Format.
- Javed, M.A. (2000). Gender and schizophrenia. *Journal of Pakistan Medikal Association*. 50(2):63-68.
- Karagöl, A., Çalışkan, D. ve Beyazyüz, M.(2013). Halk sağlığı açısından ruhsal bozukluklarda üç boyutuyla damgalama. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 22(3): 96-101.
- Kaplan, Harold I., ve Sadock, B. J.(2004). Klinik psikiyatri. Çev. Edit: Ercan Abay. İstanbul, Nobel.
- Köroğlu, E (2009). Klinik uygulamada psikiyatri tanı ve tedavi klavuzları. Hekimler Yayın Birliği, s. 1-5.
- Lieberman, R. P. (2011). Yeti yitiminden iyileşmeye: Psikiyatrik İyileştirim Elkitabı. American Psychiatric Publishing, Inc. Washington DC, 2008'den çeviri: Yıldız M. Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği, Ankara.
- Lucca, A. M. (2000). "A Clubhouse fidelity index: Preliminary reliability and validity results". *Mental Health Services Research*, 2(2): 89-94.
- Oral, M., ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2): 93-114.
- Özdemir, U. (2000). *Türkiye'de psikiyatrik sosyal hizmet*. Aydınlar Matbaası, Ankara.
- Pehlivan, K.(2004). Kadın psikiyatrik hastaların cinsel yaşam, evlilik, aile planlaması ve kontrasepsiyon, gebelik ve çocuk sahibi olma, AIDS ve cinsel yolla bulaşan hasta-

lıklar açısından riskli davranışlarının genel popülasyonla karşılaştırmalı çalışması. Uzmanlık tezi, İstanbul.

Pektaş, İ., Bilge, A., ve Ersoy, M.A.(2006). Toplum ruh sağlığı hizmetlerinde epidemiyolojik çalışmalar ve toplum ruh sağlığı hemşireliğinin rolü. *Anadolu Psikiyatri*, 7(1):43-48.

Rudyard, N. (1997). Stages in realizing the international diffusion of a single way of working: The Clubhouse model. *New directions for Mental Health Services*, 74, Summer: 53-66.

Salem, E.J., Kring, M.A.(1998).The role of gender differences in the reduction of etiologic heterogeneity in schizophrenia. *Clinical Psychology Review*, 18 (7):795-819.

Saruç, S., ve Duyan, V. (2009). Psikiyatride ekip çalışması ve sosyal hizmet bakış açısı. *Kriz Dergisi*, 17 (1): 37-44.

Saugstad, F.L. (1989). Social class, marriage, and fertility in schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 15 (1):9-43.

T.C.Sağlık Bakanlığı (2011). Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı 2011-2023. T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge, 2011.

The International Center for Clubhouse Development (2004). Clubhouse employment manual. New York, Work Exchange Coalition of Voluntary Mental Health Agencies, Inc.

Yanık, M.(2007). Türkiye Ruh Sağlığı Sistemi Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, Ruh Sağlığı Eylem Planı Önerisi. Edit. M.E. Ceylan. *Psikiyatride Derlemeler, Olgular ve Varsayımlar Dergisi RCHP Özel sayı: 9-27*.

Yıldız, M. (2011). Şizofreni hastaları için ruhsal toplumsal beceri eğitimi eğitici elkitabı. İkinci Baskı, Ankara: Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği.

Yılmaz, V.(2012). İnsan hakları ve karşılaştırmalı sosyal politika yaklaşımı ışığında

Türkiye'de ruh sağlığı politikaları: Tespitler ve öneriler. RUSİHAK Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği. Karika: İstanbul. <http://www.rusihak.org/> E.T:30.01.2015.

Araştırma

ÇOCUK YUVASI VE YETİŞTİRME YURDU DENEYİMİ OLAN YETİŞKİNLERDE ŞİDDET EĞİLİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

A Study of Violence Tendency of Adults Who Have Child and Youth Home Experience in the Past

Nur Feyzal KESEN*
Serap DAŞBAŞI**

* Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Amaç: Geçmişte çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalan bireylerin şiddet eğilimlerini ölçmektir.

Yöntem: Araştırma tarama modelinde kesitsel olarak yapılan bir araştırmadır ve Şubat-Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekle-

mini yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasından çıkmış sosyal paylaşım sitelerindeki gruplara üye olan 170 kişi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında kişisel bilgi anketi ve Şiddet Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uyduğu görülmüş, bu nedenle bağımsız gruplar için “t” testi ve “tek yönlü varyans analizi” yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan 170 kişinin yaş ortalaması, 32,38 dir (ss:7.82). Katılımcıların 46 (%27.1)’si kadın, 124 (%72.9)’ü erkek; 98 (%57.6)’i evli, 72 (%42.4)’si bekârdır. Katılımcıların şiddet eğilim puan ortalamaları 43’tür. Ayrıca yapılan istatistik analizlerinde; “çocukluk çağında travma geçirme”, bireylerin “eğitim durumu”, “aile tutumu”, “aylık gelir” “yuva ve yurttaki kalma süresi” değişkenlerine göre şiddet eğilimleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur.

Sonuç: Çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu deneyimi olan yetişkinlerin şiddet eğilimlerinin fazla olduğu ve bazı değişkenlerin bu eğilimi arttırdığı görülmüştür. Araştırma bulgularının da desteklediğine göre, eğitim seviyesini arttırmak, çocukların demokratik bir aile ortamında büyümelerini sağlamak, ekonomik refahlarını arttırmak, çocukluk çağında çocukların ağır bir şekilde etkilenebilecekleri ortamlardan uzak tutmak, yurt ve yuvalarda kalma yerine alternatif bakım modellerini geliştirmek şiddet eğilimlerini azaltacaktır.

Anahtar Sözcükler: Şiddet eğilimi, yetiştirme yurdu, çocuk yuvası

ABSTRACT

Aim is to Measure the violence tendency of people who have an institutional experience (stayed in either child or youth homes) in the past.

Method: This is a cross-sectional study among screening models. Research was conducted between February and May 2013. The

1 Bu çalışma 5. Uluslar arası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumunda sözlü sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır (1-3 Kasım 2013, Antalya).

sample consists of 170 people who had stayed child and youth homes in the past and who are a member of groups in social networking sites. The data were collected by using personal information questionnaire and Violence Tendency Scale. The data were analyzed by using SPSS 20.0 statistical software package. After the normality assumption is validated, a t-test for independent groups and one-way analysis of variance were done.

Findings: *The mean age of 170 people participated in the study is 32.38. 46 participants (27.1%) were female and 124 (72.9%) were males; 98 participants (57.6%) were married and 72 (42.4%) were single. The mean scores of the participants on tendency towards violence is 43. In addition, in statistical analysis;*

Significant differences were found between the variables of "childhood trauma", "education", "family's attitude", "monthly income", "period of staying at child or youth homes", and scores of the tendency of violence.

Conclusion: *Adults who have an experience of staying at child or youth homes have more violent tendencies and some variables increases this tendency. As research findings put forward, improving the level of education, ensuring for children grown up in a democratic family environment, improving the economic well-being, keeping children away from the environments which have negative effects on them and developing alternative care models for children instead of placing to the child or youth homes will decrease the tendency of violence.*

Keywords: *Tendency of violence, youth home, child home*

GİRİŞ

Kurum bakımı hizmeti korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak geliştirilen ve uzun zamandan beri

uygulanagelen bir hizmet türüdür. Kurum bakımı hizmeti ile ailesi yanında çeşitli sebeplerle kalamayan çocukların (terk, ölüm, ihmal ve istismar, vb.), kendileriyle herhangi bir kan bağı olmayan diğer çocuklarla gruplar halinde belli bir kurum yapısı içinde yaşamaları ifade edilmektedir. Ayrıca bu kurumlarda yaşayan çocukların gereksinimleri kurumda görevli olan ve çocukla herhangi bir kan bağı olmayan meslek elemanlarınca yerine getirilmektedir (Koşar, 1992).

Türkiye'de kurum bakımı hizmeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında yürütülmektedir. Bunun yanında özellikle son yıllarda uygulanmaya başlayan "Sevgi Evleri" ve "Çocuk Evleri" hizmetleri de bir çeşit kurum bakımı hizmeti olup daha çok çocukların bir ev ortamında yaşamaları üzerine geliştirilmiş hizmet modelleridir.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre; "çocuk yuvaları, 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik veya iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşları", "yetiştirme yurtları ise 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşları" olarak tanımlanmaktadır (Madde 3).

Kendi ailesi ile birlikte kalamamanın ve bir çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdunda büyümenin çocuk üzerinde

önemli etkileri vardır. Esasında çocuğun ailesi ile birlikte yaşamasının sakıncalı olduğu çocuk tarafından da bilindiği durumlarda dahi bir kuruma yerleştirilen çocuk ailesine uygun bir öfke duymaya başlamaktadır. Çalışmalarda yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların ailesi yanında kalanlara göre öfkelerini daha çok bastırdıkları, çatışma çözme konusunda kendilerini daha olumsuz algıladıkları (Çalikoğlu, 2010) ve kurum deneyimi olan bireylerin çoğunluğunun geçmişte anne ve babaları ile olan ilişkilerini olumsuz olarak değerlendirdiği belirtilmektedir (Üstün, 2008).

Kurum ortamında yaşayan bir çocuğun/bir gencin baş etmesi gereken pek çok durum ve sorun vardır ve çocuk kurumda çoğunlukla kendini yalnız hissetmektedir. Kurumdaki profesyoneller (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk gelişimcisi, öğretmen vb.) çocuğu gerek psikolojik, gerekse sosyo-ekonomik konularda desteklemelerine rağmen çocuğa öz anne ve babasının verebileceği sevgiyi verme konusunda yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kurum çalışanlarının otoriter yaklaşımı çocukların kendilerini ve isteklerini ifade etmeleri konusunda zaman zaman sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu durum da çocuklarda birtakım davranış sorunlarına sebep olabilmektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkan bu davranışsal sorunlar yetişkinlik döneminde de devam edebilmektedir. İşte bu sorunlardan biri de şiddet eğilimidir.

Literatürde kurum deneyimi olan çocukların fiziksel gelişimi, sağlık sorunları, psiko-sosyal sorunları ve uyum

sorunlarını ele alan pek çok çalışma mevcuttur. Yetiştirme yurdunda kalan ergenler ile ailesi yanında yaşayan ergenlerin karşılaştırıldığı bir çalışmada kurum bakımının ergenlerin sağlıklı gelişimi ve uyumu üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu ve kurum deneyimi olan ergenlerin yalnızlık ve korku duygusu ile her şeye karşı ilgisiz olma yakınmalarının ailesi yanında kalanlardan daha fazla olduğu belirtilmektedir (Oktay, 1998). Yine sorun davranışlarının görülme sıklığı kurum bakımında bulunan çocuklarda ailesi yanında kalan çocuklara göre daha fazla bulunmuştur (Şimşek, Erol, Öztop ve Özer Özcan, 2008).

Çocukların kuruma yerleştirilmeden önceki yaşantılarının da çocuk üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Özellikle anneleri şiddete maruz kalan ve bu şiddete tanık olan çocukların saldırganlık eğilimlerinin arttığı bildirilmektedir (Bayındır, 2010). Ayrıca erken yaşta kurumda kalmanın yetişkinlikte psikiyatrik sorunlar yaşama ve ekonomik yönden verimsiz olma olasılığını artırdığı da belirtilmektedir (Frank, Klass, Earls, and Eisenberg, 1996).

Literatüre bakıldığında kurum bakımından faydalanan çocuklara yönelik yapılan çalışmaların çoğunlukla çocuğun kurum bakımı sürecinde karşılaştığı sorunlara odaklandığı; bu çocukların yetişkinlik döneminde karşılaştığı sorunlara ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bu araştırma geçmişte çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlere yönelik olarak tasarlanmış ve bu kişilerin şiddet eğilimlerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde kesitsel olarak yapılan bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2009:77).

Araştırma Şubat-Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinler oluşturmaktadır. Örneklemini yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasından çıkmış sosyal paylaşım sitelerindeki gruplara üye olan 170 kişi oluşturmaktadır. Veriler online anket yoluyla, araştırmacılar tarafından geliştirilen, bireyin tanıtıcı özelliklerini içeren (cinsiyet, yaş, eğitim durumu vs.) kişisel bilgi anketi ve Şiddet Eğilim Ölçeği ile toplanmıştır. Ayrıca çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve akademik bir çalışma için kullanılacağı beyan edilmiştir.

Şiddet Eğilim Ölçeği 20 maddeden oluşan toplam puanı olan bir ölçektir. Şiddet Eğilim Ölçeği’nin geçerliliği Göka ve arkadaşları (1995) tarafından daha önce test edildiğinden, ölçeğin güvenilirlik testleri yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini sınamak üzere iç tutarlılık kapsamında güvenilirlik katsayısı iki farklı zamanda, .78 ve .87 bulunmuştur. Uygulanan Split Half (Yarıya Bölme) testinde 1. yarı Alpha değeri .74 ve 2. yarı Alpha değeri .81 ve tamamı için Spearman – Brown testi sonucu .86’dır (Uysal, 2003).

Araştırmanın sonuçları SPSS 20.0 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uyduğu görülmüş, bu nedenle bağımsız gruplar

için “t” testi ve “tek yönlü varyans analizi” yapılmıştır.

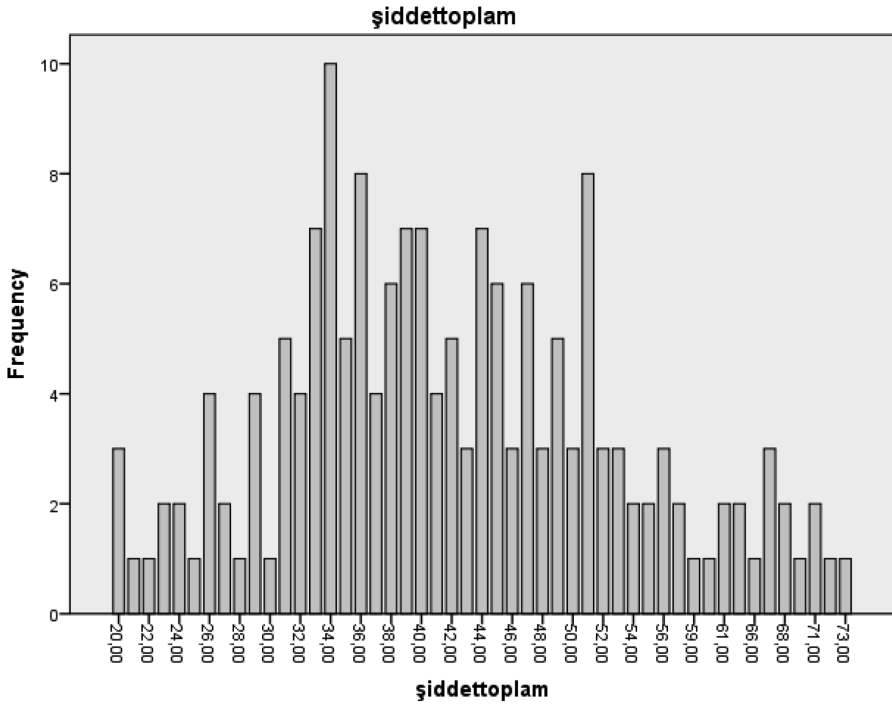
BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmaya 170 kişi katılmış olup bunların yaş ortalaması, 32,38 dir (ss:7.82). Katılımcıların 46 (%27.1)’sı kadın, 124 (%72.9)’ü erkek; 98 (%57.6)’i evli, 72 (%42.4)’si bekârdır. Katılımcıların şiddet eğilim puan ortalamaları ise 43’tür (Grafik 1).

Şiddet eğilim ölçeğinin verilerine göre, şiddet eğilimi ölçeğinden, 1-20 puan arası alanlar çok az şiddet eğilimi, 21-40 puan arası alanlar az şiddet eğilimli, 41-60 puan arasında alanlar fazla şiddet eğiliminde, 61-80 puan arasında alanlar çok fazla şiddet eğilimindedirler. Araştırmamıza katılan bireylerin şiddet eğilim puan ortalamaları 43 bulunmuştur.

Araştırmaya katılan ve kurum deneyimi olan 170 yetişkinin şiddet eğilimleri, “çocukluk çağında travma geçirme”, “eğitim durumu”, “aile tutumu”, “aylık gelir”, “çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalma süresi” değişkenleri açısından incelenmiş ve elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1’de bireylerin çocukluk döneminde kendilerini etkileyen duygusal ve fiziksel bir travma geçirip geçirmeme değişkeni açısından, şiddet eğilimi ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşmış olup farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testine göre, travma yaşayan bireylerin puan ortalamaları 43.76 (Ss:12.23) iken travma yaşamayan bireylerin 37.52 (Ss:8.92) olarak hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda travma yaşayan bireylerin şiddet eğilim puan ortalamalarının

Grafik 1: Ankete katılan bireylerin şiddet eğilimlerini gösteren grafik

Tablo 1: Bireylerin Çocukluk Döneminde Travma Geçirme Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına Ait t Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Travma geçirme	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Şiddet Eğilim Puanı	Evet	130	43.76	12.23	3.51	.01*
	Hayır	40	37.52	8.92		

travma yaşamayan bireylerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür ($t= 3.51$, $p<.05$).

Araştırmamıza benzer şekilde Ferguson and Lynskey (1997) tarafından

yapılan çalışmada da çocukluk döneminde yaşanan travma ve istismarın birey üzerinde uzun süreli etkileri olduğu ve istismarın şiddeti ne kadar fazla ise bireyin psikiyatrik sorunlar yaşama olasılığının, madde bağımlısı olma

Tablo2 : Bireylerin “Eğitim Durumu”değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ ve Ss Değerleri

Eğitim durumu	N	$\bar{X}$	Ss
İlkokul	34	42.97	12.32
Ortaokul	77	44.22	12.32
Lise ve üniversite	59	39.38	10.39
Toplam	170	42.29	11.82

ihtimalinin ve şiddet eğiliminin o kadar arttığı belirtilmektedir. Chu, Thomas ve Ng (2009) tarafından yapılan bir çalışmada ise araştırmaya katılan ve kurumda kalan gençlerin, 6,5 yıllık bir takip sonunda, %18'inin (N=79) çeşitli suçlardan dolayı mahkûm olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çocukluk döneminde istismara maruz kalan ergenlerin kurumda kaldıkları süre içerisinde daha fazla sağlık sorunlarının olduğu, travmatik belirtiler gösterdikleri, çeşitli suçlar işledikleri ve kendi kendilerine zarar verdikleri görülmüştür. Yine geçmişinde çocukluk travmasına maruz kalanların şiddet eğilimi açısından risk altında olduğu da belirtilmektedir (Öğülmüş, 2007). O halde çocukluk çağına travma ve istismara maruz kalmanın bireylerin şiddet eğilimleri üzerinde etkili olduğu ve şiddet eğilimlerini artırdığı söylenebilir.

Tablo 3'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “eğitim durumu” değişkenine göre şiddet eğilimleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur ($F=2.92$, $p<.05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'de

sunulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde eğitim seviyesi olarak ortaokul mezunlarının şiddet eğilim puan ortalamaları lise ve üniversite mezunlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu doğrultuda eğitim seviyesinin yükselmesiyle şiddet eğiliminin azaldığı söylenebilir. Bu bulguya paralel olarak literatürde şiddet davranışının daha çok eğitim ve kültür düzeyi düşük olan bölgelerde yaşayan erkeklerde yaygın olduğu, eğitimsiz olmak nedeniyle olumsuz örneklerin daha kolay etkisinde kaldığı belirtilmektedir (De Rosier 1994; Köknel 1996). Ancak Aktaş (2005) tarafından Konya'da korunma altına olan gençlerle yapılan çalışmada, araştırmamızdan farklı olarak, ilkokul, ortaokul ve liseye gidenlerin saldırganlık puanlarının yüksek olduğu, ancak genel saldırganlık puan ortalaması en yüksek olanları lise ve lise üstü eğitim gören gençlerin oluşturduğu görülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sonuca bakılarak lise ve üniversite mezunu olan ve kurum deneyimi olan yetişkinlerin yaşamla ilgili algılamalarının ve beklentilerinin artmasının şiddet eğilimlerini artırdığı söylenebilir.

Tablo 3: Bireylerin “Eğitim Durumu” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Varyans Analizi

Bağımlı değişken	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO
Şiddet Eğilim Puanı	Gruplar arasında	799.04	2	399.52
	Gruplar içinde	22814.25	167	136.61
	Toplam	23613.29	169	

F= 2.92 p<0.05

Tablo 4: “Eğitim Durumu” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

(I) eğitim	(J) eğitimdurumu	Ortalamalar arası fark(I-J)	Standart hata	P
Ortaokul	İlkokul	1.25	2.40	.86
	Lise ve üniversite	4.83*	2.02	.04

Tablo 5: Bireylerin “Aile Tutumu” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ ve Ss Değerleri

Aile tutumu	N	$\bar{X}$	Ss	Standart hata
Demokratik	32	36.21	9.49	1.67
İlgisiz	34	43.26	10.43	1.79
Koruyucu	45	42.88	12.36	1.84
Otoriter	6	50.00	10.03	4.09
Toplam	117	41.53	11.42	1.05

Tablo 6'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “aile tutumu” değişkenine göre şiddet eğilimleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde

bir farklılaşma bulunmuştur (F=4.19, p<.00). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6: Bireylerin “Aile Tutumu” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı değişken	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO
Şiddet Eğilim Puanı	Gruplar arasında	1518.54	3	506.18
	Gruplar içinde	13622.53	113	120.55
	Toplam	15141.07	116	

F=4.19 p=.00*

Tablo 7 incelendiğinde aile tutumu olarak koruyucu ve otoriter ailede büyüyen bireylerin şiddet eğilim puan ortalamaları demokratik ailede büyüyen bireylerden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Hatunoğlu (1994) tarafından Erzurum’da lise son sınıf öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ana baba tutumlarının saldırganlıkla ilişkili olduğu ve en fazla saldırganlık eğilimlerinin otoriter ailelerden gelen bireylerde olduğu gözlenmiştir. Başka bir çalışmada ise şiddet eğilimi yüksek olan ve öfkeli ergenlerden aile ortamlarını tanımlamaları istenmiş ve ergenler sağlıklı bir aile birliği olmayan, katı, çelişkili ve örgütlenmemiş bir aile ortamında büyüdüklerini belirtmişlerdir (İnanç, Bilgin ve Atıcı, 2005). O halde anne baba tutumlarının çocukların şiddet eğilimi üzerinde etkisi olduğu ve aile ortamında demokratik bir tutum sergilenmesinin şiddet eğilimi azaltabileceği söylenebilir.

Tablo 9’daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “aylık gelir” değişkenine göre şiddet eğilimleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur (F=3.38, p<.05). Farklılaşmanın

kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10 incelendiğinde aylık gelir durumuna göre 300-1600 TL geliri olan bireylerin 1971-15000TL geliri olan bireylerden şiddet eğilim puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yani ailenin aylık geliri arttıkça şiddet eğilimi azalmaktadır.

Literatürde gelir düzeyinin saldırganlık düzeyini etkilediği (Tuzgöl, 1998), ancak gelir durumu iyileştikçe şiddet eğiliminin de arttığı belirtilmektedir (Özgür, Yörükoğlu ve Baysan Arabacı, 2011). Araştırmamızda aylık gelirin artmasıyla birlikte şiddet eğiliminin azaldığı ve geçmişte çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdunda kalan bireylerin ekonomik refahının artmasıyla şiddet davranışından daha fazla uzaklaştıkları görülmektedir.

Tablo 12’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “yuva ve yurttaki kalma süresi” değişkenine göre şiddet eğilimleri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur (F=4.74, p<.05). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 7: “Aile Tutumu” değişkenine göre şiddet eğilimleri puanlarına ilişkin Tukey Testi Sonuçları

(I) Aile tutumu	(J) Aile tutumu	Ortalamalar arası fark (I-J)	Standart hata	P
	İlgisiz	-7.04	2.70	.05
Demokratik	Koruyucu	-6.67*	2.53	.04
	Otoriter	-13.78*	4.88	.02

Tablo 8: Bireylerin “Aylık Gelir” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ ve Ss Değerleri

Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	Standart hata
300-1600	56	45.5357	13.17	1.76
1650-1970	52	41.2500	12.04	1.67
2000-15000	55	39.9636	9.96	1.34
Toplam	163	42.2883	11.98	.93

Tablo 9: Bireylerin “Aylık Gelir” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO
Şiddet Eğilim Puanı	Gruplar arasında	943.84	2	471.92
	Gruplar içinde	22311.60	160	139.44
	Toplam	23255.44	162	

F=3.38 p=.03*

Tablo 10: “Aylık Gelir” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Aylıkgelir	(J) Aylıkgelir	Ortalamalar arası fark (I-J)	Standart hata	P
Şiddet Eğilim Puanı	300-1600	1601-1970	4.28	2.27	.146
		1971-15000	5.57*	2.24	.037

Tablo 11: Bireylerin “Yuva ve Yurtta Kalma Süresi” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$ ve Ss Değerleri

Yuva ve yurttaki kalma süresi	N	Ortalama	Ss	Standart hata
1-8	51	38.19	11.89	1.66
9-12	64	43.46	12.41	1.55
13-22	55	44.72	10.14	1.36
Toplam	170	42.29	11.82	.90

Tablo 12: Bireylerin “Yuva ve Yurtta Kalma Süresi” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO
Şiddet Eğilim Puanı	Gruplar arasında	1270.40	2	635.20
	Gruplar içinde	22342.88	167	133.79
	Toplam	23613.29	169	

F=4.74 p=.01*

Tablo 13: “Yuva ve Yurtta Kalma Süresi” Değişkenine Göre Şiddet Eğilimleri Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Kalma süresi	(J) Kalma süresi	Ortalamalar arası fark (I-J)	Standart hata	P
Şiddet Eğilim Puanı	1-8	9-12	-5.27*	2.17	.04
		13-22	-6.53*	2.24	.01

Tablo 13 incelendiğinde yuva ve yurtlarda 1-8 yıl kalanların 9-12 yıl kalan bireylerden ve 13-22 yıl kalan bireylerden şiddet eğilim puan ortalamaları anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Yani yapılan istatistiksel analiz sonucunda yuva ve yurtlarda kalma süresi arttıkça şiddet eğiliminin arttığı tespit edilmiştir.

Literatürde yurttan kalma süresinin şiddet ve saldırganlık davranışına etkisine yönelik farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Çalikoğlu (2010) tarafından yapılan çalışmada çocukların saldırganlık puanı ile yurttan kalma süresi arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken, Tanbağ (2004) tarafından yapılan çalışmada yetiştirme yurdunda kalan gençlerin dünyaya ve insanlara karşı öfkelerinin son 7-12 yılda artış gösterdiği belirtilmektedir.

Sonuç olarak çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda uzun süreli olarak kalmanın bireylerin yakın çevresindekilere (anne, baba ve diğer akrabalar) karşı öfkelerini ve yalnızlık hislerini artırdığı, bu durumun da şiddet eğiliminde bir artış meydana getirdiği söylenebilir.

SONUÇ

Bu araştırmada geçmişte kurum bakımında kalan yetişkinlere odaklanılmış

ve bu yetişkinlerin şiddet eğilimlerinin değerlendirilmesi ve bazı değişkenlerle ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre “çocukluk çağında travma geçirme”, “eğitim durumu”, “aile tutumu”, “aylık gelir” ve “çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalma süresi” değişkenlerinin geçmişte çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin şiddet eğilimleri ile anlamlı bir ilişkileri olduğu saptanmıştır.

Kurum yaşantısı, kurumda kalan bireyleri değişik şekillerde etkilerken, bu yaşantı kurumdan ayrıldıktan sonra da birey üzerinde etkili olabilmektedir. Kurumda kaldığı sırada bireyin yakınlarına ve çevresindeki diğer kişilere duyduğu öfke ileriki yaşantısında da etkili olabilmektedir. Çünkü kurum yaşantısı çocuk açısından çoğu zaman oldukça güç ve kabullenilmesi zor bir deneyimdir. Bu nedenle özellikle kurumda kalınan süre içerisinde çocukların duygusal yönden de desteklenmeleri gerekmektedir.

Kurum sadece içinde çocukların kaldığı ve bakıldığı bir yapı değildir. Çocuğun belli bir süre de olsa yaşamını geçirdiği yerdir. Çocuğun bırakıldığı değil, korunduğu yerdir. Ancak kurum bakımına gelen çocukların öncesinde yaşadıkları olumsuzluklar onları,

kurumun koruyucu özelliğine değil de daha çok olumsuz özelliklerine yoğunlaştırmaktadır. Bu olumsuz düşünceler gerekli destek sağlanmazsa şiddet eğilimi ve suç davranışını beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle kurumdaki ayrıldıktan sonra yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için özellikle kurum bakımı sürecinde olan çocukların kendine, ailesine, arkadaşlarına, çevresine ve kuruma ilişkin algılarıyla çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında çocuğun kurumdaki ayrıldıktan sonra yaşamını nasıl sürdüreceğinin çocukla birebir planlanması gerekmektedir. Bu planlama çocuğun takip edilmesini, gerekli desteği almasını ve bu süreçte yaşayabileceği olumsuzluklara karşı hazırlıklı olmasını sağlayabilecektir.

Araştırmamızın sonucunda aile tutumlarının da şiddet eğilimi konusunda etkili olduğu görülmüştür. Bu bakımdan özellikle kurumda kalan çocukların anne babalarıyla, çocuklarına ilişkin tutumlarına dair mesleki çalışmalar ve eğitim çalışmaları yürütmek büyük önem taşımaktadır. Kurum bakımının nihai hedefi çocuğun tekrar kendi aile ortamına döndürülmesini sağlamaktır (ölüm, istismar vb. istisnai durumlar dışında). Bu nedenle sadece çocuğu desteklemek yeterli değildir. Duruma yönelik bütüncül yaklaşım benimsenmelidir. Bu tür bir bakış açısının kurum bakımındaki çocuğun yetişkinlik ve kendi anne-babalık sürecine de fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, N.F. (2005). *Konya'da korunma altında bulunan gençlerin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bayındır, N. (2010). Aile İçinde Yaşanan Şiddete Karşı Çocuğun Gösterdiği Tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1-9 (<http://edergi.mehmetakif.edu.tr/index.php/sobed/article/view/153/72>).

Chu, C.M., Thomas, S.D.M., Ng, V.P.Y. (2009) Childhood abuse and delinquency: A descriptive study of institutionalized female youth in Singapore. *Psychiatry, Psychology and Law*,16(S1), S64-S73.

Çalikoğlu, T. (2010). *Lise öğrenimine devam eden ailesinin yanında yaşayan öğrencilerle, yetiştirme yurdunda yaşayan öğrencilerin çatışma çözme davranışı ile öfke ifade stillerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Derosier, M.E., Cillesen, A., Coie, J., Dodge, K. (1994) Group social context and children's aggressive behavior. *Child Development*, 65(4), 1068-1079.

Fergusson, D.M., Lynskey, M.T. (1997). Physical punishment/maltreatment during childhood and adjustment in young adulthood. *Child Abuse and Neglect*, 21(7), 617-630.

Frank, D.A., Klass, P.E., Earls, F. ve Eisenberg, L. (1996). Infants and young children in orphanages: One view from pediatrics and child psychiatry. *Pediatrics*, 97(4), 569-578.

Hatunoğlu, A. (1994). *Ana baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

İnanç, B.Y., Bilgin, M., Atıcı, M.K. (2005). *Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi*. Adana: Nobel.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Koşar, N.G. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*. Ankara: MN Ofset.

Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Oktay, E. (1998). *Yetiştirme yurdunda barınan 13-15 yaş grubu ergenler ile aileleri yanında yaşayan aynı yaş grubu ergenlerin psikolojik belirtilerinin karşılaştırılması (Gaziantep Erkek Yetiştirme Yurdu örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Öğülmüş, S. (2007). Okullarda şiddet ve önlenmesi. S. Gelbal (Ed.), *Okullarda şiddetin önlenmesi: Mevcut uygulamalar ve sonuçları içinde* (ss.25-48), Ankara: Türk Eğitim Derneği.

Özgür, G., Yörükoğlu, G., Baysan Arabacı, L. (2011). Lise öğrencilerinin şiddet algıları, şiddet eğilim düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 53-60.

Sosyal Hizmetler Kanunu. Kanun Numarası: 2828. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 27/5/1983, Sayı: 18059.

Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., Özer Özcan, Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; Ulusal örneklemde karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 235-246.

Tanbağ, H. (2004). *Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan adölesanların öfke ifade etme biçimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tuzgöl, M. (1998). *Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uysal, A. (2003). Şiddet karşıtı programlı eğitimin öğrencilerin çatışma çözümleri, şiddet eğilimleri ve davranışlarına yansımaları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Üstün, B. (2008). Yetiştirme yurdu deneyimi olan genç yetişkinlerin çocuklarının duygusal ve davranışsal sorunları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Araştırma

ZİHİNSEL ENGELLİ KARDEŞE SAHİP BİREYLERİN YAŞADIKLARI GÜÇLÜKLERİN SOSYAL ROL KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Assessment of the Difficulties of Individuals Who Have Mentally Disabled Siblings According to Social Role Theory

Ashhan AYKARA*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırma, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ve yaşadıkları güçlüklerle ilişkin algılarını belirlemeye ve sosyal rol kuramı açısından yaşadıkları bu güçlükleri anlamaya ve çözüm önerileri geliştirmeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Nitel desende tasarlanmış olan bu çalışmada, fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır. Bu doğrultuda, bu bireylerin yaşantıları ve yaşadıkları güçlükler, kendi deneyimleri, kendi duygu ve düşünceleri yoluyla anlaşıl-

maya çalışılmıştır. Araştırmada öncelikle 9 ebeveyninden oluşan bir odak grup çalışması ile, engelli olan ve olmayan çocuklarının ilişkilerine ve yaşadıkları güçlüklerle ilişkin görüşleri anlaşılmaya çalışılmış, daha sonra kartopu örnekleme yoluyla 19 kadın ve 9 erkek olmak üzere toplam 28 zihinsel engelli kardeşe sahip birey ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla veriler toplanmıştır. Veriler tematik analiz yoluyla araştırmacının kendisi tarafından çözümlenmiştir.

Araştırma sonucunda zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlükler yaşanmamışlıklar, zihinsel engelli kardeşin sağlık sorunları, zihinsel engelli kardeşin evden kaçma alışkanlığı, fiziksel-çevre koşulları ve sosyo-ekonomik durum olarak bulunmuştur. Yaşadıkları tüm bu sorunlar açısından ise aile içinde zihinsel engelli kardeşlerinin bakım yüküne ilişkin olarak üstlendikleri roller önem taşımaktadır. Bu nedenle kız ve erkek kardeşler, birbirinden farklı yaşantılara ve güçlüklerle sahip olabilmektedirler.

Araştırma bulgularının analiz edilmesinin ardından ise, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin aile içinde kardeşlerinin bakım yüküne ilişkin olarak üstlendikleri roller ile yaşadıkları güçlükler arasındaki ilişki ve bu güçlüklerin ortadan kaldırılabilmesi açısından, sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro düzey uygulamaları çerçevesinde somut öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zihinsel engelli kardeş, yaşanan güçlükler, sosyal rol, rol belirsizliği, rol çatışması, rol fazlalığı, sosyal hizmet.

ABSTRACT

This study has been conducted with the aim of determining the perception of experiences and difficulties of individuals who have mentally handicapped siblings and the possible solutions which can be found from the point of social role theory.

Based on phenomenological approach, a qualitative research pattern is used in this research. The individuals in this research have been interpreted in terms of their difficulties experienced in life, with their own thoughts and emotions. First, with a focus group of 9 parents who have both mentally disabled and non-disabled children was handled. The researcher also aimed to understand the relationships between the siblings in order specify which difficulties they have. Then qualitative data retrieved from 28 individuals (19 female and 9 male) via semi structured questionnaire had been analyzed with the technique of thematic analysis.

As a result of the research, it is found out that the difficulties of individuals with mentally handicapped siblings were missing life experiences, home desertion, health problems of mentally disabled siblings, physical environmental circumstances, and socio-economic status. The burden of caring for a handicapped sibling differentiates with the role of the individual in the family, so female and male siblings had been observed to have different experiences.

The roles of individuals with mentally disabled siblings related to burden in family, some concrete suggestions had been proposed at micro, mezzo and macro level applications of social work.

Keywords: *Mentally disabled siblings, problems, social role, role ambiguity, role conflict, role overload, social work.*

GİRİŞ

Yeni bir kardeşin dünyaya gelişi, birey açısından yeni bir yaşam anlamına gelmektedir. Bu bireyin zihinsel bir engelinin olması, bu yeni yaşamını büyük ölçüde etkilemektedir. İlk yıllarda

yaşanan şok ve kabullenme gibi güçlüklerin yerini, zamanla kardeş ilişkilerinde ve zihinsel engelli kardeşin bakım yüküne ilişkin olarak üstlenilen rollerde yaşanan güçlükler almaktadır. Ataerkil toplum yapısının ve toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisiyle, kız ve erkek kardeşlerin yaşadıkları güçlükler farklılık gösterebilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda, kız çocukları daha çok annelerine benzer şekilde ev işleri ve engelli kardeşin bakım yüküne yardımcı olma gibi roller üstlenirken, erkek çocukları ise babaları gibi aileye maddi destek sağlama gibi roller üstlenmektedirler. Bu da, söz konusu bu rollerin öğrenilerek devam ettirildiğini göstermektedir.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler, engelli bir kardeşe sahip olduklarını öğrendikleri andan itibaren birçok güçlükle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu araştırmada, bu bireylerin yaşadıkları güçlükler yaşanmamışlıklar, engelli bireyin sağlık sorunları, engelli bireyin evden kaçma alışkanlığı, fiziksel çevre koşulları ve sosyo-ekonomik durum olarak ele alınmaktadır. Bu bireyler, zihinsel engelli kardeşlerinin dünyaya gelmesiyle birlikte, ebeveynlerinin ilgisizliği, sosyal çevrelerinin olumsuz tutum ve davranışları, engelli olmayan bir kardeşle farklı paylaşımlarda bulunabilme özlemi ve engelli kardeşin bakım yüküne ilişkin üstlendikleri rollerden dolayı, yalnızlık duygusu yaşayabilmektedirler. Zihinsel engelli kardeşlerinin sağlık durumunda iyileşme olmaması, onların acı çektiğini görme ve buna karşın bir şey yapamama veya engelli bireyin evden kaçma alışkanlığından vazgeçmemesi gibi durumlar, üzüntü ve çaresizlik yaşamalarına neden olmakta, sosyo-ekonomik yetersizlikler

ve fiziksel çevre koşullarındaki yeter-sizlikler yaşadıkları bu güçlükleri artırmaktadır. Bireylerin yaşadıkları bu güçlükler açısından kardeşlerinin bakımına ilişkin olarak aile içinde üstlendikleri roller önemli yere sahiptir.

Bu açıdan bakıldığında sosyal rol kuramının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Connell (1998: 79)'a göre sosyal rol kuramı, bireylerin toplumsal ilişkilere yerleştirilmesini betimlemek üzere onlara basit bir çerçeve önermektedir ve bu çerçeveye göre, kadınlar ve erkekler toplumsallaşma sürecinde birtakım rolleri öğrenirler ve bu roller yeniden üretilerek kuşaktan kuşağa aktarılır. Sosyal rol kuramına göre, Sayın (2007: 26)'ın da belirttiği gibi, kadın ve erkeğe toplum içinde farklı konular verilmektedir ve bu farklılık her iki cinsiyetin kendisinden ve diğer cinsiyetten bekledikleri davranış ve özellikleri de etkilemektedir. Fengler ve Goodrich (1979; akt. Arslantaş ve Adana, 2011: 262) yapmış oldukları araştırmada, kadınların bakım sürecinde topluma diğer bireyler kadar serbestçe karışma ve iletişim kurma konusunda sorunlar yaşadıklarını ve engellenmişlik, üzüntü, keder ve hastalarının durumuna dayanamama gibi duygular yaşadıklarını bulmuşlardır. Erkekler ise yalnızca zorunlu durumlarda bakım yüküne destek olmaktadır ve dolayısıyla kadın ve erkeklerin bakım yükü eşit olmamaktadır.

Sosyal hizmet uygulaması açısından rol kuramı ise, pozisyonumuza uygun belirli davranışların sosyal sistem ve bireyin kendisi tarafından belirlendiğini anlamamız, her rolün kendimizden ya da diğerlerinin beklenti ve yeteneklerinden kaynaklandığının bilincine varmamız açısından önemlidir (Şahin,

2000: 139). IFSW (2014) ve IASSW (2014)'te de belirtildiği gibi sosyal hizmet, "sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı ve insanları güçlendiren ve özgürleştiren uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik bir disiplindir ve sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için merkezi bir önem taşımaktadır". Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet bilimi ve mesleği açısından sosyal rol kuramının önemli bir kez daha görülmektedir.

Sosyal rol kuramının belli başlı bazı kavramları bulunmaktadır. Bu araştırmada bu kavramlardan rol çatışması/ çelişkisi, rol belirsizliği ve rol fazlalığı ele alınmaktadır.

Rol çatışması, Baltaş ve Baltaş (2000: 89)'ın da belirttiği gibi bir bireyden, birbirleriyle uyumlu olmayan veya çatışan iki ya da daha fazla rolü yerine getirmesinin istenmesi sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Ceylan (2011: 102)'a göre de, rol çelişkisi, bireyin rolleri arasında gerek kendisinden gerekse toplumsal sistemden kaynaklanan uyumsuzluktan kaynaklandığı gibi, rolleri arasında bulunan işlevlerin aynı anda gerçekleştirilemez olmasından da kaynaklanabilmektedir ve bu durumda birey nerede, kime, nasıl davranacağını kestirmekte zorlanabilir ve sistemden kaynaklanan bir rol çelişkisi yaşayabilir. Zihinsel engelli kardeşe sahip bir kadının, engelli kardeşinin bakım yükünü ve iş yaşamını bir arada yürütmeye çalışması, kimi zaman aynı anda iki farklı yerde bulunmasını gerektirecek acil durumların ortaya çıkması, kadının yaşadığı bu rol çatışmasından dolayı iş yaşamını sürdürmeyecek duruma gelmesi buna bir örnek olarak verilebilir. Barrowclough ve Tarrrier (1992) ve Magliano ve diğ.

(2000) ise aile üyelerinin üstlendikleri bakım yükünde işlevsel olmayan yollara başvurabileceklerini belirtmişlerdir. Örneğin, engelli bireyle daha fazla birlikte olabilmek için sosyal etkinliklerini bırakarak, işlerinden, kariyerlerinden vazgeçip adeta kendilerini feda etmeleri söz konusu olabilmektedir (akt. Gülsersen, 2002).

Rol belirsizliği, Katz-Kahn (1977: 215)'a göre bireylerin üstlendikleri rol hakkında ne yapacaklarını bilememesidir (akt. Basım ve diğ., 2010: 150). Zihinsel engelli kardeşe sahip bir erkeğin, bir yandan annesi ve diğer kız kardeşleri tarafından engelli kardeşinin bakım yüküne yardımcı olması beklenmekte, diğer yandan babanın ve toplumun ondan evin maddi geçimine katkıda bulunması beklenmektedir. Ev işleri ve bakım yükü gibi konularda rol almasının ise, erkeklik rolleri ile çeliştiğine yönelik tutum ve davranışlar gösterilmekte, bu da erkek kardeşin rol belirsizliği yaşamasına, farklı ortamlarda nasıl davranması gerektiği konusunda kararsızlığa düşmesine neden olmaktadır.

Rol fazlalığı ise, kişinin yapabileceği rollerden daha fazlasını üstlenmesidir (Sheafor ve Horejsi, 2012: 300). Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin aynı anda evin maddi geçimi konusunda babaya, ev işleri ve engelli kardeşin bakım yükü konusunda anneye destek olmaya çalışırken, bir yandan eğitim, çalışma ve sosyal yaşamlarını da sürdürmeye çalışmaları, bu bireylerin rol fazlalığı yaşamalarına yol açmaktadır. Arslantaş ve Adana (2011: 258)'in de belirttiği gibi, bakım yükü bakım veren kişilerde aşırı rol yüklenmesine neden olmaktadır.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlükler, yalnızca

kardeşlerinin engel durumundan kaynaklanmamaktadır. Aile ilişkileri, sosyal çevre ile ilişkileri, toplum yapısına ilişkin özellikler de yaşadıkları bu sorunlar açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bireyler yalnızca engelli kardeşlerinden dolayı değil, ebeveynlerinin ilgisiz tutum ve davranışlarından, toplumun acıyıcı bakışlarından dolayı yalnızlık ve yaşamamışlık duygularını hissetmektedirler. Aynı zamanda, toplumdan gelebilecek tehlikeler nedeniyle kardeşlerinin evden habersizce çıkıp gitmelerinden endişelenmekte, sağlık personelinin anlayışsız tutum ve davranışları ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler nedeniyle de çaresiz kalmaktadırlar. Ayrıca, ekonomik yetersizliklerden dolayı fiziksel çevre koşullarında gereksinim duydukları düzenlemelere sahip olamamaktadırlar. Daha makul ekonomik koşullara sahip olabilmek için erken yaşta çalışma yaşamına katılan bu bireyler, buna ev işlerine ve bakım yüküne yardımcı olma konusu da eklenince rol fazlalığı ve rol çatışmaları yaşayabilmektedirler. Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları bu güçlüklerle yönelik olarak ise sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirmeleri gereken rol ve işlevler bulunmaktadır. Özellikle de kız kardeşlerin aile içinde üstlendikleri rollere bakıldığında, toplumsal cinsiyet bakımının anlaşılması ve toplumun kültürel özellikleri konusunda bilgi sahibi olunması, sosyal hizmet uzmanları açısından önemli bir yere sahiptir.

Farber (1960; akt. Crnic ve diğ., 1983), engelli çocuktan daha küçük kardeşlerin, çoğunlukla da kız kardeşlerin, engelli bireyin annesi gibi davrandığını belirtmiştir. Bu nedenle, kardeşlerinin evden kaçmasına ve sağlık sorunlarına ilişkin olarak, uzun süre kardeşlerinin

bakımını üstlenmeleri nedeniyle onları neredeyse evlatları gibi görmeye başlamalarıyla birlikte, endişe duymakta, kardeşlik ve ebeveynlik rolleri arasında belirsizlikler yaşayabilmektedirler. Örneğin Gath ve Gumley (1987) gibi araştırmacılar tarafından yapılan araştırmaların sonucunda, engelli kardeşe sahip olan kız kardeşlerin, engelli kardeşlerinin bakımı konusunda aşırı görev aldıklarında, suçluluk ve öfke duyguları yaşadıkları ve olumsuz davranışlarının arttığı bulunmuştur. Gülseren ve diğ. (2010) ailedeki anne ve kız kardeşler gibi kadınların bakım yükünü en fazla üstlenen kişiler olduklarını belirtmişlerdir.

Tüm bunlar, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantıları ve yaşadıkları güçlükler açısından, toplumsal cinsiyet rollerinin ve aile içinde engelli kardeşlerinin bakım yüküne ilişkin olarak üstlendikleri rollerin ne kadar önemli olduğunu ve bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirmeleri gereken rol ve işlevlerin önemini açıkça göstermektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ve yaşadıkları güçlüklerle ilişkin ayrıntılı veri sağlayabilmek açısından bu yöntem seçilmiştir. Araştırma fenomenolojik yaklaşım ile gerçekleştirilmiş olup, fenomenolojik yaklaşım Patton (1990: 70)'un da belirttiği gibi, insanların "şeyleri" nasıl tanımladıklarına ve algılamaları yoluyla onlarla ilgili nasıl bir deneyime sahip olduklarına ilişkin bir çalışmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla araştırmada, zihinsel engelli kardeşe

sahip bireylerin yaşantılarının ve yaşadıkları güçlüklerin kendi algılamaları doğrultusunda anlaşılması esastır.

Çalışma Grubu

Araştırma, Ankara'da zihinsel engelli kardeşi ile birlikte aynı evde yaşamakta olan, on sekiz yaşının üzerindeki herhangi bir engeli olmayan bireyler ile gerçekleştirilmiştir. Bu bireylere kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Görüşmelerde, doygunluk noktası esas alınmış olup yapılan görüşmeler birbirini tekrarlamaya başladıktan bir süre sonra sonlandırılmıştır. Bu doğrultuda dokuzu erkek, on dokuzu kadın olmak üzere toplam yirmi sekiz kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaş dağılımı 19-54 arasındadır ve çoğunluğu 24-30 yaşları arasındadır. Bu bireylerin yaklaşık dörtte üçü bekâr, dörtte biri evlidir. Eğitim durumlarına bakıldığında, 4 kişinin ilköğretim mezunu olduğu, 13 kişinin ortaöğretim mezunu olduğu ve aralarında üniversiteye devam edenler bulunduğu, 11 kişinin de üniversite mezunu ve lisansüstü eğitim alanlardan oluştuğu; çalışma durumlarına bakıldığında ise, yarısının öğrenci olduğu, devlet memuru ve serbest meslek sahibi olanların hemen hemen eşit oranlarda olduğu, üç kadın katılımcının ise ev hanımı olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin anne babalarının birlikte olma durumlarına bakıldığında, ikisinin anne babasının ayrı olduğu, birisinin annesinin vefat etmiş (intihar) olduğu, diğerlerinin ise anne babalarının birlikte oldukları görülmektedir. Anne

babalarının eğitim durumlarına bakıldığında, eğitim düzeylerinin oldukça düşük olduğu ve yalnızca bir katılımcının anne babasının üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Anne ve babaların eğitim düzeyleri arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Anne babalarının çalışma durumlarına bakıldığında ise, memur olan iki kişi dışında annelerinin hepsinin ev hanımı olduğu, babalarının birbirine yakın bir dağılımla memur, emekli ve serbest meslek sahibi oldukları görülmektedir.

Araştırmaya katılan zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin kardeşlerinin engel durumlarına ilişkin özelliklere bakıldığında, çoğunluğunun mental retardasyon teşhisinin olduğu, yine önemli çoğunluğunun engel düzeyinin ağır olduğu ve engel nedenlerinde ise başta akraba evliliği olmak üzere, doğum öncesi nedenlerin fazla olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında odak grup çalışması, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve gözlem notları kullanılmıştır. Öncelikle derinlemesine görüşmeleri "bireylerin grup içindeki tartışmalarından hareketle oluşturabilmek için ilave bir yöntem olarak" (Kümbetoğlu, 2012: 121) odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir. Dokuz ebeveyn ile gerçekleştirilen bu odak grup çalışmasının ardından ise, literatür taramasından elde edilen bilgiler de bütünleştirilerek araştırmacının kendisi tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin ve aile üyelerinin sosyo-demografik, sosyo-ekonomik

bilgilerini ve kardeşlerinin engel durumuna ilişkin bilgilerini ve aile ilişkilerini kapsayan sorular, yaşadıkları güçlüklerin neler olduğuna ve yaşadıkları bu güçlüklerin nelerden kaynaklandığına, bunların çözümüne yönelik önerilerine ilişkin sorular yer almaktadır. Aynı zamanda, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler esnasında tutulan gözlem notlarından da yararlanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Odak grup çalışması, zihinsel engelli çocukları Ankara'nın Çankaya İlçesi'nde bulunan bir özel eğitim uygulama merkezine devam eden dokuz ebeveyn ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, grup üyelerinin kendilerini rahat hissedemeyeceklerini ifade etmeleri nedeniyle ses kayıt cihazı kullanılmamış, gerekli notlar araştırmacının kendisi tarafından alınmıştır. Yaklaşık bir buçuk saat süren bu odak grup çalışmasında, ebeveynlerin engelli olan ve olmayan çocukları arasındaki ilişkiler ve yaşadıkları güçlükler üzerinde durulmuştur. Odak grup çalışmasında ön plana çıkan konular, derinlemesine görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara temel sağlamıştır.

Daha sonra yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarına ve yaşadıkları güçlüklerle, bu güçlüklerin çözüm yollarına ilişkin kendi deneyimleri, duygu ve düşünceleri anlaşılmalı çalışılmıştır. Öktem (2004: 67)'in de belirttiği gibi, insanların kendi yaşamlarına ilişkin bilgi elde etmenin en iyi yolu, onlara kendi terimlerini kullanarak kendilerini ifade etmelerine izin verecek şekilde

soru sormaktır ve bu da derinlemesine görüşmeler ile sağlanabilir.

Derinlemesine görüşmeler için ses kayıt cihazı kullanılması konusunda katılımcıların onayı alınmıştır. Aynı zamanda, araştırmacının amacı ve ne şekilde kullanılacağı, gizlilik ilkesi gibi konuları içeren bir bilgilendirilmiş onam formu hazırlanmış ve görüşmelere başlamadan önce bu form katılımcılar tarafından imzalanmıştır. Ayrıca bu süreçte her bir katılımcıya takma isimler verilmiştir ve hiçbirinin gerçek ismi araştırmada yer almamıştır.

Görüşme formu oluşturulduktan sonra çalışma evreninin niteliklerini karşılayan, ikisi kadın, ikisi erkek olmak üzere toplam dört kişiden oluşan bir grup ile ön deneme gerçekleştirilmiş ve bunun ardından veriler toplanmıştır.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler çoğunlukla kendi evlerinde ve bazı durumlarda da zihinsel engelli kardeşlerinin gittiği eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin görüşme odalarında gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni ise, kendilerini rahat ve güvende hissetmelerinin sağlanabilmesidir. Görüşmeler ortalama 75 ila 150 dakika sürmüştür.

Görüşmeler esnasında katılımcıların birçoğunun, yaşantısına ve yaşadığı güçlüklerle dair ayrıntıları anlatmanın kendisini rahatlattığını ifade etmesi dikkate değerdir. Katılımcıların, "*Çok rahatladım. İçimi dökmüş gibi oldum. Terapiye geldim borçlu çıktım (gülerek)!..*" (Gül, E, 24, *Serbest Meslek*), "*Çok mutlu oldum, ben daha farklı bi şey bekliyodum, buraya gelicem ben kağıt doldurucam gidicem diyodum (gülerek). Adam gibi karşınıza alıp görüştünüz, anlatabildim, çok mutlu oldum.*" (Papatya, E, 19, *Öğrenci*) ve "*Böyle*

hafiflemiş hissediyorum kendimi. Sanki her şeye daha kolay çözüm bulabileceğim gibi geliyo." (Zakkum, K, 24, *Öğrenci*) gibi ifadeleri bunu destekler niteliktedir.

Verilerin Analizi

Veriler araştırmacının kendisi tarafından, tematik analiz yolu ile çözümlenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle derinlemesine görüşmelerin yer aldığı tüm ses kayıtları olduğu gibi metne aktarılmıştır. Bunlar toplamda dört yüz seksen sayfadır. Ortaya çıkan bu metin defalarca okunmuş ve katılımcıların ifadelerinin özü anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu okuma işlemleri üç ayrı araştırmacı tarafından daha gerçekleştirilmiş ve böylece güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu okumalar sonucunda temalar ve alt temalar ortaya çıkmıştır. Son olarak ise, anlamı güçlendirebilmek açısından katılımcıların bazı ifadeleri değiştirilmeden kullanılmıştır.

BULGULAR

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler, engelli bir kardeşe sahip olduklarını anladıkları andan itibaren çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu güçlükler, yalnızlık duygusu gibi daha çok kendi içsel dünyalarıyla ilgili olabileceği gibi, ilgisizlik, dışlanma gibi aileleriyle ve sosyal çevreleriyle ilişkileriyle ilgili de olabilmektedir. Bunun yanında fiziksel çevre koşulları veya sosyo-ekonomik yetersizlikler gibi daha yapısal güçlükler yaşamaları da söz konusu olmaktadır. Bu araştırmada ise, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlükler, yaşamamışlıklar, zihinsel engelli kardeşin evden kaçma alışkanlığı, yine engelli

kardeşin sağlık sorunları, fiziksel çevre koşulları ve sosyo-ekonomik durum olarak bulunmuştur. Bu bireylerin yaşadıkları güçlükler açısından üstlendikleri roller önemli bir yere sahiptir. Kız ve erkek kardeşlerin, zihinsel engelli bireyin bakım yüküne ilişkin olarak üstlendikleri roller, bu bireylerin kimi zaman rol çatışmaları, rol belirsizlikleri ve rol fazlalıkları yaşamalarına neden olmaktadır, yaşadıkları bu güçlükleri etkilemektedir. Araştırma bulgularında ortaya çıkan güçlükler ve bunların nedenleri açısından bakıldığında ise, bu bireyler için sosyal hizmetin rol ve işlevlerinin ne denli önemli olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle araştırma bulgularına yer verildikten sonra, bu bireylerin yaşadıkları güçlüklerle ve bunların nedenlerine yönelik olarak sosyal hizmet açısından önerilere yer verilmiştir.

Yaşanmamışlıklar

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler, zihinsel engelli bir kardeşe sahip olduklarını anladıkları andan itibaren kabullenememe ve engelli olmayan bir kardeş ile farklı paylaşımlarda bulunabilme özlemi duyma, ebeveynlerinin ilgisinden mahrum kalma ve yalnızlık duygusu gibi nedenlerle, yaşayamadıkları, eksik kalan yaşantıları olduğunu düşünmektedirler.

“Bana destek olacak bi kardeşim olmasını çok isterdim. Sanıyorum yaşadığım en büyük şey yalnızlık benim... Şu an hiç kimsem yok destek olabilecek bana... Annem de şu an çok pişman, keşke bi tane daha çocuğum olsaydı, en azından ikiniz birbirinize destek olurduz diye. Onu çok isterdim... Ben çok yalnızım (gülerek).” (Zakkum, K, 24, Öğrenci).

“Yaşayamadıklarım... Yaşanmamışlıklar var ya, işte onlar hep içimde kalacak.” (Gül, E, 24, Serbest Meslek).

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları bu durum, aile ve sosyal ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine ve içinde buldukları gelişim döneminde, yaşamak istedikleri halde yaşayamadıkları şeylerin içlerinde kalmasına neden olmaktadır.

“... Aynı şey hayat için de geçerli, her dönemin lezzetleri vardır, mesela ergenlik döneminde âşık olursun ne bileyim.. biz onlardan diğer normal bireylerin geçtiği gibi geçemedik yani, hep eksik geçtik, tamamlamadık.” (Lale, E, 30, Memur).

“Biraz da ben dikkat çekeyim istiyodum kesinlikle. Bu kaçınılmazdı. Çünkü ilgisizlik de insanı bi yerden sonra rahatsız ediyö. Sonuçta annen baban var ama, yok yani, var ama yok gibi, geliyo gidiyo...” (Nergis, K, 19, Öğrenci).

Sharabi ve diğ. (2012), yapmış oldukları araştırmada, çocukların yalnızlık duygusunun en temel nedenlerinin ebeveynlerin yetersiz ilgisi ve umutsuzluk olduğunu bulmuşlardır. Bu araştırma açısından da bakıldığında, oldukça benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun yanında bu bireylerin kaldırabileceklerinden çok fazla rol yüklenmeleri rol fazlalığı yaşamalarına neden olmakta, dolayısıyla yaşamak istedikleri diğer şeylerden mahrum kalmalarına yol açmaktadır.

Engelli Bireyin Sağlık Sorunları

Engelli bireylerin sağlıklarıyla ilgili yaşadıkları sorunlar, kardeşlerini iki şekilde etkilemektedir. İlki, bu

sorunların engelli kardeşlerinin bakımına ilişkin yüklerinin artmasına neden olması, ikincisi ise engelli bireylerin çektiikleri acılar karşısında ellerinden bir şey gelmemesi nedeniyle çaresizlik hissetmeleridir.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları en önemli güçlüklerden biri, engelli kardeşlerinin fiziksel gelişimleri ilerlerken, zihinsel gelişimlerinin ilerlememesidir. Bu nedenle bireylerin kardeşlerine ilişkin bakım yükü belirgin biçimde zorlaşmaktadır.

“Kardeşim büyüyor ve güçleniyor. Hani sokakta zapt etmek çok zorlaşmaya başladı... Küçükken sokağa çıktığımızda ya da parka gittiğimizde, durmadığında kucağıma alabiliyordum ama şu anda beni yıkabilecek durumda. Beni sürükleyebilecek vaziyette ve bu beni çok korkutuyor. Bu nedenle hiç tek başıma sokağa çıkmadım, çıkamam da çünkü korkuyorum hani tutamam kaçır. Büyüdüğü için zorlaşıyor.” (Menekşe, K, 24, Öğrenci).

Zihinsel engelli bireyler, sağlık sorunları nedeniyle sosyal yaşamdan tamamen soyutlanmak durumunda kalabilmektedirler. Böyle durumlarda, zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler büyük üzüntü duymaktadırlar ve kendilerini çaresiz hissetmeleri söz konusu olabilmektedir.

“Doktorlar ne uğraşıyorsunuz, zaten bunun canı yok gibi bi şey diyolar. Finali böyle mi olmalı. Biz yıllarca yedirmişiz, içirmişiz, tuvaletini yaptırmışız, yanında oturmuşuz, temizliğini yapmışız, bütün bunları inan ki biz keyifnen, zevken, heyecanan yapıyoduk, hiç mecbur kalmamışızdır... Bütün bunlar hiç sıkıntı,

dert değildir, ama o nöbetlerin gelişi, o kasılması, o köpüklenmesi... Acıyı, tatlıyı, hiçbi şeyi hissetmemesi yani.. o bizi kahrediyor. Bu şekil (ağlayarak).” (Ortanca, E, 54, Memur).

Zihinsel engelli bireylerin yaşadıkları bu sağlık sorunları, kardeşlerinin hem bakım yükünü artırmakta ve onların fiziksel ve psikolojik sağlıklarında hasarlara yol açmakta, hem de ellerinden herhangi bir şey gelmemesi ve somut çözüm yolları üretilememesi nedeniyle kendilerini çaresiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum ise aynı zamanda rol belirsizlikleri yaşamalarına neden olmaktadır. Kardeşlerinin bakım yükünü de büyük ölçüde üstlenmeleri ile birlikte, zamanla kendilerini ebeveyn gibi hissetmeye başlayan bu bireyler, kardeşlik ve ebeveynlik rolleri arasında belirsizlik yaşamakta, kardeşlerine karşı ebeveynlerinin duyduğuna benzer endişeler duymaktadırlar.

Engelli Bireyin Evden Kaçma Alışkanlığı

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları bir diğer güçlük, kardeşlerinin evden kaçmalarıdır ve bu duruma çok rastlanmaktadır. Zihinsel engelli birey, evde kalmaktan sıkıldığında dışarı çıkıp gezmek ve yorulduğunda tekrar eve dönmek amacıyla, diğer aile üyelerinin haberi olmaksızın evden çıkıp gitmekte, ancak çoğu zaman evin yolunu bulamadığı için geri dönememektedir. Bu durum da tüm aile üyelerini zor durumda bırakmakta, endişelenmelerine neden olmaktadır.

“Evden kaçma gibi bi huyu vardır... Asıl amaç hani evden kaçmak değil de, dışarı çıktığında, otobüslere binip,

otobüslerde gezmeyi seviyo. Geziyo, evi bulamıyo ve kalıyo... Bu zamana kadar gerçekten Allah korduru... Çok zor inanın. Ve sayısı yok yani, anlatamam..." (Zakkum, K, 24, Öğrenci).

"Sürekli kayboluyodu zaten, sürekli biz onu arar bi vaziyette, her gün rutinimizi bu! Her hafta sürekli kayboluyo çocuk! Çok acıip bi çocuktuyaa... Kaybolduğu zaman, bi yandan bi rahatlama, bi yandan bi sıkıntı, böyle saçma salak, karmakarışık bir duygular silsilesi!.. (ağlayarak)." (Nergis, K, 19, Öğrenci).

Orsmond ve Seltzer (2007: 683), kız kardeşlerin, engelli kız ve erkek kardeşlerine eşit olarak yakınlık hissettiklerini, ama zihinsel engelli kız kardeşi olan erkek kardeşlerin, kardeş ilişkileri konusunda daha olumsuz duygulara sahip olduklarını bulmuştur. Bunun temel nedenlerinden biri ise, engelli olan kız kardeşin dışarıdan gelecek fiziksel, cinsel veya psikolojik tehlikelere daha açık olduğunu düşünmeleridir. Engelli bireyin evden kaçma alışkanlığının üzerine, bu bireyin kadın olmasının eklenmesi, sosyal çevreden gelebilecek tehlikeleri artıran bir özellik olarak görülmektedir.

Bunun yanı sıra, bu bireyler somut çözüm yolları bulamamaları nedeniyle, kardeşlerinin evden kaçmasını önleyebilmek için zamanlarının büyük çoğunluğunu onlarla birlikte evde geçirmek durumunda kalmakta, bu da eğitim veya iş yaşamlarıyla birleşerek rol çatışmaları yaşamalarına neden olmaktadır.

Fiziksel Çevre Koşulları

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin, fiziksel çevre koşullarına yönelik

olarak yaşadıkları güçlükler, oturdukları apartmanda asansör ve apartmana yakın yerlerde de, güvenlik önlemleri alınmış park ve bahçelerin olması durumudur. Oturdukları apartmanda asansör olması, bu bireylerin yaşantıları açısından en önemli özelliklerden biridir. Apartmanda bir asansörün olmaması durumunda hem zihinsel engelli birey, hem de onun bakımından sorumlu kardeşleri çoğu zaman eve hapsolmek zorunda kalabilmektedirler.

"Mesela daha çok parka götürmek isterdik, daha çok dışarı çıkabilirdik, ama asansörlü olmaması işimizi zorlaştırıyo. Çünkü çıkınca seviniyo. En azından değişik yerler görmek istiyö. Asansör olsaydı en azından gezdirirdik, bi yere götürebilirdik." (Zambak, K, 24, Öğrenci).

"İşte dışarıyı çok istiyö. Bizim evde merdiven çok fazla. Eee bayağı bi merdiven var, keşke asansör olsaydı, çünkü kardeşimin ordan inip çıkması zor oluyo. Kucağımızda. Ve bunu ablam yapıyo!.." (Karanfil, K, 21, Öğrenci).

Bu bireylerin, apartmanlarına yakın bir bahçe veya parkın bulunmaması durumu yine yaşadıkları güçlüklerden biridir. Öztürk (2011)'ün de belirttiği gibi, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesinin önündeki engellerden biri fiziksel çevrenin bu bireylerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde yapılandırılmasıdır ve parklar, bahçeler, içinde yaşadıkları konutlar gibi birçok özellik bu bireylerin yaşantıları açısından önemlidir ve bu olanaklara sahip olmamak onların güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu koşulların sağlanması, hem engelli bireylerin hem de kardeşlerinin psikolojik ve fiziksel açıdan rahatlamasını sağlayacaktır. Bu durum

ise kısmen de olsa bu bireylerin bakım yükün ilişkin olarak üstlendikleri rolleri hafifletecektir.

“Şey olsaydı iyi olurdu yaa, bi bahçeli ev. Şey yapardık hani, çok iyi olurdu, ben onun arkasında, o benim önümde koşardı, o zaman evi de o kadar dağıtmazdı. Gelişimi açısından daha iyi olabilirdi. Onun gelişimi açısından daha iyi bi ortam olsaydı.” (Fulya, E, 19, Öğrenci).

“*Mesela çevresi kapalı, etrafı çitle çevrili bi park olabilir. Çünkü cidden yani parka gidiyoruz, kardeşimin peşinde koşturuyoruz. Eğer öyle bi şey olsa, ne biliyim, bi görevli kapıda durur, o koşarken arkasından bakarız.*” (Sümbül, K, 21, Öğrenci).

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin fiziksel çevre koşullarına ilişkin yaşadıkları güçlüklerin temelinde sosyo-ekonomik yetersizlikler yatmaktadır. Maddi olanaklarının yetersizliği nedeniyle fiziksel çevre koşullarını gereksinimleri doğrultusunda düzenleyemeyen bu bireyler, üstlendikleri rollerin birbiriyle çelişmesine veya fazla gelmesine yönelik çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sosyo-Ekonomik Durum

Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri, kardeşlerin psikolojik durumlarını etkilemektedir ve düşük sosyo-ekonomik düzey daha olumsuz yaşantılara yol açmaktadır (Crockar, 1981; akt. Powell ve Ogle, 1985). Yüksek gelirli ailelerde, kardeşler dışarıdaki aktivitelere daha fazla katılım göstermekte ve arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirmekte (Stoneman ve diğerleri, 1988), bakım hizmetlerine ve meslek elemanlarına

daha kolay ulaşabilmekte, ancak düşük sosyo-ekonomik konumdaki ailelerde kardeşler daha fazla sorumluluk almak zorunda oldukları için aşırı yük almak zorunda kalabilmektedir (Lobato, 1990). Bu açıdan bakıldığında, sosyo-ekonomik düzeyin zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantıları açısından önemli bir özellik olduğu görülmektedir.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler yapılan derinlemesine görüşmelerde sosyo-ekonomik düzeylerini orta olarak nitelendirmiş, temel gereksinimlerini karşılayabilecek durumda olduklarını, ilave etkinliklerde bulunacak durumda ise olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bireylerin birçoğu kendi eğitim masraflarını ve diğer harcamalarını karşılamak için çalışmaktadır. Yine birçoğu aslında yaptığı işi severek değil, ailesinin geçimine katkı sağlamak amacıyla yapmaktadır ve asıl istediği işte çalışmamaktadır.

“*En son işte daha geçenlerde bin yüz lira oldu, o da kaç aydır çalışıyorum ben yani, bi zahmet yapılınsın. Yeni girenler bin yüzle başlıyo, benim nerdeyse bi yıl olacak daha yeni bin yüz oldu. Ama hani bi şeyler yapabilmek için şu an için mecburum tabi çalışmaya. Çok yoruluyorum.*” (Mimoza, K, 26, Serbest Meslek).

“Hayatım boyunca hep çalıştım. Kendimle ilgili söyleyebileceğim tek konu bu aslında. Ortaokuldan itibaren çalışmaya başladım.” (Gül, E, 24, Serbest Meslek).

“... Bi noktadan sonra insan farklı şeyler istiyoyani. Mutlu değilisin.. tamam işini yapıyosun ama.. mutlu olmadan.. sonuçta o işi yaparken amacın para kazanmak, maddi

özgürlüğünü kazanmak.. ayın on beşinden on beşine gibi oluyo, geresi boşa gidiyomuş gibi geliyo...” (Lale, E, 30, Memur).

Bu bulgulardan, sosyo-ekonomik düzeyin düşük olmasının, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin ailelerine katkıda bulunabilmek için belki de istemedikleri alanlarda çalışmak durumunda kaldıkları ve sosyal yaşamlarına zaman ayıramadıkları ve dolayısıyla yaşadıkları güçlüklerin artmasına neden olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Nitel araştırma deseninde ve fenomenolojik yaklaşım ile gerçekleştirilen bu çalışmada, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin kendi yaşantılarını ve yaşadıkları güçlükleri nasıl algıladıkları anlaşılmalı çalışılmıştır. Bu bireyler yaşadıkları en belirgin güçlükleri yaşanmamışlıklar, zihinsel engelli kardeşlerinin sağlık sorunları, zihinsel engelli kardeşlerinin evden kaçma alışkanlıkları, fiziksel çevre koşulları ve sosyo-ekonomik durum olarak nitelendirmişlerdir.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlükler, engelli kardeşlerinin bakım yüküne ilişkin olarak üstlendikleri roller ile oldukça yakından ilişkilidir. Kardeşlerinin bakım yükünü büyük ölçüde üstlenmiş olan bu bireyler, kardeşleri için neredeyse ebeveynlik rolünü üstlenmekte, bu nedenle de karşılaştıkları güçlükleri daha fazla hissetmektedirler. Bu nedenle yaşadıkları güçlüklerin ele alınması açısından sosyal rol kuramı önemli bir yere sahiptir. Bu bireyler bir yandan söz edilen bu güçlüklerle karşı karşıya kalırken, diğer yandan ise bunlarla bağlantılı olarak rol

fazlalığı, rol çatışmaları ve rol belirsizlikleri yaşamaktadırlar.

Söz edilen bu güçlükler bakımından, bu araştırmanın en temel önerisi, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının ve yaşadıkları güçlüklerin anlaşılabilmesi ve bu güçlüklerle yönelik somut çözüm yolları geliştirilebilmesi için, öncelikle bu bireylere yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin geliştirilmesinde, kendi deneyimlerinin ve bunlara ilişkin algılamalarının göz önünde bulundurulması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların geliştirilmesidir. Sosyal yardım ve hizmetlerin, ancak bu temelden yola çıkılarak geliştirildiğinde işlevsel olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın bu son bölümünde, zihinsel engelli bir kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları güçlüklerle yönelik olarak, sosyal hizmetin Miley, O'Melia ve DuBois (1998; akt. Duyan, 2010: 22) tarafından da belirtilen danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim işlevleri göz önünde bulundurulmuş ve sosyal hizmet uzmanlarının bu işlevler içinde yer alan mükterid kılıcı, planlayıcı, bağlantı kurucu, savunucu, aracı, harekete geçirici, öğretici, toplumu bilgilendirme ve araştırmacı rolleri açısından çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Duyan (2010: 21)'in de belirttiği gibi, sosyal hizmet çocukların, gençlerin, yetişkinlerin, yaşlıların, kadınların, engellilerin ve diğer özel nüfus gruplarının geliştirilmesi ve korunması için hizmet veren bir disiplin ve meslektir. Bu açıdan, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylere, onların engelli olan ve olmayan kardeşlerine, tüm aile üyelerine ve sosyal çevrelerine yönelik olarak gerçekleştirilecek çalışmalarda,

sosyal hizmetin bu rol ve işlevleri önem taşımaktadır.

Zihinsel engelli bir kardeşe sahip olmak, engelli olmayan çocuklar için ebeveynlerinin neredeyse tüm ilgisinin engelli kardeşlerinde olması anlamına gelmektedir. Bu da özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ilgisizlik, değersizlik, yalnızlık gibi duygulara yol açmaktadır. Ebeveynlerin ilgisinin kendi üzerlerinde olduğu nadir zamanları bu bireyler halen hatırlamaktadırlar.

“... Hastalanmayı çok seviyodum çocukken, çünkü o zaman ilgi bende oluyodu (gülerek). Annem başımda sıcak çorbayla bekliyodu, babam ne alayım sana diye soruyodu. Ama onun dışında sıkıntı yoksa onlar da seni sıkıntılı olarak görmüyolar.” (Begonvil, K, 30, Memur).

Ebeveynlerin ilgisizliği en temelde, engelli bireyin bakımı konusunda aileye destek olacak akraba, sosyal çevre ve bakım verecek personelden yoksun olma ile bağlantılıdır. Zihinsel engelli bireyin bakım yüküne destek olacak personelin bulunmayışı, ebeveynlerin engelli çocukları ile daha çok ilgilenmesine, aşırı rol yüklenmelerinden dolayı engelli olmayan çocuklarına ve hatta kendilerine ayıracak zamanlarının kalmamasına ve dolayısıyla engelli olmayan çocukların yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ebeveynlerinin ilgisinden yoksun kalmakta, akrabalarının ve sosyal çevrelerinin duyarsızlığı nedeniyle güçlüklerle karşılaşmakta, yalnızlık duygusu yaşamaktadırlar. Bu güçlüğün ortadan kaldırılabilmesi için, öncelikle ailelerin engelli bireyin bakımı konusunda

bilgilendirilmesine ve bilinçlendirilmesine yönelik eğitim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Burada sosyal hizmetin eğitim işlevi ön plandadır. Bu eğitim çalışmaları bireylerle ve aile üyeleriyle bireysel görüşmeler yoluyla mikro düzeyde gerçekleştirilebileceği gibi, eğitim veya paylaşım grupları yoluyla mezo düzeyde de gerçekleştirilebilir. Ancak makro düzeyde, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, çocuk gelişim uzmanları ve doktorlardan oluşan bir multidisipliner ekip çalışması içerisinde tüm topluma yönelik olarak düzenlenecek eğitim çalışmaları da oldukça etkili olacaktır. Sosyal hizmet uzmanları bu eğitim çalışmalarında zihinsel engelli kardeşe sahip bireyler ve aile üyeleri açısından öğretici rolünü yerine getirerek, onların gereksinim duydukları konularda bilgi edinmelerini sağlamalıdır. Bununla birlikte tıpkı bu bireylerin bilgilendirilmeye gereksinim duymaları gibi, toplumun da engelli bireylerin ve aile üyelerinin yaşadıkları ötekileştirilme ve yalnızlık duygusu, sosyal destek gereksinimleri gibi konularda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanlarının araştırmacı rolü ile konuya yönelik olarak yeni bilgiler sağlamaları ve aynı zamanda toplumu bilgilendirme rolü ile gerekli eğitim çalışmalarını sürdürmeleri önem taşımaktadır.

Bunların yanı sıra, engelli bireyin bakımı konusunda gerekli ve yeterli eğitimi almış personelin yetiştirilmesi ve aile içinde tüm aile üyelerine bu personelin destek vermesi bir zorunluluktur. Böylelikle ebeveynlerin çocuklarına gösterecekleri ilgi de daha adil biçimde dağılacaktır. Bu durum aynı zamanda tüm aile üyeleri arasında daha adil bir rol dağılımını da getirecektir.

Bakım yükünün ailedeki kadın üyelerin yani annenin ve kız kardeşlerin esas sorumluluğu olduğu anlayışının yerini, sosyal devlet olmanın bir gereği olan, bakımdan sorumlu personelin yetiştirilmesi ve bakım için gerekli maddi kaynakların da buna ek olarak sağlanması gerektiği anlayışının benimsenmesi önemli bir zorunluluktur.

Yaşanan bu güçlükler, engelli bireyin sağlık sorunları ile birlikte daha ağır bir hal alabilmektedir. Kardeşleri, engelli bireyin iyileşebileceğine dair umutlarını giderek yitirmeye başlamakta ve kendilerini çaresiz hissetmektedirler.

“Uzun bir süre yaşadığınız zaman çözüm olmadığını anlıyorsunuz. Tek çözüm ölüm... Dua ederdim, şifa olsun derdim ama olmayacağını da bilirdim. Elinizi kesersiniz, bant yapıştırıyım, tentürdiyot süreyim dersiniz ama bunda öyle bir şey yok. Daha iyi bakayım düzeler gibi bir şey olmadı... Yok, yani şöyle hep şey diyorsunuz Allah iki güzellikten birini versin. Tamam ama iyileşme olasılığı olmayınca ölmesini istiyormuş gibi oluyorsunuz. Bu da artık son çözüm oluyor... Bana da biraz saçma geliyor... Yani iki güzellikten birini versin tamam, Allah inancımız var ama düzelme yöntemi yok. Dölayısı ile ölsün istiyorsunuz.” (Yasemin, E, 38, Serbest Meslek).

Engelli kardeşlerinin yaşadıkları sağlık sorunları, bu bireylerin aynı zamanda bakım yüküne ilişkin rollerinin de artmasına neden olmaktadır. Kardeşlerinin örneğin giderek kilolarının artması veya boylarının uzaması, onları taşımalarını güçleştirmekte, geçirdikleri sinir krizlerinin artması da yine baş etmelerini zorlaştırmaktadır. Bu gibi

durumlarla karşılaşan bireyler, kendilerine destek olacak mekanizmaların, bakım personelinin olmayışı gibi nedenlerle, kendi başlarına mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Çoğu zaman eğitim veya çalışma yaşamına odaklanamamakta, kimi zaman da eğitimlerini ya da çalışma yaşamlarını sonlandırmak veya en azından bunlara ara vermek durumunda kalabilmektedirler. Bu durum ise özellikle kız kardeşler açısından daha belirgin biçimde yaşanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle, engelli kardeşlerinin bakımından büyük ölçüde sorumlu tutulan bu kadınlar, engelli kardeşlerinin giderek artmakta olan bakım gereksinimlerini karşılayabilmek için, diğer yaşam alanlarından kendilerini geri çekmektedirler.

Bu konuya yönelik olarak sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirebilecekleri rolleri bulunmaktadır. Öncelikle eğitici rolünü kullanarak, sağlık personelinin engelli bireylerin bakımına ve bu konuda aile üyelerinin yaşadıkları güçlüklerle yönelik bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalarda bulunabilirler. Bunun yanında, kardeşlerin yaşadıkları umutsuzluk konusunda sosyal hizmetin danışmanlık işlevi kapsamında muktedir kılıcı rolünü üstlenerek, onların güçlenmesini sağlayabilirler.

Ancak bu konuya yönelik olarak özellikle yerine getirilmesi gereken, sosyal hizmetin kaynak yönetimi işlevi kapsamında yer alan bağlantı kurucu, aracı ve harekete geçirici rolleridir. Sosyal hizmet uzmanları, zihinsel engelli bireyin bakımından sorumlu aile üyelerinin yerine getirmekte zorlandıkları eylemlerde destek alabilecekleri kurum ve kuruluşlar, sağlık ve eğitim personeli

ile bağlantıya geçebilmelerini sağlamaktan ve aynı zamanda gereksinim duydukları sosyal ve maddi kaynakların harekete geçirilmesinden sorumludurlar. Sosyal hizmet uzmanlarının bu rolleri kapsamında yerine getirecekleri uygulamalar ile, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin, kardeşlerinin sağlık sorunlarına ilişkin yaşadıkları güçlükler azaltılabilecektir.

Yaşanan güçlüklerden bir diğeri ise zihinsel engelli bireyin evden kaçma alışkanlığıdır. Bu da yine bu bireylerin kardeşlerinde endişeye ve umutsuzluğa neden olmakta, bakım yüküne ilişkin aldıkları rollerin artmasına yol açmaktadır. Yaşanan bu güçlükler de, kendilerine yardımcı olabilecek ilgili personelin bulunmayışı nedeniyle bu bireyler tarafından daha belirgin biçimde hissedilmektedir.

“Biz istasyonda kameralara bakmak için, iki gece uğraştık, biz ilk gece bakabilseydik, hani biliyoruz sonuçta bu çocuğun ne yapabileceğini.. bildiği şeyi yapıyo, bilmediği şeyi hiç yapmadı bugüne kadar. Ama bunu kimseye anlatamıyorsunuz. Biz polisi bile aradığımızda.. gece on ikiden sonra aramamız gerekiyo.. ondan önce ilgilenmiyolar, acil kapsamına girmiyö.. söylüyorsunuz işte.. geçmiş on sekizini, gelir o yaa diyolar.. yaa diyoruz bu çocuk zihinsel engelli.. gelir o.. ilgilenmiyo hiç kimse!.. Hiç kimse o olayın vahimliğini, ciddiyetini anlamıyo...” (Zakkum, K, 24, Öğrenci).

Zihinsel engelli bireyin sağlık sorunlarına ve evden kaçma alışkanlığına ilişkin olarak yaşanan güçlükler açısından bakıldığında, yine ailede engelli bireyin bakımından en fazla sorumlu olan aile

üyelerinin bu güçlüklerle daha fazla karşılaşmakta oldukları görülmektedir. Oysa gerekli bakım personelinin yetiştirilmesi ve fiziksel çevre koşullarının bu bireylerin gereksinimleri doğrultusunda yeniden ele alınması, yaşanan güçlükleri büyük ölçüde azaltacaktır. Bu noktada önemli olan, toplumu oluşturan tüm bireylerin aslında sorumluluk sahibi olduklarının bilincine varmalarının sağlanmasıdır. Dolayısıyla, engelli bireylerin bakım gereksinimleri konusunda önemli olan ölçüt cinsiyet değildir. Sosyal devlet olmanın ön koşulu, tüm vatandaşların eşit haklardan yararlanmasının sağlanmasıdır ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiğinin bilincinde olunması önemlidir. Bu bilincin sağlanması açısından ise, sosyal hizmetin eğitim işlevi ve toplumu bilgilendirme rolü önemli bir yere sahiptir. Engelli bireyin evden kaçtığı durumlarda, ailenin onu bulmasına yardımcı olması gereken personelin gerekli duyarlılığı kazanması konusunda, sosyal çevrenin ise böyle bir durumla karşılaştığında ne yapması gerektiği konusunda bilinç kazanması açısından toplumu bilgilendirme rolü önemli bir yere sahiptir.

Söz konusu soruna yönelik olarak yerine getirilmesi gereken bir diğer önemli rol ise savunuculuk rolüdür. Sosyal hizmet uzmanlarının, gereksinim duyduklarında kendilerine destek olmakla sorumlu personelin olumsuz tutum ve davranışları karşısında veya toplumun duyarsızlığı karşısında kendi haklarını nasıl savunabilecekleri konusunda zihinsel engelli kardeşe sahip bireylere ve tüm aile üyelerine bilgi ve bilinç kazandırması gerekmektedir. Duyarlı tutum ve davranışların gelişmesi, yalnızca bu tutum ve davranışları gösteren

kişilere eğitim verilmesiyle değil, aynı zamanda bu tutum ve davranışlara maruz kalan bireylerin kendi haklarını savunmayı öğrenmeleri yoluyla sağlanabilecektir.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları bu güçlüklerin giderilmesi açısından, sosyal hizmet uzmanlarının önayak olacakları projelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Engelli kardeşlerinin hem evden kaçma riskinin azaltılabileceği, hem de daha özgür hareket imkanı bulabilecekleri fiziksel çevre koşullarına sahip olmaları açısından bu projeler önemli katkı sağlayacaktır. Sosyal hizmetin danışmanlık işlevi ve planlayıcı rolü çerçevesinde makro düzeyde gerçekleştirilebilecek bu çalışmaların yanı sıra, bu bireylerle bireysel görüşmeler yoluyla kardeşlerinin yaşadıkları sağlık sorunlarının sorumlusunun kendileri olmadığı, umutsuzluğa kapılmak yerine neler yapılabileceği konusunda birlikte somut çözüm yolları geliştirilebileceği gibi konular üzerinde de durulmalıdır.

Zihinsel engelli bireyin evden kaçmasına yönelik çözüm yollarının bulunamayışı, bir yandan da yaşanan bir başka güçlük olan fiziksel çevre koşullarıyla bağlantılıdır. Bu bireylerin oturdukları bölgede güvenlik önlemlerinin alınmış olduğu park ve bahçe gibi alanların olmaması, engelli bireyin ve kardeşlerinin hareket alanı açısından önem taşımaktadır. Fiziksel çevre koşullarının bu bireylerin gereksinimlerini karşılayacak özelliklere sahip olması ise çoğunlukla sosyo-ekonomik durumla bağlantılıdır ve bu nedenle sosyo-ekonomik yetersizlikler zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları önemli güçlüklerdendir.

“Babam hafta içi sabah altı akşam altı işe gidiyo, astsubay, emekli olmak istiyο ama olamıyo, benim yüzünden, ekonomik durumumuz yüzünden... Eğer ekonomik durumumuz biraz daha iyi olsaydı, kardeşime çok daha fazla katkıda bulunabileceğimizi düşünüyorum. Zamanımız yetmiyo, ekonomik durumumuz yetmiyo...” (Nergis, K, 19, Öğrenci).

Sosyo-ekonomik yetersizlikleri de yine bu bireylerin yaşadıkları rol çatışmalarının artmasına neden olmaktadır. Bir yandan kardeşlerinin bakım yüküne yardımcı olmaya çalışan bireyler, diğer yandan da aileye maddi destek sağlamak amacıyla çalışmaktadırlar. Bu nedenle, iş yaşamlarının yanı sıra kardeşlerinin bakımıyla ilgilenmeleri gereken bu bireylere destek olacak bakım personeli yetiştirilmelidir. Buna ek olarak, sosyal hizmet uzmanları engelli bireye sahip ailelerin yaşadıkları maddi güçlüklerin giderilmesi amacıyla sağlanan sosyal yardımlar konusunda kanun yapıcılarla görüşerek lobicilik faaliyetleri yolu ile bu hizmetlerin geliştirilmesini sağlamalıdır. Böylelikle zihinsel engelli bireylerin ve aile üyelerinin gereksinim duydukları sosyo-ekonomik koşullar, kendi belirttikleri gereksinimler doğrultusunda belirlenecek ve çok daha işlevsel olacaktır.

Sosyo-ekonomik yetersizlikler aynı zamanda zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin, kendilerini ailelerinin geçiminden sorumlu hissetmelerine, bu nedenle erken yaşta çalışma yaşamına katılmalarına, kimi zaman ise istemedikleri alanlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Kimi zaman ise ailelerine yük olduklarını hissetmelerine ve suçluluk duygusuna yol açabilmektedir. Bunun üzerinde, engelli bireyin bakımına

yönelik olarak düzenlenmiş olan maddi yardımların yetersizliğinin etkisi bulunmaktadır. Burada sosyal güvenlik ile ilgili önemli bir sosyal sorunun olduğu açıkça görülmektedir. Bu sorun, engelli bireyin vefat etmesi durumunda ailenin ve özellikle de annelerin, engelli bireyin bakımı için aldıkları maddi yardımın kesilmesi ve annenin herhangi bir güvençesi olmaksızın yaşamını sürdürmek zorunda kalmasıdır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının harekete geçirici, bağlantı kurucu gibi rollerini yerine getirerek, maddi olanaklar ile engelli bireylerin ailelerini buluşturmaları söz konusudur. Aynı zamanda planlayıcı ve araştırmacı gibi rollerini yerine getirmesi gereken sosyal hizmet uzmanları, bu konuya yönelik olarak neler yapılması gerektiği konusunda bilgi toplamalı ve bu doğrultuda çalıştırmalar geliştirerek, bunların programlar ve politikalar haline gelmesini sağlamalıdır.

Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları tüm bu güçlükler açısından, engelli bireyin bakım yüküne ilişkin olarak üstlenilen rollerin ve bunun üzerinde toplumsal cinsiyet bakımının ne kadar etkili olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle, söz edilen tüm bu uygulamalarda, öncelikle engelli bireyin bakım yüküne ilişkin olarak üstlenilen roller konusunda toplumda farkındalık sağlanması, politikaların bu bakış açısıyla yeniden ele alınması ve bu doğrultuda sosyal yardım ve hizmetlerin geliştirilmesi önemli bir gerekliliktir. Tüm bunların sağlanabilmesi açısından, sosyal hizmetin danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim işlevlerinin göz önünde bulundurulması ve sosyal hizmet uzmanlarının muktedir kılıcı, planlayıcı, bağlantı kurucu, savunucu,

aracı, harekete geçirici, öğretici, toplumu bilgilendirme ve araştırmacı rollerini gerektiği gibi yerine getirebilecekleri koşul ve imkanların sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arsıntaş, H. ve Adana, F. (2011). Şizofreninin bakım verenlere yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3 (2), s. 251-277.
- Baltaş, A., ve Baltaş, Z. (2000). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Basım, H. N., Erkenekli, M. ve Şeşen, H. (2010). Birey davranışındaki kontrol odağının rol çatışması ve rol belirsizliği algısı ile ilişkisi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 43 (1), s. 145-165.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal sistem analizinde toplumsal statü ve rol. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), s. 89-104.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crnic, A. K., William, N. F. ve Mark, T. G. (1983). Adaptation of families with mentally retarded children: A model of streets, coping, and family ecology. *American Journal of Mental Deficiency*, 88 (2), s. 125-138.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet-Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Gath, A ve Gumley, D. (1987). Retarded children and their siblings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 28 (5), s. 715-730.
- Gülseren, L. (2002). Şizofreni ve aile: Güçlükler, yükler, duygular, gereksinimler. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 13 (2), s. 143-151.
- Gülseren, L., Çam, B., Karakoç, B., Yiğit, T., Danacı, A. E., Çubukçuoğlu, Z. (2010). Şi-

- zofrenide ailenin yükünü etkileyen etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21, s. 203-212.
<http://ifsw.org/>, Erişim Tarihi: 23.12.2015.
<http://www.iassw-aiets.org/>, Erişim Tarihi: 23.12.2015.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Üçüncü Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lobato, D. J. (1990). *Brothers, sisters and special needs: Information and activities for helping young siblings of children with chronic illnesses and developmental disabilities*. Baltimore: P.H. Brookes.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism or down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (9).
- Öktem, P. (2004). *Sosyolojide nitel araştırma geleneğinin tarihçesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de engelli gerçeği*. İstanbul: Ajanvista Matbaacılık.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage.
- Powell, T. H. ve Ogle, P. A. (1985). *Brothers and sisters: A special part of exceptional families*, 219, Baltimore: Paul H. Brooks Publishing.
- Sayın, U. (2007). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin 7-15 yaş arası çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerine yaklaşım ve görüşlerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Programı.
- Sharabi, A., Levi, U. ve Margarit, M. (2012). Children’s loneliness, sense of coherence, family climate, and hope: Developmental risk and protective factors. *The Journal of Psychology*, 146 (1-2), s. 61-83.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2012). *Techniques and guidelines for social work practice*. 9th Edition. Pearson.
- Stoneman, Z., Brody, H., Davis, C., Crapps, M. ve Malone, M. (1988). Childcare responsibilities, peer relations and sibling conflict: Older sibling of mentally retarded children. *American Journal on Mental Retardation*, 93 (2), s. 174-183.
- Şahin, F. (2000). Rol teorisi açısından yaşlılık. *Antropoloji ve Yaşlılık*. G. Erkan, V. Işıkhani (Ed.), H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No: 006. Ankara, s. 136-142.

Araştırma

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN YAZ UYGULAMASININ SOSYAL HİZMET UYGULAMASININ AMAÇLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

The Evaluation of Summer Block Field Practice of Social Work Students in terms of the Goals of Social Work Practice

İrfan DOĞAN*
Veli DUYAN**

*Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Sosyal hizmet öğrencileri birey, aile, çift, grup, topluluklar ve toplumla çalışmaktadırlar ve bu kapsamda çeşitli kurum ve kuruluşlarda uygulama gerçekleştirmektedirler. Sosyal hizmet uygulamasının birtakım amaçları bulunmaktadır. Bunlar, müdahale sürecinde bireyin kendini tanıması, insanların iyilik durumlarını güçlendirmek ve insanlara etkide bulunan çevresel koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışma yapmak için bilgi, değer ve etik ile uygulama becerilerini süpervizyon altında gerçekleştirerek uygula-

ma deneyimi kazanmak, uygulama yapılan kurumun ve sosyal hizmet mesleğinin dili ile uyumlu bir şekilde yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullanmak, öğrenmeyi güçlendirmek amacıyla mesleki süpervizyonu kullanmak ve etik kurallar çerçevesinde kurum politikasını eleştirel bir gözle değerlendirmektir. Kişiler ve gruplara, kendileri ile çevreleri arasındaki dengesizlikten doğan sorunların belirlenmesi, çözülmesi ya da etkisiz hale getirilmesi için yardım etmek, dengesizliğin meydana gelmesini önlemek için kişiler ya da gruplarla çevreleri arasındaki potansiyel dengesizlik alanlarını belirlemek ve kişilerin grupların ve toplulukların en yüksek gelişme güçlerini aramak, belirlemek ve kuvvetlendirmektir. Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 2. sınıf öğrencilerinin yaz uygulamasını yukarıda belirtilen sosyal hizmet uygulamasının amaçları açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş olup 25 sosyal hizmet öğrencisinin yaz uygulaması raporları incelenmiştir. Raporlar, sosyal hizmet uygulamasının amaçları açısından içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Tutulan raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin gerçekleştirdiği uygulamanın sosyal hizmet uygulamasının amaçlarıyla örtüştüğü görülmekle birlikte, raporlardaki ifadelerden çalışma kapsamındaki öğrencilerin sosyal hizmet uygulamasının tüm amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemediği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaz uygulaması, sosyal hizmet öğrencileri, sosyal hizmet uygulamasının amaçları.

ABSTRACT

Social work students work with individuals, families, groups, and community, practicing in various agencies within this context. There are several basic goals of social work practice. They are self-recognition of individual, gaining professional experience to enhance well-being of people and to remove environ-

mental conditions which affects people, using written and verbal professional communication, using supervision to strengthen learning, evaluating policies of agency critically, identifying problems of individuals, groups, and community, identifying imbalance fields between person and their environments to prevent occurrence of imbalance, and empowering development of individuals, groups and community. In terms of goals of social work practice mentioned above, this study aims to evaluate summer block field practice of sophomore social work students who attended Ankara University Department of Social Work, The study was conducted with qualitative research method and was used phenomenologic model. The data were gathered by means of documents and reports. In this context, practice reports of 25 social work students who had done summer block field practice were examined. It was evaluated with content analysis in terms of the goals of social work practice. It was found that the summer block field practice of social work students corresponded with goals of social work practice, but it hasn't been specifically concluded that social work students in the study targeted to carry out all goals of social work practice.

Keywords: *Summer block field practice, social work students, goals of social work practice.*

GİRİŞ

Sosyal hizmet uygulamalı bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet uzmanları mikro, mezzo ve makro düzeyde bireylerle, gruplarla, ailelerle, topluluklarla ve toplumla çalışırlar. Sosyal hizmet uzmanları uygulamalarını gerçekleştirirken belirli rollerde çeşitli işlevleri yerine getirirler.

“Sosyal hizmet uygulamasının içeriği sorunları saptama, veri toplama ve değerlendirme, planlama ve sözleşme yapma, farklı müdahaleleri belirleme, uygun eylem sürecini seçme ve uygulama, sonuçları izleme ve değerlendirme için uygun araştırma yöntemlerini kullanma, uygun araştırma temelli bilgi ve teknolojik gelişmelere başvurma ve sonlandırma becerilerini kapsamalıdır. Uygulama içeriği ayrıca farklı sosyal, kültürel, ırksal, dinsel, manevi ve sınıf geçmişleri olan müracaatçılarla ve her büyüklükteki sistemlerle uygulama için yaklaşımları ve becerilerini de içermelidir” (Zastrow 1999; Akt. Duyan 2012).

Alan uygulaması sosyal hizmet eğitiminin merkezindedir ve öğrencilere bilgi, beceri ve değerlerini mesleki benlikleriyle bütünleştirme fırsatı sağlar. Öğrencilerden uygulamanın amacını tanımlamaları ve bu amaçlara yönelik ilerlemeyi değerlendirmeleri ve paylaşımları beklenmektedir (Regehr ve Diğ., 2002). Sosyal hizmet öğrencileri kuramsal bir eğitimden sonra öğrendikleri bilgileri uygulamaya aktarabilirler. Sosyal hizmet uygulamalarıyla öğrenciler mesleki deneyim kazanmaktadır. Uygulamalarda öğrenciler müracaatçıların sorunlarını analiz etmekte, ihtiyaçlarını belirlemekte, belirlenen ihtiyaçları hedeflere dönüştürmekte ve buna yönelik eylem planı geliştirmekte ve hizmet sunmaktadır. Böylelikle, onlar sosyal hizmetin uygulama sürecini gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu kapsamda, sosyal hizmet uygulamasının amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Sosyal hizmet uygulamasının Kirst-Ashman ve Hull (1999)' e göre 5 amacı bulunmaktadır. Bunlar:

“Müdahale sürecinde bireyin kendini tanıması, insanların iyilik durumlarını güçlendirmek ve insanlara etkide bulunan çevresel koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışma yapmak için bilgi, değer ve etik ile uygulama becerilerini *süpervizyon altında gerçekleştirerek uygulama deneyimi kazanmak, uygulama yapılan kurumun ve sosyal hizmet mesleğinin dili ile uyumlu bir şekilde yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullanmak, öğrenmeyi süpervizyonu kullanmak ve etik kurallar çerçevesinde kurum politikasını eleştirel bir gözle değerlendirmektir.*”

Kongar (1972) 'a göre ise sosyal hizmet uygulamasının amaçları şunlardır:

“Kişiler ve gruplara, kendileri ile çevreleri arasındaki dengesizlikten doğan sorunların belirlenmesi, çözülmesi ya da etkisiz hale getirilmesi için yardım etmek. Dengesizliğin meydana gelmesini önlemek için kişiler ya da gruplarla çevreleri arasındaki potansiyel dengesizlik alanlarını belirlemek. Bu tedavi edici ve önleyici tedbirlere ek olarak, kişilerin grupların ve toplumların en yüksek gelişme güçlerini aramak, belirlemek ve kuvvetlendirmektir.”

Sosyal hizmet uygulamaları bireyin kendisini tanıması, eksik olduğu yönlerini fark etmesi, bu yönlerini geliştirmesi ve müdahale için kendini geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. Sosyal hizmet uzmanları kendilerini ne kadar geliştirirlerse o oranda müracaatçılara faydalı olabilirler. Sosyal hizmet uygulaması sosyal hizmet öğrencileri için de faydalıdır; uygulamanın yararlarından biri de sosyal hizmet öğrencilerinin

çalışmaya başlamadan önce kendilerini tanımaları, kendilerini geliştirmeleri ve müracaatçı gruplarını tanımalarıdır.

Sosyal hizmetin amaçlarından biri de insanların iyilik durumunu sağlamak ve insana etkide bulunan fiziksel ve çevresel etkenleri ortadan kaldırmaktır. İnsanların iyilik durumunu artırmak için insana etki eden faktörler incelenir, değerlendirilir ve bir müdahale planı oluşturulur. Sosyal hizmet uygulaması da sosyal hizmet mesleğinin amaçlarına katkıda bulunur.

Sosyal hizmet uzmanları sorunu teşhis ve tespit etmek için sözlü ve yazılı etkileşimi kullanırlar. Böylelikle etkili müdahalelerde bulunabilir ve müracaatçıların sorunlarına çözüm sağlayabilirler. Sosyal hizmet uygulaması sosyal hizmet öğrencilerine de yazılı ve sözlü iletişim becerilerini kullanabileceği fırsatlar sunmaktadır. Sosyal hizmet öğrencileri de görüşmelerde sosyal hizmet uzmanının yanında bulunarak ve bizzat kendileri görüşmeler yaparak yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullanırlar.

Sosyal hizmet uygulaması sosyal hizmet uzmanlarına bilgilerini ve becerilerini müracaatçıya aktarma ve onlara mesleki danışmanlıkta bulunma fırsatı sağlar. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçının bulunduğu yerden başlama ilkesiyle müracaatçıyla birlikte hareket eder; bu doğrultuda müracaatçıların kararlarına saygı duyarak onların öğrenmelerinin güçlendirilmesine ve sorunlarının çözülmesine yardım eder. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanı bilgi, beceri ve tecrübesinden yararlanarak mesleki danışmanlık sağlar ve terapötik ortamın oluşmasını sağlar.

Alanda uygulama yapmak sosyal hizmet öğrencilerine kurum ve personeli gözlemlene, analiz yapma ve kurum ve personel hakkında eleştiri yapma fırsatını sağlamaktadır.

Sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet öğrencilerine uygulama yaptıkları kurum veya kuruluş ile ilgili çıkarımda bulunmalarını sağlar. Bu kapsamda, öğrenciler kurum/kuruluşu gözlemlene, müracaatçı grubunu belirleme, müracaatçı grubunun kendileri ve çevreleri ile dengesizlikten doğan sorunları belirleme ve bununla ilgili çalışmalar yapma imkan ve fırsatı elde ederler.

Sosyal hizmet mesleği bir anlamda yardım etme ve sorun çözme mesleğidir. Toplumun aksayan yönlerini keşfeder ve sosyal sorunlara çözüm getirmeye çalışır. Bunun için de toplumdaki dengesizlik alanlarını belirlemeye çalışır. Dengesizliğin olduğu yere müdahalelerde bulunur ve dengesizliğin önüne geçmeye çalışır.

Sosyal hizmet mesleği; bireylerin, grupların ve toplumun iyilik halini artırmak için onları güçlendirmeye çalışır. Sosyal hizmet, bireyleri güçlendirerek onların kendi problemlerini çözmelerine yardım eder ve onların sosyal işlevselliklerini sağlamaya çalışır. Sosyal hizmet uzmanları her müracaatçısının gelişme kapasitesinin olduğunu bilincindedir ve bu bilinçle hareket eder.

Bu çalışma, sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulamalarını değerlendirmek ve öğrencilerin gerçekleştirdikleri uygulamanın sosyal hizmet uygulamasının amaçlarına uygunluğunu belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmada yazın uygulama yapan 2011-2012 dönemi 2. sınıf sosyal hizmet bölüm öğrencilerinin raporları derinlemesine incelenmeye çalışıldığından dolayı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada, bildiğimiz ama anlamını tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan nitel araştırma modelleri arasında yer alan olgubilim deseninden yararlanılmıştır ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin yaz uygulaması, sosyal hizmet uygulamasının amaçları açısından ayrıntılı olarak incelemeye çalışılmıştır.

Araştırmanın evrenini, 2011-2012 dönemi yaz uygulaması yapan Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 2. sınıf öğrencilerinin raporları oluşturmaktadır. Çalışma grubu, Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde yaz uygulaması yapan, rapor tutan 25 öğrencinin raporlarıdır. Yaz uygulaması yapıp uygulama raporlarını ve günlük yapılan çalışmalarını kaydeden öğrenciler tercih edilmesi sebebiyle amaçsal örneklem içinde yer alan benzeşik örnekleme kullanılmıştır. Çalışma, katılımcıların yaz uygulaması kapsamında raporda ifade ettikleri müracaatçı ve alana ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri ile sınırlıdır. Bu bakımdan çalışma, okul ve öğretim elemanı arasındaki süpervizyonu kapsamamaktadır.

Bu çalışmada, veriler nitel araştırmada kullanılan doküman ve belge veri toplama araçlarıyla elde edilmiştir. Bu kapsamda, doküman incelemesi ve belge taraması gerçekleştirilmiştir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin uygulama raporlarından elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinin raporları sosyal hizmet uygulamasının amaçları doğrultusunda Kirst-Ashman ve Hull (1999) ve Kongar'ın (1972) belirttikleri temalara göre analiz edilmiş ve bu temalardan bazı temalar için alt temalar oluşturulmuş, oluşturulan alt temalarda yer alan katılımcı kodları, oluşturulan temalara ilişkin uygulama raporlarında görüşleri yer alan sosyal hizmet öğrencilerinin frekansları ile belirlenerek elde edilen bulgular alıntılarla açıklanmıştır. Raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyetleri E ve K olarak kodlanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulaması sosyal hizmet uygulamasının amaçları bakımından kategorilere ayrılarak içerik analiziyle incelenmiştir.

Çalışma kapsamında raporlar incelendiğinde; 15 i erkek ve 10 u kadın olmak üzere toplam 25 öğrencinin raporları değerlendirilmiştir (Tablo 1).

1. Bireyin Kendini Tanıması ve Geliştirmesine İlişkin Bulgular

Raporlarından yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin kendini tanıması ve

geliştirmesine ilişkin bulgular Tablo 2 de yer almaktadır.

Sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulamaları kapsamında kendini tanıma ve geliştirmeye yönelik görüşleri alt kategorilere ayrılarak analiz edildiğinde; sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmı (n=7), tuttıkları raporlarda sosyal incelemeler gerçekleştirerek, sosyal inceleme raporlarının nasıl yazıldığını ve rapor dilini öğrenerek kendini tanımaya ve geliştirmeye çalıştıklarını şu şekilde belirtmişlerdir.

E1 *“Şimdiye kadar birçok incelemede bulunmam ve sosyal inceleme raporu hazırlamış olmam yazı dilimin gelişmesine ve kendime özgü bir rapor dilimin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur”*

E1 *“Sosyal hizmet uzmanları için mesleklerinde önemli bir yere sahip olan sosyal inceleme raporunu öğrenmiş olmam özgüvenimi geliştirmekle beraber sosyal hizmet uzmanı olmaya bir adım daha yakınlaştırmış oldu”.*

K2 *“Artık sosyal inceleme raporunu daha hızlı yazabiliyorum. 1 aylık staj süremde sürekli raporlar yazdığım için rapor konusunda gelişme kaydettiğimi görüyorum”.*

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yaralanılan Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerine İlişkin Bulgular

Sosyal Hizmet Öğrencilerine İlişkin Bulgular		
Cinsiyet	Frekans	Katılımcı Kodu
Erkek	15	E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, E13, E14, E15
Kadın	10	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yaralanılan Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Kendini Tanıması ve Geliştirmesine Ait Alt Kategoriler ve Frekanslar

Bireyin Kendini Tanıması ve Geliştirmesine İlişkin Bulgular		
Alt Kategoriler	Frekans	Katılımcı Kodu
Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal incelemeler gerçekleştirerek, sosyal inceleme raporlarının nasıl yazıldığını ve rapor dilini öğrenmeleri	7	E1, E1, E1, K2, E4, E10, E12
Sosyal hizmet öğrencilerinin uygulama yaptıkları kurum hakkında bilgilerini artırmaları	2	E14, K10
Sosyal hizmet öğrencilerinin müracaatçı grubu hakkında bilgi sahibi olmaları ve müracaatçıların sorunlarının neler olduğunu öğrenmeleri	3	E15, K1, E15
Sosyal hizmet öğrencilerinin öğrendikleri teorik bilgileri uygulamaya aktarma yönünde kendini geliştirmeleri	2	E1, K6

Bireyin kendini tanıması ve geliştirmesine yönelik alt kategorilerden bir diğeri sosyal hizmet öğrencilerinin uygulama yaptıkları kurum hakkında bilgilerini artırmaları olup bu doğrultuda sosyal hizmet öğrencilerinin görüşleri (n=2) şöyle olmuştur:

E14 *“Bu staj sosyal hizmet alanında-ki ilk stajımdı ve bana çok şey kattı. Huzurevi hakkında geniş bir bilgi sahibi oldum. Kurumdaki idari işler hakkında bilgi sahibi oldum. Sosyal hizmet uzmanının görevlerinin neler olduğunu daha iyi gördüm. Hayatımda ilk defa sosyal incelemeye gittim. Bu staj benim için çok faydalı geçti. Sosyal hizmet hakkındaki bilgimi artırdı”.*

K10 *“Bu staj, işlerin nasıl yürüdüğünü anlamamız için çok iyi bir fırsattı. Staj süresi boyunca görüşmeler yaptık, sosyal inceleme raporları yazdık; kısaca temel eylemlerimiz hakkında daha iyi bilgi edindim. Bu deneyim ileride meslek hayatımızda bize çok yardımcı olacak”.*

Bireyin kendini tanıması ve geliştirmesine yönelik alt kategorilerden bir diğeri sosyal hizmet öğrencilerinin alandaki müracaatçı grupları hakkında bilgi sahibi olmaları ve müracaatçıların sorunlarının neler olduğunu öğrenmeleri olmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin tuttıkları raporlardaki görüşleri (n=3) şu şekildedir.

E15 “Okul bitmeden incelemeler ile alana çıkmak, çeşitli vakaları ve müracaatçıların sorunlarını görmek, değerlendirme ve olaya etki açısından fiziki olarak olayın içinde olmak benim için çok faydalı oldu. Rapor yazma konusunda içeriğinin anahatlarının ne olduğu hakkında bilgilendim. Raporların müracaatçı açısından ne kadar önemli olduğu, doğru ve iyi bir rapor yazabilmek için de olaya hakim olmanın ne kadar önemli olduğunu; bunun için de doğru sorular sormak, doğru gözlem ve yönlendirme ile teşhise gitmenin ne kadar önemli olduğunu öğrendim. Çeşitli türdeki vakalarla karşılaşarak deneyim kazandım”.

K1 “Stajın bana en büyük katkısı çocuklarla iletişim konusunda kendimi geliştirmem, sokakta çalışan çocukları tanımam oldu”.

E15 “Her biri ayrı müracaatçı kitesi olan bu alanlarda uygulamada karşılaşılan zorlukları gördüm. Bu tür vakalar ile inceleme esnasında nasıl bir yol izlenileceği hakkında ön bilgi edindim”.

Sosyal hizmet öğrencilerinden bazıları (n=2) tuttuğu raporlarda kendini tanıma ve geliştirmeye yönelik üniversitede öğrendiği teorik bilgileri uygulamaya aktarma yönünde kendini geliştirdiğini ifade etmiştir. Rapordaki görüşleri şu şekildedir.

E1 “Staj deneyimi bana teoriği pratiğe dökme ve görme imkanı tanıdı. Sosyal inceleme raporlarını okumak/inceleme ve sosyal inceleme raporu yazmak mesleki açıdan benim için çok faydalı oldu. Sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte incelemeye çıkmak ve mevcut

durumu yerinde inceleme deneyimi kazanmış oldum”.

K6 “Bugün çocuklarla tiyatro çalışması yaptık. Bu kadar başarılı olacaklarını düşünmüyordum. Her bireyin bir gücü olduğunu, bu gücü küçümsememem gerektiğini anladım. Çocukların kendi sorunlarının farkında olması, fırsatları olsa bu sorunlardan kurtulabileceklerini gördüm. Bu tiyatro çalışması çocuklar kadar beni de muttu etti. Üniversitede öğrendiğimiz kavramları durumlar içinde tespit etmek benim için çok faydalı oldu”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin kendini tanıma ve geliştirmeye yönelik bulgulara baktığımızda; sosyal hizmet öğrencilerinin çoğunun (n=14) sosyal incelemeler gerçekleştirerek, sosyal inceleme raporlarının nasıl yazıldığını ve rapor dilini öğrenerek (n=7), uygulama yaptıkları kurum hakkında bilgilerini artırarak (n=2), müracaatçı grubu hakkında bilgi sahibi olarak ve müracaatçıların sorunlarının neler olduğunu öğrenerek (n=3) ve öğrendikleri teorik bilgileri uygulamaya aktarma yönünde kendini geliştirdikleri görülmüştür. Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=11) tuttukları raporlarda kendilerini tanıma ve geliştirmeye yönelik bulguya rastlanmamıştır.

2. İnsanların İyilik Durumlarının Güçlendirilmesi ve İnsana Etki Eden Çevresel Faktörlerin Ortadan Kaldırılması İçin Mesleki Deneyim Kazanmaya Yönelik Bulgular

Raporlarından yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki deneyim kazanmaya yönelik bulgular şunlardır (Tablo 3).

Tablo 3. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yaralanılan Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Mesleki Deneyim Kazanmaya Yönelik Alt Kategoriler ve Frekanslar

İnsanların İyilik Durumlarının Güçlendirilmesi ve İnsana Etki Eden Çevresel Faktörlerin Ortadan Kaldırılması İçin Mesleki Deneyim Kazanmaya Yönelik Bulgular

Alt Kategoriler	Frekans	Katılımcı Kodu
Sosyal hizmet öğrencilerinin alana çıkarak, sosyal incelemelere katılarak ve sosyal inceleme raporları oluşturarak deneyim kazanmaları	4	K1, E2, E1, E6,
Sosyal hizmet öğrencilerinin uygulama yaptığı kurumlarda görüşmelere katılarak ve bizzat görüşmeler yaparak sosyal inceleme raporları oluşturarak deneyim kazanmaları	1	K2
Sosyal hizmet öğrencilerinin alan uygulamasında müracaatçıyı sosyal ve fiziksel çevresi içinde gözlemleyerek mesleki deneyim kazanması	1	E1
Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal sorunlara yönelik proje oluşturarak deneyim kazanması	1	K5

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=4) yaz uygulamaları kapsamında tuttıkları raporlarda mesleki deneyim kazanmaya ilişkin düşüncelerinden biri alana çıkarak, sosyal incelemelere katılmaları ve sosyal inceleme raporları oluşturmalarıdır. Öğrencilerin bazılarının raporlardaki görüşleri şu şekildedir.

K1 “Bugün akşam üzeri mobil ekipte D. ve B. Bölgelerinde sokak çalışmasına çıktık. D. ve B. semtlerinde sosyal hizmet uzmanı ve ben tartıcılık yapan çocuklarla karşılaştık. Bu çocuklar merkeze kayıtlı

değildi. Biz onlara soru sorduk, onları merkeze gelme konusunda ikna ettik ve sonra onlara merkeze giriş kartını verdik”.

E1 “Sosyal hizmet uzmanıyla birlikte T.A. nın evine gidildi ve sosyal inceleme raporu hazırlandı. Sosyal inceleme raporunda ilk önce müracaatçının durumu genel olarak tanımlandı. Sonra da sosyal inceleme raporunda müracaatçının problem anahattı yazıldı. Son olarak da sonuç ve değerlendirme kısmında sosyal hizmet

uzmanının görüşlerine yer verildi”. Sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki deneyim kazanmaya ilişkin yaptıkları çalışmalardan elde edilen bulgulardan bir diğeri öğrencilerin uygulama yaptığı kurumlarda görüşmelere katılarak ve bizzat görüşmeler yaparak sosyal inceleme raporları oluşturarak deneyim kazanmaları olmuştur. Bu kapsamda, bir sosyal hizmet öğrencisinin (n=1) görüşü şu şekilde olmuştur.

K2 *“Z. Hanım (sosyal hizmet uzmanı) ben ve stajyer arkadaşım gece gelen müracaatçıyla aynı odada görüştük. Biz tamamen sessizdik. Tabi ki bu arada kadının hareketlerini gözlemledik ve beden dili hakkında çıkarımlarda bulunduk. Daha sonra Z. Hanım bizden vakanın raporunu yazmamızı istedi. Hayatımızda ilk defa görüşme ve vaka değerlendirmesi yaptık. İlk defa da rapor yazdık. Diğer raporlardan kalıplardan örnek alarak raporumuza başladık. Müracaatçıyla yapılan görüşme sırasında aldığımız notlardan da yardım aldık. Z. Hanım gereksiz detayların olmaması gerektiğini söyledi. Bizi ilgilendiren asıl geliş sebebini oluşturan durumları yazdığımızda Z. Hanım birkaç değişikliğe ihtiyacı olduğunu söyledi, birkaç şey ekledi ve sonuç ve değerlendirme kısmında bize yardımcı oldu. Genel olarak iyi olduğunu söyledi. Bunun için çok mutluyum. Kendimizle gurur duyduk”.*

Bir sosyal hizmet öğrencisinin (n=1) raporda ifade ettiği mesleki deneyim

kazanmaya yönelik bulgulardan bir diğeri alan uygulamasında müracaatçıyı sosyal ve fiziksel çevresi içinde gözlemlemesi olmuştur. İfadesi şöyledir.

E1 *“Bugün incelenmesinde bulunan müracaatçının, eşinin nafaka ödememesi, ailesinin ekonomik durumunun iyi olmamasından dolayı kendisine yardımcı olamamaları ve düzenli gelir getirecek bir işinin olmamasından dolayı müracaatçı ve kızı risk altında olduğu gözlemlenmiştir”.*

Bir sosyal hizmet öğrencisinin (n=1) mesleki deneyim kazanmaya yönelik tuttuğu raporda ifade edilen bulgulardan sonuncusu sosyal sorunlara yönelik proje oluşturarak mesleki deneyim kazanmak olmuştur. Öğrencinin görüşleri şu şekildedir.

K5 *“Çocuk hakları ile ilgili bir proje oluşturmak istedik. Çocuk hakları ile ilgili çocuklarda farkındalık yaratabilmeye yönelik bu projede 10–14 yaş aralığındaki çocuklarda çocuk hakları ile ilgili bilgilendirmeye dayalı etkinlik düzenlenerek çocuklarda kendi hakları konusunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. Etkinlik haftada bir gün olmak üzere toplamda 4 hafta sürecektir. 16 çocuktan oluşan bir grup oluşturuldu. Çocukların etkinliğe katılmasını ve devamını sağlayabilmek için küçük bir tanışma etkinliğinde çocuklarla konuşuldu. Etkinliğin amacı ve onların üzerinde oluşturacağı olumlu etkiler hakkında bilgilendirmeye gidildi”.*

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlardan yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin insanların iyilik

durumlarının güçlendirilmesi ve insana etki eden çevresel faktörlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bulgulara baktığımızda; tuttıkları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=7) alana çıkarak, incelemelere katılarak, sosyal inceleme raporları oluşturarak mesleki deneyim kazandıkları (n=4), uygulamaya yaptıkları kurumlarda görüşmelere katılarak ve bizzat görüşmeler yaparak mesleki deneyim kazandıkları (n=1), alan uygulamasında müracaatçıyı fiziksel ve sosyal çevresinde gözlemleyerek mesleki deneyim kazandıkları (n=1), sosyal sorunlara yönelik projeler oluşturarak mesleki deneyim kazandıkları (n=1) görülmüştür. Çalışma kapsamında raporlarından yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin çoğunun (n=18) tuttıkları raporlarda bu türden bulgulara rastlanmamıştır.

3. Yazılı ve Sözlü Mesleki İletişimi Kullanmaya Yönelik Bulgular

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=4) yazılı ve mesleki iletişimi kullanmalarına ilişkin bulgular şu şekildedir.

K1 *“Buradaki çocuklarla iletişim kurmak aslında o kadar zor değil; bugün bu atölyede bunu yakından hissettim. Onlara gülümsemek, bir merhaba demek onlarla hemen iletişim kurmayı bizlere güvenmelerini sağlıyor”.*

E6 *“Dünden hazırladığımız dosyalar ile ben, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog D. ilinin bazı merkez köylerine incelemeye çıktık. İncelemelerde bireye verilecek evde bakım aylığı için bilgilendirmede bulunuyorduk. Bilgilendirmede,*

yapılacak maddi yardımın amaçları dışında kullanılmaması gerektiğini belirtiyorduk. Maddi yardımın yanı sıra bazı kişilerde dikkat eksikliği ve öğrenme güçlüğü gibi sıkıntılardan dolayı özel eğitime ihtiyaç duyduğunu ve ailelere çocuklarını özel eğitime göndermesi konusunda bilgilendirme yapıyorduk”.

K1 *“U. Bey’le (sosyal hizmet uzmanı) birlikte incelemeye gittiğimiz müracaatçımız evde tek başına yaşayan 80li yaşlarda bir kişiydi. Müracaatçımızın fiziksel ve psikolojik durumu pek iyi görünmüyordu. Müracaatçının hem psikolojik hem de fiziksel desteğe ihtiyacı vardı. Kendisine huzurevi seçeneğini sunduk. Ancak, kendisi bu fikre pek sıcak bakmadı. Komşularından alınan bilgilere göre eşini 10 yıl önce kaybeden müracaatçımız İ. şehrinde bulunan çocuğuyla ailevi nedenlerden dolayı görüşmüyormuş. Müracaatçımızın evinde geçirdiğimiz sürede U. Bey müracaatçıya huzurevinin avantajlarını anlatarak, huzurevinin müracaatçımıza uygun bir yer olduğunu anlatmaya çalıştı. U. Bey müracaatçımızın sağlık sorunlarının olduğunu ve huzurevine gitmezse daha da kötüleşeceğini söyledi. Sağlık durumundan endişelenen ve huzurevinin avantajlarını cazip bulan müracaatçımız huzurevinde kalmayı kabul etti”.*

E14 *“Bir yaşlı bir konuda rahatsızlığını dile getirmek için sosyal hizmet uzmanıyla konuştu. Yaşlının bir fiziksel bir engeli bulunmakta ve kurumdaki fizyoterapist bu yaşlıya uygulaması gereken bazı egzersiz*

hareketleri vermiş. Yaşlı bu hareketleri uygulamaktan memnun değil. Yaşlı bu hareketleri uygulamaktan acı çekiyormuş. Sosyal hizmet uzmanı fizyoterapist bu işin uzmanı olduğu için yaşlının sağlığı açısından bir tedavi yöntemi hakkında yargıda bulunmak istemedi ve kuruma haftada 2 gün gelen doktora yönlendirdi. Ben sosyal hizmet uzmanı ile yaşlının görüşmesinde, sosyal hizmet uzmanının yaşlıya göre uygun bir dil kullandığını gördüm. Yaşlıya karşı gayet hoşgörülü olduğunu gördüm”.

Çalışma kapsamında tuttukları raporlardan yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullanmaya yönelik bulgulara baktığımızda; tuttukları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin (n=4) beden

dilini kullanarak, verilecek hizmetler hakkında müracaatçıyı bilgilendirerek, müracaatçıya uygun bir dil kullanarak yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullandıkları görülmüştür. Araştırma kapsamında tuttukları raporlardan yararlanan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin çoğunda (n=21) bu türden bulguya rastlanmamıştır.

4. Öğrenmeyi Güçlendirmek Amacıyla Eğitcilik Rolünü Kullanmaya Yönelik Bulgular

Raporlarından yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin eğitcilik rolünü kullanmaya yönelik bulgular Tablo 4 de verilmiştir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=3) yaz uygulaması kapsamında tuttukları raporda ifade ettikleri eğitcilik rolünü kullanmaya yönelik bulgulardan

Tablo 4. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yararlanan Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Eğitcilik Rolünü Kullanmaya Yönelik Alt Kategoriler ve Frekanslar

Öğrenmeyi Güçlendirmek Amacıyla Eğitcilik Rolünü Kullanmaya Yönelik Bulgular		
Alt Kategoriler	Frekans	Katılımcı Kodu
Sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin bilgilerini müracaatçıya aktararak mesleki danışmanlık sağlaması	3	K9, E3, E12
Sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin becerilerini müracaatçıya aktararak mesleki danışmanlık sağlaması	3	E3, K4, K6
Sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin hem bilgisini hem de becerisini kullanarak müracaatçıya mesleki danışmanlık sağlaması	3	K1, E1, E3

biri sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin bilgilerini müracaatçıya aktararak mesleki danışmanlık sağlaması olduğudur. Bu kapsamda, öğrencilerin raporda ifade ettiği görüşleri şu şekildedir.

K9 “*Temizlik alışkanlığı için önemli olan ve çocuklarda mutlaka olması gereken el yıkama alışkanlığını öğretmeye çalıştım. Sınıfa sıvı sabun götürdüm. Sıvı sabunu hiç görmeyen bunu oyun sanan çocuklar da vardı. Çocuklara farklı gelen bu sabun çocukların ilgisini çekti, o gün boyunca ellerini yıkamak için sıvı sabun istediler*”.

E3 “*Genelde bütün çocuklar birbirini tanıyordu. Birbirlerini tanımayanları tanıştırmak ve kendimizi tanıtarak çalışmaya başladık. Sınıf tahtamıza ‘insanlar konuşarak anlaşır, ben çocuğum haklarıyla varım’ sloganını yazdım. Bunun ne anlama geldiğini anlattım çocuklara. Bu slogan yaz okulunun sloganıydı. Bütün sınıflarda yazılacağı kararlaştırılmıştı*”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=3) müracaatçıya mesleki danışmanlık yapma kapsamında yaptığı çalışmalardan bir diğeri sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin becerilerini müracaatçıya aktararak onlara mesleki danışmanlık sağlaması olmuştur. Bu doğrultuda, tuttukları raporda öğrencilerin düşünceleri şöyledir.

E3 “*Çocuklara akşamdan hazırladığımız üzgün, mutlu, şaşkın, kızgın yüz ifadelerini gösterip bunlardan hangi duygu hallerini yaşadıklarını sorduk. Çeşitli cevaplar aldık. Sonra bu duygu hallerini tahtaya çizip neden bu duygu hallerini*

yaşadıklarını sorduk. Aldığımız cevapları uygun olan duygu ifadesinin altına yazdık. Daha sonra çocuklara resim kağıdı ve boyalar dağıtıp hangi duygu halini yaşadıklarını yazıp çizmelerini istedik. Amacımız, çocukların bilinçaltını ortaya çıkarmak, neler düşündüklerini öğrenmek ve hangi duygu halini yaşadıklarını ortaya çıkarmaktı. Böylece, çocuklar hakkında daha fazla bilgi alacaktık. Çocukları daha iyi tanıyıp onlarla daha çok hangi amaçlar üzerinde yoğunlaşacağımızı ve onlara nasıl yaklaşacağımızı belirlemiş olacaktık”.

K4 “*Yaz okulunda neler öğrendik, nerelere gittik, niçin gittik bunlarla ilgili konuştuk çocuklarla bol bol. Amacımız hafızalarında doğru yer edinebilmektir. Akıllarında sadece ‘gezdik, oynadık, eğlendik’ kalsın istemiyorduk. Onlara özellikle gittiğimiz yerlerde neler öğrendiklerini, hangi meslek elemanlarını tanıdıklarını anlattırmaya çalıştım ve çocuk haklarını anlatan resimler yapmalarını istedim. İçlerinden ilginç resimler çıkacağından emindim*”.

K6 “*Çocuklarla oyun oynamaya başladık. İlk olarak çocuklarla dramada kullanılan Simon oyununu oynadık. Bu oyun çocukların çok zevk alarak oynadıkları bir oyun oldu. Bu oyunda ortaya geçerek komut vermeye çalıştım. ‘Simon dedi ki’ diye başlayan konutlarını yerine getirecekler fakat ‘dedi ki’ diye başlayan konutlarını yapmayacaklardı. Bu oyun ile çocukların aldıkları komutları yerine getirmesini ve dikkatlerini artırmayı amaçladım*”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=3) tuttıkları raporlarda mesleki danışmanlık ile ilgili bulgulardan sonuncusu sosyal hizmet uzmanlarının ve öğrencilerinin hem bilgisini hem de becerisini kullanarak müracaatçıya mesleki danışmanlık sağlaması olduğu görülmüştür. Bununla ilgili öğrencilerin tuttıkları rapordaki ifadeleri şunlar olmuştur.

K1 *“Sanat Sokağı’nda kağıt mendil satan 4. Sınıf öğrencisi İ. adlı bir çocukla konuştuk. Sosyal hizmet uzmanı ve ben ona merkezi anlattık, merkezde yapılan faaliyetlerden bahsettik, merkeze geldiği takdirde bunlardan ücretsiz yararlanabileceğini söyledik. Onu merkeze gelme konusunda ikna ettik. Sosyal hizmet uzmanı ona merkeze giriş kartı verdi”*

K1 *“O. ve S. adlarında tartıcılık yapan iki ortaokul öğrencisiyle konuştuk. Ailelerinin durumu ile ilgili bilgi aldık, ona merkezden bahsettik, kaçınıcı sınıfa ve hangi okula gittiklerini sorduk. Onlar da merkeze gelme konusunda ikna oldular ve sosyal hizmet uzmanı onlara giriş kartını verdi”.*

E3 *“Çocukları bugün müzeye götürecektik. Çocuklara geziye gideceğimizi söylediğimde hepsi çok sevinmişti. Müze gezisi sırasında neler yapılacağı ya da neler yapılmayacağı konusunda çocuklarla konuştuk. Müzeyi gezdik. Müze hakkında ve içindeki tarihi eserler hakkında çocuklara bilgi verdik. Hepsi oldukça meraklı gözlerle etrafına ve tarihi eserlere bakıyorlardı ve sorular soruyorlardı. Biz de bu sorularını cevaplamaya*

çalışıyorduk. Müzeyi gezdikten sonra okula döndük. Okulda çocuklara resim kağıdı dağıtıp müzede ilgilerini en çok çeken şeyi çizmelerini ve ertesi gün okula getirmelerini söyledik. Bunu yapmaktaki amaç, hem çocuğun ilgisini nelerin çektiğini hem de çocukların dikkatinin nasıl olduğunu öğrenmekti”.

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlardan yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin öğrenmeyi güçlendirmek amacıyla süpervizyonu kullanmaya yönelik bulgulara baktığımızda; sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=9) bilgilerini müracaatçıya aktararak (n=3), becerilerini müracaatçıya aktararak (n=3) ve hem bilgisini hem de hem de becerilerini müracaatçıya aktararak (n=3) süpervizyonu kullandıkları bulunmuştur.

5. Etik Kurallar Çerçevesinde Kurum Politikasını ve Personelini Eleştirel Bir Gözle Değerlendirmeye Yönelik Bulgular

Raporlarından yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin kurum politikası ve kurum personeli ile ilgili eleştirel değerlendirmelerine ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir (Tablo 5).

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=4) yaz uygulaması yaptığı kurum ve personeli hakkında tuttıkları raporda ifade ettikleri bulgulardan biri öğrencilerin kurumla ilgili sıkıntıları dile getirmeleri olmuştur. Bu kapsamda, sosyal hizmet öğrencilerinin tuttıkları raporlardaki ifadeleri şöyledir.

Tablo 5. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yararlanılan Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Kurum Politikasını ve Personelini Eleştirel Bir Gözle Değerlendirmeye Yönelik Bulgular

Etik Kurallar Çerçevesinde Kurum Politikasını ve Personelini Eleştirel Bir Gözle Değerlendirmeye Yönelik Bulgular		
Alt Kategoriler	Frekans	Katılımcı Kodu
Yaz uygulaması yapılan kurum ile ilgili sıkıntılar	4	K1, K1, K1, K10
Sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersizliği	3	K1, K2, K10
Sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulaması yaptıkları kurumlardaki sosyal hizmet uzmanı hakkındaki eleştirileri	2	K2, E1
Sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulaması yaptıkları kurumlardaki personeli eleştirel değerlendirmeleri	2	E3, E3

K1 “ÇOGEM’lerle (Çocuk ve Gençlik Merkezi) ilgili yapılan politika ve uygulamalardaki eksiklikler sokakta çalışan çocuğu tamamıyla merkeze bağlayamamaktadır. Çünkü ekonomik anlamda merkezden ya da politiklardan kaynak bulamayan aile, çocuğu çalışmaya zorlamakta çocuk kendini çalışmaya mecbur hissetmektedir. Bu gösteriyor ki sokakta çalışan çocuklar ve aileleri için yapılan projeler, politika ve uygulamalar yeterli seviyede değildir”.

K1 “Kuruluştaki beden öğretmenini sayısının 5 olması da ayrı bir değerlendirme konusu. Merkezde 5 beden öğretmeni alacağına 1 veya 2 beden eğitimi öğretmeni ve diğer kalan kadrolara da matematik, türkçe, sosyal bilgiler ve ingilizce gibi çocuklara okulda yardımcı olacak derslerin öğretmenlerinin

atanması çocukların okul başarısını artıracaktır”.

K1 “Dün ve bugünkü görüşmelerde dikkatimi çeken şu oldu. Uzmanla yapılan görüşmelerin hepsi sosyal serviste oldu. Böyle bir durumda müracaatçı kendini rahat hissedemez, rahatça konuşamaz, ortada mesleki gizlilik kalmaz. Müracaatçıyla yapılan görüşmelerde sosyal hizmet uzmanı için ayrı bir oda olmalıydı”.

K10 “Staj yaptığım kurumda 1 sosyal hizmet uzmanı vardı ve araliksiz çalışıyordu fakat 10 personel meslek lisesi mezunu çocuk eğiticiydi. İhtiyaç olmayan personelin sayısı gittikçe artarken ihtiyaçları olan sosyal hizmet uzmanları işe alınmıyor”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=3) yaz uygulaması kapsamında

tuttukları raporda ifade ettikleri bir diğer önemli bulgu kurumda sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersizliği olmuştur. Bu doğrultuda, sosyal hizmet öğrencilerinin tuttukları rapordaki ifadeleri şöyledir.

K1 “Bir çocuk esirgeme kuruluşu olan bu merkezde sadece 2 sosyal hizmet uzmanının olması gerçekten çok üzücü. Kurulda şu anda kayıtlı 370 çocuk var ve bu 370 çocukla 2 sosyal hizmet uzmanının mesleki anlamda ilgilenmesi, mesleki çalışma yürütmesi, sosyal hizmet alanında uygulama ve müdahaleler gerçekleştirilmesi gerçekten çok zordur. Kurulda sosyal hizmet uzmanlarının sayısının artırılması merkezdeki sokak çocuklarıyla ve aileleriyle daha yakından ve birebir bireyle sosyal çalışma, sosyal grup çalışması yapmasını sağlayacaktır”.

K2 “Z. Hanım’ın (sosyal hizmet uzmanı) bu kadar zaman bu raporu yazmasını kurumda tek sosyal hizmet uzmanı olarak çalışmasına bağlıyorum. Kurum çok yoğun ve bir sosyal hizmet uzmanı hiç yeterli değil”.

K10 “Staj yaptığım kurumda 1 sosyal hizmet uzmanı vardı ve aralıksız çalışıyordu fakat 10 personel meslek lisesi mezunu çocuk eğiticiydi. İhtiyaç olmayan personelin sayısı git-tikçe artarken ihtiyaçları olan sosyal hizmet uzmanları işe alınmıyor”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=2) yaz uygulaması kapsamında tuttukları raporda ifade ettikleri diğer bir bulgu, sosyal hizmet uzmanı hakkında olumlu ve olumsuz eleştirileridir. Bir sosyal hizmet öğrencisi tuttuğu raporda şöyle olumlu eleştiride bulunmuştur.

K2 “Z. Hanım (sosyal hizmet uzmanı) gerçekten müracaatçılara, memurlara ve bizlere karşı çok sıcaktı. İnsan psikolojisinden çok iyi anlıyor ve kimseyi kırmamaya çalışıyor. Her işi tatlı dille yapmaya çalışıyor. Her yönüyle çok iyi bir sosyal hizmet uzmanı olduğunu düşünüyorum”.

Bir diğer sosyal hizmet öğrencisi yaz uygulaması yaptığı kurumdaki sosyal hizmet uzmanı hakkında şöyle özeleştirede bulunmuştur.

E1 “Staj yaptığım kurumda müracaatçıların iyilik durumunu geliştirmek ve güçlendirmek için sosyal hizmet uzmanlarının kendi yetkileri dışına çıkamadıklarını gözlemledim”.

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=2) yaz uygulamasında tuttukları raporda ifade ettikleri sonuncu bulgu, kurumdaki personeli eleştirel değerlendirmeleri olmuştur. Bununla ilgili ifadeleri şunlardır.

E3 “Bir ara okul müdürü sınıfa girdi ve çocukları damgalamaya başladı. Şu çocuk yaramaz, bu kavgacı gibi söylemlerde bulunup bize dikkat etmemiz gerektiğini söyledi. Bu duruma oldukça üzül müştüm. Çünkü okul müdürünün yapması gerekenleri yapması beni üzmüştü. Çocukları damgalamıştı. Bu davranış oldukça yanlış bir davranıştı”.

E3 “Çocukların neredeyse tamamına yakını okuldaki hocalarından şikayetçiydi. En ufak sorunda bile hocalarının onları dövüp hakaret ettiklerini söylüyorlardı”.

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlardan yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulaması gerçekleştirdikleri kurum ve personeli eleştirel değerlendirme ile ilgili bulgulara baktığımızda; tuttıkları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin yarıya yakını (n=11) kurumla ilgili varolan sıkıntıları (n=4), sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersizliğini (n=3), sosyal hizmet uzmanını (n=2) ve kurum personelinin (n=2) eleştirel değerlendirdikleri görülmüştür.

6. Bireylerin ve Grupların Kendileri ve Çevreleri Arasındaki Dengesizlikten Doğan Sorunların Belirlenmesine Yönelik Bulgular

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=6) yaz uygulamasında tuttıkları raporlarda ifade ettikleri bireylerin ve grupların kendileri ve çevreleri arasındaki dengesizlikten doğan sorunları belirlemeye yönelik bulgular şöyledir.

K1 “Çeşitli nedenlerle sokağa itilen, sokakta çalıştırılan bu çocuklar aile içinde, sokakta, çalıştığı yerde her türlü şiddete maruz kalıyor. Bu çocukların ÇOGEM gibi kuruluşlarda farklı bir düzen, anlayış ve modelle karşılaşması, tanışması şarttır”.

K1 “Merkezdeki çocukları sokakta çalışmaya ya da ailelerinin onları çalıştırmaya iten bazı nedenleri sıralayabiliriz. Çevre il ve ilçelerden çeşitli sebeplerden dolayı yapılan göçler, aile içindeki ebeveynlerin işsiz olması, ailenin eğitimsizliği, ekonomik yoksunluk, ailede evi geçindirecek olan bireyin kronik hastalığının bulunması veya cezaevinde olması, çevrede, sokakta

veya okulda çocuğun boş zamanını değerlendirecek bir etkinliğin olmaması ya da yetersiz düzeyde olması vb. Bu saydığım nedenler çocuğun küçük yaşlarda sokakta çalışmasına, evi geçindirme sorumluluğunu üstlenmesine neden olur”.

K1 “Bir ailenin sistem olarak sorunlar yaşaması, dağılmasının nedenleri; benlik saygılarının gelişmemiş olması, kişilik sorunları, empati kuramama, güç yaşam koşullarında yaşamak, sorunluluk almak, babanın alkol kullanması, çocuk bakımı, eğitimi ve psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmama, eğitim düzeyinin düşüklüğü, anne-babanın geçimsizliği, babanın işsiz olması sayılabilir”.

K10 “Görüşme yaptığım kadınların çoğu aile bakımından kötü durumdadır. Ailesinin iyi yetiştirmedeği, ihtiyaçlarını karşılamadığı çocuklar ileride en çok sorun yaşayan kimseler oluyor. Aileler insanların sorunlarını çözmelerinde onlara en büyük destek. Bunun olmaması ise sorunların daha da büyümesine neden oluyor”.

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=6) bireylerin ve grupların kendileri ve çevreleri arasındaki dengesizlikten doğan sorunların belirlenmesine yönelik ifadelerine bakıldığında; aile içi şiddet, göç, aile içindeki ebeveynin işsiz olması, ailenin eğitimsizliği ve çocukları iyi yetiştirememesi, yoksulluk, ailede evi geçindirecek bireyin kronik bir rahatsızlığının olması veya cezaevinde olması, çocuğun boş zamanını değerlendirecek etkinliklerin

olmaması veya yetersiz olması, sistem olarak ailenin sorunlar yaşaması, ebeveynin alkol kullanımı, ebeveynin eğitim düzeyinin düşüklüğü, ebeveynin sorumluluktan kaçması gibi dengesizliklerden doğan sorunları belirledikleri bulunmuştur.

7. Dengesizliğin Meydana Gelmesini Önlemek İçin Dengesizlik Alanlarını Belirlemeye Yönelik Bulgular

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=8) yaz uygulaması boyunca tuttıkları raporlardan elde edilen dengesizliğin meydana gelmesini önlemek için dengesizlik alanlarını belirlemeye yönelik bulgular şu şekildedir:

E1 *“Sosyal hizmet rehabilitasyon merkezleri sorumluluğundaki nüfusu 200 000’den az olan bölgelerin tamamı alan taramasına alınır; nüfusu 200 000’den fazla olan bölgelerde alan taramasında öncelikli bölgeler tespit edilir. Söz konusu öncelikli bölgeler; göç alan veya aşırı göç veren bölgeler ile asayiş sorununun yaşandığı yerleşim birimleridir. Evde bakım hizmetlerinden yararlanan veya sosyal yardım alan müracaatçıların yoğun olduğu bölgelerdir. Sokakta çalıştırılan, suça sürüklenen ve suç mağduru çocukların ailelerinin yoğun yaşadığı yerlerdir”.*

E7 *“Sosyal incelemelerin esas amacını sokakta yaşayan, çalıştırılan, sokak çocuğu ifadesi kapsamına giren çocukların ailelerini, yetiştiği ve yaşadığı toplumu, çevreyi incelemek, çocuğun üstün yararı kapsamında aileye aynı nakdi yardım da bulunulması oluşturmaktadır”.*

K9 *“Yaz okulunda çalışma yapacağımız çocukların bir kısmı ağlıyor, sınıfa gelmek istemiyor; anne ise çocuğunu anlamaya çalışmıyor, ya zorluyor, dövüyor ya da babasına söylemekle tehdit ediyor. Çocuk gelişiminin anneye anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Oradaki annelere çocuğuyla iletişim, aile içi şiddet seminerlerinin sağlanması gerekir. Anne nasıl yetiştirildiyse çocuğunu da o şekilde yetiştiriyor”.*

K9 *“Bu bölgede en az 4 çocuğa sahip olduğu için kadın tembelleştirilmiş ve eve hapsedilmiş. Kendilerine hiçbir hak tanınmıyor. Kendi haklarından habersiz ve kendilerini aciz görüyorlar. Bunların hepsi bir sosyal sorundur. Bu bölge haklarının farkında değil. Kadınlara bu haklarının öğretilmesi gerekir”.*

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=8) dengesizliğin meydana gelmesini önlemek için dengesizlik alanlarını belirlemeye yönelik ifadelerine bakıldığında; alan taraması gerçekleştirilmek için göç alan, göç veren, asayiş problemlerinin olduğu bölgeler, evde bakım hizmetinden yararlanan, sosyal yardım alan, suça sürüklenen çocukların ailelerin olduğu yerleri belirlemeye çalıştıkları görülmüştür. Ebeveynin çocuğu karşı uyguladığı şiddetin önüne geçmek için ebeveynlere bununla ilgili çalışmalar yapılması gerektiği belirlenmiştir. Kadınların ezilmişliğini önlemek için kadın haklarının öğretilmesi gerektiği görülmüştür. Çocukların sokakta çalışmasını engellemek için ailelerin bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi gibi dengesizliğin önüne geçmek için bu tür dengesizlik

alanları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında tuttukları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin büyük bir kısmının (n=17) ifadelerine rastlanmamıştır.

8. Kişilerin, Grupların ve Toplumların Gelişme Güçlerini Arama, Belirleme ve Kuvvetlendirmeye Yönelik Bulgular

Raporlarından yararlanılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kişilerin, grupların ve toplumun gelişme güçlerini arama, belirleme ve kuvvetlendirmeye yönelik bulgulara aşağıda yer verilmiştir (Tablo 6).

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=2) yaz uygulamasında tuttukları raporlarda ifade edilen görüşlerinden biri kişilerin, grupların ve toplumların gelişme güçlerini arama ve belirlemeye yönelik bulgulardır. Bu kapsamdaki bulgular şunlardır:

K1 *“Birkaç gündür 11 yaşındaki B.nin resimleri dikkatimi çekiyor. Yaptığı çizimler, resimler akranlarına göre çok daha önde. Resim konusunda ve keman çalma konusunda oldukça yetenekli bir çocuk”.*

K1 *“Mobil ekiple yapılan sokak çalışması; sokakta veya çocukların yoğun olarak bulunduğu yerlerde yapılan psiko-sosyal inceleme, gözlem, teşhis, tespit ve mesleki müdahale sürecini içerir. Sokakta çalıştırılan çocukları ve gençleri bedensel, ruhsal ve duygusal gelişmeleri açısından tehlike yaratabilecek risklerden korumakta, temel gereksinimlerini gidermeye yardımcı olmakta, belirli bir süreç sonunda kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini sağlayıcı her türlü sosyal hizmet müdahaleleri ile rehabilite edici mesleki çalışmalarını gerçekleştirmekte aile ve topluma yönelik çalışmalar yapmaktadır”.*

Sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=4) yaz uygulamasında tuttukları raporlarda ifade edilen bulgulardan diğeri kişilerin, grupların ve toplumların gelişme güçlerini kuvvetlendirmeye yönelik bulgulardır. Bu doğrultuda bulgulardan bazıları şunlardır.

K1 *“Çocuklarla bu derece yakınlaşmak, onların da beni sevmeye başlaması çok güzel bir duygu.”*

Tablo 6. Çalışma Kapsamında Tuttukları Raporlardan Yararlanılan Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Kişilerin, Grupların ve Toplumların Gelişme Güçlerini Arama, Belirleme ve Kuvvetlendirmeye Yönelik Alt Kategoriler ve Frekanslar

Kişilerin, Grupların ve Toplumların Gelişme Güçlerini Arama, Belirleme ve Kuvvetlendirmeye Yönelik Bulgular		
Alt Kategoriler	Frekans	Katılımcı Kodu
Kişilerin, grupların ve toplumların gelişme güçlerini arama ve belirleme	2	K1, K1
Kişilerin, grupların ve toplumların gelişme güçlerini kuvvetlendirme	4	K1, E3, E5, K3

Onlara ilgi gösterip önemsedikçe benimle daha iyi iletişim kuruyorlar. Çocuklarla iletişim kurmak gerçekten de zor değilmiş, Bir merhaba, bir tebessüm veya bir günaydın yetiyor onlarla sıcak bir diyalog kurmaya”.

- E3 “Etkinlik aralarında çocukları gözlemledim. İlk gün geldiklerinden çok daha farklı olduklarını görebiliyordum artık. İlk gün çocuklara beslenme dağıttığımda herkes etrafıma toplanıp birbirlerini çekiştiriyorlardı, çöpleri sağa sola atıyorlardı ama artık herkes beslenme dağıtıldığında yerinde oturup sırasını bekliyor, çöpleri çöp kutusuna atıyorlar. Çöpü sağa sola atanlar olduğunda diğer çocuklar hemen uyarıyorlardı onları. Birbirlerine karşı ilk günlerde olduğu gibi kırıncı ve şiddetle davranmıyorlar. Bahçede bir çöp görüp almaya çalıştığımda hemen etraflarına bakıp çöp var mı yok mu diye bakıyorlar ve varsa alıp çöpe atıyorlar. Bir şey yaptıklarında izin istiyorlar artık. Bunlar çok basit gibi görünüyor ancak ilk günlerde bunların hiçbirini yapmıyorlardı”.

- E5 “Atölyeye giderek yapılan çalışmalar hakkında bilgi aldık. Atölye genel olarak meşguliyet ve ürün olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meşguliyet atölyelerine gelen çocuklar vakit geçirmek ve değişik bir hava teneffüs etmek için geliyor. Ürün atölyelerinde ise çocuklar vakit geçirmek ve ürünler ortaya koymak için geliyor. Çocuklar burada mutlu oluyor ve kendilerinin bir işe yaradığını düşünüyorlar. Yaptıkları ürünleri sergileyerek satıyorlar ve gelen gelirle de yeni malzemeler alıyorlardı”.

K3 “Kurumdaki çocuklarla diyalog kurduk. Biz çocuklarla oturup konuştuğumuzda, onlara zaman ayırdıkça özgüvenlerinin arttığını görüyordum”.

Çalışma kapsamında tuttıkları raporlardan yararlanılan sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının (n=6) ifadelerine bakıldığında; yapılan çalışmalarla kişilerin, grupların ve toplumun gelişme güçlerini belirleme (n=2) ve kuvvetlendirmeye çalıştıkları (n=4) görülmüştür.

SONUÇ

Sosyal hizmet öğrencilerinin yazın gerçekleştirdiği uygulamanın öğrencilerin raporları incelenerek sosyal hizmet uygulamasının amaçları açısından değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada bulgular incelendiğinde; sosyal hizmet öğrencilerinin çoğunun uygulamada sosyal incelemeler gerçekleştirerek, sosyal inceleme raporlarının nasıl yazıldığını ve rapor dilini öğrenerek, uygulama yaptıkları kurum hakkında bilgilerini artırarak, müracaatçı grubu hakkında bilgi sahibi olarak ve müracaatçıların sorunlarının neler olduğunu öğrenerek ve öğrendikleri teorik bilgileri uygulamaya aktararak kendini tanımayla çalıştıkları ve kendini geliştirdikleri görülmüştür.

Tuttıkları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının alana çıkarak, incelemelere katılarak, sosyal inceleme raporları oluşturarak mesleki deneyim kazandıkları, uygulama yaptıkları kurumlarda görüşmeler yaparak mesleki deneyim kazandıkları, alan uygulamasında müracaatçıyı fiziksel ve sosyal çevresinde gözlemleyerek mesleki

deneyim kazandıkları ve sosyal sorunlara yönelik projeler oluşturarak mesleki deneyim kazandıkları görülmüştür.

Tuttukları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin beden dilini kullanarak, verilecek hizmetler hakkında müracaatçıyı bilgilendirerek ve müracaatçıya uygun bir dil kullanarak yazılı ve sözlü mesleki iletişimi kullandıkları görülmüştür.

Sosyal hizmet öğrencilerinin tuttukları raporlarda bir kısmının bilgilerini müracaatçıya aktararak, becerilerini müracaatçıya aktararak ve hem bilgisini hem de hem de becerilerini müracaatçıya aktararak süpervizyonu kullandıkları bulunmuştur.

Çalışma kapsamında tuttukları raporlardan yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin ortalama yarısı kurumla ilgili varolan sıkıntıları, sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersizliğini, sosyal hizmet uzmanını ve kurum personelini eleştirel değerlendirdikleri görülmüştür.

Çalışma kapsamında tuttukları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının aile içi şiddet, göç, aile içindeki ebeveynin işsiz olması, ailenin eğitimsizliği ve çocukları iyi yetiştirememesi, yoksulluk, ailede evi geçindirecek bireyin kronik bir rahatsızlığının olması veya cezaevinde olması, çocuğun boş zamanını değerlendirecek etkinliklerin olmaması veya yetersiz olması, sistem olarak ailenin sorunlar yaşaması, ebeveynin alkol kullanımı, ebeveynin eğitim düzeyinin düşüklüğü, ebeveynin sorumluluktan kaçması gibi dengesizliklerden doğan sorunları belirledikleri bulunmuştur.

Tuttukları raporlarda sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının alan taraması

gerçekleştirmek için göç alan, göç veren, asayiş problemlerinin olduğu bölgeler, evde bakım hizmetinden yararlanan, sosyal yardım alan, suça sürüklenen çocukların ailelerin olduğu yerleri belirlemeye çalıştıkları belirlenmiştir. Ebeveynin çocuğu karşı uyguladığı şiddet, kadınların ezilmişliği ve çocukların sokakta çalışması gibi dengesizliklerin meydana gelmesini önlemek için dengesizlik alanlarını belirledikleri bulunmuştur.

Çalışma kapsamında tuttukları raporlardan yararlanan sosyal hizmet öğrencilerinin bir kısmının yapılan çalışmalarla kişilerini, grupların ve toplumun gelişme güçlerini belirleme ve kişilerin, grupların ve toplumun gelişme güçlerini kuvvetlendirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Çalışma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinin yazın gerçekleştirdikleri uygulama, onların alanda ilk çalışma deneyimlerini oluşturmuştur. Yaz uygulaması henüz 2. sınıfın bitiminden sonra gerçekleştiğinden öğrencilere daha erken alanı tanıma, alana ilişkin gözlemler yapma ve uygulama deneyimi geçirme olanağı sağlamıştır. Ancak yaz uygulamasında öğrencilerin henüz sosyal hizmet eğitiminin temel kuramsal derslerini almaması, buna yönelik mevcut bilgilerinin yeterli olmaması, eğitsel danışmanla birebir çalışma imkanının olmaması ve süpervizyon eksikliği yaz uygulamasının zorlukları olarak belirtilebilir. Alanda daha verimli bir uygulama geçiren öğrencilerin sosyal hizmet eğitimini içselleştirdikleri, alana dair okumalarını artırdıkları, alanda doyum sağlamak için sosyal hizmet eğitimini benimsedikleri ve derslere daha hazır hale geldikleri ve motive oldukları ancak daha çok işlevsel bilgiye ihtiyaç

duydukları söylenebilir. Diğer yandan, çeşitli sebeplerle (kurumda sosyal hizmet uzmanı olmaması, kurum personelinin olumsuz tutumu, kurumda iletişim sorunları yaşama, vb.) olumsuz bir uygulama deneyimi geçiren öğrencilerin sosyal hizmet eğitimini daha az önemsedikleri, alana dair sınırlı okumalar yaptıkları, yaşadıkları olumsuz deneyimlerden şikayet ettikleri ve derslere ilişkin motivasyonlarını kaybettikleri ifade edilebilir.

Sonuç olarak, tutulan raporlarda sosyal hizmet öğrencilerin gerçekleştirdiği uygulamanın sosyal hizmet uygulamasının amaçlarıyla örtüştüğü görülmekle birlikte, raporlardaki ifadelerden çalışma kapsamındaki öğrencilerinin tümünün sosyal hizmet uygulamasının amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemediği görülmektedir. Her bir öğrencinin raporunda sosyal hizmet uygulamasının tüm amaçları görülmemekle birlikte birkaç amacı gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Bu doğrultuda;

- Sosyal hizmet öğrencileri alan uygulamasına başlamadan önce sosyal hizmet eğitimcileri tarafından sosyal hizmet uygulamasının amaçlarının onlara anlatılması
- Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyal hizmet uygulamasının amaçlarını dikkate alarak iyi bir uygulama deneyimi geçirmesi
- Kurumun yapısına ve yönetmeliklere dikkat ederek sosyal hizmet uygulamasının amaçlarına hizmet etmesi
- Kurumun yapısı ve işleyişi sosyal hizmet uygulamasının amaçlarıyla çatıştığı zaman öğrendiği bilgiler

işığında en iyi çözüm yolunu ortaya koyması şeklinde öneriler getirilebilir.

KAYNAKÇA

Bogo, M. and Vayda E. (1998). *The Practice of Field Education in Social Work*. Toronto: University of Toronto Press.

Duyan V. (2012). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi.

Kirst-Ashman K. and Hull G.H. (1999). *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.

Kongar, E. (1972). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Sosyal Bilimler Derneği. Ankara.

Regehr, C., Regehr, G., Leeson J, and Fusco L. (2002). Setting Priorities for Learning in the Field Practicum: A Comparative Study of Students and Field Instructors. *Journal of Social Work Education*. 38 (1): 55-65.

Rogers G. and Mc.Donald L. (1995). Experience over Education: Teaching Methods Used by Field Instructors. *The Clinical Supervisor*. 13 (2): 41-65.

Derleme

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN SOSYAL İNOVASYON VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Relationship Between Social Inovation and Social Work for Sustainable Development

Emine ÖZMETE*
Fulya AKGÜL GÖK**

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

**Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir kalkınma hedefini başarmak için önemli bir araç olan sosyal refah hizmetleri bağlamında sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Sosyal hizmet, bilgi, beceri ve değer temelinde; sistem, güçlendirme ve ekolojik yaklaşımları dikkate alarak; bireylerle, ailelere, gruplara, örgütlere ve topluma yönelik uygulamalarını ve müdahale çalışmalarını gerçekleştiren bir meslektir. Nihai amacı toplumda yaşayan her bireyin yaşam kalitesini iyileştirmek olan sosyal hizmet bilimi ve mesleği bireylerin sosyal işlevselliğini artırmayı hedefler. Küreselleşen Dünya'da sosyal sorunların çeşitliliği arttı-

ça sosyal hizmet mesleğinin de bu sorunlara çözüm üretmek ve müdahale etmek için yenilikçi/innovatif yöntemler uygulama ihtiyacı artmaktadır. Burada sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişki dikkati çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal inovasyon yeni fikirler, yeni stratejiler ve uygulamaları içeren bir süreçtir. Sosyal hizmet sosyal refaha ve sürdürülebilir kalkınmaya giden yolda eylemlerde bulunarak sosyal kalkınmayı desteklemektedir. Bu noktada inovatif düşünce ve yöntemlerin, işlevlerini kaybetmeye başlayan geleneksel yöntemler ile yer değiştirmesinin hızla değişen toplum yapısında ortaya çıkan sorunların çözümlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Sürdürülebilir kalkınma, sosyal hizmet, sosyal inovasyon, sosyal kalkınma, sosyal refah*

ABSTRACT

The purpose of this study is to clarify the relationship between social work and social innovation in the context of social welfare services that are an important tool to achieve sustainable development target. Social work is a profession that works for the individuals, families, groups, organization and society on the basis of knowledge, skills and values taking into account the strengthening and ecological approaches. The ultimate aim of social work profession is to improve every individual' quality of life and social functioning. The variety of social problems in a globalizing world are increasing. So the need to implement innovative methods of social work profession is increasing to intervene and to produce solutions to these problems. Here, relationship between social work and social innovation is a striking and comprehensive matter. Social innovation is a process that involves new ideas, new strategies and practices. Social work supports social development on the road to social welfare and sustainable development by making the action.

At this point, it is thought that innovative ideas and methods replacement of conventional methods that lose their function contribute to the resolution of problems in rapidly changing society structure.

Keywords: Sustainable development, social work, social innovation, social development, social welfare

GİRİŞ

Kalkınma, tüm insanların ekonomik, sosyal, politik ve çevresel alanlarda iyilik halini sağlamak amacıyla yapılan düzenlemelerdir. Sosyal hizmet mesleğinin temel amaçlarından birinin özelliğiyle incinebilir, dezavantajlı grupların iyilik hallerini sağlamak olduğu düşünüldüğünde, sosyal hizmet mesleği ve kalkınma çabalarının doğrudan ilişkili olduğu gerçektir. Son yıllarda kalkınmanın sürdürülebilir olması, sonuçlarının toplumdaki dezavantajlı bireylerin yüksek yararına odaklanması ve daha etkili olabilmesi için özellikle sosyal hizmet müdahalelerinde inovatif/yenilikçi çabaların önemli hale geldiği görülmektedir.

Bu noktada kalkınmanın sosyal kalkınma boyutu ile sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkinin tartışılmasına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Son yıllarda Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu'nun (IFSW) sosyal kalkınma için sosyal hizmet gündeminin belirlenmesine ilişkin çabaları kapsamında sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkiyi açıklayan sınırlı sayıda alan yazın bulunmasına karşın; Türkiye'de bu bağlamdaki çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmanın amacı; sürdürülebilir kalkınma makro hedefine ulaşabilmek için sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkiyi açıklamaktır.

Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

“Kalkınma, yenilikçi düşüncelerin –inovasyonların- meydana getirdiği değişiklikler.” F. Harbinson

Kalkınma, insanların iyilik hallerini geliştirmek için insanları etkileyen; birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunan sistemlerin kapasitesini arttırmayı hedefleyen çok yönlü bir süreçtir (Barder, 2012). Kalkınma “değişim” odaklı dinamik bir kavramdır. Kalkınmanın değişim odağı, yenilikçi yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Kalkınma denildiğinde akla ilk olarak ekonomik kalkınma gelmektedir. Ancak artık 21. yüzyılda kalkınma için ülkelerin yalnızca ekonomik açıdan gelişmiş olmasının yeterli olmadığına; sosyal, çevresel ve insani kalkınmanın da eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (Ergün, 2011).

Kalkınma, 19. yy sonları ve 20. yy. başlarında sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan, önceleri yalnızca ekonomik boyutu ile algılanan bir süreç olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bazı uluslararası kuruluşların da çabaları ile kalkınmanın ekonomik boyutunun yanı sıra insan haklarının, sosyal hakların, eşitliğin ve sosyal adaletin toplumdaki tüm bireylere sağlanması gerektiği üzerinde durularak, sosyal ve insani kalkınma boyutlarına vurgu yapılmıştır (Harris, 2000). Bunda; sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı toplumsal sonuçlar etkili olmuştur.

Kentleşme, göç, çevre kirliliği, suç oranlarındaki artış, uygun olmayan çalışma ve barınma koşulları, eğitim ve istihdam sorunları gibi sosyal sorunlar ve toplum yapısındaki değişiklikler; ekonomik, sosyal, insani, çevresel ve politik boyutları ile kalkınma kavramının sürekli gündemde olmasına neden olmuştur.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre kalkınma, iyi bir yaşam standardı için gerekli kaynaklara erişimin sağlanmasını ve toplumsal yaşama katılmayı, bilgili olmayı, uzun ve sağlıklı bir yaşamı sürdürebilmek için gerekli koşulları içermektedir (<http://www.comhlanh.org/>). Bu noktada kalkınma bir toplumun yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişmesi olarak tanımlanmaktadır (Geray, 1991). Kalkınma, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın daha çok ekonomik yönde olduğu, gelişmiş ülkelerde ise sosyal, çevresel, politik ve ekonomik boyutlarda kalkınma çabalarına öncelik verildiği görülmektedir (Rae, 2006).

Ekonomik, sosyal, çevresel ve politik iyilik haline odaklanan kalkınma kavramı en temelde ülkede yaşayan tüm insanların refah içinde yaşamalarını ve işlevselliklerini artırmayı amaçlamaktadır. Ekonomik kalkınma ise eğitim, istihdam ve sağlık alanlarıyla etkileşim içindedir. Bu temel boyut insanların iyilik hallerini artırmayı ve bu bağlamda ülke insanların gereksinimleri doğrultusunda hizmetleri artırmayı ve sosyal adalet çerçevesinde tüm insanlara her yönden (eğitim, sağlık, çevre, istihdam, katılım, barınma ve entelektüel faaliyetler gibi) yaşanabilir

bir çevre yaratmayı amaçladığında; sosyal, çevresel ve politik kalkınma boyutları gündeme gelmektedir. Ancak bu boyutlar geleneksel kalkınma düşüncesi ile ele alındığında amacına tam anlamı ile hizmet etmekte yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu noktada geleneksel kalkınma kavramının yerini “sürdürülebilir kalkınma” kavramı almaktadır.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu 1987 yılında yayınladığı raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı; “insanların mevcut ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kaynakların miktarını ve şeklini etkilemeden karşılaması” olarak tanımlanmaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987). Kalkınma eğer ortalama yaşam niteliğini azaltmıyorsa sürdürülebilirlikdir. Bu anlamda sürdürülebilirlik nesiller arası adaleti gerektirir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, kuşak içi (intrageneration) ve kuşaklararası (intergeneration) dayanışma ve adalet kavramları üzerine yerleştirilmiştir. Bu kavram, kaynakların bugünkü nesilin ihtiyaçlarına yetmesini sağlarken, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanını ellerinden almamak gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın başlıca hedefleri; sosyal dayanışmayı sağlamak, ekonomik yapabilirliği artırmak ve ekolojik sorumluluğu yerleştirmektir. Bu anlamda, sürdürülebilirlik sadece ekonomi ve ekoloji arasında uyum sağlamak biçiminde algılanmamalıdır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, kültürel, siyasal ve kurumsal süreçleri içeren ve çeşitli göstergeleri olan çok boyutlu bir kavramdır (Mengi ve Algan, 2003;

Sarıkaya ve Kaya, 2007). Bu noktada sürdürülebilir kalkınma kavramı insan açısından düşünüldüğünde sosyal; toplum için düşünüldüğünde ekonomik ve kültürel; çevre için düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önemli bir yere sahiptir (Özmete, 2012). Bu noktada; sürdürülebilir kalkınmanın bu üç boyuttan biri olan sosyal kalkınma, sosyal hizmetle yakından ilişkilidir. Sosyal kalkınma formal ve enformel süreçleri, sistemleri, ilişkileri, şimdiki ve gelecek nesiller için sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre inşa etmeyi içermektedir (Brennan, 2010). Holmberg ve Sandbrook (1992)'a göre sosyal kalkınma; sosyal olarak sürdürülebilir bir sistemi, sosyal adaleti, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişebilirliği, cinsiyet eşitliğini, katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde geliştirilmesini sağlayan bir süreçtir.

Sürdürülebilir kalkınma; bireylerin karşılaştıkları sorunlara ve engellere ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunarak, sosyal adalet ve haklar çerçevesinde bireylerin ekonomik ve sosyal iyilik halini artırmayı hedefler. Hautekeur (2005), kalkınmanın karşılıklı saygıya ve sosyal adalete dayalı sürdürülebilir toplumsal yaşama katkı sunduğunu; insanların her yönden katılımını engelleyen güç yapılarına karşı çıktığını; insanların sosyo-kültürel gelişimine katkı sağladığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra sosyal kalkınma çabaları, bireyleri geliştirmeyi içerir, dışlanma karşıtı mücadeleye öncelik verir, bireylerin dezavantajlı konuma gelmelerine neden olan yapısal sebepleri araştırır ve politikaları etkileme yollarını arar. Tüm bu çabaların yanında kalkınmadaki temel hedef, kalkınma yönünde bir değişim

yaratmak ve insanların bu dönüşüm süreciyle baş edebilmelerine yardımcı olabilmektir (Hautekeur, 2005). Bu noktada kalkınma süreci ile sosyal refah devletinin amaçları örtüşmektedir. Sosyal refah devletinin amacı; toplumdaki tüm bireylerin yasalar önünde olduğu kadar, siyasal, ekonomik ve sosyal yaşamın işleyişi içinde de eşit ve özgür olmalarını sağlamaktır. Ayrıca fırsat eşitliğini ve sosyal güvenlik hakkını sağlama sosyal refah devletinin amaçları arasındadır (Aktan ve Özkıvrak, 2003). Sosyal refah devletinin gelişmesi ve sosyal politikaların uygulanması sürecinde sosyal hizmet disiplini ve mesleği önemli bir araç olarak kabul görmüştür. Diğer bir deyişle, kalkınma sürecinde belirlenen hedeflere ulaşabilmek için sosyal refah devletinin amaçları doğrultusunda sosyal hizmet bir değişim ajanı/aracı olarak rol ve sorumluluklarını yerine getirir.

Sosyal refah hizmetlerinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma çabalarında kuşkusuz sosyal hizmet mesleğinin aktif rol oynadığı görülmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin odağı, birey ve çevresi arasındaki etkileşime vurgu yaparak bireyin çevresi ve toplum içindeki işlevselliğini artırmaktır. Kut (1988)'a göre sosyal çevre üzerine odaklanan reform yaklaşımı; bireylerin uygun yaşam koşullarına sahip oldukları durumlarda işlevselliklerinin de artacağını ve gelişeceğini varsaymaktadır.

Sosyal hizmet mesleğinin aktif bir şekilde yer aldığı sürdürülebilir kalkınma çabalarının temel hedeflerinden biri, bireylerin sosyal refah düzeyine ulaşmalarını sağlamaktır. Sosyal refahın hedefi ise bir toplumdaki tüm bireylerin sosyal, ekonomik, sağlık ve

boş zaman gereksinimlerini karşılamaktır. Sosyal refah, toplumdaki tüm bireylerin sosyal işlevselliğini artırma-yı hedefler (Zastrow, 2013, 38). Dolayısıyla, sosyal hizmet, sosyal refahın bir aracıdır (Ashford, 1988). Sosyal hizmet için yaşamsal önem taşıyan refahın sürdürülebilirliği konusu, sosyal sorunlar ile ilgili çıkmazlarda bir çıkış yoludur. Çünkü refah, toplum kalkınması için itici güç olmakta; bireylerin yaşamla ilgili beklentilerini karşılamada ve yaşam kalitesini yükseltmede önemli bir belirleyici haline gelmektedir (Peeters, 2011).

Sosyal refahı başarma sürecinde; bireylere sağlanan ekonomik, sosyal, politik ve yapısal alanlardaki hizmetlerin bireylerin iyilik halini artırabilmesi için sürdürülebilir, eşitlikçi, yenilikçi ve işlevsel olabilmesi gereklidir. Friedlander (1965)'e göre bu hizmetlerin amacı bireylerin refahı ile içinde buldukları toplumun refahı arasında denge kurmaktır (akt: Acar ve Çamur Duyan, 2003:2). Kut (1988) sosyal hizmet mesleğinin sosyal refah çerçevesinde görev alan bazı meslek, disiplin ve kurumların yaşam ve insan sorunlarının farklılaşmasına paralel olarak yetersiz kalması sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu yönüyle de sosyal hizmet mesleği Duyan (2003:1)'in da ifade ettiği gibi bütün insanların yaşam kalitesini geliştirmeye yardım etmek için toplum tarafından uygun görülen insani hizmet mesleklerinden biridir.

Sosyal İnovasyon ve Sosyal Hizmet İlişkisi

“Tüm yenilikler değişime işaret eder... Tüm değişimler de yeniliği içerir” (Zaltman ve diğ., 1973)

Hızlı teknolojik gelişmeler ve değişen toplumsal yapı sürecinde çocuk, genç, kadın, yaşlı, engelli, yoksulları kapsayan dezavantajlı gruplara eşitlik ve adalet ilkesine dayalı olarak hizmet sunan sosyal hizmet mesleği; toplum, değişme ve gelişme gibi konulara odaklanmaktadır. Bireyin çevresiyle olan uyumu bireyin yaşam kalitesi üzerindeki temel etkenlerden biridir (Özmete, 2013). Bireyin çevresi ile olan uyumunda sosyal refah programlarının gelişimi temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Toplumsal değişiminin yaratılmasında, işlemeyen geleneksel modellerin yeni inovatif unsurlarla değiştirilmesi fikri yatmaktadır. Duyan'a göre sosyal hizmetin temel hedeflerinden biri olan güçlendirici ve destekleyici çevreler yaratmada (2003:7), öncelikli olarak toplumdaki bireylerin gereksinim ve sorunlarının analiz edilip yeni fikirlerin hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Yakın tarihe bakıldığında sosyal hizmet ve bu kapsamda eylemlerde bulunan sivil toplum örgütleri sosyal inovasyon için önemli çabalar göstermiştir. 19.yy da sanayileşmenin ve kentleşmenin büyük dalgası, sosyal inovasyon ve girişimlerde büyük bir artış olmasına neden olmuştur. Yatırımcılara şirket açmaları için sağlanan düşük miktarda krediler, toplumların şekillenmesi için yapılan yatırımlar, ticari birlikler bu girişimlerden bazılarıdır. 19. ve 20. yy'da İngiltere'de sivil toplum örgütleri; çocuk bakımı, barınma, toplumsal gelişme ve sosyal bakım gibi birçok etkili yeni modele öncülük etmiştir. Böylece sosyal hizmet uygulamalarında sosyal inovasyon anlayışının benimsenmesinde önemli mesafeler kat edilmiştir:

Örneğin 1945'den sonraki yıllarda hükümetler, refah devleti olma yolunda ilerlemiş; eğitim ve sağlık gibi alanlarda bazı inovatif modeller geliştirilmiştir (Mulgan, 2006:145).

Son yıllarda, demografik değişimler, zengin ve yoksul arasında artan eşitsizlik ve insani hizmetlere ayrılan kaynakların azalmasıyla karşı karşıya kalan toplumlarda insani hizmet örgütleri bağımsız olarak faaliyette bulunmakta ve hizmet sunumunda iş birliği ağlarını geliştirmektedir. Böyle bir durum sosyal hizmet mesleğinin bilgi ve becerilerinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Diğer bir deyişle toplum uygulaması ile ilgili sosyal hizmet okullarındaki müfredatın yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur (Boyer, 1996, akt: Brooks ve diğ., 2004: 124). Göç, kentleşme, eğitim, sağlık alanı ve adli sistemdeki sorunlar, istihdam, barınma, çevre sorunları ve tüm bu sorunların bireyler üzerinde yarattığı fiziksel ve psikolojik etkiler sosyal hizmet mesleğinin bu sorunlara inovatif/yenilikçi yöntemler doğrultusunda müdahale etme ve çözüm üretme ihtiyacını doğurmaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet müfredatının yeni ortaya çıkan sosyal sorunların çözülmesi için şekillendirilmesi önemli hale gelmektedir. Cox (2001) sosyal hizmet uygulamalarını etkileyen yeni sosyal sorunları; özelleşme, küreselleşmenin etkileri, bireyselleşmenin artması, teknolojik gelişmelere uyum, çok kültürlülüğe uyum olarak sıralamıştır (Cox, 2001).

Sosyal inovasyon, yeni sosyal ilişkiler yaratmak ve sosyal ihtiyaçları karşılamak için yeni fikirlerin (hizmet ve modeller) uygulanması ve geliştirilmesi

olarak tanımlanır. Bu kavram, aynı zamanda sosyal etkileşim sürecini etkileyen baskılanmış sosyal isteklerin yenilikçi yöntemler ile karşılanması olarak ifade edilir. İnovasyon düşüncesi, hem iyi bir toplum yaratmayı, hem de bireylerin eyleme geçme kapasitelerini artırmayı hedeflemektedir (European Commission, 2013).

Sosyal inovasyon, ilk hedefi "sosyal" olan kurumlar yoluyla yayılan ve genişletilen, sosyal ihtiyaçları karşılamak amacıyla harekete geçirilen inovatif aktiviteler ve hizmetler anlamına gelmektedir (Mulgan, 2006:146). Sosyal inovasyon yeni fikirler, yeni stratejiler ve uygulamaları içeren bir süreçtir. Sosyal inovasyon; sosyal sorunların çözülmesinde ve toplumdaki her bireyin ihtiyaçlarının karşılanmasında; yeni ve yaratıcı fikirlerin yaşama geçirilmesi ile öncelikle bireyler ve grupların yaşamlarında bir fark yaratmayı; daha geniş anlamda toplumsal değişimi gerçekleştirmeyi ve bu değişimin yönünü belirlemeyi içermektedir (Özmete, 2013).

Son yıllarda ülkeler, sınırlı kaynaklar bağlamında kamu hizmetlerini kullananların artan karmaşık ihtiyaçlarının üstesinden gelme gibi konularda inovasyonun öneminin farkına varmışlardır. İngiltere'de son 10 yılda kamu sektöründe inovatif davranışı desteklemek için bazı hükümet çabalarına tanıklık edilmiştir (Brown, 2010). Özellikle sağlık ve eğitim alanında inovasyonu sağlama ve kolaylaştırmadaki girişimler, bu alanda yapılan araştırmaların giderek artmasına neden olmuştur. Ek bir fon ile yüksek nitelikte eğitim ve öğretimi sağlamada yenilikçi uygulamaları yaygınlaştırmaya ve eğitim

kurumlarının teşvik edilmesine ihtiyaç duyulmuştur (HEFCE, 2002).

İnovasyon kavramı, yenilik fikrinin hangi düzeyde uygulamaya taşındığına ve başarılı olduğuna dayanır (Bessant, 2003). İnovasyon kesintili olabildiği gibi dönüşümsel bir değişimi de içerebilir (Tushman ve Anderson, 1985). Örneğin yerel yönetimler devam eden bir değişim programının parçası olarak; hizmetleri sınırlayan ya da sürekli olarak değiştiren şekilde önemli sorumluluklar üstlenmektedirler.

Destekleyici oldukları durumda program kesintiye uğramadan sonuçlanır ve beklenen yeni dönüşüm gerçekleşir.

BEPA (Avrupa Politika Danışmanları Bürosu) sosyal inovasyon için iki temel yaklaşım tanımlamaktadır (European Commission, 2013):

1. Sosyal taleplere yenilikçi çözümler: Toplumdaki kırılğan gruplara yönelik hizmet verenlerin, geleneksel şekilde hizmet yöntemlerinin aksine sosyal ihtiyaçlara yönelik yenilikçi uygulamalar doğrultusunda hizmet sağlamalarıdır. Bu yaklaşım, toplumdaki yeni sosyal sorunların talepleri karşısında yenilikçi çözümlerin sunulmasını içerir. Örneğin, mültecileri etkileyen başta sosyal dışlanma olmak üzere diğer sosyal sorunlar ile başa çıkabilmek için yeni yaklaşımların geliştirilmesi gibi.

2. Sosyal tasarım: Sosyal inovasyon kavramını içeren sosyal tasarım, ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm üretmek için yerel düzeyde insanları güçlendirmek anlamına gelmektedir (European Commission, 2013).

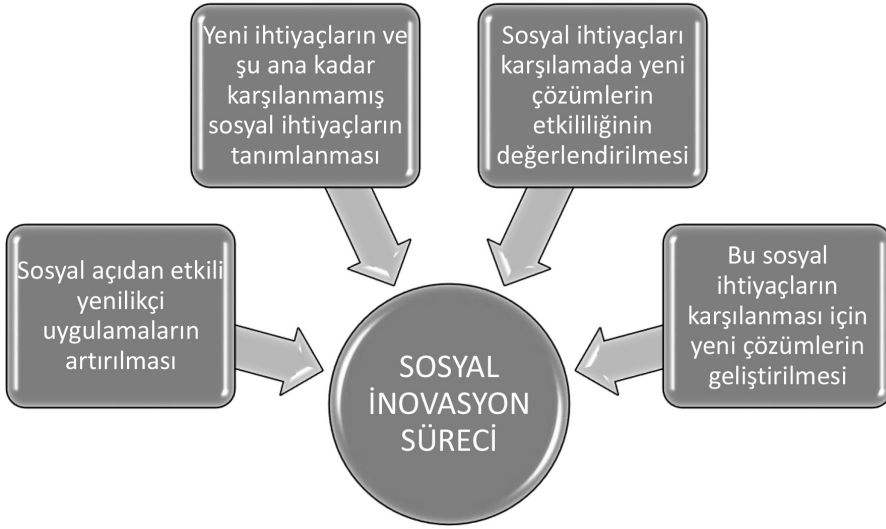
Yeni sosyal taleplerden, sosyal tasarım ihtiyacından, baskılardan ve farklı itici nedenlere cevaben gelişen sosyal inovasyon sürecini etkileyen faktörler şunlardır: (i) mevcut kaynaklar ve sosyal tasarımı gerektiren konuların arasındaki denge; (ii) sosyal tasarımı kolaylaştırıcı faktörler ya da zorlaştırıcı engeller (Brown, 2010). Sosyal inovasyonu benimsemiş olan yenilikçi kurumların özellikleri, engelleri ve sınırları şöyle sıralanabilir:

1. Örgütsel özellikler: kurumun büyüklüğü, esnekliği, yeni düşüncelere açıklığı, iletişim süreci ve liderlik özellikleri (Wolfe, 1994, akt: Brown, 2010);
2. Kurumun dış politik çevresi (Boyne ve diğ., 2005);
3. Kaynaklar; medyanın sorunlara dikkat çekme kapasitesi ve ilgi odağı (Osborne ve Brown, 2005, akt: Brown, 2010);
4. Kamu sektöründe çalışanlar için teşvik ve ödüllerin azlığı, bu konudaki direnç (Brown, 2010).

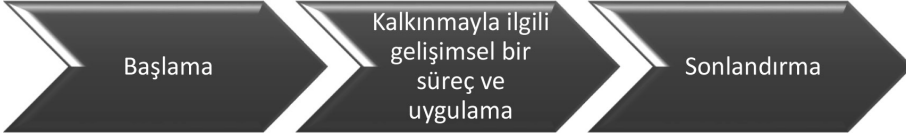
Gün geçtikçe değişen dünya düzeninde; sosyal hizmetlerde etkili müdahalelerde bulunmak, sorunları çözmek ve hizmetlerden en etkili şekilde yararlanılabilmesini sağlamak için yenilikçi girişimlere duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bu süreçte, European Commission (2013) sosyal inovasyon sürecinin dört temel unsurundan oluştuğunu belirtmiştir (Şekil 1)

İnovasyon karmaşık ve devam eden bir süreçtir. Van de Ven ve arkadaşları (1999) bu süreçte üç temel aşama tanımlamaktadırlar (Şekil 2).

İnovasyonun temel aşamalarından biri olan "başlama", önce hangi alanlarda

Şekil 1. Sosyal inovasyon sürecinin temel unsurları

Şekil 2. İnovasyon sürecinin aşamaları

inovasyona ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesini içermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu ihtiyaçlar, toplum yapısının şekillenmesine neden olan sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel yapıya göre değişiklik göstermektedir. Mulgan (2006:147), toplumlarda özellikle güncel olarak hangi alanlarda inovasyona ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

- *Yaşlı nüfusun ihtiyaçları:* Yaşlı nüfusun artması ile birlikte emekli

maaşlarının düzenlenmesi, bakım, destek, barınma, şehir planlama ve erişebilirlik, izolasyonun önlenmesinde ve katılımın sağlanmasında yeni yöntemler gündeme gelmiştir.

- *Ülkelerde ve kentlerde artan kültürel çeşitlilik:* Göç vb. nedenler ile yeni yerleşimin yapıldığı çevrelerde çatışma riskinin önlenmesi için barınma olanaklarının artırılmasına, dil eğitimi ve okullarda gerçekleştirilmesi gereken yenilikçi çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

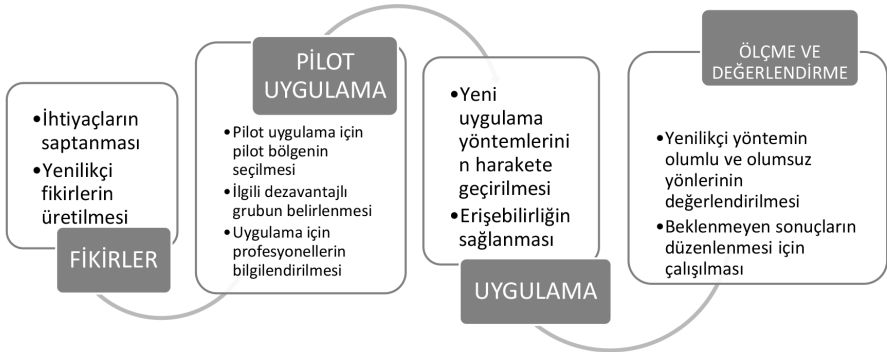

- *Depresyon, diyabet gibi kronik hastalıklardaki artış:* Tarihsel süreç içinde bazı akut hastalıklar kronikleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla medikal model çerçevesinde tıp uygulamalarının yanı sıra sosyal kurumların da bu durum için çözüm önerisi geliştirmesinin önemi giderek artmıştır.
- *Alkol, uyuşturucu ve kumar gibi bağımlılıklar sonucu davranışsal problemlerin artması:* Bu problemlerin hiçbiri geleneksel modellerle kolay bir şekilde çözümlenemez. Bu nedenle yenilikçi çözümler üretilmelidir.
- *Yetişkinliğe geçişin zorlaşması:* Ergenlerin, yaşam biçimi, karşılıklı ilişkiler ve meslek seçimi gibi süreçlerden başarılı bir şekilde geçmeleri ve bu konulardaki ihtiyaçlarını karşılamaları için yenilikçi çözümler üretilmesi gerekmektedir.
- *Suç ve ceza:* Bazı ülkelerde bireylerin büyük çoğunluğu, cezaevinden ayrıldıkları ilk iki yıllık süreçte tekrar suç işleyerek cezaevine

dönmektedirler. Bu nedenle bu bireylerin topluma kazandırılması, meslek edindirilmesi ile ilgili yenilikçi çözümler uygulanmalıdır.

- Refah düzeyinin düşmesi ve mutsuzluk oranının artması
- İklim değişikliği: Şehirler, ulaşım sistemi ve konutlar nasıl yeniden düzenlenebilir? ve iklim değişikliğine nasıl uyum sağlanabilir? sorularına uygun yenilikçi uygulamalara ihtiyaç vardır.

Tüm bu alanlardaki değişim ve iyileşme ihtiyacının giderilmesi ve refah düzeyinin yükseltilmesi, sorun ve gereksinimlere yönelik yeni fikirlerin oluşması inovasyon süreciyle sağlanabilir. Diğer bir deyişle, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni sorunlara çözüm önerileri üretebilmek, yeni modeller ortaya koyabilmek ve bu doğrultuda bireylerin ihtiyaçlarını karşılayarak bir refah ülkesi oluşturabilmek adına sosyal inovasyonun desteklenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. İnovasyon tam da sanayileşmeden sonra içinde yaşadığımız bilgi toplumunun gereği olarak

Şekil 3. Sosyal inovasyon için rehber

karşımıza çıkmaktadır. İnovasyon için öncelikle yeni fikirler üretmek, bu fikirler doğrultusunda pilot uygulamalar yapmak, uygulamaya geçmek ve sonuçları ölçmek/değerlendirmek gerekmektedir (Şekil 3).

“Young Foundation” örgütünün temsilcileri, sosyal girişim ve sosyal inovasyonu anlama ve gerçekleştirmede dünyanın en ünlü merkezleri arasında yer almaktadır. Bu merkez, “Ekonomik ve Sosyal Araştırma Merkezi” ve “Sosyal Girişimciler İçin Okullar” gibi yeni kurumların açılmasında öncülük etmiştir. Bu kurumlar, yeni sosyal modellerin oluşturulmasında etkin rol oynamıştır. Böylelikle bireylerin barınma, iş ve bakım ihtiyaçlarının daha iyi bir şekilde karşılanabileceğine vurgu yapmışlardır (Mulgan, 2006:147).

İnovasyonun çıkış noktası, karşılanmamış ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların nasıl karşılanabileceğine dayanmaktadır. Bazen ihtiyaçlar oldukça görünürdür, örneğin, açlık, evsizlik ve hastalık gibi. Bazen de ortaya çıkması güçtür. Enstet, ırkçılık ya da aile içi şiddet gibi. Bu ihtiyaçların karşılanması ya da sosyal sorunların çözülmesi, çoğu zaman hükümet tarafından sosyal hizmetler aracılığı ile, bazen de informal sosyal hareketler, dinsel hareketler ve gönüllü örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu hareket ve örgütler içerisinde yer alan kişiler, insanların ihtiyaçlarını, memnuniyetsizliklerini, engellerini dinlemekte ve anlamaya çalışmaktadırlar. Böylece bu kişilerin motivasyonları, sorunlara bakış açıları inovasyon sürecinde ve yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Çünkü bu şekilde sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan insanların

da kendi sorunlarına yönelik bilinç sahibi olmalarına ve harekete geçmelerine yardımcı olmaktadır (Mulgan, 2006:148).

Devlet, kurumlar ve örgütler aracılığıyla ya da bazı sosyal hareketlerle gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarındaki inovatif faaliyetler, hızla değişen dünyada ortaya çıkan sorunlara ve ihtiyaçlara yeni modeller ve çözüm önerileri sunmaktadır. Böylece sosyal inovasyon, bireylerin yaşam kalitesine ve ülkenin refah düzeyine önemli katkılar sağlayarak sürdürülebilir kalkınmaya giden yolda itici güç olmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre sorunlar ve ihtiyaçlar şekillenir. Buna bağlı olarak hangi alanlarda sosyal inovasyona ihtiyaç olduğu belirlenir.

Küreselleşme pek çok topluma yarar sağlasa da, yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar zaman zaman dünyanın bir yerinde yaşanıp, pek çok farklı yerine taşınan olaylara verilen yerel tepkiler şeklinde de görülebilmektedir. Bu nedenle bireyleri daha az kırılgan olacakları bir geleceğe hazırlamak ancak toplumların ve ülkelerin iç dayanıklılıklarını güçlendirmekle mümkün olacaktır (İnsani Gelişme Raporu, 2014). Bu noktada sosyal hizmet alanında inovatif düşüncelerin hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması noktasında bazı iyi uygulama örneklerine rastlanmaktadır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Bazı İnovasyon Örnekleri: İngiltere, Avustralya ve Türkiye

Sosyal hizmet uygulamalarında risk, uygulama sürecinin doğasında yer alır.

İnovasyondaki temel risk yeni fikirlerin tanımlanması ve oluşturulmasından çok, uygulamadaki risklerdir (Audit Commission, 2007, s. 14). Sosyal hizmet bağlamında yenilik ve riskle ilgili dört temel fark vardır. Bunların ilki; hizmet kullanıcıların incinebilirliğidir. İkincisi; bireyler ve örgütler için yenilik yapılmasında teşviklerin azlığıdır. Üçüncüsü; düzenleyici bir çerçevenin olup olmadığıdır. Dördüncüsü ise kaynakların yetersizliğidir. Bu dört faktör sosyal hizmet bağlamında risk ve inovasyon arasındaki ilişkiye etki etmektedir (Brown, 2010: 1216).

Aile Grup Konferansı (Family Group Conferencing), İngiltere

Aile grup konferansı, 1980'lerde Yeni Zelanda'dan İngiltere'ye getirilen bu uygulama ile risk altında ya da ihtiyaç halinde olarak belirtilen çocuklarla ilgili olarak farklı bir karar verme sürecine ilişkin inovasyon aşamalarını tüm detaylarıyla sunar. Bu modelin inovatif özelliği, aile içinde çocuk için en iyi eylem planına karar vermek üzere ailelerin güçlendirilmesidir. Her ne kadar tüm yerel yönetimler bu modeli kullanmasalar ve bu modeli uygulamanın temel bir parçası olmasalar da; bu modeli kullanan ve benimseyen kurumlarda başarılı sonuçlar elde edilmiş, bu model iyi bir inovasyon-yenilik olarak tanımlanmıştır (Brown, 2010: 1217).

Doğrudan Ödemeler (Direct Payment), İngiltere

Doğrudan ödeme yöntemi; Amerika'da 1980'lerin ortalarında başlamış, hizmet kullanıcılarının kendi ihtiyaçlarını

karşılatabilmeleri için kendi hizmetlerini satın almaları ve düzenlemeleri için onlara nakit para sunmuştur. Doğrudan ödeme, hizmet sağlayıcılar ve hizmet kullanıcıları arasında geleneksel sınırların ötesine geçen bir yenilik örneği olarak kabul edilmiştir. Bu model engelli ailelerin talepleri nedeniyle İngiltere'yi de etkilemiştir (Brown, 2010: 1218). Doğrudan ödeme, 18 ve 65 yaş arasındaki engelli bireylere nakit ödeme yaparak hizmet satın alma seçeneği sunmuştur. 1996 yılında Toplum Bakım Yasası (community care act-DP) aynı hizmetlere bir alternatif olarak nakit para sağlamıştır.

Yerel yönetimlerin bu yasayı uygulaması da şart koşulmuştur. Karşılanmamış ihtiyaçları azaltan, bakımın devamlılığını sağlayan ve daha büyük bir memnuniyet sunan bakım yasasının kanıt temeli ise güçlü olmuştur (Arksey ve Kemp, 2008).

Yoğunlaştırılmış Aile Temelli Hizmet (The Intensive Family Based Service- IFBS), Avustralya

Yoğunlaştırılmış aile temelli hizmet modeli, evden ayrılan çocuklara kalacak yer bulmak için kaynak sıkıntısı çeken Avustralya'daki çocuk hizmetlerine, Amerika'daki aile koruma modelinden uyarlanmıştır. Evden ayrılma noktasında olan çocukların içinde bulunduğu kriz durumlarında ailelere kapsamlı ev içi destek sağlamak için aileyi güçlendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu modelin uygulanmasındaki en önemli tanımlanan risk ise hizmet sunumu maliyetinin yüksek olmasıdır (Brown, 2010: 1220).

Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), Türkiye

Türkiye’de sosyal yardım hizmetlerindeki “kronik” sorunlar, ihtiyaç tespiti insan odaklı olmayışı ve sosyal yardım kaynaklarının etkin kullanılmaması gibi sorunlar Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)’nin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), sosyal yardım başvurusu yapan vatandaşların ihtiyaçlarını ve kişisel verilerini merkezi veri tabanlarından temin/tespit etme ve mükerrer yardımların önlenmesine yönelik olarak kurumlar arası online veri paylaşımını sağlama amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulmuş bir E-Devlet uygulamasıdır. Bireylere sunulan hizmetlerin insan odaklı, hızlı, kaliteli olması ve mümkün olduğunca en yakın noktada sunulması önemlidir. Bu nedenle sosyal yardım hizmetlerinin sunumunda bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılması elzemdir. Projeye 2008 yılında ihtiyaç bireylerin başvuru sırasında Nüfus kayıt örneği ve ikametgah belgesi taleplerinin online olarak Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünden temin edilmesine yönelik olarak Kimlik Paylaşım Sistemi uygulamasının geliştirilmesiyle başlamıştır. SOYBİS, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca aktif ve yoğun olarak kullanılmaktadır (Yeşilirmak, 2010).

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, Türkiye

Türkiye’de ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine ilişkin

çıkarılan 6284 Sayılı Kanun yenilikçi bir uygulama olmuştur. Bu yönetmelik, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (6284 Sayılı Yönetmelik).

Mor Çatı tarafından, 15 Nisan 2013-15 Nisan 2014 tarihleri arasında yürütülen 6284 Sayılı Kanun Uygulamaları ve Yaygın Olumlu Örnekler projesinin, 6284 sayılı kanun uygulamaları izleme raporunda, evli olan ya da olmayan kadınların şiddete maruz kaldıktan sonra ya da şiddete maruz kalma riskinin olduğu durumlarda, çoğunlukla 6284 sayılı kanundan faydalanabildiği belirtilmektedir. Ancak kanundan yararlanması için delil istenen, koruma altına alınmak istediğini ve risk altında olduğunu söylediği halde gerekli desteği alması mümkün olmayan kadınların da olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca raporda özellikle yazılı başvuru yapılmayan kolluk ve mülki amir birimlerinde, talep ettikleri halde kanun kapsamında hakları olan desteklere erişemeyen kadınların olduğu; bunun yanı sıra evli olmadığı, adres göstermediği ya da delil sunmadığı gerekçesiyle talebinin geri çevrildiğini ve kanundan faydalanamadığını belirten kadınların da bulunduğu ifade edilmiştir. Şiddete maruz kalan kadınların şiddet tehdidi altındaki yakınları ve çocukları da zaman zaman bu kanundan faydalanarak haklarında koruma kararı alınabilmektedir. Bu kanunun yenilikçi

tarafı aile içi şiddet konusunda kararlı bir politikanın izlenmesi için önemli bir alt yapı oluşturmasıdır.

Evde Bakım Hizmeti-Yaşlılar İçin Evde Bakım Ücreti, Türkiye

5378 sayılı Engelliler Kanunu ile evde bakım hizmetlerinin verilmesi imkânı sağlanmıştır. Bu modelin yenilikçi özelliği, bakıma muhtaç engelli bireyler için nitelikli ve sistemli bakım hizmetlerinin verilmesine yönelik düzenlemeler getirilmesi ve önceliğin kurum bakımından çok kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın bakımının sağlandığı, evde bakım modeline yer verilmesidir.

Kanunun bu konudaki hükmü gereğince, engellilerin ikamet ettiği hanede kişi başına gelir düzeyinin aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olması ve sağlık kurulu raporunda %50+ ağır engelli olması şartı aranmaktadır. Evde bakım aylığı, engelliye bakmakla yükümlü olan ve bilfiil engellinin bakımını yapan kişiye verilmektedir. Evde bakım uygulamasına ilişkin olarak ilgili mevzuat hükümlerine göre; evde bakılan engelliler için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bakım ücreti olarak her ay bir aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013).

SONUÇ

Orijinal kalkınma fikri geleneksel toplumdan kitlesel tüketim toplumuna geçiş sonucu ortaya çıkmıştır. Bu yapı içinde, temel ihtiyaçların eşit şekilde

karşılanması ile ekonomik büyüme arasında bir gerilim olmuştur. Son yarım asırdır devam eden kalkınma adaletsiz olmaya ve olumsuz çevresel etkileri arttırmaya devam etmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ekonomik olarak temel anlamını korurken, sosyal eşitsizliklere ve çevresel bozulmalara çözüm getirmelidir. Sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir ekonomik istikrar ve nesiller arası eşitlik için gereklidir. Sosyal eşitlik, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının yerine getirilmesi ve katılımcı demokrasi gelişiminin çok önemli öğeleridir ve sürdürülebilirlikle yakından ilişkilidir. Görüldüğü gibi makro düzeydeki bu sorunların insan yaşamına yansımaları nedeniyle, sosyal hizmet gün geçtikçe yeni sosyal sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamalarında yenilikçi çözümlere duyulan ihtiyaç da artmaktadır.

Sosyal hizmetin, bireyleri kendi kararlarını kendileri verebilecek ve yaşamlarını yönetebilecek düzeyde güçlendirerek, bireydeki değişimi yaratma sorumluluğu vardır. Bireyden topluma uzanan ekolojik yaklaşımda, sosyal hizmet gelişiminin her aşamasında “değişim ajanı” olarak etkili olan en önemli mesleklerden biridir. Böylece bir toplumda sosyal inovasyon sosyal hizmet mesleğinin “uygulama alanı” aracılığı ile gerçekleşir. Uygulama alanı, sosyal hizmet mesleğinin sunduğu hizmetleri içerir. Bu alandaki kullanılacak inovatif yöntemler hizmetin kalitesini ve kapsamını doğrudan etkileyecektir. Gerçekte sosyal inovasyon kavramının bilgi çağında yaşadığımız şu günlerde bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin sosyal yaşama yansımaları ile ortaya

çıkacağı düşünülmektedir. Oysa sosyal inovasyonun esası insanın yaşamını değiştirmek için yaptığı ilk etkinliklere, buluşlara kadar dayanmaktadır. Hızlı teknolojik gelişmeler yalnızca konunun önemini ve kapsamını artırmada etkili olmuştur.

Sosyal hizmet mesleği; toplumun yapısına ve özelliklerine göre şekillenen ve temel amaçlarından biri özellikle dezavantajlı bireylerin iyilik hallerini sağlamak olan bir meslektir. Sürdürülebilir kalkınma çabalarında aktif rol oynayan sosyal hizmet mesleğinin sürekli olarak gelişme göstermesi ve daha yetkin müdahalelerde bulunabilmesi için inovatif stratejiler oldukça önemlidir.

İnovasyon düşüncesi, "iyi" bir toplum yaratmayı hedeflemektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için gerekli unsurlardan biri de sosyal hizmet uzmanları, sivil toplum örgütleri, yerel topluluklar ve kamunun eşgüdümlü bir şekilde çalışmasıdır.

Toplumsal yapıdaki değişimler, bazı karşılanmamış ihtiyaçların varlığını da gündeme getirmektedir. Sosyal hizmet uzmanları ilk olarak bu ihtiyaçları tanımlamalı; bu ihtiyaçların karşılanması için geleneksel modellerin dışında yenilikçi çözümler üretebilmeli ve bu yeni çözümlerin etkililiğini değerlendirebilmelidir. Eğer yeni oluşturulan modelde bazı aksaklıklar ortaya çıkarsa daha etkili stratejiler geliştirmek için çaba gösterilmelidir.

Öncelikli olarak eğitim, koruyucu-önleyici müdahaleler ve politika geliştirme alanları yenilikçi yöntemler ile yeniden gözden geçirilmelidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler var olan

temel kalıplarının dışına çıkma konusunda gelişmiş ülkelere göre daha tutucu bir tutum ve davranış sergilemektedir. Ancak toplumda geçmişten bugüne süregelen eski sorunların yanı sıra, küreselleşme ve kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni sorunların çözümünde toplumun sosyo-kültürel yapısı ve değerlerine özgü yenilikçi müdahale stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin mücadele ve müdahale alanları arasında sosyal dışlanma, göç sorunları, işsizlik, gelir azlığı, sağlıksız çevre ve barınma koşulları, yaşlılık, engellilik, kadın hakları, çocuk hakları, eğitim, toplumsal kalkınma ve politika geliştirme yer almaktadır. Dünya'da yoksulluk, sosyal adaletsizlik, sosyal dışlanma, ekonomik dengesizlikler ve savaşlar gibi küresel sorunlar süregelirken; barış kültürünün inşası, baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamaları, gıda güvenliği, kaynakların yönetimi gibi makro düzeydeki konulara duyarlılığın artması beklenmektedir. Bunun yanı sıra çocuk suçluluğu ve işçiliği, aile içi şiddet, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirilmesi gibi bireyleri, grupları ve toplumu ilgilendiren konularda da çözümlerin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Hem makro hem de mikro düzeydeki bu sosyal sorunlar için yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesi ancak geniş veri tabanları ile sağlanabilecek kanıtlarla mümkündür. Bu nedenle özellikle ülkemizde kadın, çocuk, yoksul, engelli, yaşlı gibi dezavantajlı gruplar için yeni müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi; mikro düzeydeki vakalara ilişkin kanıtların yanı sıra geniş veri tabanı oluşturmayı

gerektirmektedir. Bu veri tabanlarını oluşturmak bile yenilikçi uygulamalar kapsamında değerlendirilebilecek ilk aşamadır. Bu alanlarda yapılacak olan müdahalelerin etkili ve insancıl olabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yenilikçi çabaların artması önemli bir ihtiyaçtır.

KAYNAKLAR

- Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1-19
- Aktan, C., Özkıvrak, Ö. (2003). *Sosyal Devletin Amaçları*. <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/amaclar.htm>. Erişim Tarihi: 10.1.2015.
- Arksey, H. ve Kemp, P. A. (2008). *Dimensions of Choice: A Narrative Review of Cash for Care Schemes*. Oxford.
- Ashford, D.E. (1988). Decentralizing Welfare State, Social Policies and Intergovernmental Politics. (Ed: Bruno Dente ve Francesco Kjellberg). *The Dynamics of Institutional Change: Local Government Reorganization in Western Democracies*. London: Sage Modern Politics
- Audit Commission (2007). *Seeing the Light: Innovation in Local Public Services*, Local Government National Report. Audit Commission. London.
- Barder, O. (2012). Sustainable Development, <http://www.theguardian.com/profile/owen-barder>. Erişim Tarihi: 15.11.2014
- Bessant, J. (2003). *Challenges of Innovation Management*. L. Shavinina (Ed.). *The International Handbook on Innovation*. Oxford: Elsevier Science.
- Boyne, G.A., Gould Williams, J.S., Law, J. ve Walker, R.M. (2005). Explaining the adoption of innovation: an empirical analysis of public management reform. *Environment and Planning: Government and Policy*, 23(3), 419-435
- Brennan, E. (2010). Definitions for social sustainability and social work paper. White paper distributed for CSWE conference, Portland State University.
- Brooks, F., Wertheimer, M.R., Beck, E.L. ve Wolk, J.L. (2004). Community partnerships: An innovative model of social work education and practice. *Journal of Community Practice*, 12(3/4), 123-140
- Brown, L. (2010). Balancing risk and innovation to improve social work practice. *British Journal of Social Work*, 40, 1211-1228
- Brundtland, G. H. (1987). World Commission on Environment and Development-1987. *Our common future*.
- Cox, E. (2001). Community practice issues in the 21st century: Questions and challenges for empowerment-oriented practitioners. *Journal of Community Practice*, 9(1), 37-55.
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1-22.
- Ergün, M. (2011). Eğitim ve Kalkınma. *Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü"*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- European Commission. (2013). *Guide to social innovation-Regional and Urban Policy*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/social_innovation/social_innovation_2013.pdf. Erişim Tarihi: 14.11.2014
- Geray, U. (1991). *Ekonomi*. İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, yayın no:3633, İstanbul.
- Hautekeur, G. (2005). Community development in Europe. *Community Development Journal*, 40(4), 385-398

- Higher Education Funding Council (HEFCE) (2002). *Teaching Quality Enhancement Fund*. http://dera.ioe.ac.uk/5996/1/02_24.pdf. Erişim Tarihi: 13.11.2014
- Holmberg, J. ve Sandbrook, R. (1992). Sustainable development: what is to be done? J. Holmberg (Ed.). *Policies for a Small Planet*. London.
- Human Development Report (2014). <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20Human%20Development%20Report%20-%20English.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2014
- Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği, Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Mulgan, G. (2006). The Process of social innovation. *Innovations*, 1(2), 145-162
- Oakley, P. ve Garforth, C. (1985). *Guide to Extension Training*. Roma: FAO Training Series
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal analiz. *Aile ve Toplum Dergisi*, 11(6), 79-90
- Özmete, E. (2012). Kırsal kalkınma için kadınların güçlendirilmesi: Sosyal hizmet modelleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 117-128.
- Özmete, E. (2013). Sosyal hizmet ve inovasyon. *Biz Bir Aileyiz Dergisi*. http://www.academia.edu/5515660/Sosyal_Hizmet_ve_%C4%B0novasyon-Biz_Bir_Aileyiz_DergisiEmine_%C3%96zmete. Erişim Tarihi: 10.11.2014.
- Peeters, J. (2012). The place of social work in sustainable development: towards eco-social practice. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 287-298.
- Rae, M(2006). Health inequalities-a sustainable development issue. *Public Health*, 120 (12), 1106-1109.
- Sarıkaya, M. ve Kara, Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: kurumsal vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), 221-233.
- Şahin, F. (2004). Sosyal hizmet uzmanlarının kuruluş ortamlarında aldıkları farklı mesleki kararlar yolu ile sosyal refah politikasına katılımları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15 (1), 95-110.
- Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet-güçlendirmeyle retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-71.
- Tushman, M.L. ve Anderson, P. (1985). Technological discontinuities and organizational environments. *Administrative Science Quarterly*, 31(3), 439-465.
- Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2006). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). 2003-2012 İstatistiki Göstergeler, Ankara, No: 3361.
- Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı (2013). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Van de Ven, A.H., Polley, D.E., Garud, R. ve Venkataraman, S. (1999). *The Innovation Journey*. New York: Oxford University.
- What's Development?*. <http://www.comh-lamh.org/issues-to-consider/what-is-development/>. Erişim Tarihi: 13.11.2014.
- Yeşilirmak, U. İ. (2010). Sosyal yardım alanında bilişim teknolojilerinin kullanımı: Örnekleme model sosyal yardım bilgi sistemi. Sosyal Yardım Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Ed: Bülent Özçelik). Ankara: Nika Yayınevi.

6284 Sayılı Kanun Uygulamaları İzleme Raporu. https://www.morcati.org.tr/attachments/article/255/6284_Kanun_Uygulamalari_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 10.11.2014.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. http://www.aile.gov.tr/data/5404eb05369dc3119090f853/6284_sayili_yonetmelik.pdf. Erişim Tarihi: 10.11.2014.

Derleme

SOSYAL ADALET, SOSYAL HİZMETLER VE BÜTÇE

Social Justice, Social Services and Budget

Hüsamettin Çetin*

*Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

1961 Anayasası ile ilk defa kabul edilen sosyal devlet ilkesinin unsurlarından biri, sosyal adaletin sağlanmasıdır. Sosyal adaletin sağlanmasında gelir dağılımının dengeli bir biçimde gerçekleşmesi yanında, bireylerin toplumdaki kaynaklara ve fırsatlara eşit bir biçimde erişebilmeleri önem taşımaktadır.

Sosyal hizmetler, sosyal adaletin hayata geçirilmesinde önemli bir işlev görmektedir. Bir ülkede sosyal hizmetlere ayrılan kaynaklar, gelirin dengeli dağılımında önemli bir yer tutar. Sosyal hizmet mesleğinin de temeli ve nihai hedefi insan hakları ile birlikte sosyal adaletin sağlanmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları mikro, mezo ve makro düzeydeki mesleki uygulamalarında, sosyal adaletin gerçekleşmesini hedef alır.

Bu çalışmada, sosyal adalet bağlamında sosyal hizmetler ve bütçe ilişkisi incelenmiş, bir yönetim işlevi olarak kabul edilen ve sosyal hizmet mesleğinin de makro uygulama etkinliği içinde yer alan bütçelemede, sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevleri ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal adalet, sosyal hizmetler, bütçe, sosyal hizmet uzmanı

ABSTRACT

One of the components of social state principle, adopted with 1961 Constitution for the first time, is to secure social justice. Equal access of people to resources and opportunities as well as a balanced income distribution is important for securing social justice.

Social services can have an important function of securing social justice. Resources allocated to social services are fundamental for a balanced income distribution. The foundation and ultimate goal of social service profession are to secure social justice along with human rights. Social workers seek to secure social justice in their micro, mezo and macro social work practices.

In this study, the relations between social services and budget within the context of social justice have been discussed and also the role and function of social workers in budgeting regarded as a management function and also a part of macro practice activities have been dealt with.

Keywords: Social justice, social services, budget, social worker

GİRİŞ

Türkiye’de sosyal devlet ilkesi, ilk defa 1961 Anayasası’nda yer almış ve 1982 Anayasası’nda da korunmuştur. 1982 Anayasası’na göre, Türkiye Cumhuriyeti demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir (Md. 2). Vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenecek sosyal hukuk devleti, “insan onuru”nun korunmasını amaçlar ve bunun için sosyal adaleti sağlamaya çalışır; güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak eşitliği,

sosyal adaleti sağlar ve toplumsal dengeleri gözeter.^{1*}

Anayasa Mahkemesinin bu Karar'ında da vurgulandığı gibi, sosyal hukuk devletinin unsurlarından biri, sosyal adalet ilkesidir. Barker (1999: 451)'a göre sosyal adalet, toplumun tüm bireylerinin aynı temel haklara, korunmaya, fırsatlara, yükümlülükler ve sosyal yardımlara sahip olduğu ideal bir durumdur. Bell (1977: 3)'e göre, kaynakların eşit dağıtıldığı ve bütün üyelerinin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan güvende olması durumunda, bir toplumun adil olmasından söz edilebilir (Akt., Sunal, 2011: 285). Sosyal adalet; tüm insanların eşit değere ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek eşit haklara sahip olmasını, yaşam şansları ve fırsatların mümkün olduğunca yayılmasını, haksız eşitsizliklerin azaltılmasını ve mümkünse ortadan kaldırılmasını kapsar (Craig, 2002: 671). Sen'e göre eşitliği ölçmek için bireysel fayda veya mal ve hizmetler uygun kriterler değildir; eşitlik yapabilirlikler alanında ölçümlidir (Yuncu, 2005: 2). "Yapabilirlik, bireyin ne olmak ve ne yapmak istediğine ilişkin değerleri ve seçişleri; bir anlamda kişinin varolabilme imkanlarıdır" (Kirmanoğlu, 2005: 26).

Sosyal hizmet mesleği, insan hakları ilkesi ile birlikte sosyal adaleti temel alır (Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği 2001; Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu, 2001). Sosyal hizmet uzmanları, genel olarak topluma ve çalıştıkları bireylere karşı, sosyal adaletin tanıtılması sorumluluğunu taşırlar

(<http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>).

Sosyal adalet ilkesi, eldeki değerlerin toplum içinde adaletli dağılımını gerektirir. Sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ise, öncelikle ekonomide büyümenin sağlanması ve toplumun kalkındırılması ve gelirin belirli bir azınlığın elinde toplanması yerine toplumsal kesimler arasında dengeli bir biçimde bölüştürülmesi ile olanaklıdır (Gözübüyük, 1993: 142-143; 2000: 26; Sezen, 1999: 37). İktisat disiplini içinde adalet teorileri ile ilgili iki temel yaklaşımdan biri adil bir toplumun ortaya çıkması için (üretim ve bölüşüme ilişkin) toplumsal kuralların ve kurumların işleyiş süreçlerinin adil olması, diğeri ise adil bir toplum için sonuçların adil olmasının gerekli görülmesidir (Kirmanoğlu, 2005: 28).

Sosyal adaletin sağlanmasında gelir dağılımı önemli bir yer tutar. Koray'a göre Devlet tarafından kamu hizmeti olarak sağlanan sosyal hizmetler -eğitim, sağlık, konut politikaları, sosyal yardımlar- gelir dağılımını doğrudan ve dolaylı olarak etkiler. Sosyal hizmetlerin bir kısmı bir ödeme yapmaksızın kişilerin yaşama düzeylerinde ve toplumsal statülerinde bir iyileştirme sağlarken, bir kısmı da küçük bir katkı payı karşılığında kişiye daha iyi yaşama olanağı sağlamaktadır (2008: 304).

Gelirin yeniden dağılımı, bütçenin çağdaş ilkeleri arasında yer almaktadır. Gelirin yeniden dağılımında önemli bir yer tutan sosyal hizmetlerin hukuki dayanağı ise Anayasa'da yer alan sosyal haklardır. 1982 Anayasası'nın 65 nci maddesinde, Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları, "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin

1 * Anayasa Mahkemesi'nin 26 Haziran 2012 tarih ve 2011/136 Esas ve 2012/72 Karar sayılı kararı.

amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” biçiminde hüküm altına alınarak belirlenmiştir. Bu madde ile Devlet, sosyal haklar ile ilgili görev ve sorumlulukların yerine getirilmesini, belli şartlara bağlayarak kabul etmektedir.

Devlet tarafından iktisadi ve sosyal ödevlerin, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirilmesinde, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması ön plana çıkmaktadır. Kalkınma planları ve programlarında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının bu ilkeler çerçevesinde elde edilmesi ve kullanılması, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun amaçları arasında yer almaktadır (Md. 1). Karataş'a göre de, genelde kaynakları kıt olan ve sosyal refah hizmetlerine ayrılan payın sınırlı olduğu ülkemizde, geliştirilecek sosyal hizmet programlarının ekonomik olması büyük önem taşımaktadır (1995: 2).

Sosyal hizmet programları ise, bütçeler ile hayata geçirilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal refah kurumlarına ait bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde, farklı disiplinlerden meslek elamanları ile birlikte ekip çalışması içinde, gerek yönetici gerekse meslek elemanı olarak görev alır.

Bu çalışmada, sosyal adalet bağlamında sosyal hizmetler ile bütçe ilişkisi incelenmiş, sosyal hizmet mesleğinin makro uygulama etkinliği içinde yer alan sosyal refah kurumlarına ait bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevleri ele alınmıştır.

Sosyal Hizmetler, Gelir Dağılımı ve Bütçe

Sosyal hizmetler geniş anlamıyla eğitim, sağlık ve sosyal güvenliği (sosyal sigortalar ve sosyal hizmet alanları) kapsamakta; dar anlamda ise özel gereksinim gruplarını tanımlamaktadır (Tomanbay, 1999: 238-239). Sosyal hizmetler çeşitli plan, program ve bütçeler aracılığıyla uygulanmaktadır.

Gulick ve Urwick tarafından, her bir işlevin İngilizce baş harflerinden hareketle geliştirilen “POSDCORB” kapsamında, yönetimin temel işlevlerinden biri bütçe, bütçeleme (budgeting) dir (Akt., Ergun, 2004: 211). Sosyal hizmet uzmanlarınca gerçekleştirilen yönetsel işlevler; kurum ve program hedeflerini oluşturmayı, toplulukta sosyal koşulları analiz etmeyi, kararlar almayı, personeli yönetmeyi, örgütsel yapıyı oluşturmayı, mali işleri yönetmeyi ve kurum için fon sağlamayı içermektedir (Zastrow, 2013: 14). Yönetimin ortak işlevlerinin bir bütün olarak amaçlar doğrultusunda işlerliğe kavuşturulması, sosyal hizmetin müdahale stratejileri açısından önem kazanmakta ve kurumsal değişme ve gelişmelerin sağlanmasında etkili olmaktadır (Kut, 1988: 120). Bir yönetim işlevi olarak kabul edilen bütçe, aynı zamanda sosyal hizmet mesleğinin de makro uygulama etkinliği içinde yer almaktadır.

Bütçenin çağdaş işlevlerinden biri, gelirlerin yeniden dağılımı işlevidir. Mutluer ve arkadaşlarına (2006: 80) göre, ülkelerin düzeyli ve istikrarlı bir yaşam sürmesindeki önemli hususlardan biri ülkenin milli gelirinin insanca yaşanır bir düzeye gelmesi, diğeri ise millî gelirin hakkaniyete uygun olarak paylaşılmasıdır. Ataç (2000: 33)'a göre, bir

ekonomide gelir dağılımı dengesizliği kamuoyunda huzursuzluk yaratır, sosyal barışı bozar. Sosyal barış ise, refah devletini gerçekleştirmenin ve iktisadi kalkınmanın bir koşuludur.

Sosyal hizmetlerin belirgin işlevlerinden biri, gelir dağılımını düzenleme araçlarından birisi olmasıdır. Devlet barış, huzur ve adaletin sağlanması gibi zorunlu işlevlerin yerine getirilmesi amacıyla çeşitli gruplar arasında yeniden gelir dağıtıcı harcamalar yapmak durumundadır. Devletin yaptığı bu hizmetler ve harcamalardan yararlanma durumunda olanlar, yeniden gelir dağılımında önemli bir etkiye sahiptir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001: 12).

Bu çerçevede, sosyal hizmetlere ayrılan bütçeler ve harcamalar, gelirin dengeli dağılımında önemli bir yer tutmaktadır.

Gelir Dağılımı ve Sosyal Hizmetler İle İlgili Bazı Harcamalara Genel Bir Bakış

Gelir dağılımı ile ilgili yapılan çalışmalardan biri gelir gruplarının sınıflandırılarak milli gelirden alınan payların belirlenmesi, diğeri ise Gini katsayısıdır.

Aşağıdaki çizelge 1'de Türkiye'de gelir gruplarının 2006, 2009 ve 2012 yıllarında toplam gelirden aldıkları yüzdelere sunulmuştur.

Türkiye'de, gelir gruplarının milli gelirden aldıkları paylar 2006 ve 2012 yılları itibarıyla karşılaştırıldığında; en yoksul birinci yüzde 20'lik grubun milli gelirden aldığı pay 2006'da %5,8 iken, bu oran 2012'de %6,5'e yükselmiştir. En zengin beşinci yüzde 20'lik grubun milli gelirden aldığı pay ise 2006'da %46,5 iken, bu oran 2012'de %45'e düşmüştür. Buna rağmen, 2012 yılında en zengin

Çizelge: 1 Türkiye'de Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar

(Yüzde)

	2006	2009	2012
Birinci Yüzde 20 (En Yoksul)	5,8	6,2	6,5
İkinci Yüzde 20	10,5	10,7	11,0
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,3	15,6
Dördüncü Yüzde 20	22,1	21,9	22,0
Beşinci Yüzde 20 (En Zengin)	46,5	46,0	45,0
TOPLAM	100	100	100

Kaynak: 2014 Yılı Programı, s. 121

beşinci yüzde 20'lik grubun, milli gelirin yaklaşık yarısına (%45) sahip olduğu görülmektedir.

2006 yılında en zengin yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın 8,1 katı iken, bu pay 2011 yılında 7 kat seviyesine düşmüştür. 2003 yılında, AB-25 ortalamasında ise en zengin yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 4,6 katıdır (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013: 42; Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018: 42-43). Türkiye'de en düşük ve en yüksek gelir grubu arasındaki fark küçülmüştür. Ancak, 2005 yılındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2006) araştırmasına göre, %10'luk dilimlere bakıldığında, en zengin ve en yoksul kesim arasındaki fark 13,7 kata, %5'lik dilimlere göre de 24 kata çıkmaktadır (Koray, 2008: 456).

Bir (1)'e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliğinde artış, sıfır (0)'a yaklaştıkça azalış gösteren Gini katsayısı; Türkiye'de 2002 yılında 0,44 iken (2010 Yılı Programı: 210), 2012 yılında 0,38'e gerilemiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018: 42). Böylece, on yıllık bir sürede, Gini katsayısının düşüş eğilimine girdiği görülmektedir.

Koray'a (2008: 456) göre, Türkiye'de gelirin adaletsiz dağılımının gerisindeki birçok etmenin arasında tarım kesimindeki yoksullaşma, kentlerdeki işsizlik, gerçek ücretlerin alım gücündeki düşme ve vergi adaletsizliği yer almaktadır.

Türkiye, OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk olan ülkelerden biridir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin ve gelir yoksulluğunun yüksek olması,

toplumun bazı kesimlerinin sosyal dışlanmaya maruz kalmasına yol açmakta, toplumda sosyal adalet ve dayanışma kültürünü zayıflatmakta ve bir takım sosyal sorunlara ortam hazırlamaktadır (2010 Yılı Programı: 209-210). Bu bağlamda, gelir dağılımında önemli bir yere sahip olan sosyal politikalara yönelik harcamaların, OECD ve AB ülkelerindeki durumuna yakından bakılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Aşağıdaki çizelge 2'de OECD ülkeleri arasında seçilmiş bazı ülkelerin *kamu sosyal harcamalarının* GSYH içindeki oranları sunulmuştur.

Çizelgede 2'de görüldüğü üzere, OECD ülkelerinde kamu sosyal harcamaları 1980 yılında GSYH'nın %16'sı iken, bu oran 2005'te %20,5'e yükselmiştir. Castles (2001)'e göre de, bazı gelişmiş OECD ülkelerinde *toplam kamu harcamalarının* GSYH içindeki payı, 1980'lerin ortasından 1990'ların ikinci yarısına kadar düşse de, *kamu sosyal harcamalarının* GSYH içindeki oranı azalmamıştır (Akt., Buğra ve Adar, 2007: 11).

1980 yılında İspanya (%15,5), OECD ülkeleri ortalamasının (%16) altında iken, 2005 yılında (%21,2) bu ortalamayı (%20,5) aşmıştır. Macaristan da 2005 yılında %22,5 oranı ile OECD ortalamasının üzerinde bir orana sahiptir. Türkiye'nin *kamu sosyal harcamalarının* GSYH içindeki oranı 1980 yılında yüzde 4,3 iken, bu oran 1990'da 8,2'ye, 1999'da 13,2'ye ve 2005'te de 13,7'ye yükselmiştir. Ancak, tablodaki yıllar itibarıyla, Türkiye'nin *kamu sosyal harcamalarının* oranı, OECD ülke ortalamasının belirgin bir şekilde altında kalmıştır.

Çizelge: 2 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Kamu Sosyal Harcamalarının GSYH'ya Oranları (Yüzde)

	1980	1985	1990	1995	1999	2005
Fransa	20,8	26	25,1	28,6	29	29,2
Almanya	22,7	23,2	22,3	26,5	26,3	26,7
Yunanistan	10,2	16	16,5	17,3	19,2	20,5
Macaristan	-	-	-	-	21,1	22,5
İtalya	18	20,8	19,9	19,9	23,3	25
İspanya	15,5	17,8	19,9	21,4	20,3	21,2
İsveç	27,1	29,4	30,2	32,1	29,8	29,4
Türkiye	4,3	4,2	8,2	7,5	13,2	13,7
Birleşik Krallık	16,7	19,8	17	20,2	19,1	21,3
OECD-Toplam	16	17,7	18,9	19,9	19,7	20,5

Kaynak: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook-2009/public-social-expenditure_factbook-2009-graph138-en;jsessionid=16wejbkbjdtsc.delta

Türkiye'de eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarını^{2*} içeren *sosyal harcamaların* GSYH'ya oranı 2007'de %14,8, 2008'de %15, 2009'da %17,3, 2010'da %17,1, 2011'de %16,8 ve 2012'de ise %17,6'dır (2014 Yılı Programı: 54-55).

Aşağıdaki çizelge 3'te ise Avrupa Birliği ülkeleri arasında seçilmiş bazı ülkelerin *sosyal harcamalarının* GSYH içindeki oranları sunulmuştur (Yentürk, 2012: 41):

2 * Sosyal koruma harcamaları; emekli aylıkları ve diğer ödemeleri, sosyal yardım ve primsiz ödemeleri, doğrudan gelir desteği ödemelerini kapsamaktadır. Kamu sosyal harcamalarını oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının neleri kapsadığı için bakınız: 2014 Yılı Programı, s. 54.

Çizelge 3'te görüldüğü üzere, AB(27) ülkelerinin *sosyal koruma harcamalarının*^{3*} ortalamasının GSYH'ya oranı 2006 yılında %26,6 iken, bu oran 2009 yılında %29,5 olmuştur. Türkiye'nin *sosyal koruma harcamalarının* oranı ise 2006 yılında %11,0 iken, bu oran 2009 yılında %13,5'e yükselmiştir. Ancak, bu yükselişe rağmen, Türkiye'nin *sosyal koruma harcamalarının*, GSYH içindeki oranı hem AB(27) ortalamasının hem de

3 * Uluslararası alanda *sosyal koruma harcamaları* için birincisi AB'nin kullandığı ESSPROS, ikincisi OECD'nin kullandığı Sosyal Harcamalar Veri Tabanı (SOCX) yöntemidir. Bu iki yöntem arasındaki en önemli farklılık ise SOCX'in eğitim harcamalarını da sosyal koruma harcamaları içine dahil etmesidir (Yentürk, 2007: 11).

Çizelge: 3 Seçilmiş Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinin Sosyal Harcamalarının GSYH'ya Oranları (Yüzde)

	2006	2007	2008	2009
Fransa	30,9	30,6	31,0	33,1
Almanya	28,9	27,8	28,0	31,4
Yunanistan	24,7	24,8	26,3	28,0
Macaristan	22,5	22,7	22,9	23,4
İtalya	26,6	26,7	27,8	29,8
İspanya	20,5	20,7	22,1	25,0
İsveç	30,4	29,2	29,5	32,1
Birleşik Krallık	26,0	23,3	26,3	29,2
Bulgaristan	14,2	14,1	15,5	17,2
Romanya	12,8	13,6	14,3	17,1
Türkiye	11,0	11,5	11,6	13,5
EU-27	26,6	25,7	26,7	29,5

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

Türkiye verileri için bkz. Tablo 16, s. 37

Romanya, Bulgaristan, Macaristan gibi ülkelerin oranlarının altında kalmıştır.

Güney Avrupa refah rejimine ait özelliklerin çoğunu taşıyan Türkiye'de refah rejimi sistemi, öncelikle aile dayanışmasını esas almakta, Devlet harcamalarının ancak çok küçük bir kısmı sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlara yönelmektedir. Böylece Devlet insanların temel ihtiyaçlarını karşılama ve risk durumlarıyla baş etme biçimlerini belirleyen önemli bir aktör olarak ortaya çıkmamaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 14, 45; Buğra, 2001: 29).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu ve belediyeler gibi kuruluşlar tarafından yapılan *kamu sosyal yardım harcamalarının* GSYH'ya oranı 2009'da %1,37, 2010 ve 2011 yıllarında %1,18 ve 2012'de ise %1,12'dir (2014 Yılı Programı: 122-123).

Türkiye'de *sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamalarının*,^{4*} gayri safi yurtiçi

4 * Sosyal hizmet ve sosyal yardım harcamaları:

hasıla içindeki oranları 2006'da %0,50, 2007'de %0,52, 2008'de %0,56, 2009'da %0,77 2010'da %0,78 ve 2011'de %0,94'tür (Yentürk, 2012: 37). Coşkun ve arkadaşlarına göre *sosyal yardım ve hizmetlere* ayrılan kaynak 2010 yılında 15 milyar 162 milyon TL. ve bu kaynağın gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı ise %1,38'dir (2011: 138). Angel-Urdinola ve arkadaşlarına (2009: 5) göre, OECD ve AB ülkelerinde *sosyal yardım ve hizmetlere* ayrılan kaynağın GSYH'ya oranı %2,5 ile %3 arasındadır (Akt., Coşkun ve diğ., 2011: 138).

Aşağıdaki çizelge 4'te 2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan ASPB, genel bütçe ve merkezi yönetim bütçe başlangıç ödenekleri ile ASPB bütçesinin genel bütçe ve merkezi yönetim bütçesi içindeki oranları sunulmuştur.

Çizelge 4'te görüldüğü üzere, ASPB bütçe başlangıç ödeneğinin, genel bütçeli idarelerin toplam bütçe ödenekleri içindeki oranı 2012'de %2,6, 2013'te

%3,7 ve 2014'te ise %4'tür. 2012-2014 yılları arasında ASPB bütçe başlangıç ödeneklerinin, genel bütçeli idarelerin toplam bütçe ödenekleri içindeki oranları artmıştır. ASPB, genel bütçeli idareler arasında, bütçe büyüklüğü açısından 2012'de 11 inci, 2013'te 7 nci ve 2014'te ise 6 ncı sıraya yükselmiştir. ASPB bütçe başlangıç ödeneğinin, merkezi yönetim bütçesi (Hazine yardımları ve gelirlerden ayrılan pay hariç) içindeki oranları da, genel yönetim bütçe içindeki oranlara yakındır.

Sosyal Adalet, Bütçe ve Sosyal Hizmet Mesleği

Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (IFSW)'na göre, sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinden biri "insan hakları ve insan onuru", diğeri ise "sosyal adalet"tir. "Sosyal adalet dair tüm değerlendirmelerin altında, her insanın doğal olarak değerli olduğuna dair temel inanç yatmaktadır" (Sheafor ve Horejsi, 2014: 42).

Toplumda risk altındaki nüfus ve incinebilir grupların varlığı, sosyal hizmet uzmanlarının iktisadi ve sosyal adaleti geliştirmek için, sosyal değişim

(a) Merkezi yönetim sosyal hizmet ve sosyal yardım, (b) SGK 2022 Sayılı Kanun ödemeleri ve (c) SYDTF'den oluşmaktadır.

Çizelge: 4 ASPB Bütçesinin Genel Bütçe ve Merkezi Bütçe İçindeki Oranı (2012-2014)

(TL.)

	ASPB Bütçesi (1)	Genel Bütçe (2)	Merkezi Yönetim Bütçesi (3)	Oran (%) (1/2)	Oran (%) (1/3)
2012	8.841.173.000	344.512.858.921	350.948.317.871	2,6	2,5
2013	14.732.738.500	396.705.004.350	404.045.669.000	3,7	3,6
2014	17.024.807.000	428.396.493.000	436.432.901.000	4,0	3,9

Kaynak: 2012, 2013 ve 2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları

faaliyetlerini yürütmelerini gerektirir. Sosyal hizmet uzmanlarının amaçları arasında kaynakların eşit dağılımının sağlanması da yer almaktadır (Boyle ve diğ., 2006: 69). Sosyal hizmet uzmanları, toplumsal yapının adaletsiz koşullarını değiştirmek için çabalar ve özellikle toplumun en muhtaç üyelerine karşı hassastır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 61). Sosyal ve ekonomik adaletin geliştirilmesi için bilgiye, mesleki değerlere ve uygulama becerilerine sahip olunmalıdır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999; akt., Duyan, 2010: 49).

Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarını; mikro (birey ile bire bir çalışma), mezo (aile ve diğer küçük gruplarla çalışma) ve makro (devlet, örgütler ve topluluklarla çalışma, yasalarda ve sosyal politikadaki değişikliklerin araştırılması) düzeyde gerçekleştirir (Zastrow, 2013: 9; Sheafor ve Horejsi, 2014: 28). Sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarını ise kamu, sivil toplum örgütleri ve özel sektörde görev alarak yürütür.

Avrupa'da sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu kamu kuruluşlarında görev yapmaktadır (Agten, 2005: 8). Bu durumun, Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek, yanlış olmayacaktır. Kut (1988: 75-76)'a göre, sosyal hizmet mesleğinin temel unsurlarından biri "kurum" dur. Sosyal hizmet uygulaması, hizmet kurumları içinde yer alır. Müracaatçı sistemlerine en üst düzeyde hizmet sunacak sosyal hizmet uzmanları, öncelikle kurumun yapısı ve fonksiyonlarını anlamalı ve bunların nasıl uygulanacağını bilmelidir. Bu, kurum politikasının değişim sürecine aktif katılım için gereklilik arz etmektedir. Sheafor ve Horejsi (2014: 66-67)'ye göre de, sosyal hizmet uzmanları, bir

organizasyon ya da kurumun mali, yönetsel ve örgütsel olarak hizmet sunumu hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Sosyal refah programları giderek karmaşık bir hal almakta, buna paralel olarak da, kaynakların rasyonel kullanılmasının önemi artmaktadır. Sosyal refah kurumlarının verimli bir işleyişe sahip olabilmeleri için parasal ve sosyal tahsislerin nasıl sağlandığının, sosyal önlemlerin ne yönde alındığının, hizmetlerde hangi stratejilerin benimsendiğinin ve finansman yöntemlerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir (Kut, 1988: 119-120).

Bu çerçevede Zastrow (2013: 124)'a göre, sosyal hizmet uzmanlarına, gerek çalıştıkları gerekse etkileşim içinde oldukları kurum ve örgütleri mali yönden analiz ederken, faydalı olacak bazı sorular şunlardır: "Geçmiş yılda bu kurumun hizmetlerinin masrafları ne kadar olmuştur?", "Her programda ne kadar para harcanmıştır?", "Kurumun mali kaynakları nelerdir?" ve "Her kaynaktan ne kadar ve yüzde kaç oranında fon alınmaktadır".

Kurumsal hizmetlerin sunulması için ihtiyaç duyulan parasal kaynaklar; fon, resmi bütçe ya da özel katkılardan oluşur. Her kurumun politikası, yapısı, işlemleri ve esnekliği, fonun kaynağı ve miktarı ile belirlenir. Fonlar, genel olarak hiç bir zaman, uzmanların karşılaşmak istedikleri talepler için yeterli değildir. Bu nedenle kurumların, gerçek ihtiyaçlar arasında rasyonel bir seçim yapması gerekmektedir (Kut, 1988: 75-76).

Bu bağlamda, sosyal hizmet mesleğinin makro düzey uygulama etkinliklerinden biri, organizasyon düzeyinde "bütçelemeye katılma", topluluk

düzeyinde “kuruluşlar arası fikir birliği sağlama ve uygulama”, toplumsal düzeyde (politikayla ilgili) “tanıklık” etmedir. Bir diğer etkinlik ise; organizasyon düzeyinde “ödenek hazırlama”, topluluk düzeyinde “müracaatçı ihtiyaçları için savunuculuk”, toplumsal düzeyde (politikayla ilişkili) “yasal ve düzenleyici yapıları etkilemek için çalışma” yapmaktır (Alle-Corliss ve Alle-Corliss, 1999: 207-209).

Bütçenin hazırlanması, sosyal hizmet uzmanlarının planlı değişim sürecinde, dolaylı uygulama için ihtiyaç duyduğu teknik ve ilkelerden biridir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 450-452). Kirst-Ashman ve Hull (1999)’a göre de, sosyal hizmet uzmanlarının örgütlerle ve toplumla sosyal hizmet uygulaması yapabilmesi için ihtiyaç duyulan dolaylı becerilerden biri fon ve bütçe oluşturmaktır (Akt., Duyan, 2010: 87-88).

Sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaletin işleyişine zarar getirebilecek sosyal politika uygulamaları ve hedefleri karşısında radikal, eleştirel ve muhalif bir duruş sergilemelidir (Tuncay ve Erbay, 2006: 58). Bu yaklaşım, sosyal refah kurumları ile ilgili bütçelerin hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi sürecinde de benimsenmelidir.

Bu bağlamda, sosyal hizmet alanındaki çeşitli meslek elemanları bütçe teklifinin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinde ya hizmet ettikleri kurumların ilgili birimlerindeki görevleri gereği ya da meslek örgütleri/sivil toplum örgütleri içinde gönüllü olarak, hem ilgili politikaların oluşturulması sürecinde hem de bütçenin her aşamasında yer alır.

Politika oluşturma sürecine katılım, Kalınma Planları kapsamında oluşturulan

“Özel İhtisas Komisyonları”nda yer alma ile siyasi partilerin “Parti Programları” ve bütçenin oluşmasına dayanak oluşturan “Hükümet Programları”nın hazırlanmasında hizmet sunulan gruplar için savunuculuk yapma, kamuoyu oluşturma, lobi yapma biçiminde kendini gösterebilir.

Bu rol ve işlevler, aynı zamanda hem bütçe teklifinin hazırlanması, hem de bütçenin TBMM aşamasında gerek partilere gerekse Bütçe ve Kesin Hesap Kanun Tasarılarının görüşüldüğü Plan ve Bütçe Komisyonu üyelerine yönelik olarak yerine getirilir.

Politikaların uygulama aracı olarak işlev gören bütçeler, teklifin hazırlanması, kabul edilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve izlenmesi aşamaları olarak bir bütün olarak görülmeli ve ele alınmalıdır. Bu kapsamda, sosyal hizmet ve yardım, sosyal güvenlik, sağlık, çocuk, gençlik, engelli vb. alanlarda sosyal harcamaların artırılması ve etkin kullanımını savunan ve kamu harcamamaları ile ilgili bilgilerin yayılması, şeffaflaşması ve herkes tarafından ulaşılabilir olması için çalışan sivil toplum örgütlerinden biri “Kamu Harcamalarını İzleme Platformu” dur.^{5*} Yükarıda adı geçen hizmetten yararlanan grupların da, gerek kendileri tarafından oluşturulan/oluşturulacak sivil toplum örgütleri, gerekse Kamu Harcamaları İzleme Platformu gibi daha üst örgütlenmelerde yer alarak, adil bütçelerin hazırlanması ve sosyal harcamaların artırılmasında etkili olunabilir.

5 * Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.kahip.org>
<http://www.kamuharcamalariniizlemeplatformu.org>

SONUÇ

Sosyal hukuk devletinin unsurlarından biri olan sosyal adaletin sağlanmasında, gelirin dengeli dağılımı önemli bir yer tutar. Bunun için sosyal hizmetlere ayrılan kaynaklar ve harcamalar, gelirin yeniden dağılımında etkili olmaktadır.

Türkiye’de, son yıllarda gerek gelir dağılımı ile ilgili göstergelerin iyileşme eğilimine girmesi gerekse sosyal hizmetler ile ilgili harcamaların hem miktarının, hem de GSYH içindeki oranlarının artması, gelirin dengeli dağılımı açısından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, 2012 yılında, en zengin yüzde 20’lik grup, neredeyse milli gelirin yarısına (%45) sahiptir. Ayrıca, Türkiye’de sosyal hizmetler ile ilgili yapılan harcamalar, gerek OECD gerekse Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktadır.

Sen (2000)’e göre, bir ülkede eşitsizliği azaltmak için gelirin yeniden bölüşümü yeterli değildir. Bunun yanında, yeteneklerin de yeniden dağıtılması gerekir. Toplumdaki bütün insanlar haklara, kaynaklara ve fırsatlara erişim açısından yeterli kılınmalıdır (Akt., Sunal, 2007). Sosyal hizmetler için bütçeden ayrılan payın artırılması, hiçbir zaman sunulan sosyal hizmetin kapsamı, kalitesi ve etkinliğinin tartışılmasını ikinci planda bırakmamalıdır (Yentürk, 2012: 7). Marshall (2006: 31)’a göre, sosyal hizmetlerin genişlemesi, özellikle bir gelir eşitleme aracı değildir. Böyle olabilir de, olmayabilir de. Önemli olan, medeni hayatın somut dayanaklarının genel olarak genişlemesi, riskin ve güvensizliğin hafifletilmesi, her seviyede eşitsizliklerin azaltılmasıdır (Akt. Buğra, 2010: 66).

Sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinden biri olan sosyal adalet; (a) negatif ayrımcılıkla mücadele, (b) farklılıkları tanımak, (c) kaynakların eşit dağıtılması, (d) haksız politika ve uygulamalarla mücadele etme ve (e) dayanışma içinde çalışma’yı içerir (<http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>). Sosyal hizmet uzmanları mikro, mezo ve makro düzeydeki mesleki uygulamalarında, insan hakları ile birlikte sosyal adaletin gerçekleşmesini hedef alır.

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesindeki önemli araçlardan biri olan bütçeleme işlevi, aynı zamanda sosyal hizmet mesleğinin de makro düzeydeki uygulama etkinliklerinden birisidir. Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanları, diğer meslek elemanları ile birlikte, gerek devletin içinde kamu personeli, gerekse meslek örgütleri ve çeşitli sivil toplum örgütlerinde gönüllü olarak, bir taraftan kurumların politikaları ve işlevleri, diğer taraftan mesleki değer, ilke ve teknikler kapsamında sosyal refah kurumlarının bütçelerinin hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecine katılır. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları, gerek hizmet sundukları müracaatçı gruplarının gereksinimlerinin karşılanması gerekse adil bir bütçe yapısının oluşması amacıyla yönetici, araştırmacı, savunucu, sosyal değişim ajanı vb. rolleri ve bu roller ile ilgili işlevleri yerine getirir.

KAYNAKÇA

Agten, J. (2005). Social Work in Europe. Çoban, A. i. ve Arslanoğlu, H. K. (Yayına Hazırlayanlar). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2004, Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları İhtiyaçlar ve Sorunlar, Alanya 4-6 Kasım 2004, Konferans ve Bildiriler* (s. 11-20). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.

- Alle-Corliss, L. ve Alle-Corliss, R. (1999). *Advanced Practice in Human Service Agencies: Issues, Tend and Treatment Perspective*. USA: Wadsworth Publishing Company.
- 633 Sayılı "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname". (2011). *T. C. Resmi Gazete*, 27958 *Mükerrer*, 8 Haziran 2011.
- Anayasa Mahkemesi Kararı. Esas Sayısı: 2011/136, Karar Sayısı: 2012/72, *T. C. Resmi Gazete*, 28335, 26 Haziran 2012.
- Ataç, E. (2000). Bütçenin İşlevleri ve İlkele-ri. A. Ataç (Ed.). *Devlet Bütçesi* (s. 30-45). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 890, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 477.
- Barker, R. L. (1999). *The Social Work Dictionary* (4th ed.). Washington DC: NASW Press.
- 5018 Sayılı "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu". (2003). *T. C. Resmi Gazete*, 25326, 24 Aralık 2003.
- Boyle, S. W., Hull, Jr. G. H., Mather, J. H., Smith, L. L. ve Farley, O. W. (2006). *Direct Practice in Social Work*. USA: Pearson/Allyn&Bacon.
- Buğra, A. (2001). Ekonomik kriz karşısında Türkiye'nin geleneksel refah rejimi. *Toplum ve Bilim*, 89 YAZ, 22-30.
- Buğra, A. (2010). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (4. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra A. ve Keyder, Ç. (2003). *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan proje raporu. Erişim Tarihi: 06 Haziran 2015.
- http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/povreddoc/UNDP-TR-new_poverty.pdf
- Buğra, A. ve Adar, S. (2007). Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. Sosyal Politika Forumu. Nisan 2007.
- http://www.spf.boun.edu.tr/docs/SocialPolicyWatch_Rapor_TR_.pdf
- Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2014
- Coşkun, S., Güneş, S. ve Ortakaya, F. (2011). Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 129-158.
- Craig, G. (2002). Poverty, Social Work and Social Justice. *British Journal of Social Work*, 32, 669-682.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Yayın No: DPT:2593-ÖİK:65. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
- <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>
- Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2014
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No: 16.
- Ergun, T. (2004). *Kamu Yönetimi Kuram/Siyasa/Uygulama*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Gözübüyük, A. Ş. (1993). *Anayasa Hukuku* (4. bs). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türkiye'nin İdari Yapısı* (5. bs). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ders Kitapları Yayın No.12.
- <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/>
- Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2014
- <http://www.kamuharcamalariniizlemeplat-formu.org>; <http://www.kahip.org>
- Erişim Tarihi: 19 Haziran 2015
- [http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook-2009/public-social-ex-](http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook-2009/public-social-ex)

penditure_factbook-2009-graph138-en;jsessionid=16wejbkbjdtsc.delta

Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2014

2010 Yılı Programı. *T. C. Resmi Gazete*, 27379 *Mükerrer*, 17 Ekim 2009.

2014 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. *T. C. Resmi Gazete*, 28864 *Mükerrer*, 27 Aralık 2013.

2014 Yılı Programı. *T. C. Resmi Gazete*, 28809 *Mükerrer*, 2 Kasım 2013.

2012 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. *T. C. Resmi Gazete*, 28157 *Mükerrer*, 29 Aralık 2011.

2013 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu. *T. C. Resmi Gazete*, 28514 *Mükerrer*, 31 Aralık 2012.

Karataş, K. (1995). Sosyal Hizmetlerde Yatırım Politikaları: SHÇEK Örneği. Sosyal Hizmet Sempozyumu '95. 30. Yılında Sosyal Hizmet ve Geleceğe Yöneliş. Ankara: 22-24 Kasım 1995.

Kirmanoglu, H. (2005). Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine

Düşüncelerine Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye*

Araştırma Konferansları, Prof. Dr. Türkan Öncel'e Armağan. Sayı: 47, 21-30.

Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3. bs). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.

Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2006). *Bütçe Hukuku* (2. bs). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>

Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2014

Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku* (5. bs). Ankara: Yetkin Yayınları.

Sezen, S. (1999). *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 293.

Sunal, O. (2007). "Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar", Sosyal Politika Fişek Enstitüsü, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=65>

Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2014

Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 283-305.

Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler* (A. Bilgin, B. Kaynakaya, D. Gülmez, D. B. Çiftci, S. E. Türköz, F. Çoban, G. Çelik, H. Özen, O. Uraz, T. Uraz, Y. S. Oğuz, Çev.). D. B. Çiftci (Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.

Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi Yayınevi.

Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-69.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T. C. Resmi Gazete*, 17844, 20 Ekim 1982.

Yentürk, N. (2012). *STK'lar İçin Sosyal Kuruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yuncu, L. D. (2005). *İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Araştırma Raporu. Erişim: 06.06.2015, <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper4.pdf>.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmette Giriş* (A. Aykara, A. Beyazova, B. Y. Çakar, C. Evren, Ç. Karaca, D. B. Çiftci, E. Yıldırım, E. Bahşi, G. Albayrak, M. S. Birdal, S. Yağcıoğlu, S. Kurukafa, V. Yılmaz, Çev.). D. B. Çiftci (Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.

Derleme

SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNDE PROBLEME DAYALI ÖĞRENME YAKLAŞIMININ KULLANIMI

Usage of Problem Based Learning in Social Work Education

Seda ATTEPE ÖZDEN*
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN**

* Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık
Bilimleri Fakóltesi Sosyal Hizmet Bölümü

** Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimle-
ri Fakóltesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Probleme dayalı öğrenme, öğrencinin aktif katılımını sağlamayı amaçlayan yaklaşımlardan biridir. Bu yaklaşım, öğrencilerin analitik düşünme becerilerinin geliştirmesi ve farklı bakış açılarını kavramalarını hedeflemektedir.

Bu çalışmanın konusu, eğitimde öğrenciyi odak alan bir öğrenme yaklaşımı olan probleme dayalı öğrenmenin ne olduğunu ve sosyal hizmet eğitiminde nasıl kullanılabilirliğini ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle probleme dayalı öğrenmenin ne olduğu, probleme dayalı öğrenmenin sınıf ortamında nasıl kullanılacağına yer verilecektir. Sonrasında ise bu yaklaşımın sosyal hizmet eğitimine nasıl yansıtılabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Probleme dayalı öğrenme, sosyal hizmet eğitimi.*

ABSTRACT

Problem based learning is one of education approach aimes at ensuring the active participation of students. This approach aims at helping students to develop their analytical skills and understand different perspectives.

The purpose of this study is to demonstrate how to use problem based learning that is one of the learner centeredness approach, in social work education and explain, and what the problem based learning is all about. In this study, first, problem based learning will be explained and then how to use this approach in the classroom will be touched on. After that, this paper discusses how to reflect in social work education.

Keywords: *Problem based learning, social work education.*

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, gelişen ve değişen toplum sorunlarına çözüm bulmak; birey, aile ve toplum refahına katkıda bulunmak amacındadır. Bu amaçla yetiştirdiği meslek elemanları da toplum sorunlarına duyarlı, gelişime açık, değişen toplum koşullarını iyi analiz edebilen, düşünün ve sorgulayan insanlar olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının günümüz bilgi toplumlarında bilgiye ulaşabilen ve onu kullanabilen bireyler olarak yetiştirilmeleri bir gerekliliktir. Bu nedenle sosyal hizmet eğitimi de, çağın insan gereksinmesine cevap verebilecek düzeyde olmalıdır. Bunun yolu da sosyal hizmet eğitiminde öğrencinin de katkısını temel alan yeni yaklaşımların kullanılmasından ve

öğrenciye öğrenmenin öğretilmesinden geçmektedir.

Günümüzde Avrupa'daki pek çok üniversite tarafından kabul edilen Bologna süreci de öğrencinin öğretim sürecine aktif katılımını desteklemektedir. Öğrencinin katılımı, eleştirel düşünme, kuram ve uygulamayı bütünleştirme becerilerini geliştirme, bilgi ve becerinin farklı durumlarda nasıl kullanılacağını kavrama gibi noktalar öğrenciden beklenen aktif katılım içinde yer almaktadır. Eğitim kurumları bu aktif katılımı sağlamak amacıyla modüler eğitim yöntemini benimsemişlerdir. Modüler eğitimin temelinde ise öğrenci konunun öznesi olarak ne öğreneceğine ve nasıl öğreneceğine kendisi karar veren bir rol üstlenmektedir (İçağasıoğlu Çoban ve Polat Uluocak, 2011).

Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin eğitim sürecine aktif katılımı sağlamayı amaçlayan aktif öğrenme yaklaşımlarından biridir. Öğrenme sorumluluğunu eğitimciden alarak öğrenciye vermektedir. Buradaki temel amaç gerçek hayat olayları ile öğrenciyi karşılaştırarak öğrencinin konu hakkında tam bilgi sahibi olmadan problem çözme becerisini artırmak bir anlamda öğrenmeyi öğretmektir.

Probleme dayalı öğrenme, 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde Case W. Üniversitesi Medical School'da uygulanmıştır. Temellerini John Dewey'in görüşlerinden yapılarak yaşayarak öğrenme almaktadır. (Barrows ve Tamblyn, 1980; akt. Kaplan ve Korkmaz, 2001). 1960'lı yıllarda ise Kanada McMaster Üniversitesi'nde Howard Barrows tarafından tıp eğitimi alanında kullanılmıştır (Neufeld ve Barrows, 1974; Akt. Taşkesenligil ve diğ.).

Bunu izleyen yıllarda mühendislik, hukuk, eğitim bilimleri gibi farklı alanlarda bu yaklaşım uygulanmıştır. Sosyal hizmet eğitimi açısından da probleme dayalı öğrenme yaklaşımının uzun yıllardır kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak, küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilen 1980'li yıllardan günümüze kadar ekonomik ve sosyal alanda yaşanan değişimler sosyal hizmet mesleğini, uygulama alanlarını dolayısıyla eğitimi de değiştirmeye zorlamıştır ve zorlamaya da devam etmektedir.

Günümüzdeki neoliberal uygulamalar nedeniyle tüm dünyada ve ülkemizde sosyal politika ve sosyal hizmetler alanında ciddi daralmalar ve kısıtlamalar gündeme gelmektedir. Sosyal risklerle karşılaşma olasılığı bulunan gruplar için yürütülen hizmetlere ayrılan paylar gittikçe azalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında değişen müracaatçı profilinin ihtiyaçlarını karşılama noktasında sosyal hizmet uzmanlarının eskiye oranla daha yaratıcı, daha esnek ve sorun çözücü olması gerekmektedir. Bunun yolu da sosyal hizmet eğitiminin dinamik bir şekilde sürekli olarak kendini yenilemesi, öğrenci odaklı öğrenme yöntemlerinin ön plana alınmasından geçmektedir. Probleme dayalı öğrenme yöntemi de sosyal hizmet eğitimine dinamizm katabilecek ve öğrencinin alanda yaşanan sorunlar konusundaki farkındalığını artırmaya yardımcı olabilecek bir yöntem olarak önem taşımaktadır.

Probleme Dayalı Öğrenme

Günümüzde öğretimde geleneksel yöntem öğrenciye kavramı ifade eden sözcüğü vermek, kavramın tanımını yapmak, tanımın anlaşılması için kavramın ayırt edici özelliklerini belirtmek öğrencinin kavram ile ilgili ve kavram ile

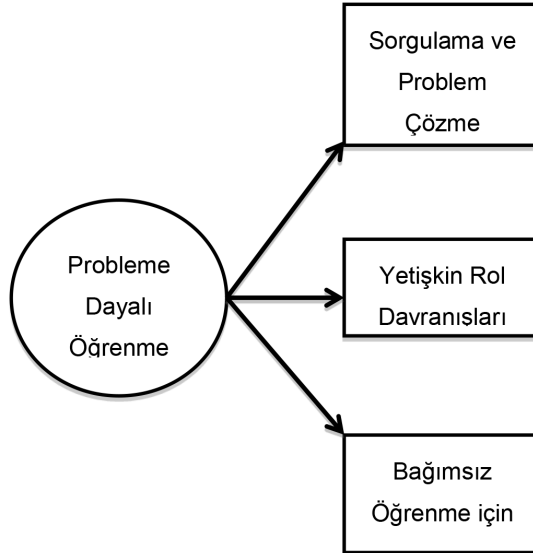
ilgili olmayan örnekler bulmasını sağlamak gibi basamaklardan oluşmaktadır. Bu yöntem kavramların öğretilmesinde başarılı olamamaktadır (Bayrak, 2007). Geleneksel yaklaşımların yerine günümüzde öğrenciyi merkeze alan çeşitli eğitim yaklaşımları kullanılmaktadır. Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı da eğitimde yenilikçi yöntemler arasında yer almaktadır.

Probleme dayalı öğrenme; küçük gruplar halinde öğrenmeyi temel alan, gerçek yaşam olaylarının öğrenciler tarafından analiz edilerek, öğrencilerin kendi kendine öğrenmesini sağlamayı hedefleyen bir eğitsel yöntemdir. Probleme dayalı öğrenmede öğretmen geleneksel öğretici rolünden çok bir yönlendirici gibi çalışmaktadır (Pearson, Wong, Ho, Wong, 2007; Lam, 2009). Probleme dayalı öğrenme, gerçek hayatta karşılaşılan sorunları tanımak, bunların öneminin farkında olmak, bu

sorunların nedenlerini anlamak, sorunları çözmek ve olası sorunları önceden gidermek amacına hizmet eden ve öğrenmenin tam ve yeterliliğe dayalı olmasını vurgulayan bir yaklaşımdır. (Demirel ve Arslan Turan, 2010).

Arends (2004)'e göre, probleme dayalı öğrenme, eğitimcilerin öğrencilerine yüklü miktarda bilgi aktarımına izin verecek şekilde tasarlanmamıştır. Bunun yerine probleme dayalı öğrenme, Şekil 1'de gösterildiği gibi, öğrencilerin düşünme, problem çözme ve entelektüel becerilerinin geliştirilmesini, gerçek ya da temsili durumların deneyimlenmesi yoluyla yetişkin rollerini öğrenmesini ve bağımsız, özerk öğrenciler olmasını amaçlamaktadır.

Şekilde de görüldüğü gibi, probleme dayalı öğrenme süreci sonunda, öğrencinin sorgulama ve problem çözme becerilerini artırmaları, yetişkin rol

Şekil: 1. Probleme Dayalı Öğrenme İçin Öğrenci Çıktıları (Arends, 2004: 393)

davranışlarını benimsemeleri ve öğrenmek için neye ihtiyaç duyduklarını kavramaları beklenmektedir.

Probleme Dayalı Öğrenmenin Sınıf Ortamına Taşınması

Probleme dayalı öğrenmenin sınıf ortamına taşınması, özellikle geleneksel eğitim yaklaşımını benimsemiş eğitimciler için zor olmaktadır. Arends (2004) probleme dayalı öğrenmenin sınıf ortamına aktarımı konusunda geliştirmiş olduğu modelde bunun nasıl gerçekleştirileceğini açıklamaktadır. Bu modele göre probleme dayalı öğrenmede beş aşama bulunmaktadır. Bunları sırasıyla açıklayacak olursak; birinci aşamada öğrencilerin probleme uyum sağlamaları, amaçların açıklanması ve öğrencilerin motive edilmesi yer almaktadır. İkinci aşamada öğrencilerin çalışmalarını düzene sokmalarına yardım etme bulunmaktadır. Üçüncü aşamada ise öğrencilerin hem bireysel hem de grup olarak gelişimlerini desteklemek için bilgiye erişimlerini kolaylaştırma ve yine öğrencileri motive etme bulunmaktadır. Dördüncü aşamada öğrencilerin hazırladıkları somut çıktılarının oluşturulmasına yardım etme ve bunların sınıf ortamında paylaşımını destekleme süreci vardır. Beşinci ve son aşamada ise problem çözme becerilerin geliştirilmesi için problem çözme sürecinin analiz edilmesi ve öğrencilerin yaşadıkları deneyimleri içselleştirmeleri gerekmektedir. Bu aşamalara bakarak, probleme dayalı öğrenmenin öğrenci merkezli, eğitimcinin rolünün öğrenmeye yardım edici ve kolaylaştırıcı bir rol olduğunu ve öğrenme sürecinin problem çözme sürecini içerdiğini söyleyebiliriz.

Probleme Dayalı Öğrenmenin Sosyal Hizmet Eğitiminde Kullanımı

İnsana yönelik hizmet sunan mesleklerin başında yer alan sosyal hizmet mesleği, son derece geniş kapsamlı ve farklı boyutlarda ele alınabilen bir meslektir. Sosyal hizmetin ne olduğunun tanımlanması çoğu zaman güçtür. Ancak mesleğin işlevlerinden hareket edilerek farklı tanımlar yapılmıştır. Mesleğin tanımının yapılması bu alanda çalışacak sosyal hizmet uzmanlarını yetiştirirken hangi noktalardan hareket edileceğini belirlemek adına önemlidir.

Sosyal hizmetin günümüzde uluslararası alanda kabul edilen tanımına göre sosyal hizmet, bireylerin, ailelerin, grupların ve toplumun iyilik halini artırmak için sosyal değişime, insan ilişkilerinde sorun çözmeye, güçlenmeye ve özgürleşmeye katkı sağlayan bir meslektir. Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem teorilerinden yararlanarak, insanların çevreleriyle etkileşim kurdukları noktalara müdahale eder. Sosyal hizmette insan hakları ilkeleri ve sosyal adalet temeldir (<http://www.shy.hacettepe.edu.tr>). Bu tanım da görüldüğü gibi sosyal hizmet uzmanlarının insan davranışına ilişkin bilgilerden sosyal sistem teorilerine; bireylerden toplumun özelliklerine ve ihtiyaçlarına kadar pek çok konu hakkında bilgi sahibi olması gereklidir. İl (2002: 200)'in de belirttiği gibi yaşam boyu öğrenme motivasyonunu kazanmış, başkalarının ilgi ve gereksiniminin farkına varma, insanı anlayabilme ve çok yönlü iletişim kurma ve mesleki bilgi ve becerinin farklı sorun alanları ve durumlarını aktarabilmesi sosyal hizmet eğitiminde önem taşımaktadır.

Tablo: 1. Probleme Dayalı Öğrenme İçin Aşama Dizimi (Arends, 2004: 406)

Aşama	Eğitimci Davranışı
Aşama 1. Öğrenciler probleme yönlendirme	Dersin amaçlarını açıklar, önemli mantıksal gereksinimleri tanımlar, öğrencileri kendi seçtikleri problem çözüme sürecine dâhil olmaları için motive eder.
Aşama 2. Çalışma için öğrencileri düzenleme	Probleme bağlantılı öğrenme çalışmalarını tanımlamada ve düzenlemede öğrencilere yardım eder.
Aşama 3. Bireysel ve grup araştırmalarını destekleme	Öğrencileri uygun bilgiye erişmelerinde, deney yapmalarında, açıklamalar ve çözümler için araştırma yapmada cesaretlendirir.
Aşama 4. Öğrenme çıktıları ve yapılanları geliştirme, sunma	Raporlar, videolar, modeller gibi öğrenme çıktılarının hazırlanmasında öğrencileri destekler ve öğrencilerin çalışmalarını diğerleri ile paylaşması için yardımcı olur.
Aşama 5. Problem çözüme sürecini analiz etme ve değerlendirme	Öğrencilere araştırmalarını ve kullandıkları süreçleri yansıtmasına yardımcı olur.

Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (Council on Social Work Education - CSWE) de sosyal hizmet eğitiminin amacını öğrencilerin sosyal hizmet mesleğinin bilgi, değer ve becerilerini bütünleştirerek yetkin bir uygulama yapabilmelerinin sağlanması olarak belirtmiştir (CSWE, 2004: 5; Akt. Lam, 2009). Bu açıdan bakıldığında sosyal hizmet eğitiminde öğrencilere kendi öğrenmelerinde söz sahibi olmaları ve öğrendikleri bilgileri bütünleştirmelerinde yardımcı olacak analitik düşünme becerilerinin

öğretilmesi gerekli olmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde öğrenci katılımını ön planda tutan eğitim yaklaşımlarının kullanılması hem eğitim sürecinde hem de uygulama boyutunda yarar sağlayacaktır. Probleme dayalı öğrenme de bu eğitim yaklaşımlarından biri olarak sosyal hizmet eğitiminde kullanılmaktadır.

Probleme dayalı öğrenmenin felsefi, sosyal hizmet eğitiminin güncel konuları ile uyumludur. Bu yaklaşım,

öğrencilerin belirsiz koşullarla baş etmesini ve bilgiyi uygun bir biçimde kullanmalarını gerektirmektedir. Böylelikle, kendi kendini yönlendirerek öğrenmeyi geliştirmektedir. Bu yaklaşımda küçük grupların kullanılması, öğrencilerin yansıtma becerilerini artırmakta ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlamaktadır (Tsang, 2007). Probleme dayalı öğrenmede küçük grup etkileşimleri oldukça işlevseldir. Böylelikle öğrenciler ekip çalışmasını öğrenerek işbirliği kurmaya yatkın hale gelirler, bu da öğrencilere mesleki yaşamlarında farklı meslek elemanları ile ekip halinde çalışma becerisini kazandıracaktır.

Probleme dayalı öğrenmeyi sosyal hizmet eğitiminde kullanırken, öğrencilere gerçek bir yaşam olayı (real-life case) verilmektedir. Öğrenciler, bu olay üzerinde çalışırken, neyi bilip neyi bilmediklerinin farkına varmakta; daha sonra gerekli bilgileri edinmek için kendi araştırmalarını yaparak bilgileri paylaşmak ve problemi yeniden tartışmak için bir araya gelmektedir (Pearson ve diğ., 2007: 617). Öğrenciler problemi analiz ettikten sonra, gerekli bilgileri toplamak için kendi aralarında görev dağılımı yapmaktadırlar. Bilgi toplamak için çeşitli yollara başvurulabilmektedir. Bunların başında okuma yapmak, internetten kaynak toplamak, belli alanlardaki uzmanlara danışmak ya da örnek olayda verilen durumla benzer şeyleri yaşayan insanlarla konuşmak gibi yöntemler gelmektedir. Bir sonraki derste öğrenciler getirdikleri bilgileri paylaşmakta ve grupça analiz etmektedir. Döngü bu şekilde bir sonraki derste devam etmektedir (Lam, 2009).

Williamson ve Chang (2009) yapmış oldukları çalışmada probleme dayalı öğrenmenin somut bir örneğini ele

almışlardır. Indiana Üniversitesi sosyal hizmet bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinin uygulama dersini ilk aldıkları güz döneminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımını kullanmışlardır. Uygulama derslerinde eğitimciler öncelikle dönemin ilk dört ya da beş haftasını sosyal hizmet uygulamasının teorik temellerini anlatmışlardır. Daha sonra öğrencilere dersin bundan sonraki kısmında küçük gruplara ayrılacaklarını ifade etmişlerdir. Her bir gruba farklı vaka senaryo örnekleri ve bu örneklerle ilgili sorular verilmiştir. Eğitimciler öğrencilere danışmanlık yapacaklarını ancak vaka ile ilgili soruları cevaplama birincil sorumluluğun öğrencilerde olduğunu belirtmişlerdir. Her hafta vakanın bir bölümünü ve o bölümle ilgili farklı soruları öğrencilere iletmışlerdir. Soruların cevaplarına ilişkin yazılı ödevler istenmiştir ve ödevlere ilişkin eğitimciler geribildirim vermişlerdir. Dönemin sonunda tüm gruplar bir araya gelerek vakalarla ilgili bilgileri ve kendi cevaplarını tüm sınıfla ve eğitimci ile tartışmışlardır.

Probleme dayalı öğrenmenin sosyal hizmet eğitiminde kullanımına ilişkin bir başka örnek ise Hong Kong Üniversitesi Sosyal Hizmet ve Sosyal Yönetim bölümü lisans öğrencileri ile yürütülen programdır (Lam ve diğ., 2006; Lam, 2009). Bu programda ikinci sınıf öğrencileri uygulama dersleri kapsamında onar kişiden oluşan gruplara ayrılarak dört yazılı vaka, beceri workshopları ve alan projesi ile sosyal hizmet teorilerini ve uygulama becerilerini öğrenmektedirler. Bu dört vakadan biri bireylerle çalışma, diğeri grup çalışması, bir diğeri toplumla çalışma ve sonuncusu da ailelerle çalışma üzerine odaklanmaktadır, her vaka altı ya da yedi hafta sürmektedir. Her bir vakada öğrencilere

vaka gelişimi ile ilgili bilgi verilmektedir, öğrenciler problemi tartışmada ve analiz etmede hem kendi kişisel deneyimlerini hem de önceki bilgilerini kullanmaktadırlar. Öğrencilerin vaka ile ilgili olarak kütüphane çalışması, internet taraması, alandan önemli biri ile görüşme ve kişisel gözlem gibi farklı yollardan bilgi toplaması desteklenmektedir. Eğitimci gerek olmadıkça doğrudan ders anlatma yöntemini kullanmamakta, ancak süreç içerisinde soruları ile öğrencilerin öğrenmesini desteklemektedir. Sonuçta her vakanın sonundaki derste öğrenciler tüm sınıfa ne öğrendiklerine ilişkin sunum yapmaktadırlar.

Probleme dayalı öğrenme yaklaşımında eğitimci temel bilgi kaynağı olmaktan çok bir kolaylaştırıcı, moderatör ve destekleyici gibi hareket etmektedir (Pearson ve diğ., 2007). Probleme dayalı öğrenmede amaç, aktif öğrenmeyi sağlayan bir ortam oluşturmaktır. Geleneksel dersler yerini öğrenci merkezli derslere bırakmıştır ve eğitimciler de emir veren rolünden çok kolaylaştırıcı bir role bürünmüştür (Lam, 2009).

Probleme dayalı öğrenmenin pek çok işlevi bulunmaktadır. Barrows ve Kelson (1995) bu yaklaşımın öğrencilerin a) kapsamlı ve esnek bir bilgi temeli oluşturmalarında b) etkili problem çözme becerileri geliştirmelerinde c) kendi kendilerini yönlendirerek öğrenme ve yaşam boyu öğrenme becerilerini kazanmalarında d) etkili işbirliği yapmalarında ve e) öğrenme konusunda içsel motivasyonlarını geliştirmelerinde yardımcı olduğunu ifade etmiştir (Barrows ve Kelson, 1995; Akt. Lam, 2004). Bu işlevlerdeki temel amaç, sadece belirli bir problemin çözümlenmesi değil, o problem aracılığıyla gündeme gelen

yeni öğrenme hedeflerinin ortaya çıkarılması ve problem çözme çabası içinde öğrencilere sorgulama, araştırma, tartışma, iletişim gibi becerilerin kazandırılmasıdır (Taşkesenligil ve diğ., 2008)

Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Çin gibi farklı ülkelerde sosyal hizmet eğitiminde kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, Hong Kong Üniversitesi'nde sosyal hizmet master programında uygulanmaktadır. Hong Kong'ta 1999 yılında probleme dayalı öğrenme yaklaşımına geçilmiştir. Hong Kong Üniversitesi sosyal hizmet master programında yer alan konular İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre, Sosyal Bilim Kuramları, Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulaması ve Sosyal Politikadır. Bu konular ilk yıl programında zorunlu olan beş dersten dördüdür. Büyük tartışmalardan sonra beşinci ders olan iki dönemlik araştırma dersinin istatistiksel bilgilere vurgu yapmasından dolayı problem çözme yaklaşımına uygun olmadığına karar verilmiştir. Master programının ikinci yılı seçmeli dersler ve yazılı ödevlerden oluşmaktadır (Pearson ve diğ., 2007).

Probleme dayalı öğrenmenin sosyal hizmet eğitiminde kullanımının etkiliğine ilişkin farklı çalışmalar yapılmıştır. Wong ve Lam (2007) tarafından 132 sosyal hizmet öğrencisi ile bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada probleme dayalı öğrenme tekniği kullanılarak öğrencilerin sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değerler boyutunu içeren bazı konuları öğrenmeleri beklenmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin her üç boyutta da önemli gelişmeler gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Probleme dayalı öğrenme ve geleneksel didaktik öğrenme programlarının karşılaştırıldığı diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Albanese ve Mitchell, 1993; Distelhorst, Dawson, Robbs, Barrows, 2005; Enarson, Cariaga-Lo, 2001; Akt. Strand, Abramovitz, Layne, Robinson, Way, 2014). Probleme dayalı öğrenmenin klinik bilgi ve becerilerin öğrenilmesinde de etkili olduğunu gösteren önemli kanıtlar bulunmaktadır (Albanese ve Mitchell, 1993; Distelhorst ve diğ., 2005; Williamson ve Chang, 2009). Ayrıca probleme dayalı öğrenme, öğrenci memnuniyetini artırmakta; sınıf içi ilişkileri geliştirmekte ve derslere katılımı artırmaktadır (Savery, 2006; Vernon ve Blake, 1993).

Probleme dayalı öğrenme yaklaşımının, öğrencilerin pasif olması, içeriğin yüklü olması, öğrencilerin neden sonuç ilişkilerini tam olarak kavrayamaması gibi, geleneksel eğitim yaklaşımında yer alan bazı sorunları çözdüğü söylenmektedir. Pearson ve arkadaşları (2007)'nin Hong Kong Üniversitesi'nde probleme dayalı öğrenme modelinde eğitim alan sosyal hizmet master öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada, probleme dayalı öğrenme modelinin öğrencilerin sosyal hizmet için gerekli disiplinler arası bilgiye ulaşmada mesleki becerileri ve profesyonel yetkinliği kazanıp kazanamadıkları incelenmiştir. Bu amaçla beş temel alandaki becerilere odaklanılmışlardır: problem çözme becerisi, kişilerarası ve grup ilişkisi becerisi, kendi kendini yönlendirme ve bağımsız olma becerisi, kendini değerlendirme becerisi ve bilgi inşa etme becerisi. Bu beş alanın her biri beş ya da altı konuyu kapsamaktadır ve

öğrenciler kendi yetkinliklerini on puan üzerinden değerlendirmişlerdir. 125 kişinin katılmış olduğu araştırmanın sonuçları göstermiştir ki, probleme dayalı öğrenme öğrencilerin sosyal farkındalığını, bilgilerini, iletişim becerilerini, liderlik yeteneklerini ve kendilik kavramlarını geliştirmelerinde etkili olmaktadır.

Ülkemizde de İl (2001: 104-105) tarafından probleme dayalı öğrenmenin temel unsurlarından biri olan aktif öğrenme tekniğinin etkililiğini belirlemek amacıyla yapılan uygulamalı araştırma sonunda, çalışmaya katılan öğrencilerin aktif öğrenme tekniğiyle işlenen derslerden doyum sağladıkları; öğrenme konusunda gereksinim ve sorumluluklarının farkına vardıkları, topluluk önünde konuşabilme, kendini ifade edebilme gibi iletişim ve bilimsel bilgiye ulaşabilme becerilerini geliştirdikleri görülmüştür.

SONUÇ

Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı; öğrencilerin küçük gruplar halinde verilen bir sorun durumunu analiz ederek, kendi kendilerine öğrenme becerilerini artırmayı amaçlayan bir eğitim yaklaşımıdır. Probleme dayalı öğrenme yaklaşımında temel hedef öğrenci özerkliğinin sağlanarak eğitimde öğrenciyi odak noktası haline getirmektir. Bu yaklaşım, farklı disiplinler tarafından eğitim sürecinde kullanılmaktadır.

Sosyal hizmet disiplini açısından bakıldığında ise bu yaklaşımın sosyal hizmet eğitiminde kullanılması; öğrencilerin kendini tanımalarına, problem çözme ve iletişim becerilerinin artmasına ve yetişkin davranışlarını benimsemelerine olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra probleme dayalı öğrenme

öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını ve derslere katılımlarını artırmaktadır.

Probleme dayalı öğrenmenin kullanıldığı eğitim ortamlarında yetişen öğrencilerin analitik düşünme becerisine sahip, yaşam boyu öğrenme motivasyonunu kazanmış ve bağımsız bireyler olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle günümüzün değişen koşullarına cevap verebilen sosyal hizmet uzmanlarının yetiştirilmesinde bu yaklaşımın kullanılması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albanese, M. A., Mitchell, S. (1993). Problem based learning: A review of literature on its outcomes and implementation issues. *Academic Medicine*, 68, 52-81.
- Arends, R. I. (2004). *Learning to teach* (6th Edition). New York: The McGraw-Hill Companies.
- Barrows, H. S., Tamblyn, R. M. (1980). *Problem-based learning and approach to medical education*. Newyork: Springer Publishing.
- Barrows, H. S., Kelson, A. C. (1995). *Problem based learning in secondary education and the Problem-Based Learning Institute* (Monograph No. 1). Springfield, IL: Problem-Based Learning Institute.
- Bayrak, R. (2007). *Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı ile katılar konusunun öğretimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orta-öğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Bölümü Kimya Anabilim Dalı, Erzurum.
- Council on Social Work Education (2004) Education Policy and Accreditation Standards, available online at www.cswe.org/accreditation/frameset.htm
- Demirel, M., Arslan Turan, B. (2010). Probleme dayalı öğrenmenin başarıya, tutuma, bilişötesi farkındalık ve güdü düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 55-66.
- Distelhorst, L. H., Dawson, E., Robbs, R. S., Barrows, H. S. (2005). Problem-based learning outcomes: The glass half-full. *Academic Medicine*, 80, 294-299.
- Enarson, C., Cariaga-Lo, L. (2001). Influence of curriculum type on student performance in the United States Medical Licensing Examination Step 1 and Step 2 exams: Problem-based learning vs. lecture-based curriculum. *Medical Education*, 35, 1050-1055.
- İçağasioğlu Çoban, A., Polat Uluocak, G. (2011). Bologna Süreci sosyal hizmet eğitime ne getiriyor? V. Işıkhani, T. Tuncay, E. Erbay (Eds). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011: 50.Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler* içinde (127-133) 15-16 Aralık 2011 Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma ve Geliştirme Derneği Yayınları.
- İl, S. (2001). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde aktif öğrenme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 99-105.
- İl, S. (2002). Sosyal hizmet eğitiminde kendi kendini yönlendirerek öğrenme: eğitimde öğrenci özerkliği. K.Karataş ve S.İl, (Ed.). *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeniden Yapılanma I* içinde (197-206). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- Kaptan, F., Korkmaz, H. (2001). Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 185 -192.
- Lam, D. O. B. (2004). Problem-based learning: An integration of theory and field. *Journal of Social Work Education*, 40(3), 371-389.
- Lam, D. O. B., Wong, D. K. P., Hui, H. S.K., Lee, F. W. L., Chan, E. K. L. (2006). Preparing social workers to be lifelong learners. *Journal of Teaching in Social Work*, 26(3-4), 103-119.
- Lam, D. O. B. (2009). Impact of problem-based learning on social work students:

Growth and limits. *British Journal of Social Work*, 39, 1499–1517.

Neufeld, V. R., Barrows, H. S. (1974). The 'McMaster philosophy': An approach to medical education. *Journal of Medical Education*, 49, 1040-1050.

Pearson, V., Wong, D. K. P., Ho, K., Wong, Y. (2007). Problem based learning in an mswprogramme: a study of learning outcomes. *Social Work Education: The International Journal*, 26(6), 616-631.

Savery, J.R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), 9-20.

Sosyal Hizmet Mesleğinin Genel Tanımı. (b.t.) 18 Temmuz 2014, <http://www.shy.hacettepe.edu.tr/>

Strand, V. C., Abramovitz, R., Layne, C. M., Robinson, H., Way, I. (2014). Meeting the critical need for trauma education in social work: a problem-based learning approach. *Journal of Social Work Education*, 50(1), 120-135.

Taşkesenligil, Y., Şenocak, E., Sözbilir, M. (2008). Probleme dayalı öğrenme teorik temelleri. *Milli Eğitim*, 177, 50-64.

Tsang, N. M. (2007). 'Reflection as dialogue', *British Journal of Social Work*, 37(4), 681–94.

Vernon, D. T., Blake, R. L. (1993). Does problem-based learning work? A meta-analysis of evaluative research. *Academic Medicine*, 68(7), 550-563.

Williamson, S., Chang, V. (2009). Enhancing the success of SOTL research: A case study using modified problem-based learning in social work education. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 9(2), 1 - 9.

Wong, D. K. P., Lam, D. O. B. (2007). Problem-based learning in social work: A study of student learning outcomes. *Research on Social Work Practice*, 17, 55-65.

Derleme

SOSYAL HİZMET MEZUNLARININ KADRO VE UNVANI “SOSYAL HİZMET UZMANI/ SOSYAL ÇALIŞMACI”

Position and Title of Social Work Programme Graduates “Sosyal Hizmet Uzmanı” and “Sosyal Çalışmacı”

Bülent KARAKUŞ*

*Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Başkanı

ÖZET

Türkiye’de profesyonel anlamda sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisinin kurulmasıyla başlamış olup ilk mezunlar 1965 yılında Sosyal Hizmetler Mühassısı unvanını almışlardır. 1967 yılında Sosyal Çalışma bölümünün kurulmasıyla 1971 yılından itibaren de Sosyal Çalışmacı unvanıyla mezunlar verilmeye başlanmıştır. Böylece aynı mesleğin 2 farklı unvanıyla mezun olma süreciyle meslekte unvan konusu başta akademi çevreleri olmak üzere, meslek çevrelerinin de gündemini meşgul etmiştir. Süreç içinde bu konu akademik çevreler ve meslek mensupları kadar, diğer meslek grupları, eğitim çevreleri ve kamu kurumlarının da ilgisini çekmiş ve tartışma günümüze kadar canlılığını korumuştur.

Bu çalışmanın amacı ilk mezunların verildiği 1965 yılından günümüze kadar uzanan sosyal hizmet mezunlarının unvanı konusunu, ülkemizdeki tarihsel süreç, mevzuat ve uygulamalar çerçevesinde, meslek eğitimi ve çalışma yaşamı bağlamında ele alarak, konuyu farklı ve tamamlayıcı açılardan bütünlüklü olarak ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Hizmet Uzmanı, Sosyal Çalışmacı, Unvan, Kadro, Eğitim, Çalışma/İş Yaşamı

ABSTRACT

The aim of this study was to discuss the issue of title among social work graduates, which started in 1965 and remained until today, within the framework of historical process, legislations and practices; to consider it within the context of educational and work life and to present it in an integrative and different manner. Professional social work education in Turkey had started with the establishment of Social Services Academy in 1961 and first graduates had gained the title Expert of Social Services (Sosyal Hizmetler Mühassısı). After 1971, with the establishment of department of Social Work in 1967, the title given for the graduates was Social worker (Sosyal Çalışmacı). Therefore, with the process of having two different titles for the same profession, the problem of professional title has occupied both the academic and professional agenda. In process, this topic gained the interest of social work academics and professionals, as well as other professionals, educational groups and public institutions with all their aspects. The discussions had been carrying their disputed issues up to now.

Keywords: “Sosyal Hizmet Uzmanı”, “Sosyal Çalışmacı”, Title, Position, Education, Work Life

GİRİŞ

Ülkemizde Selçuklu ve Osmanlı döneminden başlamak üzere sosyal hizmetlere ilişkin uygulamalara rastlanmakla birlikte, çağdaş ve profesyonel anlamda sosyal hizmetin gelişimi Cumhuriyet döneminden sonra olmuştur.

Sabiha Sertel (1895-1968), profesyonel anlamda sosyal hizmet eğitimi almak üzere Columbia Üniversitesine bağlı Sosyal Çalışma Okulu'nda (New York School of Social Work) 1919-1923 yılları arasında eğitim görmüş ve Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin başlamasından (1961'den) yıllar önce, 1923 yılında diplomasını alarak, ülkemizin profesyonel anlamda ilk sosyal hizmet mezunu olmuştur (Danışoğlu, 2011).

Türkiye'de ise profesyonel anlamda sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisinin kurulmasıyla başlamış olup ilk mezunlar 1965 yılında Sosyal Hizmetler Mühassısı unvanını almışlardır. 1967 yılında Sosyal Çalışma bölümünün kurulmasıyla 1971 yılından itibaren Sosyal Çalışmacı unvanıyla da mezunlar verilmeye başlanmıştır. Böylece aynı mesleğin 2 farklı unvanıyla mezun olma süreciyle, meslekte unvan konusu başta akademi çevreleri olmak üzere, meslek çevrelerinin de gündemini meşgul etmiştir. Süreç içinde bu konu akademik çevreler ve meslek mensupları kadar, diğer meslek grupları, eğitim çevreleri ve kamu kurumlarının da ilgisini çekmiş ve tartışma günümüze kadar canlılığını korumuştur.

Bu çerçevede çalışmada, ilk mezunların verildiği 1965 yılından günümüze kadar genel olarak sosyal hizmet uzmanı ve sosyal çalışmacı ekseninde

gelişen sosyal hizmet mezunlarının unvan konusu, birinin diğerine üstünlüğü veya önceliğinden ziyade; ülkemizdeki tarihsel süreç, mevzuat ve uygulamalar çerçevesinde, meslek eğitimi ve çalışma yaşamı bağlamında ele alınarak, konu farklı ve tamamlayıcı açılardan bütünlüklü olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu kapsamda kurgulanan çalışmada önce unvan konusu sosyal hizmet eğitimi bağlamında ele alınarak, sosyal hizmet bölümü mezunlarına yükseköğretim kurumları (okullar ve YÖK) tarafından verilen unvanın süreç içindeki gelişimi ele alınacaktır. Sonrasında ise unvan konusuna çalışma yaşamı bağlamında bakılacak ve çalışma yaşamında kurumlar, mevzuat, YÖK ve yargı kararlarında sosyal hizmet meslek mensuplarına verilen unvanın süreç içindeki gelişimi ele alınarak, son kısımında ise konuya ilişkin **özet ve** genel değerlendirmelerin yer aldığı sonuçlar derlenecektir.

1. SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ BAĞLAMINDA UNVAN

1940'lardan sonra ABD ve Avrupa ülkelerinden başlamak üzere tüm Dünya'yı etkisi altına alan Sosyal Devlet, Sosyal Refah, Sosyal Adalet ve İnsan Hakları arayışı ve uygulamalarının etkisiyle, Türkiye'de de 1957 yılında, Birleşmiş Milletler Sosyal Refah Müşavirliği'nin önderliğinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere; ilgili bakanlık başta olmak üzere, kamu ve özel kuruluş temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye'de mevcut sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki bir yaklaşımla yeniden örgütlenmesine yönelik bir toplantı düzenlenmiş ve toplantıda Türkiye'de

sosyal hizmetlerin daha profesyonel olarak verilmesi için çeşitli kararlar alınmıştır (Uğuroğlu, 2005).

Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda, sonraki süreçte 22.06.1959 tarihli ve 10233 sayılı resmi gazetede yayınlanan (www.resmigazete.org.tr), 12.06.1959 tarihli ve 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanunla, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olarak, alanda araştırma yapmak, yayın ve görüş oluşturmak vb. işleri yapmak ve Sosyal Hizmetler Akademisini kurmak üzere 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur.

1.1. YÖK Sürecine Kadar Sosyal Hizmet Eğitimi ve Unvan

7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanunun 1.Maddesi uyarınca (h fıkrası: ... yerine getirecek ve bunların öğretimini sağlayacak sosyal hizmet mütehassıslarıyla sosyal yardımcıları yetiştirmeye mahsus, yüksek ve orta dereceli öğretim yapmak üzere Sosyal Hizmetler Akademisi tesis etmek), 1961 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak Sosyal Hizmetler Akademisinin faaliyete geçmesi ile Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının eğitim süreci başlamış ve 1965 yılında ilk mezunların diploma larında "Sosyal Hizmet Mütehassısı" unvanı verilmesiyle unvan kullanımı da ortaya çıkmıştır.

7355 sayılı Kanun, Sosyal Hizmetler Akademisinin 3 seviyede eğitim ve rebilmesini öngörmüştür; buna göre, sosyal hizmet alanında çalışanlara kurs vererek eğitim sonunda sertifika verilmesi, 3 yıllık lise seviyesinde eğitim verilerek sosyal yardımcı diploması

verilmesi ve lise eğitiminden sonra dört yıllık yükseköğretim verilerek, mezunlara "sosyal hizmetler mütehassısı" unvanı verilmesi hükme bağlamıştır. Böylece, 1965 yılından itibaren Sosyal Hizmetler Akademisi mezunlarına "sosyal hizmetler mütehassısı" ve daha sonraları "sosyal hizmet uzmanı" diploması verilmiş (Bulut, 2007), mezunlara verilecek diploma öncesinde için yurt içi ve dışından örnekler getirilerek incelenmiştir (Dönümcü, 2004).

1967 yılında ise Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Çalışma Yüksek Okulu kurulmuştur. Sosyal Çalışma Yüksek Okulu önce dört yıllık bir meslek okulu olarak kurulmuş, sonra beş yıllık eğitim veren bir akademik bölüme, «Sosyal Çalışma Bölümü» ne dönüştürülmüş, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü 1971 yılından itibaren Sosyal Çalışmacı unvanıyla mezunlarına diploma vermiştir (Kongar, 2005).

2547 sayılı YÖK kanununun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, 20 Temmuz 1982 tarihinde çıkarılan 41 sayılı "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin" 9.Maddesinin a) bendinin 6.fıkrasıyla "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Akademisinin yükseköğretime dönüştürülmesiyle oluşturulan ve rektörlüğe bağlanan Sosyal Hizmetler Yüksekokulu" kurulmuştur. Böylece Sosyal Hizmetler Akademisi her hakkı ile Hacettepe Üniversitesine devredilmiş ve Sosyal Hizmetler Yüksekokulu adını aldığı 1982 yılından itibaren de "sosyal hizmet uzmanı" unvanı ile mezun vermeye devam etmiştir.

Bu süreçte, 24.5.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun

38.Maddesi gereğince, sosyal hizmetler mütehasısı yetiştirilmesini öngören Sosyal Hizmetler Akademisinin kuruluş dayanağını da oluşturan 12.6.1959 tarih ve 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun yürürlükten kaldırılmıştır (www.mevzuat.gov.tr).

1981 yılında YÖK'ün kuruluşunun ardından, 1983 yılında H.Ü. Sosyal Çalışma bölümü de kapatılmış, öğretim üyeleri ve öğrencileri, Hacettepe Üniversitesine bağlanarak Yüksekokula dönüştürülen Sosyal Hizmetler Akademisine aktarılmıştır. Ancak bu bölüme girmiş olan öğrencilerin "müktesep haklarından dolayı" bölüm, 1987'ye kadar "sosyal çalışmacı" unvanıyla mezun vermeye devam etmiştir. Sosyal Çalışma Bölümü eğitim ve araştırma etkinliklerinin sürdüğü bu yirmi yıllık dönem içinde hem master hem de doktora düzeyinde mezuniyet sonrası eğitim de yapmış, derece de vermiştir (Kongar, 2005).

1.2. YÖK Süreci Sonrasında Sosyal Hizmet Eğitimi ve Unvan

04.11.1981 tarih ve 2547 sayılı kanun kapsamında YÖK'ün kuruluşuyla (www.yok.gov.tr), TSK ve Emniyet Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları dışındaki, tüm yükseköğretim kurumları YÖK'e bağlanmış olup ülkemizde yükseköğretim mezunlarının hangi unvanı kullanabileceklerine de hâlihazırda YÖK karar vermektedir. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 43 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde, yükseköğretim görenlerin bu öğrenimlerinden sonra kazandıkları unvanların aynı ve elde ettikleri hakların eşdeğer sayılmasına, Yükseköğretim Kurulunca karar verileceği düzenlenmiştir.

Sosyal hizmet eğitimi veren yükseköğretim kurumları da bu çerçevede YÖK'e bağlı olduğundan, sosyal hizmet eğitimi almış olanların kullanabileceği unvanın tespiti hususunda, sosyal hizmet eğitimi veren kurumlardan mezun olanlara hangi unvanın verildiğine dair YÖK kararlarının bilinmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede Yükseköğretim Kurulunun üniversitelerdeki programlardan mezun olanlara verilen unvanlara ilişkin kararları incelenerek, Sosyal Hizmet Lisans, Yüksek Lisans, Doktora mezunları ve Sosyal Hizmetler Ön lisans mezunlarının unvanlarına ilişkin durum aşağıdaki çizelgede toplu olarak ortaya konulmuştur.

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere, Yükseköğretim Kurulunun 14.06.1990 tarihli kararıyla, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu (Sosyal Hizmetler Akademisinin tüm haklarıyla devredildiği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümünün de kapatılmasıyla o dönem tek kalan lisans seviyesinde eğitim veren okul) mezunlarına Sosyal Hizmet Uzmanı unvanı verilmesi hüküm altına alınmıştır.

Diğer yandan, mezunlarına sosyal hizmet uzmanı unvanı vermek üzere 2000'li yılların başında eğitime başlayan Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesine bağlı Sosyal Hizmet Bölümü'nün açılması da Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı'nca onaylanmıştır (Bulut, 2007).

Yükseköğretim Kurulunun yüksek lisans bölüm mezunlarının unvanına ilişkin 30.10.1989 tarihli kararıyla ise

Çizelge: Sosyal Hizmet Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Mezunları ile Sosyal Hizmetler Ön Lisans Mezunlarına Verilen Unvanlara İlişkin YÖK Kararları

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU KARAR TARİHİ	PROGRAM ADI	MEZUNLARA VERİLEN UNVAN
12.09.1991	Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi/ Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmetler (1967-1982 yılları arasında faaliyet gösteren bölüm)	Sosyal Çalışmacı
14.06.1990	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu	Sosyal Hizmet Uzmanı -Bilim uzmanı
30.10.1989	Sosyal Bilimler Enstitülerinde (Sosyal Hizmet dâhil): -Yüksek lisans öğrenimini tamamlayanlara -Doktora yapanlara	-Doktor Unvanları verildikten sonra ayrıca parantez içinde uzmanlık ve Doktora alanının belirtilmesi
31.01.1984	Meslek Yüksekokullarının: - Teknik Programlar bölümünden mezun olanlara - Diğer bölümlerinden mezun olanlara (Sosyal Hizmetler dâhil)	-Tekniker -Meslek Elemanı (İlgili alanın)

Kaynak: Yükseköğretim Mezunlarının Aldıkları Unvanlara İlişkin YÖK Kararları:

<http://www.memurlar.net/haber/11684/> Erişim Tarihi: 19.02.2015

Sosyal Hizmet bölümlerinin de dâhil olduğu Sosyal Bilimler Enstitülerinde yüksek lisans öğrenimini tamamlayanlara Bilim Uzmanı, doktorasını tamamlayanlara ise Doktor unvanı verildikten sonra ayrıca parantez içinde uzmanlık ve doktora alanının belirtilmesi uygun görülmüştür.

Son yıllarda açık öğretim ve örgün eğitimde açılan ve sayıları hızla çoğalmaya başlayan 2 yıllık (ön lisans) Sosyal Hizmetler bölümlerine ilişkin unvan konusu da sıkça karıştırılarak, bu bölümler tüm sosyal hizmet/ler alanında faaliyet gösteren meslek gruplarına yardımcı bir yapılanma olmasına karşın, sadece

sosyal hizmet uzmanlarıyla/ sosyal çalışmacılarla ilişkilendirilebilmektedir. Hâlbuki tabloda da görüldüğü üzere Yükseköğretim Kurulunun 31.01.1984 tarihli kararıyla, Meslek Yüksekokullarının Teknik Programlar dışındaki diğer ön lisans bölümlerinden mezun olanlara ilgili alanın Meslek Elemanı unvanı verileceği hüküm altına alınmıştır. Bu çerçevede de 2 yıllık (ön lisans) sosyal hizmetler bölüm mezunlarının ilgili alanın meslek elemanı unvanını alacağı açıktır.

Konuyla ilgili örnek vermek gerekirse; Milli Eğitim Bakanlığı 2013 yılında yaptığı 12.10.2013 tarih ve 28793 sayılı MEB Personelinin Görevde Yükselme, Unvan Değişikliği ve Yer Değiştirme Suretiyle Atanması Hakkında Yönetmelik (www.mevzuat.gov.tr) düzenlemesiyle, ön lisans (2 yıllık) sosyal hizmetler bölümü mezunlarının unvan değişikliği yoluyla Sosyal Çalışmacı kadrolarına atanmasını hükme bağlamıştır. Bu yanlış uygulamaya karşı SHUDER tarafından açılan dava kapsamında, Danıştay tarafından istenen bilgiye istinaden, Yüksek Öğretim Kurulu Eğitim Öğretim Dairesi Başkanlığının 22.7.2014 tarihli kararıyla (YÖK Kararları), Sosyal Çalışmacı kadrolarına ancak sosyal hizmet lisans bölümü mezunlarının atanabileceği ve ön lisans mezunlarının Sosyal Çalışmacı kadrosuna atanamayacağı belirtilerek, iki yıllık ön lisans eğitimi alan Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Programı mezunlarına "Meslek Elemanı" denilebileceği belirtilmiş, Danıştay tarafından da bu yönde karar (Danıştay Kararları) verilmiştir.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının, 19.11.2012 tarih ve 50096 sayılı yazısı (www.memurlar.net/) ile de Mesleki ve

Teknik Eğitim Yapan Programlar açıklanmış, yazıda, Adalet, Denizcilik, Sağlık Hizmetleri, Sosyal Bilimler, Teknik Bilimler, Turizm ve Otelcilik MYO vb. ile açık öğretim, uzaktan eğitim, örgün öğretimdeki tüm ön lisans programları ile bazı lisans programlarının mesleki ve teknik eğitim yapan programlar olduğu belirtilmiş, bu çerçevedeki lisans programları listesinde Sosyal Hizmet de sayılmıştır.

AB müktesebatına uyum amacıyla, Bolonya süreci kurallarına uygun olarak diplomalara meslek unvanı yazılmaması için Üniversitelerarası Kurul Başkanlığının YÖK'e yaptığı öneri doğrultusunda, 03.06.2005 tarihli Yükseköğretim Genel Kurulu toplantısında konu görüşülmüş ve 2547 sayılı YÖK Yasasınının 2880 sayılı yasayla değişik 43.Maddesi uyarınca, 2005-2006 öğretim yılından başlayarak diplomalara unvan yazılmaması, sadece öğrenim görülen program adının ve alınan derecenin belirtilmesi kararına varılmıştır. Böylece 2006 yılından başlayarak Bolonya süreci kurallarına uygun olarak diplomalara meslek unvanı yazılması uygulaması kaldırılmış, bu tarihten sonra da diğer bölümlerde olduğu gibi sosyal hizmet bölümlerinde de mezunların diplomasına unvan yazılmamaktadır (Tomanbay, 2014).

2. ÇALIŞMA YAŞAMI BAĞLAMINDA UNVAN

2.1. Çalışma Yaşamında Genel Süreç Açısından Unvan

Önceki kısımda da belirtildiği üzere ülkemizde sosyal hizmet uzmanları öncelikle sağlık ve sosyal yardım başta olmak üzere kamu kurumlarında

istihdam edilmişler ve çoğunluğun kamu kurumlarındaki konumu bugüne dek devam etmiştir. Özel kanunları bulunan birkaç istisnai kurum dışında kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan memurlara ilişkin hususlar 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunuyla (DMK) düzenlenmiştir. DMK'nın 36. maddesinde devlet memurları sınıflara ayrılarak hangi meslek mensubunun hangi sınıfta yer alacağı hükme bağlanmış ve buna göre sosyal hizmet meslek mensupları da "sosyal hizmetler mütehasısı" unvanı ile "sağlık hizmetleri ve yardımcı sağlık hizmetleri sınıfında yer almıştır (www.mevzuat.gov).

1965 yılında mezun olan ilk sosyal hizmet mütehasıslarından 13 kişi öğrenci asistanlığı statüsüyle akademide kalmış, diğerleri ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde tıbbi sosyal hizmet alanındaki kurum ve kuruluşlara atanmışlardır. Sağlık Bakanlığında sonra sosyal hizmet mütehasıslarına ilk kadro veren kurum Adalet Bakanlığı olmuş ve ilk mezunlardan Adalet Bakanlığı ve D.P.T. de yer alanlar olmuştur (Dönümcü, 2004).

1968 yılında Ankara Gazi Lisesi Müdürlüğünden, Sosyal Hizmetler Akademisine gelen bir yazı ile "kurdukları rehberlik servisinde sosyal hizmet uzmanı görevlendirilmesi" talep edilmiş ancak mezun sayısının azlığı nedeniyle görevlendirme yapılamamış ve okul sosyal hizmeti başlatılamamıştır, buna karşın uygulama için öğrenci gönderilebilmiş ve öğrenci staj uygulamaları yapılmıştır (Dönümcü, 2004).

Zamanla mezun sayısı azar azar da olsa artmaya başlamış ve ağırlıklı olarak, 1963 yılında kurulan Sosyal

Hizmetler Genel Müdürlüğünde görev alarak, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında görev yapmışlardır. Bu çerçevede 1960'lı ve 1970'li yıllarda, Hastanelerde, Cezaevlerinde, Çocuk Bakım Yurtlarında, Huzurevlerinde, Kız ve Gençlik bakım evlerinde, Çocuk İslahevlerinde, Sendikalarda, Fabrikalarda yer almaya başlayan Sosyal Hizmet Uzmanları, özellikle 1970'lerde köy kalkınması, gecekondu çalışması gibi yoğunlukla toplum kalkınması yönteminin uygulandığı alanlara da yayılmaya başlamışlardır (Uğuroğlu, 2005).

24.05.1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunuyla (www.resmigazete.gov.tr), sosyal hizmetler alanındaki hizmetler ve kurumlar birleştirilerek Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kurulmuş, kuruma devredilen hizmetler çerçevesinde SSYB'de bulunan 329 Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosu iptal edilerek, yerine SHÇEK bünyesinde 848 Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosu ihdas edilmiştir.

Türk kamu personel sisteminin temeli kadro rejimine dayanmakta olup kadro rejimini düzenleyen temel mevzuat ise 190 sayılı Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile 13.05.1984 tarihli ve 18400 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kadro İhdası, Serbest Bırakma ve Kadro Değişikliği İle Kadroların Kullanım Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliktir (www.dpb.gov.tr). Kamu kurum ve kuruluşlarına ait kadroların ihdası, iptali ve kullanılmasına dair esas ve usulleri düzenleyen 13.12.1983 tarih ve 190 numaralı "Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" kapsamında bulunan kurumlara ait kadrolar 190 sayılı KHK'ya (www.resmigazete.gov.tr) ekli I, II ve III

sayılı cetvelerde gösterilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı ve sosyal çalışmacı kadroları I sayılı cetvelde yer almakta olup Devlet Personel Başkanlığınca (DPB) kamu kurumlarında görevli personelin unvanına ilişkin yayınlanan Unvan Tablosu Rehberinde (www.dpb.gov.tr) Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı unvanı aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

Bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarında sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet uzmanı kadrosunun kullanımına ilişkin olarak, kamu kurum ve kuruluşlarında kaç sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet uzmanının görev yaptığı BİMER yoluyla DPB'ye sorulmuştur. Devlet Personel Başkanlığının BİMER verilerine (Ocak 2015) göre kapsama giren kamu kurum ve kuruluşlarında 3274 Sosyal Çalışmacı görev yaparken, 190 kapsamındaki kurumlar başlığında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı Sözleşmeli Personel 5005 Sosyal Hizmet Uzmanı koduyla 17 kişilik Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosu bulunmakta olup bu kadroların 16'sı doludur.

DPB'nin unvanlara ilişkin listelerinde silahlı kuvvetler ve askeri kolluk dışındaki kamu kurumu tipleri, 190 sayılı cetvele

dâhil kurumlar (190'lar) ve KİT'ler olarak 2'ye ayrılmıştır. Personel istihdam şekli ise Memur, Hâkimlik Savcılık, Öğretim Elemanları, Sözleşmeli Personel, Geçici Personel, Sürekli İşçi ve Geçici İşçi olarak sınıflanmıştır.

Bu açıdan veriler incelendiğinde, iktsadi kuruluşlar olan KİT'lerde Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosunun bulunmadığı, 190'larda yer alan kurumlarda ise Sosyal Çalışmacı kadrosunun memur ve sözleşmeli istihdam şeklinde birçok kurumda bulunduğu, Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosunun ise bir tek kurumda ve sözleşmeli istihdam şeklinde yer aldığı görülmüştür.

DPB Kurum Kadroları Rehberinden, sosyal hizmet uzmanı kadrosunun yer aldığı tek kurum ile sosyal çalışmacı kadrolarının yer aldığı kurumlara birkaç örnek aşağıda verilmiştir (www.dpb.gov.tr).

Çalışma yaşamında kadro açısından sürece bakıldığında, sosyal hizmet bölümü mezunlarının kamu kurumlarındaki kadrolarının sosyal hizmet mütehasısı olarak başladığı, zamanla sosyal hizmet uzmanı olarak kullanıldığı ve günümüzde sosyal çalışmacıya dönüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, kamu kesiminde zaman zaman

Çizelge 2- Sosyal Çalışmacı/ Sosyal Hizmet Uzmanı Kadro Unvanı

Pozisyon	Kodu	Unvan
Memur	6340	Sosyal Çalışmacı
Memur	6342	Sosyal Hizmet Uzmanı
Sözleşmeli	5000	Sosyal Çalışmacı
Sözleşmeli	5005	Sosyal Hizmet Uzmanı

Kaynak: www.dpb.gov.tr

Kurum Tipi: 190'LAR

Kurum: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

İstihdam Şekli: Memur

Teşkilat	Sınıf	Unvan Kodu	Unvan
Merkez	SH	6340	Sosyal Çalışmacı
Taşra	SH	6340	Sosyal Çalışmacı

İstihdam Şekli: Sözleşmeli

Merkez	5000	Sosyal Çalışmacı
Taşra	5000	Sosyal Çalışmacı

Kurum: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

İstihdam Şekli: Memur

Merkez	SH	6340	Sosyal Çalışmacı
--------	----	------	------------------

İstihdam Şekli: Sözleşmeli

Yurtdışı	5005	Sosyal Hizmet Uzmanı
----------	------	----------------------

Kurum: Sağlık Bakanlığı

İstihdam Şekli: Memur

Merkez	SH	6340	Sosyal çalışmacı
Taşra	SH	6340	Sosyal çalışmacı
Döner Sermaye	SH	6340	Sosyal Çalışmacı

İstihdam Şekli: Sözleşmeli

Taşra	5000	Sosyal Çalışmacı
-------	------	------------------

yapılan düzenlemelerle kadro cetvelerindeki unvanların farklı şekillerde adlandırılmasının, sosyal hizmet meslek mensuplarının eğitimleriyle edindikleri ve temelde sahip oldukları unvanlarını kullanamayacakları anlamına gelmesi gerekmektedir (Bulut, 2007).

2.2. Çalışma Yaşamında Çeşitli Kurumlar, YÖK ve Yargı Kararları Açısından Unvan

2.2.1. Mahalli İdareler ve Belediyelerde Unvan

Belediye ve mahalli idarelerde personelin kadro ve unvanına ilişkin konularda; 5393 sayılı Belediye Kanununun 49'uncu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 21'inci, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununun 17'inci maddesinde; belediye ve bağlı kuruluşları ile mahalli idare birliklerinin, kadro işlemlerinin norm kadro ilke ve standartları çerçevesinde ilgili meclislerce yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Belediye Kanununun 18 inci maddesinin (I) bendi ile belediye meclislerine "Norm kadro çerçevesinde belediyenin ve bağlı kuruluşlarının kadrolarının ihdas, iptal ve değiştirilmesine karar vermek" yetki ve görevi verilmiştir. Belediye Kanununun 49'uncu maddesinin birinci fıkrasında ise; norm kadro ilke ve standartlarının Devlet Personel Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı tarafından müştereken tespit edileceği belirtilmiştir (www.dpb.gov.tr).

Bu hükümlere istinaden "Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik" 22.02.2007 tarih ve 26442 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece

belediye meclislerinin kendilerine verilen bu görevi söz konusu yönetmelikte belirtilen usul ve esaslara göre yürütmeyeceği de hüküm altına alınmıştır (www.mevzuat.gov.tr).

"Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına İlişkin Esaslar"ın yürürlüğe konulması da İçişleri Bakanlığının 6.10.2005 tarihli ve 9878 sayılı yazısına göre, Bakanlar Kurulu'nca 29.11.2005 tarihinde kararlaştırılmış ve 2006/9809 Karar Sayısıyla yayınlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr).

Bu çerçevede Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro Standartları Cetvelleri aşağıdaki 6 gruba ayrılmıştır.

A Grubu Büyükşehir Belediyeleri Norm Kadro Standartları Cetveli

B Grubu İl Belediyeleri Norm Kadro Standartları Cetveli

C Grubu Büyükşehir İlçe ve İlk Kademe Belediyeleri Norm Kadro Standartları Cetveli

D Grubu İlçe ve Belde Belediyeleri Norm Kadro Standartları Cetveli

E Belediye Bağlı Kuruluşları Norm Kadro Standartları Cetveli

F Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro Standartları Cetveli

Yukarıdaki norm kadro standartları cetvelinde hangi kadro sınıflarının görev yapabileceği tespit edilmiştir. Sosyal Çalışmacı kadrosu (IV) Sayılı Listede: Sağlık Personeli Kadro Unvanları içerisinde yer almıştır. Böylece Sosyal Çalışmacı kadroları yukarıda sayılan cetveller içinde yer alan sınıflardan

Sağlık sınıfı içinde istihdam edilecek personel grubu içinde sayılmıştır. Sağlık sınıfı personelin ise A, B ve C grubu belediyeler ile E ve F grubu kurum ve kuruluşların tümünde, D grubu belediyelerden ise nüfusu 20.000'in üzerindeki belediyelerde görev yapabileceği öngörülmüştür.

Bununla birlikte, belediye ve bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri norm kadro ilke ve standartlarına dair yönetmelikte yapılan 22.02.2007 tarih ve 26442 sayılı değişiklikle Sosyal Hizmet Uzmanı kadrosu da ihdas edilmiştir.

Değişiklik Maddesi şöyledir:

Kadın (Değişik ibare: RG-10.4.2014-28968) ve çocuk konukevi ile danışma merkezi açılması

EKMADDE2–(Ek:RG-12.9.2010-27697)

(1) (Değişik: RG-10.4.2014-28968) Bünyesinde asgari 20 kadın ve/veya çocuk kapasiteli konukevi bulunduran belediyelerde bu kapasitedeki her bir konukevi için 1 adet müdür, 4 adet sosyal hizmet uzmanı, 1 adet psikolog, 1 adet hemşire, 1 adet açıcı, 1 adet çocuk gelişimcisi, 1 adet çocuk eğitimcisi, 4 adet koruma ve güvenlik görevlisi, 1 adet hizmetli kadrosu;

(2) Ayrıca belediye bünyesinde kadın danışma merkezi kurulması durumunda her merkez için 1 adet müdür, 2 adet sosyal hizmet uzmanı ve 2 adet psikolog ile bu merkez bünyesinde şiddet yardım hattı kurulması durumunda ise ilave olarak 2 adet sosyal hizmet uzmanı kadrosu bu Yönetmelik hükümlerine göre ihdas edilir ve ilgili belediyenin bu yönetmelikte tespit edilen norm kadro standartları toplamına eklenir.

Bu kapsamda sosyal hizmet mezunlarının belediyeler ve mahalli idarelerde

sosyal çalışmacı ve sosyal hizmet uzmanı kadrolarında görev yapabilmelerine yönelik düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir.

2.2.2. YÖK ve Yargı Kararları ile Diğer Kurumlar Açısından Unvan

Sosyal hizmet uzmanlarının kadrosuyla ilgili uygulamalar ve konular çeşitli yargı kararlarına da konu olmuştur. Bu çerçevede ele alınan bir davada, Danıştay 2.Dairesinin 2013/11227 Esas numaralı ve 19.09.2014 tarihli kararıyla(Danıştay Kararları), Devlet Memurları Kanununun, Sağlık Hizmetleri ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfı başlıklı 36. maddesinde "...Bu sınıf, sağlık hizmetlerinde mesleki eğitim gören yetmiş yaş üzerindeki tabip, diş tabibi, eczacı, veteriner hekim gibi memurlar ile bu hizmet sahasında çalışan yükseköğrenim görmüş ... sosyal hizmetler mütehassısı, ... ve benzeri sağlık personelinin kapsar..." hükmüne yer verildiği ifade edilerek, "yükseköğrenim görmüş sosyal hizmetler mütehassısı olarak belirtilen "sosyal çalışmacı" kadrosuna atanacak kişilerin öğrenim düzeyinin, "Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Esaslarına Dair Genel Yönetmeliğin 5/a maddesinde en az dört yıllık yükseköğrenim görmüş olma koşuluna bağlandığı" belirtilmiş ve bu yönde karar verilmiştir.

YÖK Yükseköğrenim mezunlarının unvanlarına ilişkin kararlar yanında, 657 sayılı DMK kapsamındaki kadro ve sınıflara hangi bölüm mezunlarının atanacağına ilişkin de kararlar almaktadır. YÖK'ün bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarının atanacağı kadrolara ve sınıfa ilişkin kararları şu şekildedir. (www.memurlar.net); Yükseköğretim

Kurulu Başkanlığı Yürütme Kurulunun 14.06.1990 tarihli toplantısında, Sağlık Hizmetleri ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfına dâhil Sosyal Çalışmacı unvanlı kadrolara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulundan Sosyal Hizmet Uzmanı unvanı ile mezun olanların atanmasının 2547 Sayılı Kanunun 2880 sayılı kanunla değişik 43 üncü maddesinin (b) bendi uyarınca uygun görüldüğü karara bağlanmıştır. YÖK'ün 08.02.2000 tarihli kararıyla, üniversitelerin Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Mezunlarının, Sağlık Hizmetleri veya Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfında sayılması uygun görülmüştür. Sosyal hizmet uzmanlarının atanmasının öngörüldüğü kadrolara başka meslek gruplarından atanma talepleri de YÖK tarafından uygun görülmemiştir, örneğin Yükseköğretim Kurulunun 03.04.1989 tarihli kararıyla Edebiyat, Fen-Edebiyat Fakültelerinin Sosyoloji bölümü mezunlarının sağlık bilimleri lisansiyeri sayılmaları ve Sosyal Çalışmacı kadrolarına atanmaları uygun görülmemiştir.

Önceki kısımda da belirtildiği gibi Yüksek Öğretim Kurulu Eğitim Öğretim Dairesi Başkanlığının 22.7.2014 tarihli yazısında (YÖK Kararları) da "...Ülkemizde "Sosyal Hizmet" lisans programı mezunlarının atanabileceği bir kadro olan "sosyal çalışmacı" kadrosu dört yıllık lisans eğitimi neticesinde verilmekte olup, iki yıllık ön lisans eğitimi alan Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Programı mezunları meslek elemanı unvanı almaktadır» denilerek, sosyal çalışmacı kadrolarına atanamayacakları kararı verilmiştir.

Geçmiş yıllarda YÖK tarafından verilen görüş yazısında, meslek eğitiminin ve unvanının yalnızca Lisans eğitimi ile

verildiğinin, bilimsel bir gerçeklik olduğu ve Doktora yapanların bu unvan ve kadroları kullanamayacakları ve bu işleri yapamayacakları da belirtilmiştir.

Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı kadrolarına lisans (4 yıllık) eğitimi almış Sosyal Hizmet bölümü mezunlarının atanabileceği kamu kurumlarının çeşitli düzenlemeleri ve işlemleriyle de ortaya konulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı gibi sosyal hizmet uzmanlarının görece daha fazla sayıda yer aldıkları kurumlarda uygulama yerleşmiş olup, pek çok örnek bulunmaktadır. Bunun yanında diğer bazı kurumlarda yaşanan farklı uygulamalar veya taleplere rağmen de bu yönde örnekler oluşmaya başlamıştır.

Kara Kuvvetleri Komutanlığının 15.03.2010 tarihli yazısıyla, "Kara Kuvvetleri Komutanlığı teşkillerindeki boş bulunan ve açıktan alım için ilan edilen sivil memur (sosyal hizmetler uzmanı) kadrolarına fakültelerin sosyal hizmetler bölümü mezunu olanların müracaatları kabul edilecektir. Atamaları ise 657 sayılı Kanunun 48 ve 36'ncı maddeleri gereği sağlık hizmetleri ve yardımcı sağlık hizmetleri sınıfında sivil memur (sosyal hizmetler uzmanı) adayı unvanı ile yapılacaktır" denilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde görev yapacak olan sosyal çalışmacılar için ise Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği'nin Tanımlar başlıklı 4. Maddesinde(mevzuat.meb.gov), «Üniversitelerin sosyal hizmetler alanında lisans eğitimi almış, rehberlik ve araştırma merkezlerinde danışmanlarla ilgili olarak verilecek hizmetlerin planlanması için gerekli sosyal,

ekonomik ve kültürel bilgileri toplayan, değerlendiren ve hizmetlerin verilmesinde sosyal hizmet kurumları arasında eşgüdümü sağlayan personeli” tanımı yer almıştır. Ayrıca 12.10.2013 tarih ve 28793 sayılı Millî Eğitim Bakanlığı Personelinin Görevde Yükselme, Unvan Değişikliği ve Yer Değiştirme Suretiyle Atanması Hakkında Yönetmeliğin(www.mevzuat.gov.tr) Unvan Değişikliği Suretiyle Atanacaklarda Aranan Şartlar başlıklı 7. Maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde yer alan 4 yıllık bölüm mezunlarının atanabileceği kadrolar bölümünde “ sosyal çalışmacı” da yer almıştır.

Buna karşın, sadece sosyal hizmet lisans mezunlarının atanabileceği Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı kadrolarına diğer mesleklerden atanma girişimleriyle süreç içerisinde maalesef sıklıkla karşılaşmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının meslek örgütü olan SHUDER ve ilgili kesimlerce, gerek bizzat ilgili kurumlarla yapılan görüşme ve yazışmalarla, gerekse yargı yoluna gidilerek açılan davalar yoluyla kamu kurum ve kuruluşlarında engellenen bu çabalar çeşitli sebeplerle (Sosyal Hizmet Uzmanı sayısının azlığı, farklı mesleklere alan açma gayretleri vs.) hız kesmemiş, boyut değiştirerek devam etmiştir. Bunun sonucunda, esasta sosyal hizmet uzmanlarının atandığı kadrolar olan Sosyal Çalışmacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı kadroları farklı ve türetilmiş unvanlar ve kadrolarla ikame edilmiş ve özellikle son yıllarda bu uygulama yaygınlık kazanma eğilimi göstermiştir.

O kadar ki, Sosyal Hizmet Uzmanlarının sayısal azlığı bahane edilerek, sertifika, eğitim vb. yollarla kısa zamanda Sosyal Hizmet Uzmanı devşirme

fikirleri, kimi zaman, alanda yetkili konuma gelen meslek dışından kişilerce kimi zaman dile getirilmiştir.

2005 yılında çıkarılan Çocuk Koruma Kanununda (www.resmigazete.gov.tr) yer alan Sosyal Çalışma Görevlisi kavramı Bakanlığa transfer edilerek, tıpkı adalet bakanlığında olduğu gibi aslen Sosyal Hizmet Uzmanlarının yetki ve sorumluluğunda bulunan mesleki iş ve işlevleri devşirme bir isimle (Sosyal Çalışma Görevlisi) çok çeşitli meslek gruplarına da verilmiştir. Mesleki açıdan bakıldığında Sosyal Çalışma Görevlisinin aslında Sosyal Hizmet Uzmanı / Sosyal Çalışmacıdan başka bir şey olmadığı görülmektedir. Buna rağmen Adalet Bakanlığında 2005 yılındaki ilk düzenlemeyle (15.07.2005 tarihli Çocuk Koruma Kanunu) Sosyal Çalışma Görevlisi kavramı içerisinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun olanalar gibi sosyal hizmet mesleğine nispeten daha yakın sayılabilecek meslekler sayılmışken, 2012 yılındaki değişiklik düzenlemesiyle (ÇKKK değişikliği; www.mevzuat.gov.tr) Sosyal Çalışma Görevlisi tanımı psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını da kapsar halde genişletilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında da Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğiyle (www.resmigazete.gov.tr), Sosyal Çalışma Görevlisi psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını kapsar halde kurgulanmıştır.

Bir yandan sosyal hizmet uzmanlarının unvanı mesele edilirken, bir yandan bu uygulamalarla, bilimsel ve mesleki gelişim ve duyarlıktan uzak, keyfi şekilde mesleğe ve alana müdahale edilerek, hizmet alanların/müracaatçıların asıl muhatapları olan profesyonel meslek mensuplarından hizmet alma hakları göz ardı edilmekte, mağdur edilmelelerine yol açılarak hizmet kusuru oluşturulmakta, mesleğin ulusal uluslararası gelişim dinamikleri yok sayılmakta ve sonuç olarak sosyal hizmet alanı yozlaştırılmaktadır.

2007 yılında SHÇEK'te dönemim genel müdürü tarafından çıkarılan bir genelgeyle personelin kadro unvanı dışında unvan kullanmaması talimatı verilmiş ve bu doğrultuda pek çok düzenlemede yer alan sosyal hizmet uzmanı ifadesi sosyal çalışmacı ifadesiyle değiştirilerek, sosyal hizmet uzmanlarının bu unvanı kullanması yasaklanmış ve sadece sosyal çalışmacı unvanını kullanmaları istenmiştir.

Sosyal hizmet kurumlarında oluşturulan Sosyal Çalışma Görevlisi benzeri zorlama görev ve kadrolarla, sosyal hizmet uzmanının mesleki alanına müdahale etme, türetilmiş isimlerle alan kapma ve doldurma çabaları çeşitli isimlerle kamu yönetimi ve özel sektörde sürekli olarak denenmiş ve uygulanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanı, Sosyal Çalışma Görevlisi, Aile Sosyal Destek Uzmanı/Danışmanı, Sosyal Hizmet Görevlisi, Sosyal Yardım İnceleme Görevlisi vs. bir kısmı tamamen sosyal hizmet uzmanlarıncı, bir kısmı da ekip çalışması anlayışıyla sosyal hizmet uzmanı ve diğer meslek gruplarıyla birlikte işgal edilmesi gereken kadroların çoğunda sosyal hizmet uzmanları ya çok az temsil edilme ya

da hiç yer alamama durumuna dahi gelebilmektedir. Bu uygulamaların da etkisi ve sosyal hizmet bölümleri ile kapasitelerinin son yıllarda hızla artması nedeniyle sosyal hizmet uzmanları kendi alanlarında dahi istihdam edilememe tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta ve istihdam sorunu olmayan özgün meslek olma konumundan uzaklaşarak, 2015 yılındaki mezuniyetlerle birlikte istihdam sorunu yaşayan meslekler kervanına katılmayla yüz yüzedir.

Sosyal Hizmet Uzmanı sayısının azlığı yakın zamana kadar sıkça dile getirilen bir konu olmaya devam etmiş, bu sorunun çözülmesi için önerilerden birisi de sosyal hizmet eğitiminin yaygınlaştırılması olmuştur. Kalkınma Planlarında (www.kalkinma.gov.tr) da sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasının, yeni okullar açılarak yaygınlaştırılması tespitine rağmen, 2000'li yıllara kadar bu konuda bir gelişme yaşanmamıştır. AB müktesebatına uyum süreci, kurumların talebi, her ile üniversite açılması ve bölümlerle kontenjanların yükseltilmesi vb. unsurların da etkisiyle 2000'li yıllardan sonra yükseköğretimde sosyal hizmet bölümleri hızla artmıştır (Alptekin vd. 2013: 355).

Bugün itibarıyla sosyal hizmet eğitimi veren üniversite sayısı 36 olmuştur (dokuman.osym.gov.tr). Ancak üniversitelerde sosyal hizmet bölümlerinin bağlı olduğu fakültelere bakıldığında dağınık bir görünümle karşılaşılmaktadır. Sosyal hizmet bölümleri üniversitelerde sağlıkla ilgili birimler başta olmak üzere, İktisadi İdari Bilimler ve Fen Edebiyat fakültelerine de bağlı olarak hizmet vermektedir. Bununla birlikte Sosyal Hizmet Uzmanlarının, 657 sayılı DMK'daki sınıfının Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri sınıfında sayılması,

YÖK kararlarıyla da sosyal hizmet uzmanlarının Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri sınıfında yer almasının uygun görülmesi, ilk olarak sağlık alanında istihdam edilmeleri, bugün itibarıyla da kamu kurumlarında Sosyal Çalışmacı kadrosunda ve sağlık sınıfında yer almaları vb. nedenlerle sağlık alanında görülmeleri eğilimi yüksek olmuştur. Yükseköğretim Kurulunun 10.07.2003 tarihli kararıyla da H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu mezunlarının 657 sayılı Kanununun 36. maddesi uyarınca "Sağlık Bilimleri Lisansiyeri" sayılabileceği uygun görülmüştür (www.memurlar.net). Bu çerçevede erkek sosyal hizmet uzmanları askerlik uygulamalarını da diğer sağlık sınıfı meslek mensuplarıyla birlikte Türk Silahlı Kuvvetlerinde Sağlık (Sihhiye) Sınıfında Yedek Subay olarak yapmaktadırlar.

Sosyal hizmet uzmanlarının kamu kurum ve kuruluşlarındaki istihdamı ülkedeki genel uygulamaya paralel olarak merkezi sınavla yapılmaktadır. Bu kapsamda, sosyal hizmet uzmanlarının eğitim gördükleri okulun bağlı olduğu bölüm ayırt edilmemek üzere bütün sosyal hizmet bölümlerinden mezun olanlar, kamu kurum ve kuruluşlarına atanabilmek için Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) girerek, B grubu kadro niteliği taşıyan kadrolara lisans düzeyinde KPSS 3 Puan türünde tercih yapabilmektedir (www.osym.gov.tr).

Bu veriler yanında, unvan meselesinin bir diğer kaynağı da mesleğin ülkemize adaptasyon süreciyle ilgilidir. Sosyal hizmet eğitim modelinin Batıdan büyük ölçüde de ABD ve İngiltere'den alınmış olması ve meslekle ilgili kavramların Batı dillerinden (İngilizce) aktarılmış olması nedeniyle, kavramlara ilişkin

tartışma günümüze dek devam etmiştir. Mesleğin adı için İngilizce'deki "social work" yerine "sosyal hizmet" ve "sosyal çalışma" isimli iki ayrı karşılık önerilmiş, meslek personeli adı olan "social worker" için de başlarda sosyal hizmet mütehassısı, (daha sonra mütehassısının Türkçe karşılığı ile yer değiştirmesi sonucu sosyal hizmet uzmanı) ve sosyal çalışmacı önerilmiştir (Karataş, 2002: 301).

Unvan konusu buraya kadar olan bölümde belirtildiği gibi pek çok kesimin konusunu teşkil etmesi yanında asıl muhatapları olan meslek mensuplarının meslek örgütünde de ele alınmış ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) Tüzüğünde unvan konusu, "Üyelerin Sorumlulukları" başlıklı 8.maddesinin e) bendinde "Sosyal Hizmet mesleği mensupları, çalıştıkları kamu ve özel kuruluşlarda kadro unvanlarının yanı sıra öğrenimleri sonucunda sahip oldukları unvanları olan "Sosyal Hizmet Uzmanı" unvanını da kullanırlar" (www.shudernegi.org), şeklinde düzenlenerek aslında kapsayıcı bir çözüme kavuşturulmuştur.

2.3. Küresel Gelişmelerin Çalışma Yaşamına ve Unvan ile Kadroya Etkisi

Ülkelerde kamu kurumlarındaki istihdam politikaları ve dolayısıyla kadro-unvan uygulamalarını etkileyen temel unsurlardan birisi de dünyada egemen olan ideolojik ve siyasal akımlar ve bu çerçevede meydana gelen gelişmelerin ülkelere yansımalarıdır. Bu açıdan konuya baktığımızda, başat olarak yeni dönem neoliberal politika uygulamalarını öngören küreselleşme hareketlerinin(Bu konuyla ilgili

bilgiler TODAİE Kamu Yönetimi 2013-2014 yüksek lisans ders notlarından derlenmiştir), tüm kamu alanını olduğu gibi ekseriyetle kamu kesiminde örgütlenen bir meslek olan sosyal hizmet uzmanlarını da etkilemesi kaçınılmazdır.

Küreselleşme ve onun ideolojik unsuru neoliberal politikalar, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere 1970'lerdeki ekonomik krizden sonra, 1980'lerden itibaren etkin olarak uygulanmaya başlamış ve 1990'larda doğu bloğunun da çökmesiyle hegemonik hale gelmiştir. Bu seyir biraz gecikmeli olarak gelişmekte olan ülkelerde de yaşanmış ve ülkemizde de buna paralel olarak 1980'lerde uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, 1990'larda gelişim göstermiş, 2000'lerde ise yaşanan krizin de etkisiyle hızlanıp yaygınlaşmıştır.

Kısaca deregülasyon, serbestleşme, özelleştirme, yerelleşme gibi başlıklarla özetleyebileceğimiz bu süreçte kamu yönetiminde hâkim olan anlayış Yeni Kamu İşletmeciliği şeklinde ifade edilen ve kamunun da özel sektör gibi yönetilmesini salık veren anlayıştır. Bu anlayış çerçevesinde kamu yararı ve kamu hizmetinin devlet eliyle yürütülmesi uygulaması zayıflatılmakta, kamu kurum ve kuruluşları yerelleşmekte ve özelleştirilmekte, elde kalan kurum ve kuruluşlar ise özel sektör mantığıyla işletilerek, asıl olarak karlılık hedeflenmektedir.

Bu sistemde kamu görevlileri güvencelerini kaybetmekte, devletin güçlü merkezi korumasından mahrum kalarak, esnek çalışma ve rekabete zorlanmaktadır. Böylece Kamu Yönetiminde 1960'lardan sonra yaygınlık kazanan ve sosyal devletle de uyum içindeki Fordist düzenlemeler etkisini

yitirmekte, bu çerçevede, memurların ayrıcalıklı konumu sadeleştirilmektedir. Özelleştirme ve yerelleşmenin etkisiyle, küçülen kamu bürokrasisine ilişkin yeni dönem kamu personel rejiminde değişimler öngörülmekte, kamu personelinin genel hatlarıyla üst yönetim, uzmanlar ve büro görevlileriyle sınırlandırılması kurgulanmaktadır. Bu kapsamda, personel grubu içerisinde üst yönetim ve uzmanlar aslı gruplar olarak görülmekte, ücret ve konumları iyileştirilmekte, bunun karşılığında kendilerinden verimlilik yani az maliyetle mümkün olan en fazla çıktı-iş beklenmektedir. Verimliliği sağlamanın yollarından biri olarak da personel giderlerinin düşürülmesi hedeflenmiştir, bu amaçla uzmanların ara kademe görevleri de yapmaları beklenmekte, ara kademe personelle birlikte ara kademe yöneticilere de ihtiyaç kalmaması ve bu personelin maliyetlerinden kurtulması, büro görevlilerinin de taşeron vb. yolla temin edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sistemin kamu kurumlarında personele yansımaları ise şube müdürü vb. ara kademe yöneticiler ile meslek personeli (sosyal hizmet uzmanları vb.) vb. grupların nihai olarak kamudan uzaklaştırılmaları olarak planlanmıştır. Ancak bu süreç her ülkede birebir aynı şekilde sonuçlanmamış, kimi ülkelerde başarıyla(!) uygulanmış, kimi ülkelerde ise dirençle(siyaset yoluyla veya kamu görevlilerinin bilinçlenmesi ve örgütlenmesi yoluyla) karşılaşarak, yavaşlamış veya değişimler göstermiştir. Ülkelerin iç dinamikleri de bu politikaların uygulanmasında belirleyici olabilmektedir.

Bu anlayışın ülkemize ve mesleğimize yansımada olası gelişme, sosyal hizmet uzmanlarının işlevlerinin kariyer uzmanlıklar (her kurumda oluşturulan

uzman kadroları, örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanı vb.) tesis edilerek, bu uzmanlara devredilmesi, kalan işlevlerinin ise ucuz ve bol işgücü temin edilmesi amacıyla paralel olarak farklı meslek gruplarının da yapılabilir hale getirilmesidir.

Bu çerçevede uygulanan politikalarından birisi de eğitilmiş, ucuz ve bol işgücünün oluşturulması için organizasyonlar kurulmasıdır. Bunun yollarından birisi olarak akreditasyon yoluyla kamu veya özel sektörün hızlı eğitimler vermesi ve belge dağıtarak, piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücünü sunması öngörülmüştür.

Ülkemizde de Dünya Bankasının fon desteğiyle 1990'lı yıllarda başlayan süreç sonunda, 21 Eylül 2006 tarihinde 5544 sayılı Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) Kanunu çıkarılarak (www.myk.gov.tr); tabiplik, diş hekimliği, hemşirelik, ebelik, eczacılık, veterinerlik, mimarlık (Avrupa Birliği'nde otomatik tanınma kapsamında yer alan meslekler), mühendislik mesleği ile en az lisans düzeyinde öğrenimi gerektiren ve mesleğe giriş şartları kanunla düzenlenmiş olan meslekler dışındaki tüm mesleklerin (sosyal hizmet uzmanı/ sosyal çalışmacı da dâhil) bu kurum tarafından tanımlanması, standartlarının belirlenmesi, ardından da akredite kurumların eğitim ve sertifikasyon süreci sonunda verilen belgelerle kurumlarda görev yapabilmelerinin yolu açılmıştır. Bu çerçevede sertifikasyon işlemlerinin de akredite edilmiş kamu ya da özel kurum veya kuruluşlarca yapılması öngörülmüştür.

Bu kapsamda liberal anlayışa uygun şekilde Pazar için uygun nitelikte işgücü tanımlanmaktadır. Meslekler çeşitli

seviyelerde tanımlanmakta olup seviye 1 en alt öğrenme düzeyi, seviye 8 ise en üst öğrenme düzeyidir, bağlayıcı olmamakla birlikte Seviye 6 ve sonrası genelde yükseköğretim ve sonrası mezuniyete yönelik meslekler için kullanılmaktadır. Ancak çalışmanın özünde mümkün olduğunca ön şart olarak belirli bir meslek, eğitim süresi ve diploma şartı aranmaması yer almaktadır. MYK tarafından sürece, piyasa koşullarında yürütülen işlerden başlanarak, genelde belirli bir eğitim gerektirmeyen işlere ilgili çalışma yapılmış ve görüldüğü üzere, "Ağ Teknolojileri Uzmanı-Seviye 6, Endüstriyel Soğutma Sistemleri Uzmanı-Seviye 5, Güzellik Uzmanı-Seviye 4, İdari İşler Uzmanı-Seviye 5, Sıhhi Tesisat Uzmanı-Seviye-5" (34) ismiyle lisans mezunu bile olmayan gruplardan oluşturulan meslekler uzman ismiyle resmileştirilmiştir.

Sosyal Hizmet Uzmanı unvanına ilişkin eleştirilerin kaynağı olarak lisans mezuniyetiyle uzman olunamayacağına yönelik görüşler hatırlandığında, Pazar kaygısıyla, lisans mezunu bile olmayan işgücü grupları için resmi bir süreçle uzman unvanı verilmesi trajikomik ve ironik bir durum yaratmaktadır.

MYK sürecinde mesleklere ilişkin unvanlar için bırakın belirli bir unvan kıstasını, eğitim kıstası dahi aranmayabilmektedir. MYK Kanununa tabiiyet dolayısıyla, 2014 yılında SHUDER'in girişimiyle MYK kapsamında Sosyal Hizmet Uzmanı mesleğinin tanımlanması ve standartlarının oluşturulması süreci başlatılmıştır. Süreçte belli bir noktaya gelmiş, bu çerçevede mesleğin isminin Sosyal Hizmet Uzmanı olarak tanımlanmasında MYK tarafından herhangi bir sorun görülmemiş, ancak meslek için bırakın belli bir lisans

*bölümü mezunu olmayı, lisans mezunu olma şartının dahi aranmayacağı*nın MYK tarafından şart koşulması nedeniyle SHUDER tarafından süreç sonlandırılmıştır.

MYK süreciyle, yasal engel bulunan az sayıda meslek dışındaki tüm mesleklerin piyasanın ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmesi ve kamu kurumlarında derleme torba uzmanlıkların oluşturulması gibi uygulamalar, diğer benzer meslekler gibi sosyal hizmet mesleğinin de kendine özgü, bağımsız yapısını tehdit etmekte, gelişiminden buyana yaşadığı unvan konusundaki müdahale gayretlerini daha da artırma tehlikesi yaratmaktadır.

SONUÇ

Ülkemizde sosyal hizmet eğitiminin başladığı 1961 yılından sonra, Sosyal Hizmetler Akademisinde ilk mezunların verildiği 1965 yılında mezunlara önce Sosyal Hizmet Mühürsüsü sonrasında ise Sosyal Hizmet Uzmanı unvanıyla diploma verilmiş, bu unvan kamu kurumlarında da kabul görmüştür. 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Çalışma bölümünün açılmasıyla bu bölüm mezunlarına ise Sosyal Çalışmacı diploması verilmiş ve zamanla kamu kurumlarında da Sosyal Çalışmacı kadrosu ihdas edilmiştir.

Sosyal Hizmet bölüm mezunlarına Sosyal Hizmet Uzmanı, Sosyal Çalışmacı bölüm mezunlarına Sosyal Çalışmacı unvanı verilmesi sonraki süreçte YÖK tarafından da onaylanmış, ancak Bolonya süreci doğrultusunda 2006 yılından itibaren diğer tüm bölüm mezunlarında olduğu gibi sosyal hizmet mezunlarının da diplomasına unvan yazılmaması kararlaştırılmıştır.

Bununla birlikte kamudaki Sosyal Çalışma kadrosuna 4 yıllık (lisans) Sosyal Hizmet bölüm mezunlarının atanabileceği hem YÖK hem de yargı kararlarıyla tescillenmiştir.

Devlet Memurları Kanununda Sosyal Hizmet Mühürsüsü hala yerini korurken, Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında bulunan kurumlara ait kadrolara ilişkin, 190 sayılı KHK'ya ekli cetvellerde ise hem Sosyal Çalışmacı hem de Sosyal Hizmet Uzmanı kadroları bulunmaktadır. Ancak kamu kurum ve kuruluşlarında mesleğe dair kadrolar Sosyal Çalışmacıya dönüşmüş olup, bu kapsamda 3274 Sosyal Çalışmacı görev yaparken, sadece Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı Sözleşmeli Personel kadrosunda 16 Sosyal Hizmet Uzmanı görev yapmaktadır.

Sosyal hizmet bölümü mezunlarının kamu kurumlarındaki kadrolarının sosyal hizmet mühürsüsü olarak başladığı, zamanla sosyal hizmet uzmanı olarak kullanıldığı ve günümüzde sosyal çalışmacıya dönüştüğü görülmektedir. AB müktesebatı ve Bolonya süreci kapsamında 2006 yılından sonra ülkemizde hiçbir Yükseköğretim mezununa unvan verilmeyip, bitirdiği bölümün yazılması nedeniyle sosyal hizmet bölüm mezunlarının da diplomalarına unvan yazılmamaktadır.

Sosyal hizmet bölümünde lisans programını tamamlamış kişilerin "sosyal hizmet uzmanı" unvanını kullanmaları devam eden bir hakları olup diplomalarına unvan yazılmaması, bu unvanın yanlış olması veya iptali gibi bir nedenden değil genel bir uygulamadan dolayı olmuştur. Bu nedenle kamu kesiminde zaman zaman yapılan düzenlemelerle

kadro unvanlarının farklı şekillerde adlandırılmasının, sosyal hizmet meslek mensuplarının temelde sahip olduğu bu haklarını kullanamayacakları anlamına gelmemesi gerekmektedir.

Sosyal Hizmet Uzmanı unvanı meslek mensupları yanında, kimi diğer meslek grupları ile kamu kurumlarının da ilgisini çekmiş, eğitim kurumları ve yargı çevrelerinin konusunu teşkil etmiştir. Lisans seviyesinde bir mesleğe uzman unvanı verilemeyeceği savından hareketle itirazlar olmuş, ancak makro politikaların ülkemizdeki yansımalarına paralel olarak hayata geçirilen meslek tanımlama çalışmalarıyla piyasaya dağıtılan uzman unvanları (MYK Süreci) bu savları da boşa çıkarmıştır.

Sosyal Hizmet Uzmanlığının iddia edildiği gibi, yüksek lisans eğitimi gerektiren bilim uzmanlığı olmadığı bizzat meslek mensuplarınınca da kabul edilerek, meslek unvanı olduğu belirtilmekte ve en azından benzer meslekler ile MYK tarafından tanımlanan ve sonunda uzman sıfatı bulunan uzmanlık eğitimi almamış mesleklerle gösterilen saygının kendilerine de gösterilmesini beklemektedirler.

Ancak küresel bazdaki kamu personel rejiminin ülkemize yansımaları paralelinde, yasal engel bulunan az sayıda meslek dışındaki tüm mesleklerin piyasanın ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmesi, kamu kurumlarında derleme torba uzmanlıkların oluşturulması gibi uygulamalar, diğer benzer meslekler gibi sosyal hizmet mesleğinin de kendine özgü, bağımsız yapısını tehdit etmekte, gelişiminden buyana yaşadığı unvan konusundaki müdahale gayretlerini daha da artırma tehlikesi yaratmaktadır.

Sosyal hizmet eğitimi ve kavramları büyük ölçüde ABD ve İngiltere'den alınmış, bu nedenle meslek uzmanlığı, bilim uzmanlığı itirazları yanında çeviri ve yorum kaynaklı unvan farklılıkları oluşmuştur. Mesleğin İngilizce'deki adı "social work" veya "social service" yerine "sosyal hizmet" ve "sosyal çalışma" isimli iki ayrı karşılık önerilmiş, meslek eğitimi almış olan uygulayıcıların unvanı olan "social worker" için de sosyal hizmet uzmanı ve sosyal çalışmacı önerilmiş olup bugün her ikisi kullanılmaktadır.

Sosyal Hizmet meslek mensupları çoğunlukla her iki kavramı da benimsemekte olup Sosyal Hizmet Uzmanı kavramına yapılan saldırılar karşısında unvanlarını savunmak durumunda kalmaktadır. Bu unvanı hiçbir şekilde üstünlük savıyla kullanmamakta, her mesleğin, bilimsel temellere dayalı kendine özgü uzmanlık bilgi ve becerisine sahip olduğunu ve her meslek mensubunun kendi mesleğinin uzmanı olabileceğini kabul etmektedir. Kendilerinin ve toplumun diğer mesleklerle (örneğin tıp mezunlarına tıpcı, tabip, hekim, doktor gibi pek çok unvanla hitap edilmekte, ancak bu kavram üzerinden tıp camiasına veya tıp mezunlarına yoğun eleştiriler yapılmamaktadır) gösterilen saygının, kendilerine de gösterilmesini beklemektedirler.

Sosyal Hizmet Uzmanları, Devlet Memurları Kanununda yer alan, yakın zamana kadar diplomalarında yazan ve YÖK'ün de çeşitli kararlarıyla tescil ettiği Sosyal Hizmet Uzmanı unvanını, unvan konusunun asıl muhatapları olan meslek mensuplarının meslek örgütü olan SHUDER tarafından düzenlenmiş olan tüzük doğrultusunda "buldukları kurumlarda aldıkları görevlerin

kadro ve unvanları ile birlikte” kullanarak, Sosyal Hizmet Uzmanı unvanını da Sosyal Çalışmacı unvanıyla birlikte kullanmayı sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA:

Alptekin, Kamil., Topuz, S., Zengin O. (2013). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Mevcut Durum: Tespitler, Analizler ve Öneriler. Uluslararası Katılımlı Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013 28-30 Kasım 2013 Kocaeli, Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı” Yayına Hazırlayanlar: Elvan ATAMTÜRK, Ezgi YAMAN, Gündem Çocuk Derneği Yayını, 20 Kasım 2014 (Elektronik Basım). S. 353-366. Erişim Tarihi:25.02.2015

Bulut, I. (2007, 31 Temmuz) Sosyal Hizmet Uzmanı Unvanı Hakkında, Erişim Tarihi: 30.02.2015 http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyal_hizmet_unvani_hakkinda.htm

Danişoğlu, E.P. (2011, 9 Ekim). Sabiha Sertel’den Günümüze Sosyal Hizmet Eğitiminin 50. Yılı. Erişim Tarihi: 20.01.2015 http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/288656/Sabiha_Sertel_den_Gunu_muze_Sosyal_Hizmet_Egitiminin_50_Yili.html.

Dönümcü, Ş. (2004). Sema Kut & Sosyal Hizmet “Yaşamla Bütünleşen Bir Mesleğin Öyküsü”. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, No.11, Ordem Matbaası, Aralık 2004

Karataş, K. (2002). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği. Karataş, K. (edt.). **5. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı: Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler**. Ankara, 21-23 Mayıs 1999. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, No.5, Ordem Matbaacılık, 2002 S. 287 – 302

Kongar, E. (2005, 28 Nisan). TAVŞANOĞLU-IŞIL BULUT Söyleşisinde Önemli Bir Yanlış, Erişim Tarihi:03.02.2015 http://www.kongar.org/medyanotu/369_Tavsanoğlu_Bulut_Sosyal%20Calisma.php

www.kongar.org/medyanotu/369_Tavsanoğlu_Bulut_Sosyal%20Calisma.php

Tomanbay, İhan. (2014, 2 Şubat) Sosyal Hizmet Uzmanı Unvanı Üzerine Bir Yazı. 06.02.2014-Ankara. <http://www.manevisosyalhizmet.com/?p=865> Erişim Tarihi: 02.02.2015

Uğuroğlu, H. (2005, 30 Temmuz). Dünden Bugüne Türkiye’de Sosyal Hizmet Mesleği, Erişim Tarihi: 15.02.2015 <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkiyedesosyalhizmetmeslegi.htm>

Bakanlar Kurulu Kararı <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060422-2.htm> Erişim Tarihi:08.02.2015

Belediye Ve Bağlı Kuruluşları İle Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İske Ve Standartlarına Dair Yönetmelik. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.11125&sourceXmlSearch=norm%20kadro&Mevzuatlliski=0> Erişim Tarihi:08.02.2015

Çocuk Koruma Kanunu (5395) 15.7.2005 tarih ve 25876 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan. 5395<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm> Erişim Tarihi:25.02.2015 ve <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> Erişim Tarihi: 25.02.2015

Devlet Memurları Kanunu 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.657&sourceXmlSearch=&Mevzuatlliski=0&Tertip=5&Tur=1&No=657> Erişim Tarihi: 22.02.2015

Devlet Personel Başkanlığı Unvan Tablosu Rehberi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr> Erişim Tarihi: 13.02.2015

Devlet Personel Başkanlığı web sitesi, Erişim Tarihi: 13.02.2015 <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/daire-baskanliklari/kadro-ve-kamu-gorevlileri-dairesi-baskanligi/kadro-ve-kamu-gorevlileri-dairesi-baskanligi-kadro-ve-pozisyon-islemleri/kadro-memur-kadro-islemleri>

Devlet Personel Başkanlığı Kurum Kadroları Rehberi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr> Erişim Tarihi: 13.02.2015

Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükümünde Kararname 13.12.1983 tarih ve 190 nolu. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/182511.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/182511.pdf>. Erişim Tarihi: 23.02.2015

Kalkınma Planları <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> Erişim Tarihi:25.02.2015

KPSS Kılavuzları. ÖSYM, 2014. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-20643/kilavuzlar.html> Erişim Tarihi:25.02.2015

Mahalli İdarelerde Norm Kadro Sistemi <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/daire-baskanliklari/kadro-ve-kamu-gorevlileri-dairesi-baskanligi/kadro-ve-kamu-gorevlileri-dairesi-baskanligi-temel-kavramlar-tan%C4%B1mlar/mahalli-idarelerde-norm-kadro-sistemi-kadro> Erişim Tarihi:08.02.2015

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK), <http://www.myk.gov.tr/index.php/skca-sorulan-sorular#Soru2> Erişim Tarihi: 07.02.2015

Meslek Standartları Listesi, MYK, 2014, <http://myk.gov.tr/index.php/tr/component/msd/?view=msd&layout=msdlist> Erişim Tarihi: 07.02.2015

MEB Personelinin Görevde Yükselme, Unvan Değişikliği ve Yer Değiştirme Suretiyle Atanması Hakkında Yönetmelik 12.10.2013 tarih ve 28793 sayılı. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.18945&sourceXmlSearch=&MevzuatIlski=0> Erişim Tarihi: 20.02.2015

Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/68.html> Erişim Tarihi: 13.02.2015

Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun (12.06.1959 tarihli ve 7355 sayılı) 22.06.1959 tarihli ve 10233 sayılı resmi gazetede yayınlanan, Erişim Tarihi: 15.02.2015, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10233.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10233.pdf4>

Sosyal Hizmetler Kanunu 24.05.1983 tarih ve 2828 Sayılı Erişim Tarihi: 17.02.2015 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> ve [http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18059.pdf) Erişim Tarihi: 23.02.2015

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (09.02.2013 tarih ve 28554 Sayılı Resmi Gazete) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm> Erişim Tarihi:28.02.2015

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) Tüzüğü. 1988. http://www.shuderneji.org/FileUpload/ds644299/File/convert-jpg-to-pdf.net_2014-06-04_09-54-40.pdf Erişim Tarihi:06.02.2015

Yükseköğretim Kanunu 04.11.1981 tarih ve 2547 sayılı. <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+say%C4%B1l%C4%B1%20Y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim+Kanunu/f439f90b-7786-464a-a48f-9d9299ba8895> Erişim Tarihi: 18.02.2015

Yükseköğrenim Mezunlarının Aldıkları Unvanlara İlişkin YÖK Kararları <http://www.memurlar.net/haber/11684/> Erişim Tarihi: 19.02.2015

Yüksek Öğretim Kurulu Eğitim Öğretim Dairesi Başkanlığının 22.7.2014 tarihli kararı

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 21.12.1988 tarih ve EÖ/07.07.002/3790 sayılı yazısı.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının, 19.11.2012 tarih ve 50096 sayılı yazısı. <http://www.memurlar.net/haber/316386/> Erişim Tarihi: 21.02.2015

Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. ÖSYM, 2014. <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/Tercih/2014-OSYSKONTKILAVUZU14072014.pdf> Erişim Tarihi:25.02.2015

Yükseköğrenim Mezunlarının Atanabileceği Hizmet Sınıfı ve Kadrolara İlişkin YÖK

Kararları <http://www.memurlar.net/haber/11685/> Erişim Tarihi:06.02.2015

Danıştay 2.Dairesinin 2013/11227 Esas No'lu ve 19.09.2014 tarihli kararı

Kara Kuvvetleri Komutanlığının 15.03.2010 tarihli yazısı

Devlet Personel Başkanlığı Ocak 2015 BİMER cevabı, e-posta

TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı Ders Notları. 2013-2014

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

Yazım ve Sunum Kuralları

- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
- Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa ünvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmakiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar **Kaynakça** bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agenda for practitioner research", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *Practitioner Social Work Research in Action*, London, Whiting and Birch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1) 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE *JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK* General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one **with author information**, and one **with anonymous**) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink

on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither color nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.

- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

- Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

An Article by Three or More Authors

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information on reference management at <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>